

Bács-Kiskun
megye múltjából
é v k ö n y v

16.

BÁCS-KISKUN MEGYE MÚLTJÁBÓL
XVI.

**BÁCS-KUSKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
XVI.**

Kecskemét, 2000

A kötet szerzői:

Bánkúti Imre, Kemény János, Kőfalviné Ónodi Márta, Köhegyi Mihály,
Molnár János, Péterné Fehér Mária, Tóth Ágnes

Szerkesztő:

Dr. Tóth Ágnes

Az összefoglalót fordította:

Kőfalviné Ónodi Márta

Borítóterv:

Zalatnai Pál

Tipográfia:

Varga Judit

ISSN 1217-6869

BÁCS-KISKUN
M E G Y E I
ÖNKORMÁNYZAT

LEVÉLTÁRA

Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Felelős kiadó: Dr. Tóth Ágnes levéltárigazgató

Nyomdai munkálatok:
Novapress Kft., Kecskemét

KEMÉNY JÁNOS

Baja város katonai szerepe az 1848-1849-es szabadságharcban a közgyűlési és tanácsulési jegyzőkönyvek tükrében

A forradalom tüze először – 1848 januárjában – a szicíliai Palermóban lobbant fel, hogy a párizsi februári felkelés után, Prága, Berlin, Bécs és a magyar főváros, Pest-Buda érintésével újra a megosztott Itália államaiba, Milánóba és Velencébe térjen vissza.

Párizsban, 1848. február 23-án százezer ember kelt fel a gyűlölt "polgárkirály", Lajos Fülöp uralma ellen. Németországban Karlsruhéban és a badeni nagyhercegségben tört ki felkelés. A hatalom a polgárság kezébe került. Kölnben 1848. március 3-án nagy munkástüntetésre került sor. Prágában 1848. március 11-én a nép alkotmányt és autonómiát követelt, két nappal később Bécsben, március 15-én Pesten, majd Milánóban, Velencében és Krakkóban játszódtak le forradalmak és felkelések.

Az európai forradalmak kedvező hátteret biztosítottak Közép-Európában a polgári átalakulás megtörténtéhez, amelynek a végbemenetele azonban korántsem volt törvényszerű. Nálunk azért tudott 1848. március 15-e átütő sikert elérni, mert a reformkor történései kellemően előkészítették a társadalmat a 48-as eszmék befogadására. Jelentős szerepe volt ebben annak is, hogy a március 15-én kinyomtatott és azonnal népszerűvé vált 12 pont, majd a pozsonyi országgyűlésen elfogadott törvények sűrítve és közérthetően tartalmazták a polgári forradalom programját.

Baja az 1848. márciusi forradalom idején

A Duna egy hajózható ága, a Sugovica mellett fekvő Baja¹ szabadalmas mezőváros lakossága 1847-ben 15.076 fő, köztük igen nagy számban voltak kézművesek és kereskedők. Az itteni csizmadiák, szücsök, bocskorosok, szürszabók a vidék nagy részét ellátták készítményeikkel. Vásárait pesti, sőt bécsi kereskedők is látogatták, főként a sertés- és szarvasmarhavásárai híresek. A legjelentősebb mégis Baja gabonakereskedése. A Sugovica kikötőjében évente több száz hajót rakodtak meg búzával, zabbal, kukoricával.² A város kereken 2.000 házának majd mindegyike egyszersmind magtár is volt, ahol a vidékről behordott árukat tárolni tudták, ha nem keltek el rögtön a piacon.³ Kereskedett továbbá baranyai borokkal, sárközi tűzifával, gyapjúval, bőrrel stb.⁴

A bajai lakosság ebben az időben három nemzetiségből állt: magyarokból, akik Istvánmegyén⁵ laktak és gabonakereskedéssel foglalkoztak; németekből, akik többnyire a kézmű-

¹ *Baja* (Bács-Bodrog vm., ma: Bács-Kiskun m., H)

² FÉNYES Elek, 1847. II. rész 223. és 231.

³ ANTALFFY Gyula, 1982. 105.

⁴ FÉNYES Elek, 1847. II. rész 223. és 231.; ANTALFFY Gyula, 1982. 104.

⁵ *Istvánmegye* (Bács-Bodrog vm., ma: Baja város része, H), magyar falu Bács-Bodrog vármegyében, Bajával összefüggésben, Pest-Pilis-Solt vármegye szélén. Lakosainak száma 1252 fő, római katolikusok, akik többnyire a bajai gabonás házakban és hajókon dolgoznak. A faluban sok a koresma. Földesura a kalocsai érsek. – I. FÉNYES Elek, 1851. I. 138. – 1855-től Baja város része.

vességet üzték, valamint óhíttú és római katolikus rácokból, vagy másképp vadrácokból és bunyevácokból.⁶

Baja földesura Grassalkovich⁷ herceg volt, de a várost 1848-1849-ben zálogban Szentgyörgyi Horváth Antal⁸ bírta.⁹

A pesti események híre villámgyorsan terjedt szét az országban. Bajára, amely az állandó hajóforgalom következtében élénk összeköttetésben állt a fővárossal, már másnap, március 16-án megérkezett a forradalom híre.¹⁰ A város 1848. március 19-én üdvözölte a pesti közcsendbizottságot.¹¹

A város képviselői közgyűlése 1848. április 9-én maga is pontokba foglalta a polgári átalakulással kapcsolatos elvárásait. A 9 pontba foglalt kívánságok a következők:

1. A törvény előtti egyenlőség minden honpolgárra terjedjen ki, a büntető törvénykönyv és az esküdtszék intézménye mielőbb lépjen életbe.

2. Az úrbéri viszonyok és a papi tized után szűnjenek meg az úri cím alatt gyakorlott kisebb királyi haszonvételek, a regálék, a dézsmáltatás és az egyedárúság.

3. A magyar katona esküdjék fel az alkotmányra is, az idegen katonaságot pedig vonják ki az országból.

4. A papi javak váljanak nemzeti javakká, amikből javítsanak a kisebb papság sorsán, mozdítsák elő a népnevelés ügyét és alakítsanak nemzeti közintézeteket.

5. A tanítói szabadság alkotmányos szellemben legyen megállapítva.

6. Erdély egyesüljön Magyarországgal.

7. Nemzeti bank létesüljön.

8. A papválasztás valláskülönbség nélkül a helyhatóság joga legyen.

9. Baja városát Bács megyétől különítsék el, mint önálló helyhatóságot.¹²

A nemzetiségek demokrata vezetői 1848 márciusában a pesti forradalom jelszavait visszhangozták, a pesti szerb gyűlés a közös magyar hazához fűző szeretetről beszélt. Újvidéken¹³ Stratimirović¹⁴ magyar nemzeti kokárdával a mellén üdvözölte a pesti eseményeket. Ekkor, 1848 márciusában-áprilisában még úgy látszott, hogy az összefűző szálak erősebbek lesznek, mint az elhatárolók.

⁶ SZOKOLY Viktor, 1866. 19.

⁷ **III. Grassalkovich Antal herceg** (1771-1841) Csongrád vármegye főispánja, neje herceg Eszterházy Leopoldina. Vele a Grassalkovich-család férfiága kihalt. A bajai uradalmat királyi adomány útján I. Grassalkovich Antal 1750-ben szerezte. III. Antal halála után roppant adóssággal terhelt birtokait (a gödöllői és a hatvani uradalom) eladták. A bajai uradalmat a királyi fiskus a maga számára akarta megszerezni, ám azt a Szentgyörgyi Horváthok herceg Eszterházy Leopoldinától zálogba vették, és 1841. október 10-én tiltakoztak a vármegyénél a foglalás ellen. A királyi fiskus még III. Antal özvegyének a jogait sem ismerte el, ezért a foglalás ellen az özvegy is óvást emelt. Baja város földesurai 1841-1850 között a Szentgyörgyi Horváth-család és a királyi fiskus voltak. A bajai uradalmat 1850-ben a Szentgyörgyi Horváthoktól gróf Viczay Károly vette meg.

⁸ **Szentgyörgyi Horváth Antal** (1809-1871) 1848-1849-ben Bács-Bodrog vm. főispánja és kormánybiztos. A szabadságharc alatt Baja város földesura.

⁹ EMBER Győző, 1951. 120.

¹⁰ BOROVSZKY Samu dr., (1909) II. 197.

¹¹ BOROVSZKY Samu dr., (1909) II. 198.

¹² Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) IV. 1101. Baja Város Tanácsközség-üléseinek (A továbbiakban: Közgy. jkv.) jegyzőkönyve 1847-1849. 135/1848.; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988. 30. és 162-165.

¹³ *Újvidék* (Bács-Bodrog vm., ma: Novi Sad, YU)

¹⁴ **Stratimirović, Djorđe** (1822-1908), a császári királyi hadsereg volt hadnagya; 1848. május 15.: a szerb fődbor alelnöke, majd május 18-tól az elnöke; 1848. június: ezredes és a szerb felkelő had vezére; 1848 szeptemberében Rajacsics elmozdítja, majd 1849 áprilisában ismét kinevezi vezérré; 1849. július: alezredesi, utóbb 1859-ben tábornoki rendfokozatot kap a császári királyi hadseregben. 1865-ben Nagybecskerek képviselője.

Április 8-án az újvidéki szerb küldöttség Pozsonyban¹⁵ előterjesztette nemzeti és szociális kívánalmait. A magyar országgyűlés nyelvi engedményekre hajlandó volt, de a magyarországi szerbek politikai nemzetként való elismerésétől elzárkózott. A tárgyalások Kossuth¹⁶ és Stratimirovics között végül is a kibékíthetetlen ellentétek jegyében zárultak. 1848 májusában-júniusában az ország déli területein, a Bácskában és a Temesközben, valamint a Katonai Határőrvidéken szerb fegyveres mozgalom bontakozott ki.¹⁷

A nemzetőrség felállítása

A bajai tanács és a választott község ülése, a tanácsközség-ülés, 1848. május 6-án a kedvezőtlen körülményekre hivatkozva utasította a városi rendőrkapitányt, hogy intézkedjen megfelelő mennyiségű puskapor beszerzéséről és golyók öntéséről.¹⁸ Május 21-én a tanácsközség-ülés a járási főszolgabíró rendeletére a nemzetőrség tizedenkénti összeírásáról intézkedett.¹⁹ A nemzetőrség 1848. június 7-ig meg is alakult, amint azt Knézy Antal, Bács-Bodrog megye alispánja 1848. június 7-én és 9-én Verbászon²⁰ keltezte, és a június 11-i tanácsülés elé került levelei bizonyítják. Az alispán ezekben a levelekben elmondta, hogy a vagonos osztályt végromlással fenyegető, főként a csajkások kerületéből származó számos elégedetlen zavargó egyesült és Titelre²¹ rontott. Az ott lévő ágyúk közül nyolcat minden ellenállás nélkül elfoglaltak, majd így felfegyverkezve Óbecse²² felé vették az útjukat. Az alispán felhívott minden honpolgárt, hogy a saját személye, vagyona és a közös haza védelme érdekében éberen örködjön, a nemzeti őrsereg puskákkal, kaszákkal felfegyverkezve álljon készen, hogy felsőbb rendelkezésre egyesíthesse erejét az egész megye és a lázadókat, ha ez másképpen nem megy, fegyverrel megsemmisíthesse. Rudics Máté főszolgabíró az alispáni felhíváshoz hozzátette, hogy a veszélyeztetett helyekre a nemzetőrsereget kocsin, ingyen fuvarokkal fogják eljuttatni. Felszólította a várost, hogy az alkotmányos szabadság fenntartására hivatott nemzetőrsereg, amely Baján már megalakult, de hittel lekötelezve még nincsen, a törvényes esküt tegye le.

A tanácsülés határozatban mondta ki, a nemzetőrsereget amennyire csak lehet, fel kell fegyverezni, 1848. június 12-én reggel 7 órára össze kell hívni, és az 1848. évi 22. tc. 34. §-a szerint fel kell esketni. A városnak nemcsak a bekövetkező veszélyek elhárításáról, hanem a védelméről is gondoskodnia kell, amelyhez a nemzetőrség ereje nélkülözhetetlen. Mindezek figyelembevételével a tanácsülés úgy határozott, hogy a jelenleg 400 főben megállapított nemzetőrséget fel kell fegyverezni. A csapatot felszólítás és toborzás útján ön-

¹⁵ Pozsony (Pozsony vm., ma: Bratislava, SK)

¹⁶ Kossuth Lajos (1802-1894) hírlapíró, a nemesi ellenzék legnagyobb vezetője; az utolsó rendi országgyűlésen Pest vm. követe és az alsótábla ellenzéki követi csoportjának vezérszónoka; a Batthyány-kormány pénzügyminisztere; a népképviseleti országgyűlésen Pest képviselője; 1848. szeptember 21.: az OHB tagja és október 8.: elnöke; 1849. április 14.-augusztus 11. kormányzóelnök; a szabadságharc leverése után emigrál; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik. Torinóban hal meg.

¹⁷ BONA Gábor, 1984. I. 457-458.

¹⁸ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 156/1848.

¹⁹ Uo. 174/1848.

²⁰ Ó- és Újverbász (Bács-Bodrog vm., ma: Stari és Novi Vrbas, YU)

²¹ Titel (Bács-Bodrog vm., ma: Titel, YU)

²² Óbecse (Bács-Bodrog vm., ma: Stari Bečej, YU)

kéntesekből kell kiállítani. Ha ezen a módon a szükséges létszám nem kerülne ki, zöld és fehér golyós sorshúzást kell tartani. Aki a fehér golyót húzza, az tartozik elmenni.²³

Rudics Károly Bács-Bodrog megye felső járásának ideiglenes nemzetőrségi főparancsnoka az 1848. június 11-én kelt levelében tudatta a város főbírájával, Pilaszanovics Józseffel, hogy Csernovics Péter²⁴ királyi biztos őt nevezte ki Bács-Bodrog megye felső járasa nemzetőreinek ideiglenes főparancsnokává. A levél az 1848. június 12-i tanácsülés elé került. Rudics a levélben úgy rendelkezett, hogyha a nemzetőrsereg összeírása még nem történt meg, a törvény értelmében a városi tanács köteles az összeírást elvégezni, az összeírtakat osztályokba sorozni és a fő- és altiszteket megválasztani. Felelet terhe alatt meghagyta hát, hogy a bajai és az istvánmegyei nemzetőrsereget azonnal írassa össze, vezetésükkel bízson meg alkalmas és a többség bizalmát bíró egyéneket, minél előbb választassa meg a fő- és altiszteket. Az eljárás a következő:

1. A nemzetőrséget osszák tizedekre, minden tized válassza meg a maga tizedesét (korábban káplárt), hat tized egy hadnagyot. Négy ilyen hadnagyság alkosson egy kapitányságot.

2. A nemzetőrség ünnepnapokon kétszer, máskor a körülményekhez képest többször is gyakorolja a fegyverforgatást, ügyelve azonban arra, hogy emiatt a munkásnép ne károsodjon.

3. A nemzetőrség legyen készen arra, hogyha a szükség úgy kívánja, az 1848. évi 22. tc. értelmében kiadandó első parancsra oda vonuljon, ahová azt a körülmények kívánják.

Figyelemmel az összeírtak számára és a főparancsnok fenti utasítására, a tanács a következőképpen rendelkezett a nemzetőrségről: Az első tizedből 91, a másodikból 86, a harmadikból 75, a negyedikből 108, az ötödikből 104, a hatodikból 85, a hetedikből 74, a nyolcadikból 105, a kilencedikből 117, a tizedikből 98, a tizenegyedikből 96, a tizenkettedikből 85, azaz összesen 1124 lakos tartozik a nemzetőrseregbe állni. Ezeket 5 osztályba kell besorozni úgy, hogy minden osztályban 22 tizedes, két dobos, két ács, 4 hadnagy és 1 kapitány legyen. Az osztályok felállása a következő:

Az első osztályba jön

Az első tizedből	91
a másodikból	86
Szent Jánosból	16
A harmadik tizedből	31
	<hr/>
	224

A második osztályba jön

A harmadik tizedből	44
a negyedikből	108
az ötödikből	72
	<hr/>
	224

²³ BKMÖL IV. 1007. Baja Város Tanácstörvényszékének jegyzőkönyve (A továbbiakban: Tan. törv. jkv.) 1847-1848. 837/1848.

²⁴ Csernovics Péter (1813-1892) temesközi földbirtokos, ellenzéki politikus; 1848. április 26.: temesi gróf és július 24-ig délvidéki királyi biztos.

A harmadik osztályba jön

Az ötödik tizedből	32
a hatodikból	85
a hetedikből	74
a nyolcadikból	33
	<hr/>
	224

A negyedik osztályba jön

A nyolcadik tizedből	72
a kilencedikből	117
a tizedikből	35
	<hr/>
	224

Az ötödik osztályba jön

A tizedik tizedből	63
a tizenegyedikből	96
a tizenkettedikből	85
	<hr/>
	244

A választást 1848. június 14-én a városházán kívánták megtartani. Az első osztályét Simics Pál és Jilk Sándor kiküldött tanácsnokok jelenlétében reggel 6 órára, a második osztályét Imrédy József rendőrkapitány és Petrovics István tanácsnokok ellenőrzése alatt reggel 10 órára, a harmadik osztályét Petrovác István és Harlikovics Benjámín tanácsnokok irányításával délután 2 órára, a negyedik osztályét Gyurinovics Mátyás és Vojnics Imre tanácsnokok felügyelete mellett délután 5 órára, míg az ötödik osztályét Pilaszanovics József főbíró és Volarich Antal tanácsnokok vezetésével június 15-én reggel 6 órára tűzte ki a tanács. A határozat kitért arra, hogy mivel Istvánmegye nem tartozik Baja város hatósága alá, az ottani nemzetőrsereg összeírásáról a bajai városi tanács nem rendelkezhet.²⁵

Rudics Károly az 1848. június 19-i közgyűlési jegyzőkönyv tanúsága szerint ismételtén utasította a várost a nemzetőrség felállítására és osztályozására. Meghagyta továbbá, hogy a nemzetőrnek alkalmas, de magukat besoroztatni és a törvényes esküt letenni vonakodó polgárok névsorát küldjék meg neki.²⁶ Ugyanez a közgyűlés az ország békétlen helyzete miatt a magukat fegyverrel ellátni nem tudó szegényebb nemzetőrök részére közpénztári pénzen 100 darab szuronyos löfegyvert rendelt a város a harcok fokozása érdekében. Egyúttal arra utasította a városi tanácsot, hogy a nemzetőrséget a törvény előírásai szerint állítsa fel és az egyes osztályokat lássa el dobbal is.²⁷

Az 1848. június 20-26-án és július 1-jén folytatva tartott tanácsülésen Pilaszanovics József főbíró, Petrovác István, Harlikovics Benjámín, Gyurinovics Mátyás, Vojnics Imre, Volarich Antal tanácsnokok, mint a nemzetőrsereg tisztjei választására a tanács által kiküldött felügyelők jelentették, hogy az 1848. június 15-én történt tisztválasztás alkalmával a következő fő- és altiszteket választották meg:

²⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 840/1848.

²⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 22/1848.

²⁷ Uo. 9/1848.

Az első osztály részéről:

Kapitány:	Ott Márton
Főhadnagy:	Szohnleithner Ferenc
Alhadnagy:	Jilk József
	Paukovics Ernő
	Fúró Sámuel
Örmester:	Cseh Újvári József
	Kailbach József
Tizedesek:	Kopeczky Ferenc
	Raniszávlyevics Antal
	Grazl Károly
	Kollár Antal
	Drescher Gábor
	Policzer Móric
	Sámuel Ferenc
	Hírman János
	Veil János
	Bagó József
	Póth Antal
	Hazics Konstantin
	Becker Antal
	Krajcsmer Ignác
	Molnár Ferenc
	Péczely János
	Árpás András
	Pinterics György
	Kiegel József
	Bogovics Mátyás
	Galambos Péter
	Burkovics Benjámín

A második osztály részéről:

Kapitány:	Imrédy József
Főhadnagy:	Grósz Dániel
Alhadnagy:	Szűcs József
	Petrovác István
	Schön János
Örmester:	Keiniker József
	Kuluncsics Viktor
Tizedesek:	Jung Mihály
	Grósz János
	Bolváry János
	Bencsics Imre
	Szalay Ferenc
	Pfeil Sebestyén
	Koch Vencel

Goldring Mátyás
Cseh Újváry Lajos
Nivel János
Jeger Ferenc
Gaál Ferenc
Leb József
Prodán Miklós
Szedlák Ferenc
Beók Imre
Kuluncsics József
Verle József
Hekenszhoffer Alajos
Kliegl Ferdinánd
Szepp Ferenc
Dobosoknak:
Fehér József
Fehér Antal
Ácsoknak:
Dominics Ferenc
Vuics Bence

A harmadik osztály részéről:

Kapitány:	Odry Gergely
Főhadnagy:	Merl Ferenc
Alhadnagy:	Gyurinovics Mátyás
	Oravecz Ignác
	Brigl József
Őrmester:	Steininger Antal
	Magyar András
Tizedesek:	Fischer Sándor
	Bauer János
	Kopper József
	Schwarcz Gyula
	Manhold Pál
	Eder József
	Dikán Pál
	Mihálovics Mátyás
	Eperjesi Alajos
	Gyurics András
	Bene István ifjabb
	Lipovcsevics Dániel
	Agatics István
	Topál Mátyás
	Gemeiner György
	Töröky Imre
	Simonyi József
	Hervanek György
	Erlich Mátyás

Ott János
Morx András
Tóth Antal
Dobosoknak:
Lenhard Gering
Kehln József
Kehln János
Ácsoknak:
Lezsák Ferenc
Szabó István öregebb

A negyedik osztály részéről:

Kapitány: Klenáncz János
Főhadnagy: Vargai István
Alhadnagy: Mitterman János
Bayer Mihály
Karnász Jakab
Őrmester: Fűrő Dániel
Scherk János
Tizedesek: Repka János
Strázl Imre
Mihálovics András
Schönberger Endre ifjú
Tomcsányi Mátyás
Engl István
Szabó Ferenc
Farkas György
Madár Antal
Ville János
Valek Imre
Herdlein József
Kerekes László
Kardos János ifjú
Kovács József
Dovity István
Hirsch Lázár
Lingszfeld Ignác
Horanszky János
Ekkert Keresztély
Fehér János
Kopper Mihály
Dobosoknak:
Podvinecz János
Grünfelder János
Ácsoknak:
Bereczky Sándor
Muzika József

Az ötödik osztály részéről:

Kapitány:	Sándor József
Főhadnagy:	Jilk Sándor
Alhadnagy:	Stolics Simon
	Petrovics István
	Tiprováczy György
Őrmester:	Németh Ignác
	Bencze Alajos
Tizedeseknek:	Repka József
	Markó József
	Kiss Elek
	Sztukics Antal
	Pulhard Károly
	Gaál György
	Fekete Imre
	Gergics Ferenc
	Hekenszhoffer Ferenc
	Burkovics József
	Liszka György
	Cser Ferenc
	Sztipics Dániel
	Pilinszky Mihály
	Gódár János
	Komlosy Tamás
	Bodor Sándor
	Lampl József
	Karagics József
	Rajcsics András
	Mezei István
	Novák Antal
	<i>Dobosoknak:</i>
	Nagy Dániel
	Dobry Ferdinánd
	<i>Ácsoknak:</i>
	Nagy István
	Stefanovics István

A jelentést a városi tanács tudomásul vette és levéltárba helyeztette.²⁸

²⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 860/1848.

A szabadságharc Bajával kapcsolatos eseményei 1848. június – december

Szemere Bertalan²⁹ belügyminiszter 3616/B./1848. számú, Bács-Bodrog megyéhez intézett, s a városi tanáccsal a fősztolgabíró útján közölt rendeletét az 1848. június 15-i tanácsülésen olvasták fel. A belügyminiszter ebben arról értesítette a megyét, hogy az ország déli határain a bujtogatóknak sikerült lázadást előidézni. A horvát tartományi gyűlést a király tilalma ellenére megtartották, a népet fegyverbe szólították és kényszerítették, hogy a felszólításnak engedelmeskedjen. Ennek a veszélynek az elhárításához erő gyűjtése szükséges, ezért Szeged táján nagyobb számú nemzetőrsereg és katonaság fog táborba szállni, amelyet a környező megyékben fognak bevetni. A csapatok szállításának és ellátásának biztosítására Csernovics Péter temesi gróf és Vukovics Sebő³⁰ temesi alispán, mint királyi biztosok fognak Krassó, Temes, Torontál és Bács megyékre és az ezekben fekvő királyi városokra polgári biztosokat kinevezni. A miniszter közölte, hogy Arad, Csanád, Csongrád megye és az ottani szabad királyi városok polgári biztosa Török Gábor³¹ aradi polgármester lett.

A városi tanács a rendeletet tudomásul vette, a nemzetőrség felállításánál ehhez, valamint saját, 1848. június 11-i határozatához kívánt igazodni.³²

Bács-Bodrog vármegye Zomborban 1848. június 17-én tartott bizottmányi ülésének 422. számú jegyzőkönyvi kivonatát az 1848. június 20-26. között és július 1-jén folytatva tartott tanácsülésen tárgyalták. Ezen az ülésen Knézy Antal Bács megyei első alispán jelentéséből arról értesült a városi tanács, hogy a Károlovic³³ táján összegyűlt lázadók és az ezek megfékezésére Hrabovszky³⁴ főparancsnok által Péterváradról³⁵ kiküldött katonaság közt 1848. június 11-én több óráig tartó véres csata keletkezett, amelyben ágyúkat és kartácsot is használtak. Károlovic egy része megrongálódott a tűzharcban, a lázadók közül 300, a katonaság közül 1 tiszt esett el, 6 közlegény megsebesült. A lázadók száma Károlovicnál 15 ezerre, a római sáncnál 6 ezerre rúg, de ez a szám naponta gyarapszik. Az ország déli részein egyre fenyegetőbb alakban kibontakozó lázadás elfojtására Szemere Bertalan belügyminiszter a 3649/1848. számú rendeletében hívta fel a megye lakosait arra, hogy a haza és házaik védelmére legalább négyezer polgárt állítsanak ki. Ezeket a polgárokat puskákkal és kaszákkal fegyverezzék fel, hogy a megye határszélein eredményesen örködhessenek.

²⁹ **Szemere Bertalan** (1812-1869) Borsod megyei földbirtokos, Borsod vármegye másodalispánja, a MTA levelező tagja, az Ellenzéki Párt egyik vezetője; az utolsó rendi országgyűlésen Borsod vármegye követe, kerületi jegyző; a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány tagja; a Batthyány-kormány belügyminisztere; a népképviselői országgyűlésen Miskolc képviselője; 1848. október 1.: az OHB tagja; 1848. december 13.: felvidéki teljhatalmú országos biztos is; 1849. május 1.: miniszterelnök és belügyminiszter; a szabadságharc leverése után emigrál; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik. Az emigrációban nyíltan szembefordul Kossuthal, 1865-ben hazatér.

³⁰ **Vukovics (Vukovich) Sebő (Sebők, Sabbas)** (1811-1872) Temes megyei földbirtokos, Temes vármegye fősztolgabírája, majd első alispánja, ellenzéki politikus; 1848. május 27.: temesközi teljhatalmú országos biztos; a népképviselői országgyűlésen Temes vármegye liberális képviselője; 1849. január 30.: délvidéki, majd 1849. március: a főserég mellett működő teljhatalmú országos biztos; a Szemere-kormány igazságügyminisztere; a szabadságharc leverése után emigrál, Londonban hal meg; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik.

³¹ **Török Gábor** aradi polgármester, délvidéki élelmezési országos biztos.

³² BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jvk. 1847-1848. 843/1848.

³³ **Karlóca** (Karlovic Szerém vm., ma: Karlovci, YU)

³⁴ **Hrabovszky János báró** (1779-1852) altábornagy, valóságos belső titkos tanácsos, péterváradai főhadparancsnok; 1848. május 11 – július 10.: horvátországi királyi biztos; 1848. július 7.: budai főhadparancsnok; 1849. január: meghódol a császáriak előtt, mégis hadbírószág elé állítják és tíz évi várfogságra ítélik; halála előtt kegyelmet kap; a várbörtönben hal meg.

³⁵ **Pétervárad** (Szerém vm., ma: Petrovaradin, YU)

Az örök fizetést fognak kapni, és a kormány időnként fegyvert és lőszert is fog küldeni. A felfegyverzett polgárok alkalmazásáról, elhelyezéséről és ellátásáról a parancsot Csernovics Péter és Vukovics Sebő királyi biztostól, illetve báró Jovics István³⁶ vezérőrnagytól kapja majd a megye.

Míndezek alapján a megyei bizottmány tagjai elhatározták, hogy úgy a megye határán, mint Kárlovicon összegyűlt sok ezer pártitűtő megyén keresztül történő élelmezése és a velük való érintkezés megakadályozására egy 20 ezer önkéntesből álló őrcsapatot állítanak fel. A cél az, hogy a csajkások határától kezdve egészen Futakig³⁷ biztos őrvonal legyen kialakítva. Ennek érdekében valamennyi megyebeli helységben minden 50 lakos után 1 önkéntest kell kiállítani. Így mintegy 10 ezer fős csapat jön össze. A másik 10 ezer főt a megyei bizottmány a szomszédos törvényhatóságok által remélte kiállítani. Ennek érdekében Pest, Tolna, Csongrád megyét, a Jászkan kerületet, Szabadka,³⁸ Zombor³⁹ és Szeged szabad királyi várost sűrűn útján kívánta felhívni arra, hogy siessenek a haza védelmére.

Az önkénteseknek Jovics tábornagy főparancsnoksága alatt Ókér⁴⁰ kell gyülekezni. A sereg egyes osztályainak a vezetésére Rudics Károly, Czintula Antal, Bezeredy Miklós, Dedinszky Károly és Vojnics Bálint ideiglenes parancsnokokat rendelték ki. Az élelmezési biztos Dévai Imre lett.

Rudics Máté főszolgabíró azt kérte a városi tanácstól, hogy az összeírt nemzetőrökből mielőbb küldjön annyit, amennyit csak lehet és amennyit az illetékes parancsnokokkal és tisztekkel elküldeni ez alkalommal jónak talál.

Baja város tanácsa a határozat szerint a nemzetőrsereg készenlétben tartásáról már előzőleg rendelkezett, és a megyei végzésben kijelölt helyre, Ókérre 1848. június 20-án 300 nemzetőrt indított útnak. Őket 8 nap múlva újabb 300 fogja felváltani. Ezt mindaddig folytatják, amíg a körülmények megkívánják.⁴¹

Az 1848. június 20-26. között és július 1-jén folytatva tartott tanácsülés tárgyalta Knézy Antalnak, Bács-Bodrog megye első alispánjának a Novoszellónál⁴² a Dunán történt titkos fegyverszállításról 1848. június 22-én kelt 211. számú jelentését, amelyben meghagyta a városi tanácsnak, hogy minden fegyver és hadianyag szállítására szigorúan ügyeljen, és a nem a magyar hadügyminiszter rendeletére szállított fegyvereket és hadianyagokat azonnal foglaltassa le.

A városi tanács utasította a város rendőrkapitányát, szigorúan ügyeljen, nehogy a határon át akár kocsin, akár vízen fegyvereket szállítsanak. Ha mégis történnének ilyen szállítások, meg kell akadályozni és jelenteni kell Rudics Máté főszolgabírónak.⁴³

Ugyanezen a tanácsülésen olvasták fel Knézy Antal első alispán levelét, amelyben arról értesítette a várost, hogy 1848. június 27-én Tolna megyéből 2.000 főnyi őrsereg fog a városon átvonulni az ókéri táborba, Perczel Miklós⁴⁴ őrnagy vezérlete alatt.

³⁶ Jovic (Jovich), Stevan báró (1784-1859) császári tábornok, eszéki várparancsnok.

³⁷ Futak (Bács-Bodrog vm., ma: Futog, YU)

³⁸ Szabadka (Theresiopel Bács-Bodrog vm., ma: Subotica, YU)

³⁹ Zombor (Bács-Bodrog vm., ma: Sombor, YU)

⁴⁰ Ókér (Bács-Bodrog vm., ma: Pasicevo, YU)

⁴¹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 861/1848.

⁴² Novoszello (Bácsújlak, Neudorf an der Donau, Batsch-Neudorf Bács-Bodrog vm., ma: Bačko Novo Selo, YU)

⁴³ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 873/1848.

⁴⁴ Perczel Miklós (1812-1904) volt szolgabíró, 1848-ban a kölesdi (Tolna vm.) kerület képviselője, a tolnai nemzetőrség őrnagya, 1849-ben a felmentett Pétervárad parancsnoka, majd Arad várparancsnoka, 1849. április 1.: ezredes. Emigrált, 1861-ben az amerikai polgárháború ezredese, 1868-ban Baranya megye és Pécs főispánja.

Az átvonulók számára szükséges szállítóeszközöket és az élelmiszert a városi tanács június 27-re megrendelte.⁴⁵

1848. június 25-én azonban kiderült, hogy a tolnai őrsereg indulását Csernovics Péter királyi biztos rendelkezésére elhalasztották. A tanács úgy határozott, hogy a tett intézkedéseket fenntartja akkorra, amikor az áthaladás megtörténik.⁴⁶

Augusz Antal, Tolna megye első alispánja 1848. június 30-án közölte, hogy elindították a 2.190 főből álló sereget. Július 5-én hajókon fognak Bajára érkezni, és Bechtold⁴⁷ tábori vezér parancsnoksága alá kerülnek. Mivel a város a 2.000 főnyi tolnai nemzetőrsereg elszállásolásáról már előzőleg intézkedett, most csak a 190 fő élelmezéséről és elszállásolásáról kellett gondoskodnia. A sereg továbbszállításához szükséges előfogatok és kocsik biztosítása Rudics Máté főszolgabíró feladata volt.⁴⁸

Az 1848. június 20-26. között és július 1-jén folytatva tartott tanácsülésen felolvasták Vojnics Bálint nemzetőrségi parancsnoknak Baja város főbírájához az ókéri táborból 1848. június 22-én írt levelét, amelyben a következőkről számolt be. A magukat besáncoló szerbek felől semmi érdekes hírt nem hallott, az újvidéki hírek a békés megoldás lehetőségét kínálják. A nemzetőrsereg naponta szaporodik. A kért 11 kasza megérkezett. Vukalovics nemzetőrt kihágásai miatt lefegyverezték és hazaküldik. Arra kérte a város főbíráját, hogy a hozzá hasonló izgága egyéneket ne küldjenek a táborba. Egyúttal jelentette Némethszeghy János nemzetőr megérkezését.⁴⁹

Az 1848. július 6-7-én tartott tanácsülés szerint Baja városa az ókéri táborba június 20-án 360, ezek felváltására június 27-én 375, július 2-án pedig 416 nemzetőrt állított ki. A hadügyminisztérium által leküldött hadi szerek, puskapor és egyebek Ókerre szállításához a napokban újabb 50 nemzetőrt rendelt ki a város. Így Baja hazafias kötelessége teljesítésében az első helyen áll, és a megye községeknek is buzdító példával szolgál. A városban lévő királyi sóház és magtár őrzése naponta további 30-40 nemzetőr kiállítását igényli.

A város a fentebbiekre hivatkozva kérte Knézy Antal megyei első alispánt, hogy a július 16-ra eső bajai vásár idején a napszámból, iparból és kereskedésből élő bajai lakosságot ne vonja el a kenyérkeresettől, hanem adjon 10 vagy 12 napos haladékot a július 10-én az ókéri táborból visszabocsátandó bajai őrsereg felváltására.⁵⁰ Arról, hogy megkapta-e a város a halasztást vagy sem, nem találtunk adatot.

Knézy alispán 1848. július 6-án az ókéri táborban a dologidőre, valamint a tolnai őrsereg érkezésére tekintettel elrendelte, hogy a bajai őrsereg ezentúl a tábori pénztárból kapja a fizetését, és az így felszabaduló összeget a város szállításokra, fuvarozásokra fordítsa.

A rendelkezést a közgyűlés tudomásul vette. Úgy látta, hogy a tábori bizottmányi gyűlés méltányolta a város igyekezetét. Baja attól a perctől kezdve, hogy az első lázadások felütötték a fejüket, a legelső között hozott áldozatokat a haza megmentésére. A bajaiak minden tábori szállítmányt, fegyvereket a legnagyobb készséggel szállították a kívánt táborozási helyre. A Baján maradt nemzetőrség nemcsak a közbiztonság megőrzésén fáradozik, hanem a helyi királyi sóházat és a magtárat is éjjel-nappal őrzi. Ezekre hivatkozva a közgyűlés úgy határozott, hogy elegendő lesz 150 fős nemzetőr csapatot kiállítani. Megkönnyí-

⁴⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 876/1848.

⁴⁶ Uo. 889/1848.

⁴⁷ **Bechtold Philipp báró** (sz. 1786) altábornagy, kassai hadosztályparancsnok; 1848. június 14.: a délvidéki magyar csapatok parancsnoka; 1848. augusztus 31.: lemond; 1848. szeptember 8.: elhagyja Magyarországot; 1848. október 1.: a bécsi nemzetőrség parancsnoka; 1849. június: hadosztályparancsnok Haynau seregében.

⁴⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 892/1848.

⁴⁹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 881/1848.; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988. 202.

⁵⁰ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 895/1848.; IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1988. 81.

tette a döntést, hogy az előzetes tájékozódás szerint más népesebb városok aránytalanul kevesebb nemzetőrt küldtek, mint Baja. A város ezeket az okokat és körülményeket a tábori bizottmány figyelmébe ajánlotta, és kérte a hozott határozat jóváhagyását.

A közgyűlés elrendelte, hogy minden helyi lakos köteles a kocsijával és a lovaival megjelenni, ha a szállításoknál a sor rákerül. A kocsik kiállítását az első tized első számánál kell kezdeni, és ebben a sorban végig folytatni. A dologidőre való tekintettel minden kocsi, amelyik 5 nemzetőrt a táborba le és ugyanennyit onnan visszaszállít, 10 pengőforintot kap. Ez a későbbiekben táborba szálló nemzetőrökre vonatkozott. A már táborban lévőkre vonatkozóan azt kérte a közgyűlés a tábori bizottmánytól, hogy a fáradt bajai őrsereget a megyei közfuvarra kirendelt kocsikon szállíttassa.⁵¹

Az 1848. július 16-i közgyűlés tárgyalta az ország vészteljes helyzetéről, és kitért arra, hogy ebben a rendkívüli munkaidőben a nemzetőrsereg táborba történő szállítása nemcsak tetemes költségbe, de jelentős idővesztésbe is kerül. A városi tanács után most a közgyűlés is úgy határozott, hogy Baja részéről elegendő 150 nemzetőr kiállítása. Mivel sok nemzetőr tetemes költséggel helyettest állít, sokan pedig önként ajánlanak fel segílyt, a közgyűlés úgy látta, hogy ezzel a lépéssel jelentősen könnyít a munkás néposztályon. Az önként felajánlott adományok mellé a zsoldon és a kenyéren felül a város a közpénztárból még naponta 40 pengő krajcárt ad a nemzetőröknek. Ennek fejében a 150 fős önkéntes nemzetőr csapat egy teljes hónapig köteles az illető táborban szállásolni és a nemzetőri kötelességeit a törvény értelmében teljesíteni, igyekezve a város díszére válni.

A nemzetőrség fő és alacsonyabb rangú tisztjeinél helyettesítésnek nincs helye, ők maguk között intézkedve váltják fel egymást. A közgyűlés a tisztektől elvárta, hogy intézkedjenek a 150 fős csapat kiállításáról, és bízott benne, hogy a haza szent ügye kívánta buzgóságot megtagadni nem fogják. Egyidejűleg kijelölte a város 12 tizedében az adakozások beszedéséért és az összeírás végrehajtásáért felelős tanácsnokokat.

A testület feltételezte, hogy a táborban lévő nemzetőrök közül sokan fognak önkéntes szolgálatot vállalni. Pajha Pál és Herdlein György képviselőket azzal a megbízással küldte közéjük, hogy annak vállalására hívják fel őket.⁵²

Az 1848. július 24-25-én tartott tanácsülésen felolvasták Szemere Bertalan belügyminiszter Bács-Bodrog megyéhez intézett rendeletét, amelyben felszólította a Duna mentén fekvő községek elöljáróit, hogy az alvidéki lázadás elnyomására felkészített Mészáros nevű hadigőzös számára tartsanak készen jó tüzfát. A hajó kapitányának nyugtatvány ellenében annyi fát adjanak, amennyit az szükségesnek tart. A kapitány kérésére az alsóbb rendű elöljárók személyesen, a felsőbbek pedig biztosaik útján azonnal kötelesek megjelenni a hajó fedélzetén, és a kapitány kérdéseire kellő felvilágosítást adni, és őt mindenben segíteni tartoznak.

A városi tanács a fenti rendeletet tudomásul vette, a helyi gőzhajóállomáshoz azonnal 6 öl szilfát rendelt kiszállíttatni, hogy az a hadigőzös kapitányának a rendelkezésére készen álljon.⁵³

Az 1848. augusztus 2-án tartott tanácsülésen olvasták fel István⁵⁴ nádor Bács megye egyeteméhez intézett 619. számú rendeletét, amely szerint Bács, Torontál, Csongrád, Csa-

⁵¹ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 28/1848.

⁵² Uo. 48/1848.

⁵³ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 954/1848.

⁵⁴ **István** (1817-1867) osztrák főherceg és magyar királyi herceg. – V. Ferdinánd unokatestvére –, a császári királyi hadsereg altábornagya; 1847. november 12.: Magyarország nádora, királyi helytartója és főkapitánya; 1848. június: a Kisfaludy-társaság védnöke; 1848. szeptember 23.: lemond nádori állásáról és Bécsbe szökik.

nád megyékre, és az ezekben fekvő szabad királyi városokra nézve Szentkirályi Móric⁵⁵ királyi biztost teljhatalommal ruházta fel. Iránta engedelmességet parancsolt, és elrendelte a rögtönítélő bíróság felállítását.

A rendelkezéseket a városi tanács tudomásul vette, a lakossággal kifüggesztés és dobzó útján közölte.⁵⁶

Az 1848. augusztus 2-i tanácsülés napirendjén szerepelt még Szemere Bertalan belügyminiszternek a Közlönyben, a kormány hivatalos lapjában kiadott azon rendelete, amely szerint a fegyverműveseket rendőri felügyelet alá kell venni, és csakis hadi fegyverek készítésére kell szorítani. A kereskedőknél található lőpor, golyó és egyéb hadiszerek mennyiségét időnként össze kell írni, és nagyobb mennyiségben hatósági engedély nélkül tilos eladni. A fegyver- és vasáros boltokat is rendőri felügyelet alá kell venni, s a lőszer mennyiségéről kéthetenként jelentést kell küldeni.

A rendelet végrehajtását a városi tanács a városi rendőrkapitányra bízta. Utasította, hogy a fegyverműveseket, fegyver- és vasáros boltokat vegye rendőri felügyelet alá, az ott található fegyvereket, hadi szerezket, lőport, golyó mennyiséget írja össze, és általában a fenti miniszteri rendelet minden pontjában szigorúan járjon el, eljárásának eredményéről pedig mielőbb tudósítsa a városi tanácsot. Mivel a kapitány előleges jelentéséből kitűnt, hogy a városi kereskedőknél lőpor csak kis mennyiségben található, ennek hatósági engedély nélküli árusítását a városi tanács megtiltotta, az ellenőrzés végrehajtását pedig szintén a rendőrkapitányra bízta.⁵⁷

Az 1848. augusztus 2-i tanácsülés következő napirendi pontjaként Mészáros Lázár⁵⁸ hadügyminiszternek a Közlönyben megjelent, s 1848. július 25-én kiadott rendeletét tárgyalta, amely kötelességévé tette a törvényhatóságoknak, hogy mielőtt nemzetőrseregeiket kiindítanak, a következőkről tegyenek jelentést a hadügyminisztériumnak:

- a) Hány összeírt nemzetőr van a megyében vagy a városban?
- b) Mennyi van némileg kiképezve és felfegyverezve?
- c) Hány önkéntest vagy más szolgálatra alkalmas egyént lehetne küldeni?

Ezentúl a jelentés felérkezése után a hadügyminisztérium fogja meghatározni, hogy mikor, mennyien és merre induljanak. Figyelmeztette egyúttal a törvényhatóságokat, hogy ne minden hivatalnokot, úgymint posta-, só- és uradalmi tisztet, lelkészetet, orvosokat stb. késztesse az eljövételre, nehogy a kormányzás rendje hátrányt szenvedjen.

A városi tanács a fenti rendeletet közölte a nemzetőrsereg kapitányával, hozzátéve, hogy a parancsnokságuk alatt álló nemzetőrség számáról, kiképztségéről, fegyverzetéről tegyenek jelentést és jelezzék azt is, hogy hány önkéntest lehetne indítani.⁵⁹

⁵⁵ **Szentkirályi Mór** (1807-1882) Pest megyei földbirtokos, egy pesti dohánygyár tulajdonosa, Pest vm. első alispánja; az utolsó rendi országgyűlésen Pest vármegyének az ellenzék jobbszárnyához tartozó követe, kerületi jegyző; 1848. április 20.: jászkun főkapitány; a népképviseleti országgyűlésen a Jászkun kerület képviselője; 1848. július 24. – augusztus 26.: délvidéki királyi biztos; 1848. szeptember 17.: miniszterjelölt Batthyány tervezett második kormányában; 1849. január: meghódol a császáriak előtt; 1849. március: a képviselőház megfosztja mandátumától, az OHB pedig zár alá véteti birtokait. 1865-ben Deák-párti képviselő, 1868-ban Pest főpolgármestere.

⁵⁶ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 958/1848.

⁵⁷ Uo. 960/1848.

⁵⁸ **Mészáros Lázár** (1796-1858) ezredes, az 5. (Károly Albert) huszárezred parancsnoka, a MTA levelező tagja; a Batthyány-kormány hadügyminisztere; 1848. május 23.: Pestre érkezik és átveszi hivatalát; 1848. június 7.: vezérőrnagy; a népképviseleti országgyűlésen Baja képviselője; 1848. október 1.: az OHB tagja; 1849. április 15.: altábornagy; 1849. július 1. – 24.: a honvédsereg főparancsnoka; a szabadságharc leverése után emigrál; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik. Angliában hal meg.

⁵⁹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 961/1848.

Az 1848. augusztus 8-i tanácsülés Pilaszanovics József városi főbíró fegyverekről szóló előterjesztését vitatta meg. A kérdés azért került napirendre, mert a volt magyar egyenruhás polgárőrség, amely a helyi fegyverművesekkel 60 szuronyos puska készítésére kötött szerződést, feloszlott. Mivel időközben a képviseleti közgyűlés a város részére 100 puska készíttetését vállalta, a szóbanforgó 60 puska ebbe a keretbe fog beszámítódni, ha elkészül. A tanács a főbíróat bízta meg azzal, hogy a puskákat egy hónap alatt készíttesse el a szerződött fegyverművesekkel.⁶⁰

Az 1848. augusztus 12-én és 16-án tartott tanácsülés a táborban lévő bajai nemzetőrök felváltásáról tárgyalt. Az újabb hadügyminiszteri rendelet értelmében a nemzetőrséget 10 hétre kellett kiállítani, ezért a városi tanács módosította az eddigi gyakorlatot. Úgy határozott, hogy a legközelebbi, 1848. augusztus 16-án küldendő 150 nemzetőrt önkéntesekből fogja kiállítani, akik az állami járandóságukon felül naponként 40 pengő krajcárt fognak kapni. Az ehhez szükséges összeg biztosítására minden nemzetőr tartozik naponta 5 pengő krajcárt fizetni. Ha valaki a fizetéshez hozzájárulni nem akar, maga tartozik a táborba elmenni. Az ilyen táborozó nemzetőr 35 pengő krajcárt fog kapni naponta, mivel a reá eső 5 pengő krajcárnyi fizetés a napidíjába be fog számíttatni.⁶¹

Az, hogy ez így történt, bizonyítja az 1848. augusztus 21-én és 25-én tartott tanácsülés jegyzőkönyve: Gerencsér Ignác nemzetőrt, a tanács felszólította nemzetőrségi kötelességeinek teljesítésére, mire a nevezett elmondta, hogy neki a nyugdíján kívül semmi vagyona sincsen, így a minden nemzetőrrre kivetett napi 5 pengő krajcárt nem tudja fizetni. Mivel azonban ő egyike a legutóbbi alkalommal Baja város részéről kiállított és táborba küldött 150 önkéntesnek, kész saját maga a táborba elmenni.⁶²

Az 1848. augusztus 27-i közgyűlés úgy döntött, hogy a 10 hétre táborba küldendő önkéntes nemzetőrök fejenként 40 pengő krajcárra rúgó napi zsoldját ne csak a személyes szolgálattal terhelt nemzetőrök viseljék, hanem a város minden egyes lakosa járuljon hozzá, a vagyoni helyzetének megfelelő mértékben. A közgyűlés kijelölte a zsoldpótlék beszédéséért felelős képviselőket is, akik a tevékenységükről tájékoztatni tartoztak a közgyűlést.⁶³

Az 1848. augusztus 12-én és 16-án tartott tanácsülésen vetette fel Pilaszanovics József városi főbíró, hogy az alsó vidéken összegyűlt szerb lázadókkal szemben a napokban várható ütközet⁶⁴ miatt rendkívüli intézkedések szükségesek.

A tanács a város területén nagyobb számú őrség alkalmazását látta szükségesnek. Ezért az őrok számát augusztus 17-től kezdve mindaddig, amíg azt a rendkívüli körülmények megkívánják, a következőképpen szabta meg: A vaskúti kapuhoz 15, a Volf-féle kertnél 10, a borsodi kapuhoz 10, a szegedi kapuhoz 10, a szentistváni kapuhoz 10, a szeremlei kapuhoz 10, a monostori kapuhoz 10, a sóházhoz 12, a magazinhoz 12, a gőzhajóállomáshoz bajaiakból 5, istvánmegyeiekből 10 fő kerüljön.

Az őrok szolgálati ideje 24 óra. Rajtuk kívül bent a városban este 7 órától reggel 4 óráig még 100 ór fog őrködni. Az őrok fele nemzetőrökből, a másik fele pedig a város más

⁶⁰ Uo. 999/1848.

⁶¹ Uo. 1005/1848.

⁶² Uo. 1020/1848.

⁶³ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 57/1848.

⁶⁴ Itt Szenttamás második ostromára történik utalás, amelyre 1848. augusztus 19-én került sor, és amely magyar szempontból eredménytelenül végződött. A magyar csapatok közt bajai nemzetőrök is szolgáltak. Az ő révükön lehetett előre tudomása Pilaszanovics József városi főbírónak a készülődő összecsapásról. – I. KOSSUTH HÍRLAPJA Pest, 1848. augusztus 23. 46. sz. 210.

lakosaiból fog állni. A nemzetőrök szolgálatra való kiállítását tisztjeikre bízták, a városi lakosokat a tizedenként kinevezett biztosok rendelik ki.

Minden külső őrhelyen 1 tizedes lesz szolgálatban, és két kapunként 1 tiszt tartozik felügyezni. A belső éjjeli őrök felügyeletét a város mind a 12 tizedében 2-2 képviselőre bízták. A név szerint felsorolt biztosok az éjjeli őrködéshez a saját tizedükből a város nem nemzetőr lakosaiból ötvenet tartoztak kirendelni. A kirendelt este 7 órakor tartozik a város házánál megjelenni. Meg nem jelenés esetén első alkalommal 1 pengőforint, másodszer 2 pengőforint és 6 napi fogság, minden további esetben pedig az előző kétszerese lesz a büntetés.

Ez alkalommal a tanács rendelkezett arról is, hogy a város lakosai közül úti levél nélkül senkinek sem szabad a várost elhagynia. A plébániatemplom vagy a barátok temploma harangjának félreverésekor pedig minden városi lakos fegyveresen tartozik a városházához sietni.⁶⁵

A nemzetőrség kapitányai az 1848. augusztus 21-én és 25-én tartott tanácsülésen beadták a városi tanácsnak az őrálláson megjelenni vonakodó nemzetőrök névsorát.

A városi tanács úgy határozott, hogy a névsort az illetékes tizedbeli tanácsnokoknak azzal a meghagyással adja ki, hogy az 1848. évi 1008. számú tanácsi határozat értelmében az őrálláson meg nem jelenő nemzetőrökön az 1 pengőforint büntetődíjat megvegyék.⁶⁶

Az 1848. szeptember 24-i közgyűlés a háborús időre utalva kérte Mészáros Lázár hadügyminisztert, hogy legalább 4-500 szuronyos fegyvert, és ha lehetséges, néhány ágyút is rendeljen ki a város részére.⁶⁷

Mészáros Lázár 1848. szeptember 26-án, Verbászon kelt levelében válaszolt a kérésre. Közölte, hogyha a bajai nemzetőrök tudnak bánni a gyutacsos fegyverrel, 400 szuronyos fegyvert tud adni a részükre.

A közgyűlés köszönetét fejezte ki a hadügyminiszternek, és az ígért fegyverek mielőbbi megküldését kérte, minthogy a bajai nemzetőrök a gyutacsos fegyverek kezelését már begyakorolták.⁶⁸

Az 1848. október 19-én és 22-én tartott közgyűlésen szóba került, hogy a városi nemzetőrség a rác és a horvát állami foglyok, valamint a bajai sóház és az állami magtár őrzésével jelentősen el van foglalva, és ezek miatt a kültáborozást erején felüli tehernek tartja. Ezért a közgyűlés arra kérte Beöthy Ödön⁶⁹ teljhatalmú országos biztost, hogy a bajai nemzetőröket mentesítse a kültáborozástól.⁷⁰

Az 1848. október 31-i tanácsülés napirendi pontjaként olvasták fel a nemzetőrségi tanács 5338/1848. számú rendeletét, amely a nemzetőrség számáról kért kimutatást.

A tanács meghagyta a nemzetőrség tisztjeinek, hogy a századaikba sorozott nemzetőrök számát jelentsék be.⁷¹

⁶⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1008/1848.

⁶⁶ Uo. 1045/1848.

⁶⁷ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 70/1848.

⁶⁸ Uo. 73/1848.

⁶⁹ **Beöthy Ödön** (1796-1854) Bihar megyei földbirtokos, a nemesi ellenzék egyik vezetője; 1848. április 5.: Bihar vm. követe az utolsó rendi országgyűlésen; 1848. április 20 - 1849. június 8.: Bihar vm. főispánja; 1848. július 6.: a felsőház igazoló bizottmányának tagja; 1848. augusztus 26.: délvidéki királyi biztos; 1848. december 19 - 1849. január 19.: erdélyi teljhatalmú országos biztos; 1849. április 1.: honvédezedessé és bukaresti főkonzullá nevezik ki, rendeltetési helyére azonban nem sikerül eljutnia; 1849. június 14.: a hétszemélyes főtörvényszék első alelnöke; 1849. június-július: Bihar vm. országgyűlési képviselője; a szabadságharc leverése után emigrál; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik. Hamburgban hal meg.

⁷⁰ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 79/1848.

⁷¹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1202/1848.

Az 1848. november 12-i közgyűlésen napirendre került a vagyoni és a személyi biztonság minél célszerűbb módon való biztosítása is. A közgyűlés elrendelte a házról-házra való őrködést. A tanácsnokok a tizedesek segítségével éjjelenként ellenőrizték az őrseget, amikor ezt hivatali elfoglaltságuk lehetővé teszi.⁷²

Simics Pál és hét tanácsnoktársa 1848. december 30-án azt jelentette a közgyűlésnek, hogy a négy hétre táborba küldött nemzetőrök zsoldpótlékát a város lakosaitól beszedették. A 12 tizedbeli jegyzék szerint összesen 1.046 forint 46 2/5 krajcár folyt be.⁷³

Ugyanezen a közgyűlésen Sámuel István városi szószóló a Baja városa által a táborba leküldött 150 nemzetőr naponkénti két huszusra szabott zsoldpótlékának a kifizetéséről tudósított. Összesen 3.161 forint 19 krajcárt fizetett ki ezen a címen a város.⁷⁴

Beöthy Ödön teljhatalmú királyi biztos 1848. szeptember 17-én kelt hivatalos levelét az 1848. szeptember 20-án és 22-én tartott tanácsülésen olvasták fel. Ebben tudatta, hogy a magyar hazát az ármány által félrevezetett idegen fajú s ajkú népek hálátlanul megtámadták és tüzzel-vassal pusztítják. Felhívta Baja város közönségét, hogy minél nagyobb számú önkéntest állítson ki.

A városi tanács a felhívást az ahhoz csatolt felszólítással együtt több példányban leíratta, és szétosztatta a városban. Ezen túl a közgyűlés intézkedéséig elrendelte a haza védelmére ajánlkozó önkéntesek toborzás útján való kiállítását. Petrovics István tanácsnokot bízta meg a szükséges előkészületek megtételével a minél előbb megkezdendő és az ő felügyelete alatt folytatandó toborzásra.⁷⁵

Beöthy Ödön előbb említett levele az 1848. szeptember 24-én tartott közgyűlés elé került. A közgyűlés szerint is toborzás útján kell kiállítani a kellő számú önkéntes újoncot. Azért, hogy méltóképpen meg legyenek jutalmazva és némiképpen a jövőjük is biztosítva legyen, 80 pengőforintot állapított meg számukra a közgyűlés azzal, hogy ezt az összeget a 4 évi katonai szolgálatuk kitöltése után fogják megkapni. A felavatásuk alkalmával előpénzként 20 pengőforintot kapnak. A közgyűlés az ehhez szükséges pénzt adóból akarta fedezni, a város lakosságára birtokarányosan kívánta kivetni úgy, hogy az összeg 4 év múlva, amikor a beálltakat visszavárják, teljes egészében be legyen szedve.

A toborzandó önkéntesek számát 104 főben szabták meg. Petrovics István tanácsnok városi tanács általi megbízását megerősítették és felszólították, hogy azonnal kezdje meg a toborzást. A tanácsnok munkáját az önként ajánlkozó Fűrő Sámuel és Oravec Ignác segítette.⁷⁶

A 104 önkéntes kiállításához a városnak nem volt elég pénze, mivel a tábori szállítmányok és egyéb honvédelmi kiadások miatt rendkívüli módon megterhelt városi pénztár teljesen kiürült.

A városi tanács megállapította, hogy a jelenlegi honvézes zavarok közt a műipar és a kereskedés fennakadása miatt a városi lakosok hártalékos föld-, árenda- és egyéb tartozásai egyhamar nem lesznek behajthatók, ezért 3.000 pengőforint kölcsönt kell felvennie. A kölcsön megszerzésével Grünvald Ferdinánd és Vojnics Imre tanácsnokot, Sámuel István szószólót és Mikosevics Alajos aljegyzőt bízták meg.⁷⁷

⁷² BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 102/1848.

⁷³ Uo. 117/1848.

⁷⁴ Uo. 118/1848.

⁷⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1088/1848.

⁷⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 69/1848.

⁷⁷ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1128/1848.

Gróf Batthyány Lajos⁷⁸ miniszterelnöknek az ellenség előtt álló seregek számára szükséges fuvarok, kézi vagy szekeres munkák kiszolgáltatásáról szóló rendeletét az 1848. október 9-i tanácsulésen olvasták fel. A rendelkezés arról is szólt, hogy akik az ellenséget szállításokkal, munkával, tanáccsal segítik, azokat mint hazaárulókat rögtönítélő bíróság elé kell állítani.

A tanács a rendeletet megtartás és ahhoz való alkalmazkodás végett tudomásul vette, és a szokásos módon meghirdette.⁷⁹

Az újoncok kiállításáról szóló hadügyminiszteri utasítást a tábori bizottmány vegyes osztályának 1848. október 12-én Újverbászon tartott üléséből kapta meg a város.

A közgyűlés jelezte, hogy a korábbi, 441. számú végzést nem kapta meg, arról csak nem hivatalos úton, a bajai zsidóság megbízottjaitól szerzett tudomást. A zsidóságnál lévő kivetési jegyzék szerint Baja városára 229 újonc van kivetve, de úgy, hogy a város zsidó népességét kiszakították a város összlakosságából, és erre külön vetették ki az újoncjutalékot. Ebből következően a városra 229-nél jóval kevesebb újonc jut. Az országgyűlési határozatok és a hadügyminiszteri intézkedések nem rendelték a zsidóságot kiszakítani, és így a Megyei Bizottmánynak ez az intézkedése a fennálló szabály ellenére történt. A város a felmerült helytelen eljárás orvoslására folyamodványt intézett Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztoshoz.

A toborzás után a még hiányzó 130 újoncot sorshúzással akarták kijelölni. A közgyűlés megtöltötte a vidékiek toborzását mindaddig, amíg a város a reá kirótt újoncjutalékot ki nem állítja. Ugyanakkor az önkéntes újoncok szüleit mentesítették azoknak a költségeknek a viselésétől, amelyeket a toborzás útján beállók jutalmazására a közgyűlés kikötött.⁸⁰

Az 1848. október 19-én és 22-én tartott közgyűlés foglalkozott a megyei bizottmányi ülés 441. számú jegyzőkönyvi határozatával, amely helységenként közli az újonclétszámot és a kiállított újoncok felruházását is elrendeli.

A közgyűlés újfent tiltakozott amiatt, hogy a megye a bajai járás minden helységének megküldte a fenti végzést, csak Bajának nem. A város ennek ellenére igyekszik a rendelkezést teljesíteni. Mivel pedig a várost a már kiállított újoncokon kívül is jelentős számú újonc kiállításának a terhe nyomja, akárcsak a 20 pengőforintos felavatási díj, amely igen tetemes összeget tesz ki, és amit a városi közpénztár a nyomasztó körülmények közt alig képes elviselni, a város az újonclétszámból még hiányzókat helyettesítés útján fogja kiállítani. Ez úgy fog történni, hogy amíg a 229 fő létszám ki nem telik, sorsot húznak. Akik sorsot húztak, és hajlandók maguk helyett helyettest állítani, 100 pengőforint és a netalán okozandó költségek előzetes lefizetése mellett a toborzás útján kiállítottakból egy főt a saját nevükre írathatnak át. Az így befolyó pénzből fogják fedezni a besorozandó újoncok 20-20 pengőforint felavatási díját. Ha a sorsot húzott személy nem akarna maga helyett helyettest állítani, magától értetődően személyesen tartozik megfelelni kötelezettségének.

A katonai formaruhák díját az államnak meg kellene térítenie, de az eddig erre a célra kapott összeg elenyésző. A város az ezután kiállítandó újoncokat el fogja látni ruházattal.

⁷⁸ **Batthyány Lajos gróf** (1806–1849) nagybirtokos, az Ellenzéki Párt, az Iparegyesület és a Magyar Kereskedelmi Társaság elnöke; az utolsó rendi országgyűlésen a főrendi ellenzék vezetője; 1848. április 7 – szeptember 11.: az első független magyar minisztérium elnöke; a népképviseleti országgyűlésen Vas vm. képviselője; 1848. szeptember 12.: másodszer is megbízást kap kormányalakításra; 1848. október 2.: lemond kormányalakítási megbízatásáról és képviselői mandátumáról; 1848. december: kerülete ismét képviselővé választja; 1848. december 31.: az országgyűlés békeküldöttségének tagja; 1849. január 8.: Windischgrätz elfogatja; 1849. október 6.: Pesten vértanúhalált hal.

⁷⁹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1181/1848.

⁸⁰ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 78/1848.; I. a 69/1848. számú közgyűlési határozatot a 76. számú jelzetben!

Ha a ruha előállítás költségeit a városi pénztár nem tudja fedezni, kölcsönt kell felvenni. A szükséges intézkedések megtételével egy 25 képviselőből álló bizottságot bízott meg a közgyűlés.⁸¹

Az 1848. október 31-én tartott tanácsülésen felolvasták a táborigazgató bizottság vegyes osztályának Újverbászon kiadott 535. számú rendeletét, amely a következő utasításokat tartalmazta:

1. Az újoncnak ott, ahol összeírták őket, sorsot kell húzniuk.
2. Azok az ifjak, akik önként ajánlottak a haza védelmére, vagy bármilyen feltétel alatt más helységeben beálltak katonának, mentesek a sorshúzástól, őket illetőségi helyeik vissza nem követelhetik.
3. Az izraeliták önkénteseiket más felekezetűekből is kiállíthatják.
4. Azok, akik családfenntartás ürügyén magukat a felavatástól felmenthetőnek hiszik, kötelesek Piukovics Ágoston alispán elnöke alatt Zomborban 1848. november 15-én tartandó bizottság előtt megjelenni és a mentességükre szolgáló okokat előadni, ellenkező esetben a felavatásukat el fogják rendelni.⁸²

Petrovics István tanácsnok az 1848. november 12-i közgyűlésen jelentette, hogy a város részéről a 80 pengőforint jutalom és 20 pengőforint beavatási pénzzel kiállítandó 104 újonc toborzását Fűrő Sámuel és Oravec Ignác megkezdte. Négy nap alatt 115 fő állt be újoncnak. Közülük 8 a foglalommal megszökött, a többiek elmentek a november 14-én Zomborban tartandó avatásra. Közülük 98 főt találtak alkalmasnak, valamennyiüket be is sorozták. Testi hiba miatt 9 főt alkalmatlannak minősítettek. A toborzás anyagi vonzata a következő volt: toborzási költség 215 forint 45 krajcár, az újoncok egy heti tartása 166 forint 26 krajcár, a napi zsold 34 forint 40 krajcár, a zombori költség 7 forint 52 krajcár. A besorozottak mindegyike fejenként 20 pengőforint előpénzt kapott, ez 4.900 forint kiadás, a foglalompénzzel megszökött 8 fő, ez 50 forint 20 krajcár veszteség. A 9 alkalmatlannak minősített újonc 99 forint 20 krajcárt kapott. Mindent egybevetve az összes toborzási költség 5.474 váltóforint 20 krajcárra rúgott.

A jelentést a közgyűlés tudomásul vette. Elrendelte, hogy azok, akik a toborzásnál a fiaik helyett helyettesítést állítottak, viselni tartoznak a toborzásból eredő költségeket. Ezért az 574 váltóforint 23 krajcárra rúgó apróbb kiadásokat közöttük egyformán felosztotta. A foglalompénzzel megszökött újoncnak a legszigorúbb keretelésére utasította a közgyűlés a város rendőrkapitányát, Imrédy Józsefet. Úgy rendelkezett, hogyha a szökevényeket elfogják, a beavatásig szigorú őrizet alatt legyenek. A testi hiba miatt alkalmatlannak talált egyénektől a vagyoni helyzetüktől függően kell beszédelni a kifizetett pénzt.⁸³

A jegyzőkönyv megörökítette, hogy Dienes Ferenc és Gozovics Tóbiás fizetéses írnök az 1848. november 12-i közgyűlésen önkéntes újoncnak állt be. A közgyűlés tettük és lelkesedésük méltánylásaként határozatban mondta ki, hogy szerencsés visszatérésük esetén hivatali alkalmazásukra gondot és figyelmet fordítani.⁸⁴

Az 1848. december 3-i közgyűlésen olvasták fel Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottság elnökének azt a rendeletét, amely az újoncilletőség mielőbbi gyors kiállítását rendelte el. A kiállított újoncok számát a még arány szerint kiállítandók számával együtt nyolc napon belül jelenteni kellett a közgyűlésnek.

A közgyűlés az újoncok minél gyorsabb és célszerűbb kiállítása érdekében a következőket rendelte el:

⁸¹ Uo. 80/1848.

⁸² BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1201/1848.

⁸³ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 88/1848.; IVÁNYOSI-SZABÓ, 1988. 350-351.

⁸⁴ Uo. 85/1848.

1. Azoknak az újoncoknak és beállítandó ifjaknak a hollétét, akik a fennálló szabály szerint sorshúzás alá esnek, és besorozásukra távollétük miatt nem kerülhetett sor, köröz-tetés útján ki kell deríteni.

2. Össze kell állítani azoknak az újoncoknak a névjegyzékét, akik a városi újoncössze-írást és az orvosi vizsgálatot követő beavatás után eltűntek Bajáról, vagy máshol soroztatták be magukat. Ezeket a városi újoncilletőségbe be kell számítani, és szorgalmazni kell a Ba-jára való áttételüket s átíratásukat.

3. Pontosán meg kell állapítani a már felavatott és átadott újoncok számát,

4. továbbá azokét is, akik a már megtörtént vagy megtörténendő összeírás szerint a vá-rosi újoncilletőségbe betudhatók és besorozhatók. Mivel az eddig teljesített összeírás né-mely pontjában pontatlan, ezért tizedenkénti összeírást rendelt el a közgyűlés. Név szerint kijelölte a város 12 tizedében az összeírást végző tisztviselőket. A szőlőkben lakók össze-írása a hegyemesterek feladata volt. Minden családfőnek vagy apának az élő fiúgyermekait kellett összeírniuk sor- és házszám szerint. Az elkészített összeírást az újoncállítást intéző városi főbíró, Pilaszanovics József elnöklete alatt működő Grünvald Ferdinánd, Petrovics István tanácsnok, Hechtl József, Schneider János, Dujmovics Mátyás, Kanyó Alajos és Szevics Döme képviselőkből, valamint a jegyzői hivatal képviselőjéből álló küldöttségnek kellett átadni. A közgyűlés utasította a küldöttséget, hogy a hátralévő újoncokat minél előbb állítsa ki. Amennyiben a zsidóságnak a városi összeírásból történt kiszakítása miatt a várost sérelem érte, a Megyei Bizottmányhoz, ha ott a folyamodványaira orvoslást nem kapna, a kormányhoz folyamodjon.⁸⁵

Az 1848. december 6-án tartott tanácsülés foglalkozott a bajai izraelita hitközség Piukovics Ágoston másodalispánhoz benyújtott, és a városi tanáccsal nyilatkozat végett kö-zölt folyamodványával. Ebben azt kérte az izraelita hitközség, hogy a sorsot húzott 6 ifjaik-nak engedjék meg a város által toborzás útján kiállított újoncokból történő helyettesítést.

A városi tanács az ügy tárgyalásakor Beöthy Ödön teljhatalmú királyi biztosnak az újoncok toborzás útján történő kiállításáról szóló 1848. szeptember 17-i rendelkezését és a szeptember 24-i közgyűlési határozatot vette alapul. Az utóbbi egy-egy újonc részére előle-geesen 20 pengőforint felcsapópénzt, négy év szolgálati idő eltelte után pedig 80 pengőfo-rintot írt elő kifizetni. Ilyen juttatás mellett a város 104 újonc kiállítását határozta el. Az ilyen feltételek mellett összegyűlt önkéntesekből 1848. október 15-én Zomborban 98 újon-cot avattak fel. Ezt követően az országgyűlési határozat 127 lakos után 2 újonc kiállítását írta elő. A közgyűlés a helyettesítést is megengedte a toborzási költségek lefizetése ellené-ben. Az előírt újonclétszámot a Verbászon 1848. szeptember 3-án tartott tábori bizottmányi ülés 250. számú rendeletére az összeírt 19, 20, 21, 22 éves ifjakból, a toborzás útján kiállít-tott és felavatott újoncokból kívánták kiállítani. Így történt meg az, hogy az életkoruk miatt katonáskodni tartozó, és a választmány által összeírt izraeliták közül hatan a kiállítási illető-séget letették. Mivel azonban az izraelitákat később, – megyei kivetés nyomán – Baja vá-rosától elszakították, és őket a felső járásban 31 újonc állítására kötelezték, Baja városa a maga újoncaiból a helyettesítéseket megtagadta. A város nem köteles a saját pénzén kiállít-tott újoncait más községeknek és így az izraelitáknak sem adni, annyival is inkább, mivel az izraelitáknak a város többi lakosaitól történt kiszakítása ellen az illető helyekre benyújtott három rendbeli folyamodvánnyal sem sikerült elérnie, hogy a városnak betudják őket. A folyamodványnak az a kitétele, miszerint a toborzás útján kiállított újoncok közt 6 önkéntes izraelita található, nem állja meg a helyét, mert csak 3 fő állt be, az sem mind bajai szüle-tésű. Ha a kitétel igaz is lenne, a tábori bizottmány 1848. október 22-én 535. szám alatt kelt

⁸⁵ Uo. 107/1848.

rendelete, és az 1202/1848. számú tanácsi határozat szerint az újoncok vissza nem követelhetők.⁸⁶

Petrovics István tanácsnok 1848. december 10-én jelentette a közgyűlésnek, hogy a város részéről másodízben Zomborba szállított, és ott kiállított újoncok száma 122, kiállítandó még 107 fő.⁸⁷

Az 1848. december 11-én és 13-án folytatva tartott tanácsülési jegyzőkönyv tudósít arról, hogy Kossuth Lajos OHB elnök engedélyével Magyarországon toboroz a Sopronban alakuló német légió két tisztje, Gravogel György⁸⁸ és Somossy Ferenc toborzási céllal a városba jött. Az Országos Rendőri Hivatal rendeletére fuvarozással, szállásolással és étellel kellett őket ellátni.⁸⁹

Szintén az 1848. december 11-én és 13-án folytatva tartott tanácsülésen olvasták fel a tábori bizottmány 720/1848. számú rendeletét, amely a téli kitörések megakadályozására a táborokba alkalmas, fegyverforgató egyének küldését rendelte el.⁹⁰

Rosenman Pál orvos ugyancsak az 1848. december 11-én és 13-án folytatva tartott tanácsülésen mutatta be a városi tanácsnak a Baján betegen maradt honvédek haláláról szóló hivatalos jelentését és az elhunytak ruháit.

A városi tanács a jelentést levéltárba tetette, a másolatot az elhunytak ruhaneműivel együtt a hadügyminisztérium katonai osztálya igazgatóságához küldette fel.⁹¹

Sándor József az 1848. december 30-i közgyűlésen a haza vészes helyzetét taglalva azt az előterjesztést tette, hogy miként a kormány minden önkéntes felkelő sorsát becsületesen biztosította készpénz- vagy földajándékozással, a város közönsége is részesítse kedvezményekben az önkénteseket, mert csak így lehet minél több katonát szerezni a haza védelmére.

A közgyűlés a kormány által kibocsátott felhívást dobszó és hirdetéymények útján közhírré tétetni rendelte. Ott Márton képviselő elmondta, hogy aznap a helyi káplán, Sámuel Ferenc a haza ügyére károsan ható szónoklatot tartott. Az ügyben azonnali vizsgálatot kért. A közgyűlés Sándor József, Grünvald Ferdinánd és Kanyó Alajos tanácsnokokat jelölte ki a vizsgálat lefolytatására.⁹²

⁸⁶ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1282/1848.

⁸⁷ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 111/1848.

⁸⁸ **Gravogel György** a bécsi októberi forradalomban hadnagy; Giron Péter, a Német Légió vezetőjének megbízottja.

⁸⁹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1302/1848. – A Német Légió szervezésével Kossuth Giron Pétert bízta meg 1848. november elején. Gravogel György és Somossy Ferenc tiszteknek Kossuth 1848. december 8-án adott engedélyt arra, hogy az ország bármely részén toborozhatják a bécsi menekülteket és az országban ideiglenesen tartózkodó német ajkú külföldieket. Gravogel a Dunántúl déli részén, Baján, Pécssett, Bonyhádon és Székesfehérvárot folytatott toborzást. A légió jelszava: siegen oder sterben – győzni vagy meghalni – volt. l. BÖHM Jakab, In.: HK Bp., 1970. 17. évf. 2. sz. 195. és 198.

⁹⁰ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1307/1848.

⁹¹ Uo. 1309/1848.

⁹² BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 141/1848.

1849. január – június

Bács-Bodrog vármegye főispánja, Horváth Antal és Rudics Máté járási főszolgabíró rendeletben utasította Baja városát mozgó lovascsapat kiállítására, egyúttal azt is meghagyták a városnak, hogy gondoskodjon két lovas felszereléséről és kiállításáról. A rendeletet az 1849. január 3-i közgyűlésen olvasták fel.⁹³

Az 1849. január 8-án tartott tanácsulésen Baranya megye védelmi bizottmánya az 1849. január 7-én kelt hivatalos levelében a nemzeti kormányvaló összeköttetés megteremtésére és a nemzeti hadsereg állapotáról szóló biztos hírek megszerzésére kiküldött Antal János alügyész futár utaztatását és a levelek elküldésében való támogatását kérte a városi tanácstól.

A tanács határozatában készségesen eleget tett a kérésnek, segítette a Baranya megyei futárt. Vállalta, hogy a futár Baranya megyéhez intézendő sürgönyeit és leveleit Szekcsőre⁹⁴ küldeti.⁹⁵

Az 1849. január 21-i közgyűlésen a tábori bizottmány vegyes osztályának január 18-i határozata volt napirenden, amely szerint az elvonuló katonaság helyét pótló őrséget nemzetőrökből kell megszervezni. Bács-Bodrog vármegyében 5.000 gyalogos és 600 lovas nemzetőr kiállítását rendelte el. Kitűzte az őrvonal fő helyeit és kinevezte ezek parancsnokait. Baja városára 186 gyalogos és 21 lovas nemzetőr jutott, akiket a városnak 4 hónapon belül kellett kiállítania.

A közgyűlés a városra kivetett csapatot toborzás útján látta a legcélszerűbben és a legrövidebb idő alatt kiállíthatóknak. A toborzással Sándor József tanácsnokot bízta meg, aki vállalta a csapatok vezetését is.

A csapat felfegyverzésére a közgyűlés elrendelte a fegyverek beszedését. Mivel anyagi ösztönzés nélkül nem tartotta elképzelhetőnek nagy létszámú csapat kiállítását, minden nemzetőrnek fejenként 40 pengőforint jutalmat tűzött ki. A költségek fedezésére 20.000 pengőforintos kölcsön felvételét határozta el. A tőke visszafizetésének fedezetét a város határának egy meghatározott részéből befolyó haszonbérben jelölte meg.

A toborzott nemzetőrök felavatására Volarics Antal és Jilk József tanácsnokot, valamint Kanyó Alajos képviselőt küldte ki. A kölcsön felvételével Grünvald Ferdinánd tanácsnokot és Jilk Józsefet bízta meg. Farkas József helyi lakosnak azt a felajánlását, hogy a fiát kész önként, a saját lován kiállítani, a közgyűlés lelkesen fogadta.⁹⁶

Bács-Bodrog megye 1849. január 8-án Zomborban tartott bizottmányi gyűlésének 3. számú végzése tudatta, hogy a Bajára kivetett újoncilletőséget megemelték.

A közlést a január 21-i közgyűlés tudomásul vette. Mivel azonban hasonló eset már többször előfordult, és a város kénytelen volt engedelmességet tanúsítani, a közgyűlés a megyei főispánhoz és a kormánybiztoshoz kívánt folyamodványt intézni.⁹⁷

Az 1849. január 23-án tartott tanácsulésen olvasták fel Kossuth Lajosnak, az OHB elnökének 1849. január 14-én 439/E. szám alatt kelt hivatalos levelét. Ebben a képviselőház január 13-i határozatát közli, amely szerint a képviselők mindaddig együtt maradnak, amíg a haza meg nem lesz mentve. A kormány mindazt, amit a nép az állam részére kiszolgált, vagy beszámítja az adóba, vagy készpénzben kifizeti. Amennyiben ez nem történne meg, az

⁹³ Uo. 2/1849.

⁹⁴ *Szekcső* (Baranya vm., ma: Dunaszekcső, Baranya m., H)

⁹⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 19/1849.

⁹⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 6/1849.

⁹⁷ Uo. 8/1849.

állam a törvényes kamatokkal együtt fogja megtéríteni az értéküket, míhelyt azt a körülmények megengedik. Megküldte a kormány felhívását, amely szerint:

1. Az ellenségnek szállásolás, élelmezés, elszállítás tekintetében segédkezet nyújtani tilos, az élelmiszereket az ellenség elől el kell takarítani és meg kell semmisíteni.

2. Az ellenség által elfoglalt helyekre az élelmiszerek és egyéb árucikkek szállítása hazaárulás büntette alatt tilos.

3. Az ellenséggel való bármínemű érintkezés, így a hivatalos és a magánlevelezés is, hazaárulás büntetés terhe alatt tilos. A tilalom áthágóit rögtönítélő bíróság elé kell állítani, ezért a rendes sereg parancsnokait és a szabadcsapatok vezéreit vérhatalmi joggal, a városi tanácsokat pedig rögtönítélő bírósági hatalommal ruházta fel.

4. Azokat a törvényhatóságokat, amelyeket az ellenség megszállt vagy megszállni készül, ostromállapotba kell helyezni, a törvényhatóságoknak kötelességük a népfelkelés meghirdetése és szabadcsapatok szervezése.

A közadót és a haza védelmére felajánlott javakat Debrecenbe kell szállítani, vagy a legközelebb működő kormánybiztosnak kell átadni.

5. Az ellenség minden mozdulatát éber figyelemmel kell kísérni, minden lépéséről tudósítani kell az ország kormányát és a vidékbeli nemzeti seregek vezéreit. Az ellenség kisebb csapatait támadják meg, előnyomulását az utakon, a hidaknál, az átjáróknál akadályokkal hátráltassák.

6. A hátralévő újoncokat ki kell állítani, a Dunán innenieket Szegedre kell szállítani.

A rendeletet Baja város közönségének azzal a megjegyzéssel küldte meg Kossuth, hogy tapasztalt hazafias buzgalma és erélyessége szerint működjön közre a megvalósításban.

A városi tanács örömmel üdvözölte az OHB elnökének a bajai közönség hazafias törekvéseit méltányló elismerését. A rendeletet kifüggesztés, dobszó és az egyházi szószékekről való meghirdetés útján közhírré tétetni, a város szabadcsapatainak pedig másolatban megküldetni rendelte. Az egyházakban történő meghirdetéssel a plébániatemplomban Volarics Antalt, a barátoknál Jilk Sándort, az óhitűeknél PetrovácZ István tanácsnokot, az evangélikusoknál Kanyó Alajos képviselőt, a zsidóknál Imrédy József rendőrkapitányt bízta meg. Az utasokra és a szállításokra való felügyelésre a vaskúti, a pesti és a szegedi sorompókhoz két-két nemzetőrt rendelt ki a tanács, 30 krajcár fizetéssel.⁹⁸

Knézy Antal első alispánnak Zomborban, 1849. január 21-én kelt hivatalos levelét szintén az 1849. január 23-án tartott tanácsülésen olvasták fel. Az alispán szerint a Szenttamásról⁹⁹ kitört és Verbászon pusztító, raboló, gyilkoló csoport megfékezésére általános népfelkelést rendelt el. A puskákkal, pisztolyokkal, kaszákkal felfegyverzett népet a helyi bírák vezérlete alatt Zomborba hívta.

A közelgő vész nagyságára való tekintettel a városi tanács határozatában meghagyta az illető tizedbeli tanácsnokoknak, hogy tizedeikben minden fegyverre fogható egyént írjanak össze, és magukat felfegyverezve, 3 napi élelemmel ellátva siessenek a rabló ellenség megfékezésére.¹⁰⁰

⁹⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 51/1849.; l. még: KLÖM XIV. 1953. 127-130.

⁹⁹ *Szenttamás* (Bács-Bodrog vm., ma: Srbobran, YU)

¹⁰⁰ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 52/1849.

Pilaszanovics József városi főbíró az 1849. január 23-án tartott tanácsülésen bemutatta Bajaszentistván¹⁰¹ község aznap hozzá intézett levelét, amely szerint a honvédek számára gyűjtött fehérneműket átadják Bajának. Egyúttal a község azt kérte, hogy mivel az OHB rendelkezései nem jutnak el hozzá, Baja küldje meg neki ezek másolatait.¹⁰²

Petrovics István, Petrovácz István tanácsnokok és Gergics Imre főjegyző az 1849. január 26-i tanácsülésen jelentették, hogy az időnként leszállított újoncok közül 1849. január 16-19-én és 23-án 21 újoncot avattak fel, és így Baja város a már előbb kiállítottakkal együtt összesen 144 újoncot állított ki.¹⁰³

Az 1849. január 26-i tanácsülés másik napirendi pontja a Baja város közönségéhez 1849. január 14-én 439/E. szám alatt intézett kormányfelhívás volt, amelynek nyomán az ellenséggel való levelezés megakadályozására a városi tanács úgy döntött, hogy megvizsgálhatja a bajai postaállomásra érkezett és az ott feladott levelek tartalmát. A levelek ellenőrzését a Pilaszanovics József városi főbíró által küldendő tanácsnokra bízta.¹⁰⁴

Januárban Baján át csapatok vonultak délre, ezt bizonyítja Petrovácz István tanácsnoknak az 1849. február 5-én, 7-én és 10-én tartott védelmi bizottmányi ülésen beadott jelentése, amely szerint januárban a katonaságnak Baján keresztül történt átvonulásakor nagyobb mennyiségű zabra volt szüksége, ezért a városi főbíró megbízásából 85 és fél mérő zabot vásárolt.¹⁰⁵

Az 1849. február 4-én tartott rendkívüli tanácsülés az ellenség állásáról terjesztett álhírek miatt elfogott Németszegi János elleni tanuvallomásokat tárgyalta.

A hat tanú által is hitelesített vallomásból kitűnt, hogy Németszegi János az ellenség "a rabló rác csorda" erejét eltúlozva Szabadka, Almás, Bikity és Baja nemsokára bekövetkező feladását jósolta, amivel a jó érzelmű polgárok lehangolására törekedett. A tanács ezért "a bűjtogatás bélyegét magán hordó vétkes tetteért," figyelembe véve gróf Vécsey Károly¹⁰⁶ tábornoknak az ilyen esetekre vonatkozó, 1849. január 29-én kiadott 339. számú rendeletét, őrizet alatt a szegedi katonai parancsnoksághoz kísértette.¹⁰⁷

A városi tanács 1849. február 5-én, 7-én, 9-10-én tartott ülése megállapította, hogy a megyét elborító ellenség miatt a békés polgárok élete és vagyona veszélyeztetve van, és a Baját is fenyegető vész elhárításáról gondoskodni kell. Ezért a 439/E/1849. számú kormányfelhívás 3. §-a, valamint gróf Vécsey Károly tábornok 1849. január 31-i szegedi rendelete értelmében védelmi bizottmány alakítása vált szükségessé.

A városi tanács határozata értelmében a választott tanács és képviselőtestület védelmi bizottmánnyá alakult át. Fő feladatának a védelmi eszközök minél gyorsabb és célszerűbb alkalmazását tekintette.¹⁰⁸

¹⁰¹ *Bajaszentistván* (Pest-Pilis-Solt vm, ma: Baja város része, H). Magyar és délszláv falu Baja várostól északra, a Sárközben. Lakosainak száma 1851-ben 2580 fő. Pandúr község 1782-ben, Kákony község 1805-ben került közigazgatásilag Bajaszentistvánhoz. 1848-1849-ben a község a kalocsai érsek birtoka volt. – I. FÉNYES Elek, 1851. II. 100. – A nagyközség az 1930. évi 30. törvény rendelkezése alapján vált közigazgatásilag végleg Baja város részévé.

¹⁰² BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 53/1849.

¹⁰³ Uo. 60/1849.

¹⁰⁴ Uo. 61/1849.

¹⁰⁵ Uo. 70/1849.

¹⁰⁶ **Vécsey Károly gróf** (1809-1849) őrnagy a 2. (Hannover) huszárezredben; 1848. október 12.: ezredes; 1848. december 28. tábornok; 1849. január 18.: átveszi a bácskai sereg parancsnokságát; 1848. március: az V. hadtest parancsnoka; 1849. április 24.: másodosztályú katonai érdemrenddel tüntetik ki; 1849. augusztus 21.: megadja magát az orosz csapatoknak; 1849. október 6.: Aradon vértanúhalált hal.

¹⁰⁷ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 64/1849.

¹⁰⁸ Uo. 66/1849.

A védelmi bizottmány 1849. február 5-én, 7-én 9-10-én tartott ülése a rabló rácok közeledése esetére a kitörések megelőzése érdekében tett intézkedéseket, okulva más községek példájából, ahol az ellenség közeledtével a szerb ajkú lakosság a lázadókhöz csatlakozott.

A védelmi bizottmány úgy határozott, hogy az ellenséges rácok iránt rokonszenvvel viseltető óhítú lakosoktól elszedeti a fegyvereket. A rendelet szigorú végrehajtását a városi nemzetőrtisztekre bízta.¹⁰⁹

A védelmi bizottmány a fenti ülésén népfelkelést hirdetett annak érdekében, hogy a város ellent tudjon állni az ellenségnek, és a fenyegető vészt minél sikeresebben tudja elhárítani. A népfelkelés megszervezését a tizedek tanácsnokaira bízta. A segítségét felajánló szomszédos Szeremle, Bajaszentistván, Csanád, Sükösd és Kalocsa vezetőit is felszólította a népfelkelés meghirdetésére.¹¹⁰

A védelmi bizottmánynak ugyanez az ülése úgy döntött, hogy Szabadka és Zombor között lovasposta felállítására van szükség, mert csak így lehet az ellenséges rácok állásáról biztos hírekhez jutni. Ezért napi négy ezüsthuzas fizetés és lórészlet kiszolgáltatása mellett lovas futárok felállítását rendelte el a Szabadka és Zombor közti állomásokon. Együttal megkereste Szabadka és Zombor polgármestereit, hogy a futárokkal továbbítsák az ellenséges mozgalmakról szerzett híreket.¹¹¹

Arról, hogy mi történt Baján 1849. február közepétől április közepéig, a jegyzőkönyvek nem tartalmaznak adatokat. Az 1849. június 4-i tanácsülésen egy Jónicz Ferenc nevű polgár által kért bizonyítvány kapcsán került jegyzőkönyvbe, hogy az 1849. február 13-án az ellenséges foglalások és Baja város feladása után a tanács hivatalos működése megszűnt, annak tagjai eltávoztak a városból.¹¹²

A város 1849. április elején szabadult fel. A visszavételt követő első, az 1849. április 12-én és 13-án tartott közgyűlésen olvasták fel gróf Batthyány Kázmér¹¹³ teljhatalmú országos biztos 377. számú, Szabadkán kelt levelét, amelyben tudatta, hogy a Baján lévő gránátos csapat a városi belső béke és rend biztosítására továbbra is a városban marad.

A közgyűlés köszönettel vette tudomásul az intézkedést, hozzátéve, hogy az ellenséges betörések miatt a város már „fájdalmas tapasztalásokat szenvedett.”¹¹⁴

Ugyanezen a közgyűlésen felolvasták gróf Batthyány Kázmér Bács-Bodrog megye tisztviselőihez 363/p. szám alatt intézett rendeletének 8. pontját is, amely a nemzetőrök kiállítását, rendeztetését és fegyveres gyakorlatoztatását, sőt a mozgó nemzetőri csapatoknak, vagyis a védseregnek kiadandó rendszabályok szerinti alakítását szoros köteletségüké tette.

Baján a nemzetőrökkel kapcsolatos feladatokat eddig a városi tanács intézte, és a kialakult szokásnak megfelelően a közgyűlés ezt a feladatot a továbbiakban is a városi tanácsra bízta, a mozgó nemzetőrcsapatok alakítását pedig a rendszabályoknak a közgyűléshez való beérkezéséig abbahagyatta. A jegyzőkönyv rögzítette még, hogy Herdlein György és Reichl

¹⁰⁹ Uo. 67/1849.

¹¹⁰ Uo. 68/1849.

¹¹¹ Uo. 69/1849.

¹¹² Uo. 173/1849.

¹¹³ **Batthyány Kázmér gróf** (1807-1854) nagybirtokos, a főrendi ellenzék egyik vezetője; 1848. április 22.: Baranya vm. főispánja; 1848. június 2.: a Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke; 1849. február 12.: bácskai kormánybiztos; a függetlenségi nyilatkozat után a Szemere-kormány külügyminisztere és ideiglenes földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztere; a szabadságharc leverése után emigrál; 1851-ben in contumaciam halálra ítélik; emigránsként Párizsban hal meg.

¹¹⁴ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 12/1849.

Benjámint folytatja a mozgó csapatok szervezését, de megbízólevelüket még nem mutatták be.¹¹⁵

A fenti 363/p. számú rendelet 14. pontja a katonaság élelmezéséről és fuvaroztatásáról való gondoskodást is Bács-Bodrog megye tisztviselőinek a kötelességévé tette.¹¹⁶ A rendelet 15. pontja az újoncilletőséget ki nem állított községeket mielőbbi teljesítésre szólította fel.¹¹⁷

Az 1849. április 13-án és 17-én tartott tanácsülés rögzítette, hogy a városi közgyűlés április 12-i határozata és gróf Batthyány Kázmér vezérőispán és teljhatalmú országos biztos 363/p. számú utasításának 8. pontja a nemzetőrség kiállítását és rendeztetését, mint egyébként is a tanácsra tartozó intézkedést, a városi tanácsra bízta.

A városi tanács a nemzetőrség kiállítását és rendeztetését szent kötelességének ismerte el, amelynek a végrehajtásán a haza vészteljes bonyodalmaiban, a fenyegetett közös szabadság, belbéke és csend megoltalmazásán nem egyszer és nem egy helyen hazafiúi lelkesedéssel fáradozott. A nemzetőrök törvény szerinti kiállítását a tanács már több ízben is teljesítette, e téren tehát nincs feladata. A rendkívüli idők miatt hiányossá válhatott összeírás kiigazításával és a pótlandók pótlásával az illető tizedbeli tanácsnokokat bízta meg.¹¹⁸

Szintén az 1849. április 13-án és 17-én tartott tanácsülésen merült fel, hogy a nemzetőrség törvény szerinti összeírását meg lehetne gyorsítani, ha a Baján toborzó gránátos csapat parancsnoka a hozzá, Herdlein György százados és Reichl Benjámint főhadnagy pedig a mozgó nemzetőri csapatba soroltak névsorát közölné. A tanács ennek nyomán kérte a csapatok parancsnokait, hogy a csapataikba beállt és besorolt bajaiak névsorát közöljék velük.¹¹⁹

Pilaszanovics József városi főbíró és véstörvényszéki elnök levelét, amelyben a szükséges védelmi erő Bajára érkezéséről tudósította a tanácsot, az 1849. április 13-án és 17-én tartott tanácsülésen olvasták fel.¹²⁰

Ugyanez a tanácsülés tárgyalta gróf Batthyány Kázmér vezérőispán és teljhatalmú országos biztos mozgó védserg felállításáról szóló 324. számú rendeletét.

A városi tanács a rendeletet tudomásul vette, határozatot hozott arról, hogy a 18-30 éves lakosokat a család fenntartására multhatatlanul szükséges egyének kivételével összeírta és századba soroztatja. A század megalakításával Herdlein Györgyöt és Reichl Benjámint bízta meg azzal, hogy ez a mozgó század elsősorban a város belső békéjét biztosítsa, de kísérelje figyelemmel a mutatkozó ellenséges mozgalmakat is, a tapasztalatait pedig jelentse.¹²¹

A városi molnármesterek az 1849. április 13-án és 17-én tartott tanácsülésen kérték a gabona őrléséhez feltétlenül szükséges egy-egy legény felmentését a mozgó csapatba való besorozás alól.

A városi tanács elismerte, hogy a városi és a környékbeli lakosság részére a kellő lisztmennyiség előállításához minden malomban egy őrléshez értő személy szükséges. Ezért addig is, amíg a mozgó nemzetőr csapatok alakításáról bővebb intézkedések történének, az

¹¹⁵ Uo. 23/1849.

¹¹⁶ Uo. 29/1849.

¹¹⁷ Uo. 30/1849.

¹¹⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 78/1849.

¹¹⁹ Uo. 79/1849.

¹²⁰ Uo. 83/1849.

¹²¹ Uo. 89/1849.

örléshez feltétlenül szükséges egy-egy legényt valamennyi malomban felmenti a mozgó csapatba való besoroztatás alól.¹²²

Az 1849. április 20-án, 24-én, 26-án, 28-án és 30-án tartott tanácsülés jegyzőkönyve arról tudósít, hogy 1849. április 24-én az ellenséges hadak 11 gőzösön vonultak le a Dunán. Az eseményt jelentették a Megyei Bizottmánynak, segítséget is kérve tőle.¹²³

Haczell Márton¹²⁴ Bács megyei teljhatalmú kormánybiztos 1849. április 30-án kelt 46. számú és május 1-jén kelt 57. számú levelét az 1849. május 3-án tartott tanácsülésen olvasták fel. A levelekben tájékoztatta a városi tanácsot az ellenséges mozgalmak miatt tett intézkedéseiről, egyszersmint felhívta a városi polgárait, hogy minden szükséges lépést tegyenek meg az ellenség netaláni betörésének a megakadályozására, a hihetőleg érkező katonai erőt pedig támogassák.

A tanács a rendeletet tudomásul vette és kijelentette, hogy mint eddig, úgy ezentúl is minden lehetséges erejével azon fog munkálkodni, hogy az ellenség betörését megakadályozza.¹²⁵

Baja városa 1849. május 6-án harci cselekmény színhelye volt. Éjjel 3 óraker ellenséges gőzös kötött ki Szeremlénél. A város a közelben tartózkodó Bernáth Lajos őrnagytól kért segítséget, aki csapataival és két 6 fontos ágyújával megtámadta és elriasztotta a gőzöskből kiszállt fegyvereseket.¹²⁶

Az ellenség megfutamításában szintén jelentős érdemeket szerzett Killinger Zsigmond tüzérmester és tüzértársai részére adományt is gyűjtött hálából a város, amiért a 18 fontos ágyúnál derekesan működtek, és ezáltal megmentették Baját a dúlástól.

A városi tanács a közönség adakozásaiból befolyt összeg felét Killinger Zsigmondnak, a másik felét tüzértársai közötti felosztás végett Karassay József őrnagynak adta át. A tüzereknek kézbesített 125 pengőforintra szóló nyugtát az adakozók névjegyzékével együtt – azoknak köszönetet mondva –, levéltárba tette a városi tanács.¹²⁷

Haczell Márton teljhatalmú kormánybiztos 1849. május 18-án Szabadkán kelt levele szerint a hadügyminisztériumnál alkalmazott Sándor Józsefet tanácsnoki állásában Ott Márton képviselő helyettesíti.¹²⁸

Sándor József maga tudósította a közgyűlést az egykor a vezénylete alatt állt nemzetőrcsapat részére tett kifizetésekről és az általuk használt fegyverek hová történt fordításáról, a jelentés szövege azonban nem került be a jegyzőkönyvbe.¹²⁹

1849. május 24-én Haczell Márton leveléből szerezték tudomást a bajaiak arról, hogy Buda várát a magyar seregek bevették. A győzelmet vasárnap ünnepelte meg a város. A közgyűlés elrendelte a nemzeti színű zászlók kifüggesztését, estére pedig az ünnepi kivilágítást. Bartók Mátyás¹³⁰ prépost és plébános ünnepi istentiszteleten elmondott szavait a piactéren 9 óraker az ágostai, 10 óraker a helvét vallásúak köszöntötték. A közgyűlés tagjai délután az izraeliták istentiszteletén vettek részt. A városi cselédség és a Baján állomásozó

¹²² Uo. 90/1849.

¹²³ Uo. 110/1849.

¹²⁴ **Haczell Márton**, Nyíregyháza polgármestere és 1848-ban képviselője; 1848. október 5.: Beöthy Ödön mellett másodkormánybiztos a Délvidéken; 1849. április végétől Baththyány Kázmér utódja a Bács megyei kormánybiztoságban.

¹²⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 122/1849.

¹²⁶ Uo. 155/1849.

¹²⁷ Uo. 188/1849.

¹²⁸ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 56/1849.

¹²⁹ Uo. 61/1849.

¹³⁰ **Bartók Mátyás** derzsi prépost és bajai plébános; a Szent Ferenc-rendiek bajai zárdafőnöke; 1849. március: a Bács megyei népfelkelők elfogják.

katonaság, valamint a kórházi szegények részére fejenként 1 icce¹³¹ bort és 1 font¹³² húst adatott ki a közgyűlés. A nap végén a Buda alatt megsebesült honvédek segélyezésére 30 krajcár belépődíj mellett a lövészkertben nyilvános táncvigalmat rendeztek.¹³³

Az 1849. május 25-én tartott tanácsülésen Haczell Márton Bács megyei teljhatalmú kormánybiztos május 22-i 344. számú rendeletét olvasták fel, amely a védsereg iránt kiadott rendelet szoros megtartását és a kivételek figyelembe vételét rendelte el.

Mivel a városi tanács a védsereg összeírására egy választmányt küldött ki, a rendeletet oda továbbították. Haczell Márton kormánybiztostól azt kérte, hogy a Baja város által az életkoruk miatt összeírt és az újoncok közé sorozott, de jelenleg különféle mozgó csapatoknál szolgáló újoncokat avassák rendes honvédekké, és számítsák be Baja városának.¹³⁴

Haczell Márton az 1849. május 30-i tanácsülésen felolvasott levelében az újoncállítás körül korábban felmerült kérdésekre adott választ. Eszerint a megugrott vagy távollévő ifjak helyett szüleik rovására helyettest kell fogadni. A család fenntartására szükséges egyetlen fiúnak a törvény által rendelt szabadon hagyását úgy kell értelmezni, hogy az egyes fiúkat ne sorozzák be. Végül ha a 19-23 éves korú ifjak közül a kiállítandók száma nem telne ki, a törvényes kivételek szigorú alkalmazása mellett a 24-25 éveseket kell besorozni.¹³⁵

Haczell Mártonnak ezzel a levelével az 1849. június 1-jei közgyűlés is foglalkozott.

A közgyűlés önkritikusan állapította meg, hogy az újoncozást mostanáig nem tudta végrehajtani. Mind a régi, mind pedig az újabb kivetés szerint 70 újonccal tartozik a város. A hátramaradás oka az, hogy az újoncozásra került ifjak önként beálltak katonának. Ezért kimondta, aki a város helyett kész magát felavattatni azok közül, akik egyébként nem tartoznak katonáskodni, az a felavatási 20 pengőforinton kívül egy belső háztelket és egy hold kukoricaföldet kap örök tulajdonjoggal. Utasította Petrovics István tanácsnokot, hogy toborzás útján is igyekezzen a kívánt célt elősegíteni, míg a telkek felmérésével és a hely kiszemelésével egy 6 tagú bizottságot bízott meg.¹³⁶

Balázs József levéltárnok a közgyűlésen a hazaszeretettől ösztönözve kérte magát a haza védelmére önkéntes honvédnek kiállítani és felavattatni. A közgyűlés nevezett szerencsekívánatokkal bocsátotta el. Mivel Balázs József nem esett az újoncrovatba, a közgyűléstől megkapta a megajánlott kedvezményeket.¹³⁷

Az 1849. május 30-i tanácsülésen Haczell Mártontól arról is értesült a tanács, hogy az ellenségtől megtisztított Baja és Pest közötti dunai vonalon bármilyen gabonával megterhelt hajó közlekedhet. Így a kereskedelmi forgalom Baja és Pest között helyreállt.

A városi tanács a fenti rendeletet azzal a kiegészítéssel hirdette ki, hogy az olyan hajót, amelyik bejelentés nélkül szállít gabonát, a felügyelők lefoglalják és zár alá veszik.¹³⁸

¹³¹ *icce*: (híg űrmérték): justa, media, Halbe. Fa, fém, üveg ivóedényből alakult ki, elsősorban a kocsmai italméreseknél használt országos bormérték, kivéve Erdélyt és a Nyugat-Dunántúl szélét. 2 messzely; 0,65-1,67 l, gyakrabban: 0,95 l.

¹³² *font*: (súlymérték), libra, Pfund. Országos mérték: 0,38-0,61 kg.

¹³³ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 66/1849.: – A rendezvény bevétele 310 forint 8 krajcár volt. Ebből a rendezési költség levonása után maradt 245 forint és 1 darab arany. – I. BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 68/1849.

¹³⁴ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 154/1849.

¹³⁵ Uo. 156/1849.

¹³⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 77/1849.

¹³⁷ Uo. 80/1849.

¹³⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 159/1849.

Pál Antal főszolgabíró az 1849. június 1-jén és 2-án tartott tanácsülésen arról kért tudósítást, mennyi gabonanemű van a városban, és ebből mennyi szükséges belső fogyasztásra.¹³⁹

Ugyanezen a tanácsülésen olvasták fel Fiath István Tolna megyei teljhatalmú kormánybiztos levelét, amelyben azt kérte Bajától, hogy mivel az ellenség kivonult Tolnából, engedélyezze a gabona oda történő szállítását.

A városi tanács addig is, amíg a Bács megyei teljhatalmú kormánybiztos, Haczell Márton intézkedik, megengedte a heti vásárra hozott gabona Tolna megyébe szállítását.¹⁴⁰

Haczell Márton Bács megyei teljhatalmú kormánybiztos 521. számú rendelete az 1849. június 11-én tartott tanácsülés elé került. Ebben meghagyta a városi tanácsnak, hogy mivel az ellenséges császári és rác erő a Csajkás kerületből kitért, nemzetőreit és a népet tartsa készen, és az első felhívásra igyekezzen a haza megmentésében részt venni.¹⁴¹

Haczell Márton kormánybiztos az 1849. június 15-i levelében a mozgó csapatban lévő és sorshúzás alá eső bajaiak felavatása, valamint azok Baja városának való betudása ügyében rendelkezett. Az újoncok kiállítására vonatkozóan utasította a tanácsot, hogy a Közönlönyben megjelent, erre a tárgyra vonatkozó hadügyminiszteri rendeletet tartsa szem előtt.¹⁴²

Ugyanezen a tanácsülésen Haczell Márton 531. számú levelét is felolvasták. Ebben arról értesítette a városi tanácsot, hogy Boháry Ignác élelmezési biztos által Baján lefoglalt gabona esetleges megtartásáról jelentést tett a kormánynak, és az onnan kapott válaszról értesíteni fogja a tanácsot.¹⁴³

A következő napirendi pontként a bajai térparancsnokság 5/1849. számú hivatalos jelentését olvasták fel a tanácsülésen. Büchtl Ferenc, Steinius János és Trommer Nándor századosok 1849. június 13-án megtagadták az eskü letételét a magyar alkotmányra, ezért további rendelkezésig a térparancsnokság törölte a nevüket a magyar katonatisztek sorából.

A jelentést a városi tanács továbbította Haczell Márton Bács megyei teljhatalmú kormánybiztosnak.¹⁴⁴

A bajai katonai térparancsnokságnak az álhíreket és a rácok betörését hidetők felelőségre vonására vonatkozó 11/1849. számú hivatalos megkeresését szintén az 1849. június 18-i tanácsülés tárgyalta.

A városi tanács a megkeresésben foglaltakat meghirdetni rendelte, felhívta a lakosságot, hogy az álhírek terjesztésétől óvakodjék, különben az ilyen személyeket felelőségre fogja vonatni, és a vétség fokozatához képest fogja büntettetni.¹⁴⁵

¹³⁹ Uo. 168/1849.

¹⁴⁰ Uo. 169/1849.

¹⁴¹ Uo. 209/1849.

¹⁴² Uo. 212/1849.

¹⁴³ Uo. 213/1849.

¹⁴⁴ Uo. 220/1849.

¹⁴⁵ Uo. 234/1849.

A nemzetőri és katonai szolgálat alóli mentesítések

A nemzetőrség felállításáról szóló 1848. június 11-i határozat híre gyorsan elterjedt a városban. Horváth József ügyvéd másnap személyesen megjelent a tanácsülésen és kijelentette, hogy ő nem hajlandó letenni a nemzetőrseregi esküt, mivel irtózik a vértől. A városi tanács a nyilatkozatot a törvény kigúnyolásának és kijátszásának tekintette, és elrendelte az eset jelentését a főparancsnoknak.¹⁴⁶

Krusecz József ugyanezen az 1848. június 12-i tanácsülésen folyamodott felmentésért. Előadta, hogy ő már elmúlt 50 éves, a tanács mégis beíratta a nemzetőrök közé. Az életkora mellett rossz egészségi állapotára is hivatkozva kérte magát a nemzetőrség névsorából törölni.

A városi tanács utasította Rosenman Pál orvost, hogy vizsgálja meg a folyamodót, és erről tegyen hozzá jelentést.¹⁴⁷

Herdlein Károly az 1848. június 15-i tanácsülésen kérte magát a nemzetőrök sorából törölni, mivel már az 50. életévét meghaladta.

A városi tanács a folyamodót keresztlevelre előmutatására utasította, és ennek kapcsán egyúttal közhírré tette, hogy hasonló esetekben az ilyen folyamodványokhoz mindenkor keresztlevelet vagy orvosi bizonyítványt csatoljanak a folyamodók.¹⁴⁸

Az 1848. július 6-án és 7-én tartott tanácsülésen olvasták fel az Országos Nemzetőrségi Tanács elnökének levelét. Ez arról tudósította a városi tanácsot, hogy Boscovics Sámuel bajai lakos a nádorhoz benyújtott folyamodványában kérte magát felmenteni a nemzetőri esküben foglalt kötelezettségek alól.

A városi tanács az ügyben vizsgálatot rendelt el. Jilk Sándor tanácsnokot bízta meg, hogy annak eredményéről mielőbb adjon tudósítást.¹⁴⁹

Monasterli Simon bajai lakos folyamodványát, amelyben magát a nemzetőrseregi szolgálatból házi viszonyai miatt kérte felmentetni, a Nemzetőrseregi Tanács tárgyalás és elintézés végett áttette a városi tanácshoz.

A városi tanács 1848. július 6-7-i ülésén hozott határozatában kimondta, hogy a folyamodó Monasterli Simon köztudomásúlag Nenadovicsnak a kereskedőtársa és segéde, és mint ilyen a törvény kívánta képességgel bír, így a nemzetőrségi szolgálat alól nem menthető fel.¹⁵⁰

Herczog Ignác az 1848. július 11-12-én tartott tanácsülésen betegségére hivatkozva kérte a felmentését a nehezebb nemzetőrseregi szolgálat alól.

A városi tanács megállapította, hogy a folyamodó a város tehetősebb lakosainak egyike, aki a törvényes képességgel bír, és egészségi állapota sem indokolja a felmentését, ezért tartozik minden nemzetőrségi szolgálatot teljesíteni. Kötelessége ez annál is inkább, mivel a kötelező törvényes esküt letette, és már az ókéri táborban is volt anélkül, hogy az egészsége károsodott volna.¹⁵¹

Ugyanezen a tanácsülésen tárgyalta a városi tanács az Országos Nemzetőrségi Tanács elnökének 1258. számú levelét, amely szerint Juray Antal azt kérte, hogy a nemzetőrségi kötelességek alól beteges állapota miatt mentsék fel.

¹⁴⁶ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 841/1848.

¹⁴⁷ Uo. 842/1848.

¹⁴⁸ Uo. 847/1848.

¹⁴⁹ Uo. 899/1848.

¹⁵⁰ Uo. 906/1848.

¹⁵¹ Uo. 912/1848.

A városi tanács határozata kimondta, Juray Antal, mint Baja város egyik vagyonosabb polgára a törvény kívánta képességgel bír, a nemzetőrségi szolgálat alól nem menthető fel. Egyébként is orvosi bizonyítványa szerint csak a szigorúbb feladatokra nem alkalmazható, ha azonban a sor rákerül, maga helyett köteles helyettes állítani. Juray Antalt emellett azért sem lehet a nemzetőri szolgálatok alól felmenteni, mert a szegényebb sorsú bajai nemzetőrség tagjai éberren figyelik, és ezek elégtelen kitérésétől méltán lehet tartani.¹⁵²

Kaisz György borkereskedő szintén az 1848. július 11-12-én tartott tanácsülésen kérte magát a nemzetőrségi szolgálat alól felmenteni.

A városi tanács nem mentette fel mivel, a törvény megkívánta képességgel bír, és az egészségi állapota sem olyan, ami ezt indokolná.¹⁵³

Hirsch Fülöp az 1848. július 21-i tanácsülésen szintén az egészségi állapotára hivatkozva kérte magát a nemzetőrségi szolgálat alól felmenteni.

Tekintettel arra, hogy a törvény kívánta képességgel bírt, a városi tanács nem mentette fel, de az újabb miniszteri rendeletet alkalmazva megengedte neki helyettes állítását.¹⁵⁴

Odry Gergely régebbi, de a táborozás után kiújult lábfájdalmi miatt kényszerült nemzetőrkapitányi hivataláról lemondani. A városi tanács a lemondást elfogadta.¹⁵⁵

Sándor György törvényszéki helyettes elnök levélben közölte, hogy a megyei bizottmány július 17-i határozata szerint a törvényszéki ülés tagjai közül némelyeknek az ókéri táborba kellene menniük. Emiatt azonban az igazságszolgáltatás hátrányt szenvedhet, ezért kérte, hogy a törvényszék tagjait mentsék fel a táborba való elmenetel alól. Az éjszakai órallási szolgálatokat a törvényszéki tagok készek a törvénykezés ideje alatt is ellátni.

A városi tanács válaszában kifejtette, hogy azokat, akik a törvény kívánta képességgel bírnak, nem mentheti fel a nemzetőrségi szolgálat alól, így nem teheti azt a törvényszék tagjaival sem, de az újabb miniszteri rendelet értelmében lehetőségük van maguk helyett helyettes állítani.¹⁵⁶

Fűrő Sámuel nemzetőr alhadnagy az 1849. január 8-án tartott tanácsülésen kérte felmentését a szolgálat alól, miután ő a koránál fogva nem lenne besorolandó a nemzetőrségbe, és betegsége miatt sem képes hivatala pontos teljesítésére, készséggel vállalkozik viszont városi belső szolgálatok teljesítésére.

A városi tanács méltányolta a folyamodó hazafias buzgalmát, és elfogadva a felhozott okokat, az újonnan szerkesztendő nemzetőrségbe nem kívánta besorozni. Mivel azonban a bajai nemzetőrök az ellenséges betörések ellen őrvonalat képezendő sorsot húztak, és a sors a folyamodót is érte, Fűrő Sámuel nem menthető fel, ám egészségi állapotára tekintettel a tanács megengedi neki a helyettes állítását.¹⁵⁷

Az 1849. június 4-i tanácsülés Kollár Tamás Antal nevű fiának a védseregéből való kihagyásáért benyújtott folyamodványát vette tárgyalás alá.

A folyamodványnak az a kitétele, amely szerint Kollár Antal a könyvkötői mesterségét többnyire magánosan űzte, igaz, állapította meg a városi tanács. Kollár Tamásnak ezen a fián kívül van még két fia, ezért az Antal nevű, nőtlen fia a családfenntartásra szükségesnek nem tekinthető, így a rendes honvédi szolgálat alól fel nem menthető.¹⁵⁸

¹⁵² Uo. 913/1848.

¹⁵³ Uo. 916/1848.

¹⁵⁴ Uo. 926/1848.

¹⁵⁵ Uo. 928/1848.

¹⁵⁶ Uo. 934/1848.

¹⁵⁷ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 23/1849.

¹⁵⁸ Uo. 172/1849.

Az 1849. június 6-i tanácsülésen Bende József kérte magát a katonáskodás alól felmenteni, tekintettel arra, hogy 63 éves, súlyos betegségben szenvedő apjának szüksége van rá.

Az előmutatott bizonyítványokból kitűnt, hogy Bende József állításai igazak, így a városi tanács az újoncok közé sorozás alól felmentette.¹⁵⁹

Bulyovszky Pál özvegye ugyanezen a tanácsülésen Pál nevű fiának a védseregéből való kihagyását kérte Haczell Márton Bács megyei teljhatalmú kormánybiztostól. A kormánybiztos a folyamodványban említettek valóságára esetén Herdlein György századost kötelezte, hogy az erőszakosan besorozottat azonnal elbocsássa.

A városi tanács megvizsgálva a folyamodványt arra az eredményre jutott, hogy Bulyovszky Pál özvegye 1840-ben az egyik fiáért katonát állított, Pál nevű fiát pedig a védsereg alakításával megbízott válaszmány felmentette.¹⁶⁰

Ott Márton tanácsnok az 1849. június 11-i tanácsülésen adta be jelentését Hesz Fábiának a védseregéből kihagyásáért.

A tanács Hesz Fábiánt, mivel személyére a családjának múlhatatlanul szüksége van, a védseregéből kihagyni rendelte.¹⁶¹

Kanyó Alajos tanácsnok, aki Bayer Jakab bajai szűcsmester vagyoni helyzetének megvizsgálására lett kiküldve, hivatalos jelentését az 1849. június 18-i tanácsülésen nyújtotta be. A tanácsnok a helyszínen azt tapasztalta, hogy Bayer Jakab a mesterségébe több ezer forintot ruházott be, több helyi lakosnak a téli ruhái nála, az ő felelősségére bízva vannak letéve, mesterségét maga úzi, ezért a védseregéből kihagyandónak véli.

A jelentésben foglaltak figyelembevételével Bayer Jakab szűcs mestert a városi tanács a védsereg alkotására kiadott szabályok értelmében a védseregéből kihagyandónak minősítette.¹⁶²

Dienes Ferenc és neje Osztheimer Katalin az 1849. július 7-én tartott tanácsülésen három fiuk hazabocsátását kérték a városi tanácstól. A kérvény szerint Antal és József fiuk a haza szabadságáért vívott küzdelmekben súlyos sebeket kapott, az egyik a pesti, a másik a jászberényi kórházban sínylődik. A 126. honvédszászlóaljban szolgáló Ferenc nevű fiuk hazabocsátására agg koruk és keresetképtelenségük miatt van szükségük.

A városi tanácsnak a folyamodók József nevű fiáról nem volt tudomása. Antal és Ferenc fiuk 1848. október 15-én a toborzás útján kiállított újoncok közé csapott fel, és felavatásukra sor is került.¹⁶³

Kázmér István az 1849. július 7-i tanácsülésen kért bizonyítványt kiállítani arról, hogy 4 katona fia van.

A városi tanácsnak ezzel az állítással szemben csak arról volt tudomása, hogy Miksa nevű fia felcsapott a Baja város által toborzás útján kiállított újoncok közé.¹⁶⁴

Vitkovics Mihály ugyancsak az 1849. július 7-i tanácsülésen azzal a kéréssel fordult a városi tanácshoz, hogy Antal és Ferenc nevű fiát mentse fel a katonáskodás alól.

A városi tanács a kérelmező felavatáson meg nem jelent Ferenc nevű fia keresztlevelét kérte bemutatni, Antal nevű fiát pedig koránál fogva az újoncok közé sorozandónak találta.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Uo. 185/1849.

¹⁶⁰ Uo. 189/1849.

¹⁶¹ Uo. 206/1849.

¹⁶² Uo. 231/1849.

¹⁶³ Uo. 244/1849.

¹⁶⁴ Uo. 245/1849.

¹⁶⁵ Uo. 246/1849.

A nemzetőrség és a hadsereg számára tett városi kifizetések

Az újoncozás költségeinek jó részét a város viselte, mégpedig igen nehezen, gyakran kölcsönökből, erről tájékoztatnak az újoncozással foglalkozó jegyzőkönyvi bejegyzések. A táborba vonultak és a városon átvonuló haderő számára kenyér-, ló-, zab- és fuvarrészletekkel tartozott a város. Azt, hogy ezek összmenyisége mekkora volt, a jegyzőkönyvekből megtudni nem lehet, mert ezek csupán egy-egy jelentősebb kifizetés adatait tartalmazzák. Ezek mellett vannak bejegyzések személyekre szóló kifizetésekről, amelyek egy-egy nemzetőr vagy újonc hátralékos járandóságait rendezik.

Baja városa az 1848. július 9-i képviseleti tanácsközség-ülésein rendelkezett az okéri táborba rendelt nemzetőrsereg zsoldjának a kifizetéséről. A város az 1., 2. és a 4. csapat nemzetőrei részére 104 forint 45 krajcárt, tisztjeinek 66 forint 40 krajcárt, az Odry kapitánysága alatt lévő őrcsapat tisztjei és köznemzetőrei részére 66 forint 37 krajcárt utalt ki. Az első osztály kapitánya, Ott Márton számadásai szerint a város eddig 500 forint előleget adott, az állami pénztárból 75 forint 54 krajcárt kapott, a csapat utáni összes költség 833 forint 30 $\frac{3}{5}$ krajcár pengő, ezért még 257 forint 36 krajcárt igényelnek. A város a felsorolt összegeket, összesen 995 pengőforint 38 $\frac{3}{5}$ krajcárt kifizette.¹⁶⁶

Az 1848. augusztus 2-i tanácsülésen olvasták fel Knézy Antal Bács megyei első alispánnak az 1848. július 30-án Verbászról kelteztetett hivatalos levelét, amelyben meghagyta Baja város tanácsának, hogy gondoskodjon a hadi erő élelmezéséhez szükséges kenyér- és lórészletek szállításáról, nemcsak a júliusi hátralékról, hanem arról is, amellyel az illető szolgabírák által közölt repartitio¹⁶⁷ szerint a város augusztus 14-éig tartozik. A szállítás augusztus 15-ig a zombori megyei raktárba történjen.

Ivánovics István városi kasznár szerint a város a július hónapra előírt részleteket már leszállította, ezért csak az augusztus első 14 napjára eső 85 kenyér és 17 lórészletet kell még leszállítania. A kenyérrészleteket lisztben, minden 64 részlet után 1 mázsa lisztet számítva kell átadni.¹⁶⁸

Schvanda János állami ispán és élelmezési biztos levelét az 1848. augusztus 21-én és 25-én tartott tanácsülésen ismertették. Ebben arról értesítette Baja város tanácsát – a tábori bizottmány vegyes osztályától érkezett hivatalos tudósítás alapján –, hogy a tábor szükségleteire ezentúl kiszolgáltató zabmenyiséget nem 1, hanem 1 forint 12 pengő krajcárral fogják beszámítani, és az összeszámolás alkalmával készpénzfizetés mellett fogják a szállítóktól átvenni.¹⁶⁹

Cvetkovics János hadnagy kérésével az 1848. szeptember 25-én tartott tanácsülés foglalkozott. A hadnagy 1 pengőforint 20 krajcáros napidíj mellett 24 napot töltött az okéri táborban, de eddig csak 9 pengőforintot kapott, ezért kérte a még hátralévő 23 pengőforintnyi napidíj kiadását.¹⁷⁰

Az 1848. október 1-jei közgyűlésen gondot jeleztek a toborzott újoncok élelmezése körül. A probléma megoldására a közgyűlés kimondta, hogy az újoncoknak a naponta szokott 8 pengő krajcár zsoldot ki kell fizetni.¹⁷¹

¹⁶⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 46/1848.

¹⁶⁷ *repartitio* (lat): arányos elosztás

¹⁶⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 959/1848.

¹⁶⁹ Uo. 1022/1848.

¹⁷⁰ Uo. 1119/1848.

¹⁷¹ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 72/1848.

Santner Márton, Baja város részéről kiállított katona, akit Bulyovszky Pál helyett fogadtak fel 500 váltóforintért, az 1848. október 4-i tanácsülésen kérte magának az árvatárba helyezett 300 váltóforint kiadását, miután a katonaságtól végképp elbocsátották. Felfogadásakor 200 váltóforintot kapott, és most kérte az összeg további részét.

A városi tanács az ügyet Jilk Sándor tanácsnokra bízta, kérdezze meg a gyámhivaltalt, vajon a Santner Mártonnak járó 300 váltóforint az árvatárban el van-e helyezve. Amennyiben a fenti összeg nem lenne ott, úgy a folyamodó követelésének a biztosítására Bulyovszky Pál vagyonát a követelés mértékéig vegye zár alá, és tegyen erről jelentést a tanácsnak.¹⁷²

Az 1848. december 30-i közgyűlésen felolvasták Lipovcsevics Dániel képviselő jelentését, amely szerint elnöki kiküldetés folytán ő felügyelte a Baján hosszabb ideig tartózkodott katonaság részére kiszolgáltatandó kenyér átvételét és kiadását. Az erről készült jegyzék szerint 13.183 részlet kenyéret adott ki, bevételzett 12.304 részletet. A különbséget kitevő 879 részletet nem kenyérben, hanem készpénzben, 20 forint 38 pengő krajcáron megváltotta.¹⁷³

Szabó József lovas közvitéz Baja város felhívására havonta fizetendő 25 forint mellett a város részéről kiállított lovasok közé állt, az 1849. június 15-i tanácsülésen 3 havi elmaradt díját, azaz 75 váltóforintot kért a földvári táborba küldetni.

A városi tanács a folyamodót hiteles alakú nyugtatvány bemutatására utasította, mert csak így lehet számára a kívánt összeget kifizetni.¹⁷⁴

Gyűjtések, ajándékok a haza javára

Az 1848. június 19-i tanácsközség-ülés Szevics Döme képviselő indítványára a haza megsegítésére segélypénz gyűjtését rendelte el. A gyűjtés eredményeképpen 2.975 pengőforint 29 4/5 krajcár készpénz folyt be, a kölcsön összege 1.090 pengőforintra rúgott. Összesen tehát 4.065 pengőforint 29 4/5 krajcár gyűlt össze. Aranyneműekben 50 aranyat, ezüstneműekben 375 5/8 latnyit¹⁷⁵ gyűjtött össze a város. Mindezekhez pedig a városi közpénztár még további 1.000 pengőforintot rendelt kiadni.¹⁷⁶

Volarics Antal tanácsnok és Kanyó Alajos képviselő az 1848. november 27-29-én folytatva tartott tanácsülésen tett jelentést arról, hogy a Bárány vendéglőben a felvidéki tábor fehéreneműinek beszerzésére katonai zenekar részvételével zeneestélyt rendezett, amiből 74 pengőforint folyt be.

A városi tanács megköszönte Sonnleitner Ferenc vendéglősnek és az első számú huszárezred zenekarának az estély rendezése körül kifejtett hazafias áldozatkészségét. A befolyt 74 pengőforintból fehéreneműk készíttetését rendelte meg az alkotmányos szabadságot harcoló felső tábor számára. A szükséges vászon beszerzésével Simics Pál tanácsnokot és Schneider János képviselőt bízta meg. Végül a tanács úgy határozott, hogy a városi lakosságot is fel kell szólíttatni adakozásra. Ennek az egyházi szószékről történő meghirdetése

¹⁷² BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1145/1848.

¹⁷³ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 139/1848.

¹⁷⁴ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 216/1849.

¹⁷⁵ *lat* (ném.): arany- és ezüstmérték (233,887 g)

¹⁷⁶ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 4/1848.

érdekében Bartók Mátyás plébánost, a Szent Ferenc-rendiek zárdafőnökét hivatalos levélben keresi meg.¹⁷⁷

Jilk Sándor tanácsnok az 1849. január 2-án és 4-én tartott tanácsülésen beadta a 74 forintból vásárolt vászonból fehérenemű készítésére ajánlkozó honfiak és honleányok névjegyzékét, összesen 57 ing, 57 gatyta és 24 sebkötő készült. Ezeket kérte rendeltetési helyükre szállíttatni.

A városi tanács a fehérenemű készítésével foglalatосkodók hazafiúi készségének elismeréséül tevékenységüket jegyzőkönyvbe iktatni rendelte. A fehéreneműeknek a magyar táborba történő szállításával Pilaszanovics József városi főbíróat bízta meg.¹⁷⁸

Ugyancsak az 1849. január 2-án és 4-én tartott tanácsülésen Sándor József tanácsnok és Klenáncz János tudósított a műkedvelő honfiak által adott 1848. december 31-én, Verb József vendéglőjében tartott hangversenyen befolyt összegről. A jelentés szerint a terem kivilágítása 2 pengőforintba került, ennek a kiadásnak a leszámításával a tiszta haszon 83 pengőforintot tesz ki, amely összeget át is adtak a főbírónak.

A városi tanács a hangverseny rendezését, annak méltányos elismeréseként jegyzőkönyvbe iktattatta. A befolyt 83 pengőforintot is fehérenemű-készítésre használta fel, a vászon megvételét és megvarratását ismét Pilaszanovics József városi főbíróra bízva.¹⁷⁹

Pilaszanovics József városi főbíró az 1848. december 30-i közgyűlésen arról beszélt, hogy az ágyúk öntéséhez szükséges ércanyag pótlására több város felajánlotta a harangjait.

A közgyűlés kötelességének ismerte el, hogy a haza szorult helyzetén lehetőségei szerint segítsen, ezért felajánlotta a Baján lévő templomokban nélkülözhető harangokat. Csak a parochialis templom tornyában lévő nagyharangot és az óraütéshez szükséges harangot kérte feltétlenül meghagyni. Ennek megfelelően elrendelte az ún. "lélekarang", a rochusi kápolnánál kettő, a Kálváriánál egy és a külső temetőben is egy harang leszedését. A Vodiczán egy harangot hagytak meg a toronyban, a többit leszedette a közgyűlés. Elrendelte a tisztelendő barátok főnökének értesítését is annak érdekében, hogy ők is mielőbb intézkedjenek. A helyi görög nem egyesült egyházat is felhívták a példa követésére.¹⁸⁰

Az 1849. január 2-án és 4-én tartott tanácsülésen felolvasták a bajai görög nem egyesült hitközség nyilatkozatát, amely szerint a honvédelemhez szükséges ágyúk öntésére harangjai közül egyet felajánlott azzal, hogy ha a helyi római katolikus templomok tornyairól felajánlott harangok helyett annak idején a városi közpénztár költségén másikat öntenének, kapjon majd új harangot a görög nem egyesült hitközség is.¹⁸¹

Bartók Mátyás prépost és helyi plébános az 1849. január 3-i közgyűlésen ünnepélyes óvást emelt, amiért a város ágyúk öntésére két harangot felajánlott. Az ügyben az OHB-hez folyamodott, és arra kérte a közgyűlést, hogy a toronyból mindaddig ne vitesse el a két harangot, amíg onnan választ nem kap. Óvását azzal indokolta, hogy a szóban forgó harangok magánalapítvány tulajdonában vannak. A közgyűlés nem változtatta meg az intézkedését.¹⁸²

Kossuth Lajos, mint az OHB elnöke 266/E/1849. számú levelében mondott köszönetet a város által a haza védelmére felajánlott harangokért. Közölte, hogy a harc befejeztével a

¹⁷⁷ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1239/1848.

¹⁷⁸ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 7/1849.

¹⁷⁹ Uo. 8/1849.

¹⁸⁰ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 129/1848.; – A bajai harangok átadására és további sorsára vonatkozóan l. még: KISS Z. Géza, 1989. 253-254.

¹⁸¹ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 15/1849.

¹⁸² BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 1/1849.

belőlük öntött ágyúkat oda fogják adni a városnak. A harangokat ágyúöntés céljára Nagybányára¹⁸³ rendelte szállíttatni.¹⁸⁴

Horváth Gyula állami tisz az 1849. július 7-én tartott tanácsülésen a haza oltárára egy gyutacsos szuronyos fegyvert adományozott.¹⁸⁵

Nemzetiségi problémák

Annak ellenére, hogy Baján viszonylag jelentős szerb és német népesség élt, a nemzeti ségek közötti ellentétéről nincs szó a jegyzőkönyvekben. Az egyetlen érdemi kivétel ez alól a már előbb említett, 1849. februári védelmi bizottmányi rendelet, amely szerint az ellenséges rációk iránt rokonszenvvel viseltető óhitű katolikusoknak le kellett adniuk a fegyvereiket.¹⁸⁶ Arról, hogy ez a rendelkezés hány lakost érintett, nincs szó a jegyzőkönyvekben.

A tábori bizottmány élelmezési osztályának 1848. augusztus 10-én kelt 26. számú határozata az augusztus 21-én és 25-én tartott tanácsülésen került felolvasásra. A határozat szerint a pártütökké vált, és a szerbek sáncaiba vonult görög nem egyesült vallású lakosok minden ingó és ingatlan vagyona az állam részére lefoglalandó, azokat haladéktalanul össze kell fratni, zár alá kell vétetni, és minden lábas marháikat feljegyzés és leírás mellett, biztos őrizet kíséretében Verbászra kell küldetni.

A városi tanács a rendeletet ahhoz való alkalmazkodás végcst tudomásul vette. A tanácsnokokat pedig arra utasította, hogy tizedeikben szigorúan felügyeljének a netán előforduló ilyen esetekre, a hazaárulók minden vagyonát azonnal vegyék zár alá és tapasztalataikról tudósítsák a városi tanácsot.¹⁸⁷

A bajai görög nem egyesült vallású hitközség fenti rendelkezéssel kapcsolatos nyilatkozatát az 1848. szeptember 1-jén tartott tanácsülésen olvasták fel. Ebben kijelentették, hogy a Magyarország alsó vidékeien hitsorsosaik által előidézett lázas és vést hozó mozgalmakat elítélik. Ők a szeparatizmus gyűlöletes eszméjétől távol állnak, és ahogyan eddig, úgy ezután is fenntartani kívánják azt a testvéri egyetértést, amely őket a hon minden ajkú és vallású népeivel a közös cél, a szeretett haza boldogulására irányuló haladásban összefűzi.

Ezt a hazafias nyilatkozatot a városi tanács tudomásul vette, és megküldte a Közlöny című hivatalos kormánylap szerkesztőségének, helyben sokszorosított példányait pedig a városban szétosztatni rendelte.¹⁸⁸

Az 1848. november 27-29-én tartott tanácsülés Eszék¹⁸⁹ város rác nyelven írt hivatalos levelével foglalkozott.

A városi tanács kifejtette, hogy az újabb törvények, így az 1840. évi 6. tc. és az 1844. évi 2. tc. világosan elrendelik a hivatalos levelezés magyar nyelven való folytatását. Kivételt csak a kapcsolt részekre tesznek, de ott sem a rác, hanem a latin nyelv használatát engedélyezik. Eszék városa hivatalosan csak magyar nyelven levelezhetne, ezért a rác nyelven szerkesztett levele a törvény világos sérelme nélkül nem tárgyalható. Az Eszéken működő

¹⁸³ Nagybánya (Szatmár vm., ma: Baia-Mare, RO)

¹⁸⁴ BKMÖL IV. 1101. Közgy. jkv. 1847-1849. 9/1849.; l. még: KLÖM XIV. 1953. 148.

¹⁸⁵ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1849. 249/1849.

¹⁸⁶ Uo. 67/1849.

¹⁸⁷ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1023/1848.

¹⁸⁸ Uo. 1056/1848.

¹⁸⁹ Eszék (Verőce vm., ma: Osijek, HR)

teljhatalmú királyi biztos gróf Batthyány Kázmért megkérték, hogy utasítsa Eszék város tanácsát a törvény megtartására, és tiltsa el a rác nyelv használatától.¹⁹⁰

Összegzés

A forradalom békés szakasza Baján 1848. május végéig tartott, ekkor kezdett kibontakozni a Délvidéken a forradalom elleni fegyveres mozgalom. A közgyűlési /tanácsközségi/ és a tanácsi jegyzőkönyvekből jól kirajzolódnak a város védelme érdekében tett intézkedések, és képet kapunk a tágabb haza, a megye megvédéséért folytatott küzdelemlről is.

A nemzetőrség Baján 1848 júniusában állt fel. Négyszáz főből állt, önkéntesekből toborozta őket a város. 1848. június 20-án 300 nemzetőr indult Ókérre, Jovics tábornagy seregébe. A nemzetőr csapat tagjainak folyamatos, általában néhány hetenkénti felváltása a város feladata volt. A város vezetői hamarosan tájékozódtak arról, hogy a környékbeli települések mekkora csapatokat küldtek, és arra a meggyőződésre jutottak, hogy Bajának nem szükséges 150 főnél nagyobb nemzetőr csapatot kiállítani. Érvelésüket a megyei vezetés is elfogadta, az 1848. augusztus 27-i ülésen már 150 fős nemzetőr csapattal kapcsolatos feladatokról tárgyalt a közgyűlés.

Augusztus végén, az ellenség fokozódó készülődésének a hírére nagyobb létszámú, 114 fős őrség felállítását határozta el a város. Az őrzendő helyek a városkapuk, a sóház, a gabonarakár és a gőzhajóállomás voltak. Az örök fele nemzetőr volt, a másik fele a polgári lakosságból került ki. A veszélyeztetettség fokozódása miatt az 1848. november 12-i közgyűlés elrendelte a házról-házra való őrködést.

A szabadságharc megindulása után, 1848 szeptemberében kezdődő újoncállítás során Bajára 104 újonc kiállítása jutott. A város toborzással verbuvált. Az újoncok 20 pengőforint ún. előpénzt kaptak a városi közpénztárból, 80 pengőforintos további járandóságukat pedig négy év múlva szintén innen kellett volna megkapniuk. Ennek fedezetét a város a lakosaitól erre a célra kivetett adóból szándékozott biztosítani. Mivel azonban a felcsapópénzt haldéktalanul ki kellett fizetnie, 3.000 pengőforint kölcsön felvételére kényszerült. Csak így tudta kiállítani a 104 újoncot, akik közül 98-at 1848. október 15-én fel is avattak Zomborban.

Az országgyűlés 1848. októberi határozata 127 lakos után 2 újonc kiállítását rendelte el, ami Baja számára 229 újonc berukkolatását jelentette. Ennek egy részét decemberre sikerült kiállítania, ekkor 122 újoncot küldött Zomborba.

1849 januárjában mozgó csapat kiállítására kötelezte Baját Bács-Bodrog vármegye vezetése. Ez azt jelentette, hogy négy hónapon belül 186 gyalogos és 21 lovas nemzetőrt kellett kiállítania. Mivel időközben a város anyagi helyzete csak tovább romlott, az ennek teljesítéséhez szükséges jutalompénz, felszerelés és élelmiszer biztosítására 20.000 pengőforint kölcsön felvételére volt szüksége.

Még ugyanebben a hónapban általános népfelkelést rendelt el Knézy Antal alispán a Szenttamásról kitört és Verbászon pusztító rákok megfékezésére. Azonnal megkezdődött a fegyverre fogható férfiak összeírása. A parancs szerint a lehetőségekhez mérten felfegyverkezve és háromnapos étellel ellátva kellett volna az ellenség megfékezésére indulniuk.

A rác fenyegetés hatására a képviselőtestület és a városi tanács az 1849. február 5-től 10-ig tartott együttes ülésének határozata értelmében védelmi bizottmánná alakult. A vé-

¹⁹⁰ BKMÖL IV. 1007. Tan. törv. jkv. 1847-1848. 1269/1848.

delmi bizottmány népfelkelést hirdetett, melynek keretében elrendelte az ellenséggel rokon-szenvező óhitű lakosok fegyvereinek elkobzását. Azt, hogy ez az intézkedés milyen eredménnyel járt, nem derül ki a jegyzőkönyvekből, mindenesetre ez azon kevés intézkedések egyike, amely arra vall, hogy létezett ellentét a szabadságharc ügyét támogató városvezetés és az ott élő szerbek között.

Baja azonban minden igyekezet ellenére az ellenség kezére került 1849. február 13-án. Összecsapásról nem beszélnek a jegyzőkönyvek, valószínű, hogy a megszállás nem járt véráldozattal. A védelmi bizottság – vagyis a képviselőtestület és a tanács – tagjai elhagyták a várost, a testületek működése a város 1849. április elején történt felszabadulásáig szünetelt. A megszállás alatt történt eseményekről ennek megfelelően a jegyzőkönyvek nem tartalmaznak adatokat, és utólag is csak elvétve történik utalás az akkor történetekre. Az egyértelműen kiderül a későbbi jegyzőkönyvi bejegyzésekből, hogy a hadkötelesek és a népfelkelésre kötelezhetők összeírásai, és részben a nemzetőrökkel kapcsolatos összeírások is megsemmisültek.

A város felszabadulása utáni napokban rendelte el gróf Batthyány Kázmér vezérőispán és teljhatalmú országos biztos a mozgó vésereg felállítását. A városi tanács a család-fenntartókat kivéve összeíratta és századokba soroztatta a 18-30 év közötti férfiakat. A mozgó század feladata a város belső békéjének a biztosítása és az ellenséges mozgalmak figyelemmel kísérése volt.

A város 1849. május 6-án harci esemény helyszíne volt. Ellenséges gőzös kötött ki a Duna-parton, de Killinger Zsigmond tüzérmester és tüzértársai, valamint Bernáth Lajos őrnagy katonái megfutamodásra kényszerítették a legénységét.

Az 1849. május 25-i tanácsülés azt kérte Haczell Márton kormánybiztostól, hogy a mozgó csapatoknál szolgáló bajai nemzetőröket avassák rendes honvédekké. és számítsák be a városra kirótt újonclétszámba. A város ekkor még 70 újonccal tartozott, és más módot nem látott arra, hogy teljesíthesse a kötelezettségét. Pedig újabb kedvezményekkel is igyekezett kedvet csinálni a katonáskodáshoz. Kimondta, hogy aki beáll katonának a városért, az a felavatási 20 pengőforinton kívül egy belső háztelket és egy hold kukoricaföldet is kap.

A szabadságharc ügye ezekben a napokban azonban már egyre reménytelenebb lett. Althan császári királyi ezredes csapatai 1849. július 27-én bevonultak Bajára,¹⁹¹ amivel a város számára véget ért a forradalom és szabadságharc időszaka. Kétséget kizáró tény, hogy a város vezető testületei, mögöttük a lakosság többségével végig a maguk ügyének tekintették a forradalmat és a szabadságharcot, és nyögtek ugyan a súlyos terhek alatt, de a legnehezebb időkben sem fordultak ellene.

¹⁹¹ BREIT József, 1898. III. A Nyári Hadjárat. 237.

Bibliográfia

- ANTALFFY Gyula
1982 Reformkori magyar városrajzok. Budapest.
- BONA Gábor
1984 Szabadságharc 1848–1849-ben. In: Magyarország hadtörténete. I. k. Szerk.: BORUS József. Budapest.
- BOROVSKY Samu dr.
(1909) Magyarország vármegyéi és városai: Bács-Bodrog vármegye. II. k. Budapest.
- BŐHM Jakab
1970 A német légió szervezése és tevékenysége az 1848-1849. évi magyar szabadságharcban. In: Hadtörténelmi Közlemények. Budapest 17. évf. 2. sz. 194-218.
- BREIT József
1988 Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. III. k. A Nyári Hadjárat. Budapest.
- EMBER Győző
1951 Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez. Budapest.
- FÉNYES Elek
1847 Magyarország leírása. Pest.
- 1851 Magyarország geographiai szótára. I-II. k. Pest.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1988 A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét.
- KISS Z. Géza
1989 A török alóli felszabadulástól az első világháború végéig. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk.: KÓHEGYI Mihály. Bp., 200-286.
- KLÖM
1953 Kossuth Lajos összes munkái XIV. k. Kossuth Lajos az OHB élén. Második rész. 1849. január 1 – április 14. Sajtó alá rendezte: BARTA István. Budapest.
- SZOKOLY Viktor
1866 Mészáros Lázár élettörténete, levelezései és emlékiratai. Pest.
- Folyóiratok:
- KOSSUTH HÍRLAPJA 1848. Pest.

MOLNÁR JÁNOS

Baja város népoktatásáról az 1800-as évek utolsó évtizedeiben

Iványi István jeles történész írja az 1800-as évekről: „Baja a vármegyének legszebb kereskedői városa, jelentékeny forgalmi hely volt és művelődési s társadalmi tekintetben is nevezetes polcon állott; itt tartattak régebben igen gyakran a vármegyei közgyűlések is. Újabban azonban a vasúti összeköttetések főleg a budapest-zimonyi irány által a várostól sokat elvontak; bár 1884. végén maga is kapott külön vasúti összeköttetést Szabadkával, sőt 1908-ban a Dunát is áthidalták és Báltaszékkal kötötték össze.”¹

Történetének alakulása a 19. század második felében az ország és Bács-Bodrog vármegye sorsával függött össze. Ebben egyfelől együtt élték meg az 1848-49-es forradalom és szabadságharc rövidre szabott, de dicsőséget hordozó időszakát, majd az azt követő „Szerb vajdaság”-hoz tartozást (ezen belül is a zombori kerülethez csatolták, amelynek 6 járása székhelyük szerint: Zombor, Apatin, Kúla, Baja, Szabadka, Zenta), valamint az átmeneti időszakot, a provizóriumot, majd az 1867-es kiegyezéssel megszületett alkotmányos rendet.

Ennek gyakorlati megjelenése Bács-Bodrog vármegyében – így Baja városában is – az ezideig működött királyi biztos fölmentése, illetve a megye élére Mihályovics Miklós főispán 1867. április 17-i kinevezése.

Az alkotmányos keretek között működő megyei tisztikar a közigazgatás, a politikai, gazdasági feladatok bonyolult munkája mellett készítette elő az 1869. évi országgyűlési képviselő választásokat, amelynek keretében Baján a „balpárti” Tóth Kálmánt választották képviselőnek.

Baja státuszában jelentős változást eredményez az 1873. évi XI. t.c., amelynek eredményeképpen törvényhatósági joggal felruházott város lett. Bár a megye székhelye Zombor, a kormány és a megyei vezetés jelentőségét úgy is elismerte, hogy a két város közös főispánt kapott a közigazgatás ellenőrzésére.

A lakónépesség alakulása, összetétele.

Az alábbi táblázat együtt mutatja be Bács-Bodrog vármegye, Kecskemét, Baja és Zombor lakosságának alakulását.²

Település lakosságának száma, jelenlévő népesség	1869	1880	1890	1900
Bács-Bodrog vármegye	491 555	500 437	573 004	604 989
Baja	18 169	19 241	19 485	20 065
Kecskemét város	41 195	44 122	48 493	56 786

¹ IVÁNYI István 1909. I. kötet 10.

² A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása 1. rész, 530., 535.

A népesség növekedésének dinamikájára nyújt betekintést a következő táblázat. A jelzett évek arányai az 1869-i év százalékában.

Település	1869	1890	1900
Bács-Bodrog vármegye	100 %	116,5 %	124,9 %
Baja	100 %	107,2 %	110,4 %
Kecskemét	100 %	117,7 %	137,8 %
Zombor	100 %	108,7 %	119,4 %

A vizsgált időszak demográfiai mutatói egyáltalán nem mutatnak kedvező képet Baja városában.

Bács-Bodrog vármegye adatai a községek, falvak népességének jelentős növekedésére engednek betekintést. Ezek mind arányaiban, mind az abszolút növekedésben megelőzik Baját. Összehasonlításként Kecskemét város mutatóit is felhasználtuk. Az ekkor Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez tartozó alföldi város népességének növekedése feltűnően erőteljesebb a többi felsorolt településnél. A megyeszékhely – Zombor – mutatói is jobbak mint Baja városáé. Valamennyi okot a körülmények illetően alakulására ezúton felderíteni nincs lehetőségünk, s ennek a tanulmánynak nem is ez a célja. A rendelkezésünkre álló adatokat figyelembe véve a következőket fogalmazhatjuk meg Baja demográfiai viszonyait vizsgálva:

- természeti feltételei nem indokolták a népesség alacsony alakulását;
- a megyében elfoglalt gazdasági, politikai szerepe csökkent a kiegyezést követően;
- azzal, hogy törvényhatósági jogot kapott, annak pozitív hatása ebben a vonatkozásban e században még nem érzékelhető;
- földrajzi helyzete a létrejött megyei közigazgatásban a perifériára szorította, ennek minden nemkívánatos következményeivel együtt;
- az ipari, a kereskedelmi nemzeti – és regionális érdekek elkerülték időszakunkban Baját.

a) A lakosság vallási megoszlása

A város lakossága mind vallási, mind nemzetiségi szempontból igen tarka képet mutatott a vizsgált időszakot megelőző évtizedekben is.

Az 1858. év a következő képet mutatja a vallási hovatartozás szerint:

római katolikus vallású a polgári lakosság	85 %-a;
zsidó vallású a polgári lakosság	7 %-a;
görögkeleti vallású a polgári lakosság	4,2 %-a;
református vallású a polgári lakosság	1,3 %-a;
evangélikus vallású a polgári lakosság	0,8 %-a;
egyéb felekezetekhez tartozott a polgári lakosság	1,1 %-a.

A századvég évtizedeiben ugyanezen felosztásban az alábbi arányokat vizsgálhatjuk:

Hitfelekezet	a lakosság százalékában			
	1890		1900	
	Bács-Bodrog	Baja	Bács-Bodrog	Baja
Római katolikus	64 %	85,9 %	62,5 %	83,7 %
Izraelita	0,2 %	10,2 %	1,8 %	10,9 %
Görögkeleti	18 %	1,3 %	18,8 %	1,8 %
Református	0,3 %	1,4 %	4,1 %	2,- %
Evangélikus	0,9 %	0,7 %	10,7 %	0,9 %
Egyéb	16,6 %	0,5 %	2,1 %	0,7 %

A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a legnagyobb arányt képviselő római katolikus népesség az évtizedek folyamán megőrizte elsőségét. Szerényen növekedett a református vallású lakosság száma. Jóval nagyobb emelkedést mutat a zsidó népesség alakulása. A városban, de a vonzáskörzetében betöltött gazdasági szerepüket, jelentőségüket az is jelzi, hogy az akkori megye egészében Baján éltek a legtöbben.

Feltűnő Baján a görögkeleti vallásúak számának jelentős csökkenése. Az eltávozók a megye déli – szerbek lakta – vidékein vélték megtalálni a biztonságosabb egzisztenciájukat.

Az eddigiekben is szerepelt Kecskemét városában feltűnően magas a református vallásúak aránya. Ez 1900-ban a népesség 24,6 %-a. Zomborban viszont, ugyanezen időben a görögkeleti hitfelekezethez tartozott a lakosság 39,4 %-a.

b) A lakosság anyanyelve

Az 1800-as évek közepétől is meghatározó a magyar ajkú népesség. Arányuk az azt követő évtizedekben is növekvő tendenciát mutatott.

1880-ban a polgári népesség 69,9 %-a, 1890-ben 70,1 %-a, s 1900-ban 80 %-a magyar anyanyelvű.

A nemzetiségi hovatartozást mutatja az alábbi táblázat:

(Baja város mutatóit 1900. évben – összehasonlítás céljából vetettük egybe a három közigazgatási egységgel.)

	1880	1890	1900	Bács-Bodrog	Zombor	Kecskemét
	Polgári népesség			vm.	Össznépeesség	
Magyar	69,9%	70,1%	80 %	38,5%	31,2%	99%
Szerb	18,6%	16,6%	12,1%	19,5%	40,4%	-
Német	10,6%	9,9%	7,7%	30,7%	8,7%	-
Egyéb	0,9%	3,4%	0,2%	11,3%	19,7%	1%
Összesen:	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

A város lakói közül nem kevés a szerb, valamint a német anyanyelvet beszélők száma. Az 1900. évet követő statisztikai adatok új megnevezést vezetnek be az ún. délszláv anyanyelvűek megjelölésére, illetve megkülönböztetésre, nevezetesen a bunyevác, illetve sokác

elnevezést. Az előbbieket a szerbekhez, az utóbbiakat a horvátokhoz állnak közelebb. Időszakunkban a városban területileg is viszonylag zárt nyelvi közösséget alkottak az ún. alvégen: homokvárosban, rókusvárosban és szállásvárosban. Általában körükben és a német anyanyelvűek körében is a két, illetve háromnyelvűség érvényesült. Többségük beszélt a magyar nyelvet is.

A város a megyében a magyar ajkú lakosság központjának számított.

Az 1890. évi adatok szerint Bács-Bodrog vármegyében a lakosság közel 40 %-a vallotta magát magyarnak, s ezzel a legnagyobb népességnek számított. Őket követték a németek 30 %-ban, majd a szerbek közel 20 %-ban.

c) A lakosság foglalkozásának alakulása

Természeti és gazdasági adottságai alapján a mezőgazdaság és az élelmiszertermelés (halászat) mellett a várost az ipara és a kereskedelme jellemezte leginkább a XIX. század második felében is. Ezt igazolja egy az 1894-ben bejegyzett adat. Eszerint Bács-Bodrog vármegyében az ipartestületi tagok száma 715, a segédeké 696, a tanoncoké 699. A megye 21 ipartestületi székhelye közül Szabadka után a bajai rendelkezett a legtöbb taggal.

Igy jött létre az az arány, amely szerint időszakunkban minden harmadik munkavállaló az ipar valamelyik ágában találja meg boldogulását. Ezt követik az ún. őstermelők, a földműveléssel, szőlőgazdálkodással foglalkozók. Ezek a keresőképes lakosságnak mintegy 25 %-át tették ki. A város földrajzi fekvése kedvezett a kereskedelemnek. Már 1696-tól évente 3 vásár tartására kapott engedélyt, amely az idő múltával mind gyakoribbá vált. A kereskedelem biztos megélhetést nyújtott az ebben érdekelt – döntően zsidó – városi polgárok számára.

Igen magas arányban éltek a városban a tulajdonnal, szakmával nem rendelkezők. Ők alkották a zsellérek, napszámosok, házi- és időszakos cselédek közösségét, a felnőtt népességnek közel 20 %-át.

A foglalkoztatottak között biztos egzisztenciát jelentett a hitelintézetekben, a közlekedésben, a közszolgáltatokban és a véderőnél való munkavállalás.

d) A lakosság területi elhelyezkedése

A víz évszázadokon keresztül meghatározta Baja népességének életmódját, ezen belül is építkezését, területi megtelepedését. A Duna és annak holtága (morotva) a Sugovica megélhetést nyújtott a lakosságnak. Áradásaik alkalmával az alacsonyabb fekvésű területek népességét menekülésre is készítette.

Régtől fogva kialakult egy belvárosi mag és több külvárost egységbe fogó települési forma. Az áradásokból természetes védettséget nyújtó belváros a kereskedelemben, a hivatalokban, a tulajdonnal bírók, és a katonaság tisztí karában élők számára volt vonzó lakóhely. A külvárosi „kerületek” döntően a mezőgazdaságban érdekeltek lakóhelyei. Építészetileg a város karaktere évszázadokon keresztül az ország egyik legszebb „földszintes városa” megítélést kapta. A kialakult és elfogadott belvárosi és külvárosi megnevezések beépültek a hivatalok, a már korán létrejött (1697) postai szolgálatás jelzés rendszerébe.

Időszakunkban – 1800-as évek második fele – a város – a külterületi, tanyás településeket ide nem sorolva – 9 kerületre oszlott. Nevezetesen: Belváros, Józsefváros, István-megye, Katonaváros, Kiscsávoly, Rókusváros, Szállásváros, Homokváros, és Szentjános.

Jelentős külterület – viszonylag nagy kiterjedésű városi földbirtokkal – tartozott Bajához egy tanyás világ, annak nem kevés állandó és időszakosan ott lakó népességével. Ezen területek elfogadott megnevezései: Pető, Aligvárdi, Livoda, Nagysumma-szállás; Jankó és

Vancaga szőlők. Ezek közé sorolható Mátéházapuszta, amelyet 1904-től „országos községi törzskönyve” vett nyilvántartásba, mint városi külterületet.

A közoktatás, az iskolai élet alakulása

A város törekvő polgárai minden időben igyekeztek gondoskodni gyermekeik oktatásáról, nevelésükről.

Hogy ez a középkorban és a XVII., XVIII., XIX. századokban miként valósult meg, arról igen kevés forrásértékű levéltári anyag áll a kutató rendelkezésére.³

Különböző szerzők műveinek áttanulmányozása nyomán állítjuk, hogy a szervezett, iskolarendszerű oktatás a XVIII. század végétől kezdődött Baján.⁴

A legrégebbi iskolát a görögkeleti szerb lakosság alapította 1692-ben. Őket az izraelita alsófokú iskola követte 1771-ben. A római katolikusok a belvárosban 1816-ban, az alsóvárosban 1840-ben, a felsővárosban 1856-ban létesítettek 1 tanteremben, 1 tanítóval elemi iskolát.

További fejlődésükre, bővítésükre, az oktatás tartalmi életére jelentős hatást gyakorolt az 1806-ban kiadott második „Rátio”.

A törvény ösztönzése mellett a más vallású lakosság is saját iskola felállítását és működtetését határozta el. Így már 1811-től a református lelkész papi hivatása teljesítése mellett a gyermekek oktatását is végezte. Ténylegesen az iskola az 1851. II. 23-i egyházközségi közgyűlés határozata alapján létesült, illetve ez év őszétől indult be. Hasonló módon, hozzávetőlegesen ebben az időben (1850-es évek) szervezi meg saját elemi iskoláját az evangélikus egyházközség is.

Az előzőekben bemutatott időszaknak az iskolai életre vonatkozó általános jellemzői közül kiemelhetjük azt, hogy a rendszeres oktatásban a megfelelő korosztálynak csak igen kis százaléka vett részt. A tanítás helyéül szolgáló épületek, osztálytermek nem oktatási célra épültek. Az esetek többségében a tanítás a lelkész lakásában, vagy az ahhoz csatlakozó melléképületben folyt. Ugyancsak általános jelenség a szakképzetlen tanítók alkalmazása. A tanítás nyelve alkalmazkodott a lakosság anyanyelvi-, és vallási hovatartozásához. Így a magyar nyelv mellett a tanítás még héber, német, szerb nyelven is folyt. Nem volt egységes a tanítandó tananyag sem. Amiben közös vonás fedezhető fel, az az írás, olvasás és az egyházi énekek megtanítása. Területenként és iskolánként is eltérőek voltak a vizsgákon számonkért ismeretek. Ennek illusztrálására mutatjuk be a bajai református iskola 1850-es években előírt számonkérendő tananyagát, amelyet az elemi népiskola II. osztályos tanulóinak kellett teljesíteni.⁵

³ A jelen tanulmány döntően a Kalocsai Érseki Levéltár anyagára, az elemi népiskolák tanévenként kiadott értesítőire hagyatkozik. Néhány adatot átvettünk Kemény Jánosnak a Bács-Kiskun megye múltjából XV. kötetében megjelent „Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876-1890” írásából.

⁴ A jelenleg ismert, forrás értékű 1773. évi Lexikon Locorum 3 magyar tanítóról tesz említést.

⁵ 1. A sákramentumokról, a hittanból az V. szakasz. 2. A keresztény eklézsia. 3. Az embernek élete utáni állapota.

4. Vallástörténelem. 5. Zsoltárok. 6. Magyar nyelvtan. 7. Lénytan, az emlős állatok. 8. Európa és Ázsia földrajza.

9. Olvasás magyarul. 10. Német olvasás. 11. Írás németül és magyarul. 12. Ének. 13. Imádságok. 14. Számtan.

15. Az arany abc versekben. 16. Egyes szavalmányok.

A felsorolásszerűen is túlméretezett tananyaggal nehezen bírkóztak meg a tanulók. Az 1854-55. tanévben mindössze két leány és négy fiú vállalta a harmadik osztályba való jutás megmérettetését.

Összességében fogalmazható meg, hogy az elemi népoktatásban az egyházaknak – elsősorban a római katolikus egyháznak – volt meghatározó szerepe. Élen járt az oktatás jobbitásában a kalocsai főegyházmege. A város – világi – önkormányzata ez időben a tárgyi-, dologi feltételek megteremtésébe, az iskolák fenntartásának nem mindig „népszerű” közreműködésében találta meg szerepét. Az 1868. XXXVIII. törvénycikk, amely a népiskolai közoktatást szabályozta, mérőföldkő a magyar oktatástörténetben.

A törvény kimondta, hogy népoktatási tanintézetnek az elemi-, és felsőbb népiskolákat, a polgári iskolákat és a tanítóképezdéket kell tekinteni.

Mivel a tanulmány az elemi népiskolákkal kíván elsősorban foglalkozni, itt csak jelzés-szerűen érintjük az állami polgári fiúiskola 1888. őszétől történt beindulását.

A zsidó egyházközség is működtetett egy polgári fiú és leányiskolát. A törvény hatásának egyik leggyorsabb megvalósulása az 1870-ben beindult állami tanítóképző intézet. Nagy értéke a törvénynek, hogy jogszabály által előírt módon alapíthattak és működtethettek népoktatási tanintézeteket „létező hitfelekezetek, társulatok és egyesek, községek és az állam”.

Fontos megjegyezni a népoktatás azon rendelkezését, amely kimondta, hogy ahol hitfelekezeti iskola nincsen, ott a község köteles a szükséges tanintézeteket felállítani.

Megfogalmazta a törvény a tankötelezettséget, amely hatodik életévtől a 12., illetve a 15-dikig tart. Rendelkezik a tanszabadságról, mely szerint a szülők szabadon választhatják az iskolát, ahova gyermekeiket járatták. Kimondja, hogy az oktatás nyelve minden tantárgyban a tanulók anyanyelve. Egyedül a felsőbb népiskolában – amely hatosztályos elemi iskolára épül, a fiúknál három, a leányoknál két évig tart – szabja meg az anyanyelv mellett olyan iskolában, ahol az nem magyar, második nyelvként a magyart is tanítani kell. Nagy szükség volt törvény megalkotására, mert még 1870-ben is a magyar királyság területén az itt élő lakosság 51 %-a nem tudott sem írni, sem olvasni. Voltak területek, mint például Erdélyben, vagy az ország déli nemzetiségi területein, ahol az analfabétizmus 78, illetve 65 %-os volt. Bács-Bodrog vármegyében ez az arány 52 %-os, Baja városában pedig 48 %.

A nemes programot és gondolatokat megfogalmazó törvény végrehajtása már közel sem olyan csillogó és fényes. Mind a kormánynak, mind a községi önkormányzatoknak meg kellett küzdeni a végrehajtás során előkerülő buktatókkal, anyagi nehézségekkel. Ismertek – több forrásértékké mű dolgozta fel – a XIX. század második felében folyó népoktatást. Tanulságos lehet egy alföldi nemzetiségi – és több felekezetet magába foglaló város iskolaügyének vizsgálata, elemzése, elhelyezése az országos egészben.

A város iskolaügyének alakulása

Az Eötvös féle 1868. évi 38. tc. megjelenését megelőző időszak népoktatását ezúttal nem vizsgáljuk. Annyit kiindulásul megállapíthatunk, hogy az 1806-ban kiadott második „Rátió” hatására Baján is, mint a megye másik három városában – Újvidék, Szabadka, Zombor – három tanítóval működő katolikus elemi iskola jött létre.

A népoktatási törvény erre építkezhetett a városban. A városi önkormányzat mellett legfőbb szervezője a kalocsai érseki főtanfelügyelőség. Hatásukra a megyében és Baján is felújított, vagy új tantermek, iskolák szolgálták az elemi népoktatás ügyét.

Ahhoz, hogy a tanulmány további megfogalmazásai és megállapításai közérthetőek legyenek, indokolt itt és most bemutatni a XIX. század második felében Baján működő elemi

népiskolák megnevezését. Igaz, ezek ezt megelőzően és majd ezt követően nevükben többször változnak, azért többé-kevésbé évtizedekig megőrizték a megnevezést.

Belvárosi népiskola;
Szállás külvárosi magyar tannyelvű fiúiskola;
Szállás külvárosi magyar-ajkú leányiskola;
Szállás külvárosi bunyevác-magyar fiúiskola;
Szállás külvárosi bunyevác-magyar leányiskola;
Homok-kültéri magyar iskola;
Kiscsávolyi vegyes iskola;
István megye külvárosi iskola;
Szt. János külvárosi vegyes-iskola;
„Miasszonyunkról nevezett iskolanénék” leánytanoda;
A bajai állami tanítóképezde gyakorló iskolája;
Református elemi népiskola;
Evangélikus népiskola;
Izraelita elemi népiskola;
Görögkeleti szerb elemi népiskola;
Magánosok által alapított és fenntartott elemi népiskolák.

Az egyes iskolák nagyságáról, tanulóinak, tanítóinak, tantermeinek számáról a későbbi fejezetekben, illetve a statisztikai táblázatokban részletesen szólunk.

A város iskoláinak épületei a népoktatási törvény életbe lépése előtt igen kedvezőtlenek. Latinovics Gábor 1864. évi jelentése pontos képet fest a város római katolikus elemi iskoláinak állapotáról, helyzetéről.

„... azért is alul irt, mint a bajai fő és alelemi iskolák igazgatója a valódi nevelés és tanítás érdekében következő kötelesség szerű előterjesztést bátorodik tenni nagy méltóságodnak a gondjaira bízott bel- és külső fő- és elemi iskolák minőségi állapotáról:

Baja város kebelében 10 tanoda létezik:

A) A belvárosi 6 tanoda, 4 fő elemi fi – és két alelemi leányosztály. Ezen hat osztály közül az 1-2-ik és 4-ik fő elemi fiosztályok a 2 alelemi leányosztály a fő gimnázium épületében – és pedig a 3 első a nagygimnáziumi tanulókkal közös –, a két utóbbi pedig külön, inkább a Ferencz előcsarnokához hasonló bejárással – van. A 3-ik főelemi fiosztály a helybeli Szt Terenz rendűek zárdájában egy a tanoncok számához elégtelen nagyobb szobára van szorítva...

B) A felső külvárosban létezik egy párhuzamos alelemi vegyes osztály. Ezen osztály kiterjedését tekintve oly csekély, hogy e város rész 400-ra rúgó tanonczainak befogadására elégtelen, alakjára nézve pedig oly célszerűtlen, hogy sem a tantárgyakat kellően előadni, és így a tanonczokkal megértetni, sem a figyelmet fönntartani nem lehet; egészségi szempontból keskenysége és alacsonysága miatt mind a tanító, – mind a tanonczokra a bennei tartózkodás veszélyes, – e tanoda a nevezett város rész legszélső utcájában levén, a tanonczok igen nagy fáradtsággal juthatnak el oda; ezen osztály vegyes, melyből nem ritkán bosszúságok szoktak származni. Ennélfogva egy másik-, és pedig megszüntettetvén a vegyes osztály, egy leány tanodának föllállítására; a mostani célszerűtlen tantermek újabb fölcseréltetése, miután ez úgy is bérlett helységben van; mind kettőnek pedig a nevezett város rész közepeni föllállítására égető szükség.

C) Az alsó külvárosban vagy is a szállásokon van 3 osztály, u.m. egy párhuzamos elemi osztály, egy alelemi 1-ső osztály, egy alelemi vegyes dalmata osztály. E három osztály utolsója a tanonczok számához csekély, képtelen levén a 350-et meghaladó dalmata tanonczokat befogadni; - ezen osztály vegyes; a város alsó részén levő „homok” név alatt

ismert külvárosban, miután a most említett szállási három tanoda befogadásukra elégtelen, sőt e város rész egymástól távol is van, mintegy 300 tanköteles nélkülözi a tanítást és nevelést. Ennélfogva e kérdéses tanoda, hogy égető szükségnek megfelelően nagyobbitandó; a vegyes egy új leányosztály föllállítását által megszüntetendő; végül a „Homok” nevű külvárosban, nehogy annyira nélkülözzék a nevelés és tanítás áldásait egy al elemi fi- és leány osztály lenne felállítandó.

D) Baja város tényleg fönn álló tanodáinak száma 10, a föllállítandó 4-gyel 14, az engedélyezett magán tanodákkal 17-re rúg...⁶

Hasonló megállapítást tesz később a Bács-Bodrog megyei iskolai tanács 1874. évi jelentése, amelyben Baja nem úgy szerepel, mint ahol az oktatás feltételei jók. Másrészt az 1882-83. tanévben megjelent „Értesítő” tartalmazza azt az iskolaszéki megállapítást, miszerint a város elemi iskolaépületeinek ügye 1832 óta „húzódik”. Konkrétan is megnevezi a felvégi iskola tarthatatlan helyzetét, miszerint itt az oktatást évtizedek óta „bérhelyiségekben” tartják. Ugyanitt olvasható a homokvárosi iskoláról: „Míg a tantermek ezen városrészben nem szaporítottak, az I. osztályt végzett tanulók innen részint a szállásrészi iskolákban, részint a belvárosban tereltetnek.”

A belvárosban sem volt jobb a helyzet, hiszen az itt élő iskoláskorú fiúk is az ún. zsoldár laktanyába kényszerültek, ahol is három típusú oktatás folyt. Az egyik igazgató így jellemezte a körülményeket: „A helyzet egyre tűrhetetlenebbé vált. A szűk épületben két különböző igazgatás alatt álló és különböző rendszabályokkal bíró iskola több mint 500 főnyi tanulósa volt szorítva. Mit ért ez a tanulás, mikor a poros, szénsavas levegőben elpetyhüdt test, nyomott agy nem bírta a munkát. Alig húzta ki a lábát a félezer tanuló, jött nap-nap után a kereskedő és iparostanulók serege, hogy lámpavilágításnál használja el a förtelmes levegő utolsó maradékát. Három iskola vallotta így a közönségnek kárát majdnem negyed század óta.”⁷

A törvény III. fejezet 11. §-a szerint „A hitfelekezettek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fönn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási tanintézeteket, ...” Ennek szellemében 1870-ben Haynald Lajos kalocsai érsek kezdeményezésére, valamint 20.000 forint adományával épül meg a „Miasz-szonyunkról nevezett kalocsai szegény iskolanővérek” vezetésével az az elemi népiskola, amely évtizedekig a bajai leánytanulók oktatásának-nevelésének ad otthont.

Érdemes röviden bemutatni a megvalósítás útját, azt a példás összefogást, amit az egyházi és világi személyiségek és testületek, valamint magánosok tanúsítottak.

Az események alakulására az 1868. május 7-i képviselőtestületi ülés hatott jelentősen. Az alábbiakban adjuk közre a tanácskozáson született határozatot.

„Olvastatott fötisztelendő Latinovits Gábor prépost-plébános úrnak egy nőzárdai nevelőnek felállítására íránt közrebocsájtott és a képviselői testülethez intézett felhívása.

Végezetett.

A kitűnő szakavatottsággal és megczafolhatatlan igazsággal írt és a nőzárda nevelőnek Baján leendő felállítására íránt közzétett felhívás örvendetes tudomásul vétetvén, az abban felkarolt eszmék terjesztése minden egyes képviselőnek erkölcsi kötelességévé tétetett a nőzárda nevelőnek felállítására pedig a képviselő testület viharos tetszés nyilatkozatai között elfogadtatott; mihez képest a szőnyegen forgó ügy íránti kimerítő tervezett

⁶ Kalocsai Érseki Levéltár Kalocsa. Kalocsa-Bács főegyházmegye plébániai iratok Baja (Továbbiakban: KÉL plébániai iratok Baja) 158/1864.

A korabeli szövegben szereplő kifejezések: tanoda = osztályterem, illetve iskola
tanoncok = elemi iskolai tanulók

⁷ MOLNÁR János, 1992.

kidolgozásával az alább megnevezett szakbizottmány küldetett ki a képviselőtestületi testület kebeléből, kötelességében állván annak egyszersmind indítványozó prépost-plébános úrral magát a kifejlendő körülményekhez képest érintkezésbe tenni és őket a szerint nevelési ügy érdekében magasztos eszméinek kivitele végett buzgón támogatni. A kiküldött szakbizottmányba az alább megnevezendő képviselő urak választattak meg u.m. Loosz Zsigmond városi főbíró Czirfusz Ferenc, Bandl János, Dr. Ivanovits Pál és indítványozó Latinovits Gábor prépost plébános úr.”⁸

1868. november 24-én már aláírásra is került a leendő iskola telkének megvásárlását rögzítő adás-vételi szerződés.

Az építkezés finanszírozására a kalocsai érsek tulajdonát képező Pandur szigetből származik a legjelentősebb összeg.

„110 holdnyi birtoksarok az érsekség részéről Türr István olasz kir. altábornagynak örök áron eladattassék ...” A vételár éves kamatait fordította az egyház az építkezésre. Ez az eladást követő években évi 1600 f 50 kr-t tett ki. Egy 1871. február 5-i számla tartalmazza mindazok nevét, akik különböző összegeket ajánlottak a beruházásra.

„A bajai Növeldé építésére befolyt készpénz összegekről...”

<i>I. Bevételi számla</i>	<i>Befolyandó összeg az adakozásokból</i>	<i>Az adakozókból befolyt összeg</i>
1. Haynald Lajos Ó Exelentiájától	16214 80	16214 80
2. Bold.Latinovits Aurélia hagyománya	4500 -	4500 -
3. Kubinszky Mihál Ó Méltóságától	6500 -	6500 -
4. Bold.Girk György pécsi püspöktől	300 -	300 -
5. A bajai Nőegylettől	2700 -	2700 -
6. ft. Kalocsai Káptalantól	200 -	200 -
7. Nehiba János Ó Méltóságától	100 -	100 -
8. Loosz Vilma úrnőtől	50 -	50 -
9. ft. Megyei papságtól	157 -	157 -
10. Egyes kisebb adakozásokból	73 -	73 -
összes ft	30.795 30	30.045 30
követelés		750
	összes ft	30.795 30 ⁹

Baja város önkormányzata sem maradt ki az „adományozók” közül. A közgyűlés arról döntött, hogy a „zárdanók” fizetésére o.é. (osztrák érő – a szerző) 1200 ft. Évi átalánynak havi részletekben kiutalványoztatását oly elhatározással szavazta meg, hogy ez nem időleges segélynek, hanem állandóan folyósított évi fizetésnek jeleztetvén, az innen más köziszkolai célokra nem leendő fordítható”, olvashatjuk az iskola évkönyvében. Ez az összeg folyamatosan az iskola rendelkezésére áll mindaddig, amíg „közös iskola”, azaz nem fele-

⁸ KÉL iskolai iratok 4/6 - 1871.

⁹ U.o.

kezeti nem létesül. Ilyen módon gondoskodni kívánt a város vezetése arról, hogy ha átveszi városi vagy állami fenntartásba az intézményeket, a fenti összeg visszakerüljön saját felhasználásukba.

A tantermek – 6 majd újabb 2 – megfelelt a törvény előírásának, azaz egy terembe 80 tanuló is elhelyezhető. Ugyanakkor világosak, könnyen szellőztethetők voltak. Biztosította az építető a tantermek alapfelszereléseit is mint pl. földgömb, térkép, táblák, természetrajzi ábrák, stb.

Nagyszerű programpontja volt a népoktatási törvénynek a tanítóképző intézmények felállítása és az állam által garantált zavartalan működtetése.

Szép gondolatokat fogalmazott meg a miniszter a törvény parlamenti előterjesztésében. Az 1868. június 23. Országgyűlésen elhangzott miniszteri expozéból idézünk: *„Felfogásom szerint – úgymond – ha fontos, hogy a tökéletesített közlekedési eszközök által ezen haza anyagi érdekeiről gondoskodjunk, nem kevésbé fontos, hogy gondoskodjunk azon közlekedési eszközökről is, amelyeken az eszmék közlekedhetnek. Ilyeneket pedig csak az iskolák által építhetünk ... A népnek értelmi emelésében fekszik legbensőbb meggyőződésem szerint ezen haza egész jövője. Ettől függ, hogy nemzetünk, mely ezen földet vitézsége által fegyverrel foglalta el, azt értelmisége által megtartja.”*¹⁰

Az állami tanítóképző épületét úgy kellett megépíteni, hogy abban a hozzá tartozó gyakorló elemi iskola is helyet kapjon. A város vezetése minden segítséget megadott, hogy az új intézmény elkészüljön. Vállalta, hogy az általa működtetett iskolák, – átmenetileg – összezsúfolva, más épületekbe betelepítve működjenek. A példás együttműködés eredményeként a tanítás 1870. október 17-én megindult. A mai főépület 1873-ban készült el, amelyhez egy 4 holdas kert is tartozott. Ezzel mind a tanítóképzés, mind a gyakorló népiskola egy épületbe került.

Az elemi népiscola helyi ügyeinek intézője és szervezője – a városi iskolaszék – 1882-ben készítette el a felvégi iskolák elhelyezését szolgáló épület terveit. Ezt a hatóságokkal való egyeztetés után terjesztette fel „a magas kormányhoz még ápril hóban ...”. Nyomatékokat is adott a kérelmének, mert a következőket is tartalmazta a dokumentum: „... a felvégi új iskolánál a tornatanításhoz szükségelt tornaszerek sürgősen felállítva lettek.”

A városban viszonylag nagyobb népességet képviselő zsidóság a kezdetek iskoláztatása után 1836-ban nyitotta meg a 4 osztályos népiscoláját. Az 1868-as törvény hatására fokozatosan bővíti iskoláit a városban. 1889-ben már a zsinagógával szemben egy olyan épület ad otthont az oktatásnak, amelyben egy óvoda, 4 osztályos elemi népiscola és egy-egy polgári leány- és fiú iskola működhetett.

A protestáns egyházak közül a református gyülekezet próbálkozott elsőként önálló iskola létesítésére. Az 1851. február 23-i egyházközségi közgyűlés döntött „egy iskolának egyházunkban leendő felállításáról”. Ez év őszén a lelkész lakása mellett berendeztek egy tantermet. Ennek adatai: 7 m hosszú, 4,5 m széles, 2,5 m magas. Berendezése: két hosszú keresztlábú asztal, négy hosszú lóca, 1 bórszék a tanítónak. Ezt a tantermet korszerűsítették a népoktatási törvény hatására úgy, hogy még egy ablakot vágattak a tanterem falára, illetve a lócákat iskolai padokra cserélték ki, valamint az előírt felszerelésekkel kiegészítették. Minden bizonnyal ez sem volt megfelelő, mert a városi közigazgatási bizottság 1886. december 9-i átirata szorgalmazta a tanterem megnagyobbítását, illetve kevesebb tanuló felvételét.

Az evangélikus egyház több éven keresztül hol önálló iskolában, – a lelkész lakásán – majd az 1870-71. tanévben a református iskolával egyesülve folytatott oktatást. Mivel ez a megoldás egyik fél számára sem felelt meg, ismét a lelkész lakásának egy részébe költözött

¹⁰ Értésítvény a bajai állami tanítóképezde 1871/72. tanévéről. 12.

az iskola. A városi önkormányzat hatására 1907-ben létesült ugyanott egy iskolai helyiség, egy tanterem.

Évtizedek óta az egyik legnépesebb tanulóiifjúságot az alvégi iskolának kellett befogadni. Az épület tantermeit toldalék épületek megépítésével növelték kettőről háromra, majd négyre. Az 1887-88. tanévben már olyan tarthatatlannak minősítették a helyzetet, hogy megfogalmazták az iskolaszék ülésén, az iskola „újból való felépítését”. Igen rövid idő alatt készült el az új épület, 6 tanteremmel, amelyről az 1890-91. évi Értesítő így ír: „*az alvégi díszes iskolában elhelyezett hasznos művekben gazdag könyvtár...*”.

Már az előzőekben volt egy rövid utalás arról, hogy a volt zsandárlaktanya több intézménynek adott otthont, így közöttük a belvárosi elemi fiúiskolának is.

Ebben sem a tantermek nagysága, sem a higiéniai feltételek nem feleltek meg a népoktatási törvényben előírtaknak. Ezen okok miatt is mind gyakoribbak a panaszok a városi önkormányzatnál, illetve az egyházügyi hatóságoknál. Tulajdonképpen olyan megoldást kellett találni, hogy a zsandárlaktanyát lakó három intézmény – a belvárosi elemi fiú népiskola, a polgári fiúiskola, és a kereskedelmi és iparostanonc iskola – feltételei ha nem is egyidőben, de rövid úton oldódjon meg. Igazgatók, tanárok, „kilincselnek” a megoldás érdekében. Az egyik javaslat szerint a város béreljen egy épületet a belvárosi elemi iskola számára, így a polgári fiúiskola jobb tantermi feltételekkel maradjon a zsandárlaktanyában. Az elhúzódnó viták és javaslatok után végre a törvényhatósági bizottság 1900. június 9-én arról döntött, hogy a belvárosban az elemi népiskola és a polgári fiúiskola számára egy új iskolát építtet. A Szent Antal és a Deák Ferenc utca sarkán kialakított telken kezdődött meg az építkezés 1905-ben, majd 1906. július 15-én megtörtént a műszaki átadás, és szeptemberben a földszint 5 tantermében megkezdte működését – igen jó feltételek között – az elemi fiú népiskola.¹¹

A görögkeleti szerb elemi népiskola épületéről, a benne folyó oktató-nevelő munkáról eleddig kevés forrásértékű anyag került a tanulmány szerzőjének birtokába. A III. Béla Gimnázium történetét kutatva, az intézet egykori igazgatója Szenczy Győző mutatja be a gimnázium épületének megépítését, annak 19. századi újjáépítését. Ebben a leírásban találtunk utalást arra, hogy az 1810-es években a gimnázium épületében tanultak az elemi iskola tanulói is, közöttük görögkeleti szerbek két osztályban. Ugyancsak ez a leírás tartalmazza az 1840. nagy bajai tűzvészt, amelynek a gimnázium épülete is áldozatul esett, kivéve „*a görögök két iskolája, a leányiskola s a kántornak egy szobája*”. 1892-ben a nyolc osztályúvá fejlődött gimnáziumnak minden tanteremre szüksége volt, s emiatt az elemi iskolai osztályokat – így a görögkeleti szerb iskolát is másutt helyezték el, feltételezésünk szerint az un. „nagy szerb templom” közelében, a görögkeleti parókia telkére.

A városban működő magán elemi népiskolák a leányok oktatását végezték. Valamennyi az alapító-tulajdonos lakásán működött. Körülményeik, felszerelésük nem minősült kielégítőnek. Ezért a felügyelet gyakorta figyelmeztetett a hiányosságok pótlására. Az 1800-as évek utolsó évtizedeinek tanfelügyelői tapasztalatait tárta fel Kemény János, a Bács-Kiskun megyei Levéltár 1999-ben megjelent évkönyvében, s ebben a magán elemi népiskolák is szerepelnek.

A népoktatási törvény I. fejezete a tanulás kötelezettségét írja elő: „*I. §. Minden szülő vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek mint mestertanítványok vagy háziszolgák tartanak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésökről a háznál vagy magánintézetben nem gondoskodtak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6. évének betöltésétől egész 12., illetőleg a 15. év betöltéséig*”. A tankötelesek pontos számáról –

¹¹ A bajai Központi Általános Iskola 1991-92. jubileumi évkönyve részletesen leírja az épület adatait, és azt, hogy az emeleti tantermekbe a polgári fiúiskola kapott elhelyezést

forrásértékű dokumentumok hiánya, illetve kis száma miatt – igen nagy gondot okozott összegező elemzésre lehetőséget nyújtó statisztikát összeállítani. Ez tükröződik a mellékletben szereplő táblázatokban is, amely a tanulmány készítőjének munkája. (Ez az első kísérlet egy ilyen mutató publikálására.) Növelte a nehézséget e tekintetben az is, hogy az iskolaszék bizonyos tanévben, tanévekben megszüntetett iskolát, tanulóit más iskolákhoz irányította át, illetve az iskolák megnevezését is módosította, pl. az 1882-83. tanévtől.

A tankötelezettség Bács-Bodrog vármegyei alakulásáról pontos, forrásértékű dokumentum áll a kutató rendelkezésére, nevezetesen az 1869. október 6-án Zomborban megalakult tankerületi iskolatanács öt éves munkájáról számot adó jelentés.¹² Ebben az áll, hogy 1874-ben a megye tanköteleseinek 64 %-a látogatta az iskolát. Ezt abból a szempontból pozitívnak minősíti, hogy az öt év alatt a megyében az iskolába járók száma több mint 12000-rel szaporodott. Arról is számot adott, hogy a 37606 tanköteles miért maradt távol az iskolától. „Ezek szerint tehát a tanköteles gyermekeknek 35,4 %-ka az iskolába nem jár, és hogy ez így van, ennek egyik oka az, hogy a megyei határozat a kényszer iskoláztatásra nézve, az illető közegek által, lelkiismeretesen nem hajtatott végre és másik ok pedig az, hogy a törvénynek követelése a gyermekek iskoláztatására nézve szigorúak, mert ha pedagógiai szempontból a törvénynek azon intézkedéseit, hogy a 6-12 éves gyermekek a mindennapi, a 13-15 évesek pedig az ismétlődő iskolába járni tartoznak, indokolni és védelmezni is lehet abból azonban ami jó és kívánatos még következtetni nem lehet, hogy a gyakorlati életben lehetséges és hogy a törvénynek intézkedése végrehajtható is.”¹³ Baja város tanköteles gyermekeinek mindennapos iskolába járásáról elsőként az 1881-82. tanév adatait sikerült egybegyűjteni. (Lásd: 1. sz. melléklet) Itt jegyezzük meg, hogy a mellékletekben szereplő táblázatok adatai között nem szerepelnek a szerb- és a magán elemi népiskolák adatai. Különböző források a vizsgált időszakban – tanulói számát – a görögkeleti iskolában 20-28 között, a magán népiskolákban 40-50 között valószínűsítik.

A tankerületi iskolatanács számítási eljárásaira építkezve fogalmazhatjuk meg, hogy a város 6-12 éves korosztályának 66,7 %-a járt az elemi népiskola valamelyik osztályába. A következő tanévekben mind arányaiban, mind az abszolút számokban növekedés tapasztalható, hisz az 1890-91. tanévben már a 6-12 éveseknek 71,9 %-a iskolába jár. Megdöbentő viszont, hogy az évszázad fordulóra 1900-1901. tanévre ennek a korosztálynak már csak 59,8 %-a tesz eleget a tankötelezettségi törvénynek.

Figyelmet érdemel az 1. sz. melléklet táblázata (1881-82) abban a tekintetben is, hogy az összes tanuló közül miként oszlik meg az egyes osztályokba járó gyermekek száma, aránya. Ez a következő képet mutatja:

I.	osztály	847 – 47,4 %
II.	osztály	356 – 19,9 %
III.	osztály	292 – 16,3 %
IV.	osztály	225 – 12,6 %
V.	osztály	48 – 2,7 %
VI.	osztály	19 – 1,1 %

A táblázat jól érzékelteti, hogy az iskolába járóknak mindössze egy százaléka jutott el a hatodik osztályig. Ismerve a korabeli körülményeket, jónak lehet értékelni, hogy a tanulók több mint

¹² A Bács-Bodrog vármegyei tankerületi iskolatanács 1874. évi jelentése a megyei Bizottságnak. KÉL, iskolai iratok 31/8 – 1874.

¹³ U.o.

90 %-a érte el a negyedik osztályt, s ezzel olyan ismeretek birtokába jutott, amelyekre alapozva tovább tanulhatott, illetve valamilyen kereső pályán helyezkedhetett el. Időszakunkban az elemi iskola 5., illetve 6. osztályait többségében a leányok járták végig eredményesen.

A mellékletek táblázatait elemezve felismerhetjük azt a pozitív tendenciát is, hogy folyamatosan növekedett a magasabb osztályokat sikeresen befejezett tanulók aránya. A város elemi népiskolái mind több gyermeket tudtak 9-10 éves korukig falaik között megtartani. (Lásd: 1., 2., 3., 4., 5. sz. mellékletek)

A század utolsó két évtizedében a bajai elemi népiskolák tanulóinak osztályonkénti arányait kívánjuk érzékeltetni és értelmezni az alábbi összefoglaló kimutatással.

A tanulók száma és aránya az adott tanév összes tanulójának százalékában

Tanév	O s z t á l y											
	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.	
	tsz.	%	tsz.	%	tsz.	%	tsz.	%	Tsz.	%	tsz.	%
1884-85	901	46,7	385	19,9	337	17,5	245	12,7	37	1,9	26	1,3
1890-91	846	40,9	443	21,4	412	19,9	302	14,6	35	1,7	29	1,5
1894-95	575	28,5	462	22,9	418	20,7	460	22,8	67	3,3	33	1,8
1900-01	558	31,5	436	24,6	368	20,8	288	16,3	72	4,1	48	2,7

tsz.= tanulók száma

A számok és arányok mögött meg kell látnunk a szülőket, akik arra törekedtek, hogy legalább az írni-olvasni tudók közé kerüljenek gyermekeik. A népoktatási törvény szellemét és törekvéseit is fellelhetjük ebben a tekintetben, hisz többségüket a törvény betartásának kötelessége is készítette gyermekeik iskoláztatásában. Bizonyosra vehető az is, hogy a városi önkormányzat „szigort” hirdetett meg a mulasztókkal szemben. Az iskolák közül a belvárosi fiúiskola és a zárda „vitte” legtovább tanítványait, az előbbi 75 negyedikes fiút, az utóbbi 82 negyedikes leányt oktatott falai között. Ezek nem mindegyike ebben az iskolában kezdte el tanulmányait. Egy részük a város más – külterületéről érkezett és pótolták az innen kimaradókat.

A szállás külvárosi és homokvárosi iskolák csak az első, illetve a második osztályig oktatták tanítványaikat.

Hátrányosan hatott a tankötelezettségre az is, hogy sem a világi, sem az egyházi hatóságok nem rendelkeztek a 6-12 éves gyermekek megközelítően pontos számával sem. A kalocsai főegyházmegye 1873. augusztus 7-én Baján tartott tanügyi értekezletén volt szó a város római katolikus iskoláiról. Ennek a tanácskozásnak a jegyzőkönyvéből idézünk: „Az iskolaköteles tanoncok biztos megtudására szükségelt összeírás a városi hatóságok által eszközöndő...”¹⁴

1873 őszén kimutatásuk szerint a tankötelesek (római katolikus felekezethez tartozók) száma, fiúk „körülbelül” 720, közülük iskolába jár 602; leányok „körülbelül” 516, iskolába jár 525.

¹⁴ KÉL, iskolai iratok 12159/882.

További gondot jelentett, hogy a szülők jelentős számban nem írták be gyermekeiket az előírt időben (szeptember első hete), ebből következően az iskolába járást is később kezdték meg a tanulók.

Jól példázza ezt a helyzetet az 1882-83. tanévről szóló kimutatás, a beiratkozás idejéről:

Szeptember	hónapban beiratkozott	750 tanuló
Október	hónapban beiratkozott	187 tanuló
November	hónapban beiratkozott	76 tanuló
December	hónapban beiratkozott	15 tanuló
Január	hónapban beiratkozott	26 tanuló
Február	hónapban beiratkozott	8 tanuló
Március	hónapban beiratkozott	10 tanuló
Április	hónapban beiratkozott	10 tanuló
Május	hónapban beiratkozott	3 tanuló

A protestáns felekezetek iskoláiban megközelítően hasonlóak tapasztalhatók, bár a presbiterek és a lelkészek igyekeztek a kései beiratkozásokat (kései iskolakezddést) megelőző intézkedésekkel, meggyőzéssel visszaszorítani. Az izraelita elemi iskola adatait vizsgálva az előzőkhöz hasonló jelenséget nem lehetett felfedezni.

A városi hatóság többszöri felhívására szerény változás tapasztalható a kései beiratkozások tekintetében. Különösen a külvárosi iskolákban maradt meg tartósan ez a nemkívánatos jelenség. Ezt támasztja alá az 1899/1900. tanév statisztikája az alsóvárosi iskolában. A tanév végéig beiratkozott 514 tanuló az alábbi megoszlásban jelentkezett az iskolába.

A beiratás idején	(szeptember 1., 2., 3.)	beiratkozott	168 tanuló
	Szeptember 10-ig	beiratkozott	91 tanuló
	Szeptember 20-ig	beiratkozott	137 tanuló
	Szeptember 30-ig	beiratkozott	39 tanuló
	Októberben	beiratkozott	38 tanuló
	Novemberben	beiratkozott	15 tanuló
	Decemberben	beiratkozott	3 tanuló
	1900. január 1-től április 24-ig	beiratkozott	23 tanuló

Az adatokból kitűnik, hogy a törvényes beiratkozás időpontjában a szülők a tanulóknak mindössze 33 %-át írták be a megfelelő osztályokba. Kötelességük teljesítésére a város vezetése „dobszóval” és „falragaszokkal” hívta fel a figyelmet.

Ezekben minden esetben hivatkoztak a népiskolai törvény megfelelő paragrafusára.

„4.§. Ha a szülő (gyám vagy gazda) a tankötelezett növendékeket az iskolától visszatartja, ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyulna be, s a tankötelezett növendék az iskolától továbbra is visszatartatnék, a kötelességét ekként teljesíteni nem akaró szülő (gyám vagy gazda) első ízben 50 Krra, második ízben 1 frtra, harmad ízben 2 frtra, negyed ízben 4 frtra büntessék az iskolai pénztár javára. Sőt ha még ezen négyszeri büntetés sem téríteni a szülőt (gyámot vagy gazdát) kötelességének teljesítésére, akkor az illető iskolaszék erről felsőbb iskolai hatóságánál jelentést tesz, mely azután az iskolától visszatartott tanköteles gyermek számára a községi hatóságnál külön gyám rendelését szorgalmazhatja.”¹⁵ Mind a városi önkormányzat, mind az iskolaszék következetesen figyel-

¹⁵ A szövegben előforduló rövidítések jelentése:

meztette, büntette az iskolából távolmaradó gyermek szüleit. Ezzel együtt, ha kellett és indokolt volt, elálltak a büntetéstől, illetve hajlottak a kompromisszumra is ha az a gyermek érdekeit szolgálta.

Ez utóbbira utal a város 1882. november 15-én tartott tanácsülésén készült jegyzőkönyvi kivonat. „*Hercsak Györgyné 14 éves József nevű, és György nevű 10 éves gyermekével személyesen megjelenvén, előadja, hogy férje eddig Borotai puszta pásztor szolgálta lévén gyermekei iskolába nem járhattak, most Dregelinek a csávoiyi országút mellett kint lévő tanyáján laknak, a gyermekek oly messziről rendes iskolába nem járhatnak, mert az iskolai órák közti szabadidőt nem tudják hol tölteni, hanem ahelyet akkép szándékozik őket tanítani, hogy Nagy Jánoshoz magány tanításra adja úgy, hogy a gyermekek reggel hozzá bejönnek és csak este térnek haza, élelmet oda magukkal visznek, és csupán a tanításért egyik-egyik után havonként 30 krt. fizet. Ennélfogva kéri a gyermekeit a rendes iskolabjárás allol felmenteni.*”¹⁶ A szülő a felmentést megkapta.

Betekintést kaphatunk az alábbi dokumentumban arról, hogy milyen ok-okok miatt állt el a városi önkormányzat a tankötelezettség nem teljesítése miatt kirótt büntetéstől. „*Csanádi Benő személyesen megjelenvén, előadja hogy Sándor nevű 7 éves gyermekének iskolai mulasztásáért reá mint apára 50 kros és 1 frtos büntetés szabattott ki. A mulasztás oka az volt, hogy ő kenyérkeresetben Dunán túl foglalkozott felesége pedig ez idő alatt ágyban fekvő beteg volt, a kis fiucska Szent Jánosról, hol lakik a nagy hóban és hidegben nem volt képes a városban levő iskolába eljutni, és nem volt senki, aki ezen bajt igazolta volna. Kéri a büntetést elengedtetni és fíját legalább míg ezen zordon tél nem enyhül az iskolajárástól felmentei, mert ma reggel is ölbe hozta be síró gyermekét, ő pedig napszámából élvén gyermekét így mindég nem hozhatja be. Dr. Sztruhák orvos úr igazolványával bizonyítja hogy felesége beteg volt.*”

Végzés

Tekintettel különösen arra, hogy a rendkívül hideg télben és nagy hóban folyamodónak 7. éves fíja Szentjánosról a nagy távolság miatt iskolába nem járhatott a büntetés elengedtetik, egyszersmind ezen rendkívüli hideg idő és nagy havak megszűntéig az iskolába járástól folyamodó fíja fölmentetik s erről végrehajtással megbízott adóügysztyály egyszerűs mind az iskolaszék is értesítetik.”¹⁷

Jelentős többletmunkát igényelt a város hivatalában az, hogy minden egyes kérelmező bejelentését és az arra hozott „végzést” írásba kellett foglalni. Igen sokan jelentkezhetek azért, hogy büntetésüket elengedjék. Ezért egyszerűsítik az eljárást azzal az 1888. év első felétől a tanító a polgármester döntését megismerve „igazolhatta” a mulasztást, s így a szülő elkerülte a büntetést. Ebből az is következett, hogy a mulasztó tanulókról a tanító kötelessége volt kimutatást készíteni az iskolaszék számára, amely ezt juttatta el a városi önkormányzathoz mérlegelés, majd a határozat meghozatalára.

A tankötelezettség teljesítésének legkritikusabb eleme a 12-15 év közötti fiatalok beiskolázása. Elsősorban azért, mert nyilvántartásuk időszakunkban sem volt megoldott. Másrészt azért, mert sem a szülők, sem a hivatal nem „érezte” ennek kötelességszerű tartalmát. Ezek nyomon követését megnehezíti, hogy sem a világi, sem az egyházi tanügyigazgatás nem törekedett „naprakész” statisztikát összeállítani. Minden bizonnyal azért, mert vagy

Krra = Krajczára
fitra = forintra

¹⁶ KÉL, iskolai iratok 12159/882.

A szövegben előforduló rövidítés jelentése: krt = krajcárt

¹⁷ U.o. 2691/1888.

nem jutottak pontos adatokhoz, vagy amiatt, hogy e korosztály iskoláztatásának társadalmi és családi feltételei még nem értek be. A 10 éven felüli fiúk és lányok jelentős része nem az iskolát, hanem valamilyen munkahelyet látogatott. Egy, az 1869-70. tanévről ránk maradt adat szerint a városban 740 tankötelesnek kellett volna a vasárnapi iskolát látogatni. Ebből rendszertelenül 200 fiú megjelenését tudták rögzíteni. Az ismétlő iskolák látogatására kötelezettek közül is a téli hónapokban még egy-egy foglalkozásra megjelentek, a tavasz időszakára jelentősen megcsappant a számuk. Az 1895-96. tanévben például a városban az alábbi adatokat rögzítették:

Belvárosban	decemberben beírt	90 tanuló
	áprilisban iskolába járt	30 tanuló
Alsóvárosban	márciusban beírt	79 tanuló
	májusban iskolába járt	16-20 tanuló

Felsővárosban beiratkozott 79 tanuló közül egy sem jelent meg a foglalkozásokon. Közülük 41 cselédlánként elköltözött, néhányuk az ún. „zárdában” látogatott foglalkozásokat.

A velük való foglalkozást nehezítette, hogy a sikeresen elvégzett osztályok tekintetében igen változatos képet mutattak. A belvárosi ismétlő leány iskola 47 tanulójának alapiskolai végzettsége a következő volt:

7 tanuló	nem végzett egy osztályt sem,
3 tanuló	végzett 1 osztályt,
6 tanuló	végzett 2 osztályt,
10 tanuló	végzett 3 osztályt,
15 tanuló	végzett 4 osztályt,
5 tanuló	végzett 5 osztályt,
1 tanuló	végzett 6 osztályt.

A tanító az októbertől – májusig tartó – vasárnaponként 2 órás foglalkozásokról „szerény eredményről” tesz jelentést, hiszen a tanulók többségének még olvasókönyve sincs. A törvényben előírt anyagot nem tudták megtanítani.

Hiába valónak bizonyult az évenkénti vizsgálat, a szülők figyelmeztetése, büntetése, az ismétlő iskolára kötelezett tanulók az oktatást elkerülték.

A tanítók és a városi tanügyi hatóság, a közigazgatási bizottság kereste a megoldást arra, hogy a 12-15 éves korosztályra érvényes tankötelezettségnek miként tudnának megfelelni, azt minél teljesebben érvényesíteni.

A megoldásra az 1898. augusztus 13-án tartott közigazgatási bizottság ülésén hozott határozat ad választ. Teljes terjedelmében közöljük a testületi döntést.

„Baja város hatósága az eddig fentartott felső és alsó városi ismétlő iskolák közül – miután eddig a felső iskola részére megfelelő kert és berendezés megszerezhető nem volt és költség előirányzati fedezet hiányában – egyenlőre az alsó városi ismétlő iskolát átalakítja gazdasági ismétlő iskolává és itt az ismétlő oktatást a város közigazgatási viszonyainak jobban megfelelő gazdasági ismétlő – iskola követelményeivel egybehangzóan újonnan szervezi. Evégből az ismétlő iskolai 12-15 éves fiú és leány tankötelesek pontos kimutatása és névjegyzéke alapján megállapítandó a szervezendő osztályok és szükséges tanerők száma. Az alsó városi gazdasági ismétlő iskola elméleti oktatására az alsó városi népiskola helyiségei szolgálnak.

A gyakorlati tanítás céljára az alsó városi iskolával kapcsolatos iskolai kert használandó. A gyakorlati oktatás alapfelszerelésének beszerzéséhez szükséges 150 korona költség megszavaztatik.

Az alsó városi gazdasági szakirányú tanfolyam vezetésével a város által ily irányú képzetés céljából gazdasági tanfolyamra kiküldöttek közül azon tanító bízatik meg, kit a polgári községi iskolaszék e célra kijelöl.

Ugyancsak az alsó városi iskolai tanulók nyelvi és számtani oktatására alkalmaztatik egy elemi iskolai tanító és egy elemi iskolai tanítónő.

A szakirányú gazdasági oktatás teljesítésével megbízott tanító évi 150 a többi tárgyak tanítói évi 100 korona tiszteletdíjban részesülnek.

A gazdasági ismétlő iskola a polgári községi iskolaszék hatósága alá helyeztetik; az intézmény tovább fejlesztéséig az iskola igazgatásával a szaktanfolyamon részt vett és az alsó városi gazd. ismétlő iskola vezetésével megbízott tanító bízatik meg.

Az alsó városi gazdasági ismétlő iskola intézménye az 1899-1900. iskolai évben lép életbe.

Minthogy az ismétlő iskolai tanulók vallás oktatásáról is gondoskodni kell, ezen oktatás teljesítésével az alsó városi iskolában két korona óradíjért egy segédlelkész bízandó meg.

Utasítatik ehhez képest a városi tanács, hogy a polgári községi iskolaszék meghallgatása után a szükséges intézkedéseket tegye meg, hogy ezen úgy kulturális, mint közgazdasági szempontból egyaránt áldásos tanintézet az 1899/1900. tanév kezdetén működését akadálytalanul megkezdhesse, egyben az alapfelszerelés

méhes 150 kor.

gazd. szaktanító díja 150 kor.

2 elemi iskolai tanító díja200 kor.

hitoktató óra díja 50 kor.

összesen 550 korona évi

költségből jövő évi szeptember hó elsejétől december hó végéig első rész fedezetéről a jövő évi költség előirányzatban gondoskodják és a népnevelési bizottság javaslatához képest nemcsak a felső város részben az ismétlő iskolának gazdasági ismétlő iskolává átszervezése, hanem ezen intézmény tovább fejlesztése és két tanítótőnek szakirányú képzetése céljából ide mielőbb előterjesztést, az államsegélynek jövő évben kellő időben igénybe vétele végett pedig indokolt fölterjesztést tegyen.¹⁸

A népiskolai törvény szellemében, annak kiterjesztésére a vallás- és közoktatási miniszter rendeletet alkotott a felnőttek oktatására. Első sorban azokat kívánta beiskolázni, akik sem írni, sem olvasni nem tudtak. A törvény végrehajtására és sikeres megvalósítására adott ki körlevelet az Újvidéken székelő Bács-Bodrog vármegyei királyi tanfelügyelő, Dimitrievics Milos. A felnőttoktatás szükségességét mind az egyén, mind a társadalom szempontjából is fontosnak minősíti. Az oktatásra, annak gyakorlati végrehajtására pontos útbaigazítást ad a körlevél.

„E nagy és magasztos vállalkozás kivitelénél mindannyi erőknél összehangatosan működniök kell és kizárólag a városi, községi és hifelekezeti hatóságok hivatva vannak, hogy a magasztos cél valóstítására egyértelemben mindent megtegyenek, miszerint működéseinket és törekvéseinket az eredmény koronázza.

E végből felhívom az érdemes előljárókat, hogy a nevemben megkérendő lelkész urakal egyértelemben:

1. jelöljék ki a községben oly közhelyet, hol a tanulni kívánó még felnőtt tagjait egybe lehessen gyűjteni, s nyilvánosan tanítani;

¹⁸ KÉL, iskolai iratok 1384-161 sz/kig. 898. Közgy.

2. készítsék elő rábeszélésekkel és figyelmeztetésekkel a népnek azon osztályát a tanulásra, akiknek erre szükségük van és hassanak oda, hogy ezek az oktatási közhelyen pontosan és szorgalommal jelenjenek meg;

3. szemléljék ki e célra az alkalmas tanítókat tisztességes jutalom ígérete mellett.

Első sorban hívják fel e végből tisztességes tanítói osztályt, mint melyet e felhívás és tiszt nem csak első sorban illet meg, hanem a mely e feladat megoldását hivatalánál fogva érti is.

Ott hol a tanítók között ily egyéneket nem találhatnak, keressék azokat az e célra megbízható művelt és tanult osztálybeliek között.

A felnőttek tanításának legelső tárgyai: az írás, olvasás, számvetés elemei.

Ha e részben sikeres előhaladást tesznek, követheti ezeket a hasznos ismereteket terjesztő népszerű könyvek olvastatása és magyarázása.

Ha az érdemes előjárók ezek oktatására feltalálják a tanítókat, a sikeres eredmény már e tél folytán meg fog bennünket örvendeztetni.”¹⁹

A felhívás nemcsak a tanítói hivatásra hagyatkozik az oktatók megnyerése érdekében. Az a tanító, aki vállalkozik a felnőttek tanítására díjazásban részesül. Nevezetesen minden írni-olvasni megtanított felnőtt állampolgár után 3 forintot, az olvasást valamelyest ismerőt ha megtanított írni 2 forintot kapott kézhez. A korabeli dokumentumok azt igazolják, hogy a bajai tanítók és tanítónők nemcsak a megszerezhető jövedelem miatt működtek együtt a felnőttoktatás szervezőivel, hanem az elkötelezett hivatástudat is sarkalta őket. Az egész megyét átfogó intézkedés és összefogás hatására 1870 és 1871 telén a Bács-Bodrog vármegyei tankerületben 907 egyén tanult meg írni-olvasni, valamint 217 felnőtt sajátította el az írás tudását. Baja városában ezekben az években a felnőttoktatásban 20-30 fő vett részt.

A népiskolai törvény III. fejezet 11. § 3. pontja írja elő a hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetekben tanítandó tantárgyakat, míg a IV. fejezet 55. § az elemi népiskolák kötelező tantárgyait. Mind a hitfelekezeti, mind a községi elemi népiskolák tantárgyainak élén a hit- és erkölcs tan állt, jelezvén a vallásos nevelés, az arra alapozott magatartás fontosságát.

Az alapkészségek elsajátítását kellett biztosítani az írás, olvasás, számolás magas óraszámának, órarendi érvényesítésének. A gyakorlati életre való felkészítést szolgálta a „fejbéli” számolás, amely valamennyi osztályban kitüntetett fontossággal bírt. Míg a hitfelekezeti iskolákban a hazai mértékek ismerete egészítette ki a számolás tantárgyat, addig a községi elemi iskolákban a hazai mértékek és pénznemek megtanítása volt feladata a tanítónak.

Figyelmet érdemel a természettan és a természetrajz tantervi programja. Mindkét iskolatípusban megtanították ezek alapelemeit. A hitfelekezeti iskolákban az előzőeken felül megkövetelte a tanterv, hogy e tárgyak tanítása során kapjon nagyobb hangsúlyt annak a vidéknek és életmódnak a feldolgozása, ahol a gyermekek szülei élnek.

A hitfelekezeti- és községi népiskolákban egyaránt útmutatást kaptak a tanulók a mezei gazdaságról, és a kertészkedés köréből. A polgári jogok és kötelességek megismertetése elmaradhatatlan része a népiskolák tantervének.

A testnevelés, a testgyakorlat a katonai gyakorlatra orientálódott.

A törvény előírásai a bajai római katolikus népiskolákban az 1880-81. tanévben a következők szerint jelentek meg:

¹⁹ KÉL., iskolai iratok 339/1870.

I. osztály:

hit- és erkölcsstan, beszéd, és értelemgyakorlatok, írás és olvasás, testgyakorlás, ének.
(Különös a zárdában használatos „ütenyírás” az írás megnevezésére.)

II. osztály:

hit- és erkölcsstan, beszéd és értelemgyakorlatok, írás és olvasás, anyanyelvtan, szám-
tan, testgyakorlás, ének.

III. osztály:

hit- és erkölcsstan, írás és olvasás, anyanyelvtan, számtan, földrajz, testgyakorlás, ének,
rajz.

IV. osztály:

hit- és erkölcsstan, írás és olvasás, anyanyelvtan, számtan, földrajz, testgyakorlás, ének,
rajz, gazdaságtan és kertészet.

V. osztály:

hit- és erkölcsstan, írás és olvasás, anyanyelvtan, számtan, mértan, történelem, földrajz,
természetrájz, természettan, gazdasági- és kertészeti gyakorlatok, testgyakorlás, ének,
rajz.

Sajátosan oldották meg a nemzetiségek lakta kerületekben az anyanyelv és a magyar nyelv oktatását. Például a szállásvárosban éveken keresztül – így a vizsgált időszakban is – az úgynevezett bunyevác-magyar (dalmata-magyar) első és második osztályokban bunyevác nyelven folyt a tanítás. A tanító a főbb fogalmakat magyarul is elmagyarázta.

Változás akkor állt be, amikor „A magyar nyelv tanításáról a népoktatási intézetekben” szóló 1879. XVIII. tc. előírta, hogy a magyar nyelvet minden népiskolában kötelező tantárgyként kell tanítani. Azt azonban több tanítói jelentésből is tudjuk, hogy ez nem kis gondot jelentett mind a pedagógusnak, mind a tanulónak. A város többi népiskolájában a tanítás nyelve magyar volt. A görögkeleti szerb népiskolában a tanítás nyelve a szerb.

A szállás- és homokvárosi iskolákban mind többször fogalmazódik meg az a probléma, hogy sem a tantermi feltételek, sem a magas tanulólétszám nem szolgálja kedvezően az oktatást. Különösen a két nyelv – dalmata és magyar – együttes oktatása vetette vissza a tanulmányi eredményeket. Az 1881-82. tanévben például a szállás-külvárosi magyar-bunyevác I. fiúosztályában 132 gyermek tanult. Ugyanitt a magyar-dalmata I. leányiskolájának 140 tanulója volt. A fiúk közül 74 tanulót, a lányok közül 100 tanulót utasított a tanító osztályismétlésre. A városi tanügyi hatóság a probléma megoldását abban vélte megtalálni, hogy a „terhek csökkentése érdekében” a bunyevác nyelvű oktatást az 1880-as évek végre meg kívánta szüntetni. Az idézett törvény a város egyházi és világi hatóságait arra kötelezte, hogy annak minden pontját időben és tartalmában hajtsák végre. A vallás és közoktatási miniszter 17284 sz. rendeletében szigorúan előírja, hogy minden nem magyar tanuló iskolában az 1882-83. tanévtől a tanterveket úgy kell elkészíteni, hogy azok megfelelő óraszámban garantálják a magyar nyelv oktatását.

A bunyevác lakta területeken a szülők egy része tudomásul vette az intézkedéseket. Más részük viszont szerette volna, ha marad a bunyevác nyelvű tanítás. Ennek érdekében jártak el a városi hatóságoknál, az egyházi vezetőknél. Esetenként aláírásokat gyűjtöttek

ügyük érdekében. Nem értek el eredményt, ezért az egyházmegyei főtanfelügyelőséghez fordultak panaszukkal.²⁰

A sokakat foglalkoztató ügy végül is lezárult az iskolaszék döntésével. Ezt a városi világi hatóságok is támogatták. Már csak az maradt hátra, hogy felderítsék kik, vagy ki áll a szervezkedők mögött. Erre is nyomára akadtak kutatók:

„A már minden elképzelhető fórumhoz sikertelenül folyamodó helybeli bunyevác lakosok illetően jobb ügyhöz méltó szívós kintartásának, s bujtogatással egybekötött fanaticus buzgóldodásának értelmi szerzője – a városi hatóság útján nyert hiteles adatok tanúsága szerint – egy nemrég elhunyt itihelyi görög-keleti vallású, s rajongó pánszláv szellemű ügyvéd volt, ki az egyes módosabb s szerepelni vágyó hiszékeny bunyevácokat folyton újabb meg újabb kísérletre izgatta, ebből folyó nagyobb csekélyebb anyagi érdekének biztosítása reményében.”²¹

A törvény által előírt tanítandó tantárgyak feldolgozásának ütemezésére tantervek készítésére kötelezték a tanítókat. Ilyen módon kívánta a kormányzat biztosítani, hogy az országban egységes ismeretanyaghoz jussanak a tankötelesek. A tanügyi hatóságok felhívták a tanítók figyelmét arra, hogy az iskolában használatos tantervek tartalmazzák az adott település, kerület sajátosságait. Ennek sikere érdekében a tanítógyűlések témái, a tanítók által kötelezően elkészített tanulmányok gyakran foglalkoztak a tantervekkel, a tantervek készítésével. Így pl. a római katolikus népiskolai tanítók 1896. szeptember 24-én tartott gyűlésén a következő tanulmányokat vitatták meg:

1. Miben áll a váltakozó párhuzamos tanmenet lényege?
2. Mely tantárgyknál s milyen (a tanítók számát értve) elemi iskolákban alkalmazható az sikerrel?
3. Minő előnyökkel jár annak alkalmazása főképp az osztatlan, egy tanítóval bíró iskolákban?

A tantervek által előírt tananyag elsajátítása a város iskoláiban igen eltérő, és tarka képet mutat. Az ebben való eligazítást segítik a tanulói osztályzatok, illetve a tanév végén kapott minősítésük. Az 1890-91. tanévig a tanulók év végi minősítése:

Kitűnő rendűek
Jeles rendűek
Első rendűek
Másod rendűek
Haladók
Kezdők
Nem sorozhatók

Valamennyi elemi népiskolában a legjobbakat jutalmazták a kitűnő, jeles minősítéssel. A belvárosi iskolák tanulói közül nagyobb arányban voltak a jó minősítésűek. Az első- és másod rendű tanulmányi eredményt elért tanulók jogot szereztek arra, hogy magasabb osztályba lépjenek. (Lásd 6. sz. melléklet)

A haladó és kezdő minősítés az első osztályok tanulóira vonatkozott. A haladók egy része mivel elsajátította a tanterv minimumát, tovább mehetett a második osztályba. Azok, akik csak részben sajátították el az előírt tananyagot, megismételték az első osztályt. Az évkönyvek statisztikájából, valamint a tanítói megnyilatkozásokból lehet következtetni, hogy ezek aránya meghaladta az 50 %-ot.

²⁰ 1890. május 28-i dátummal 15 aláíró kéri, követeli, hogy állítsák vissza a homok- és szállásvárosi bunyevác osztályokban a bunyevác anyanyelvű oktatást. A szenvedélyes megnyilatkozásoktól sem mentes írás a nemzeti jogok megsértésének tekinti a hozott döntést. A gyermekek tanulmányi eredményeiben mutatkozó fogyatékoságokat azzal magyarázzák, hogy az a magyar nyelv nehézségeiből fakad.

²¹ KÉL, iskolai iratok 339/1890.

A kezdők egyértelműen osztályt kellett, hogy ismétljenek. A nem sorozhatók azok a tanulók, akik a nagyarányú mulasztás, vagy betegség miatt nem voltak osztályozhatók, tehát az évet meg kellett ismételniük.

Az iskolák közül a belvárosi fiúiskolában a nem osztályozható tanulók aránya 16 %, a szállásvárosi magyar tannyelvű iskolában és a homok kültéri iskolában egyaránt 8,6 %, kiscsávolyban 15,4 %, Szt Jánosban 25,8 %. Sajátos, hogy a bunyevác-magyar tannyelvű iskolákban ilyen minősítésű tanuló nem volt. Viszont az első osztályokban az ún. kezdők aránya megközelítette, vagy meghaladta az 50 %-ot.

Az 1882-83. tanévtől a város elemi népiskoláiban a tanulmányi eredmény minősítése:

kitűnő	1
jeles	2
jó	3
elégséges	4
elégtelen	5

A kitűnő és jeles minősítések többé-kevésbé megegyezhettek az azt megelőző időszak azonos érdemjegyeivel. Az elégtelenek közül azok, akik három vagy több tárgyból kapták az elmarasztalást, osztályt kellett, hogy ismétljenek, ugyan úgy, mint az ezt megelőző „nem sorozhatók”.

Az 1890-91. tanévről szóló értesítő tudósít arról, hogy a tanulók magaviseletét és szorgalmát is értékelte a tanító.

A magaviseletből megszerezhető értékelés:

dicséretes	1
jó	2
tűrhető	3
rossz	4

Szorgalom értékelésének fokozatai:

ernyedetlen	1
dicséretes	2 (1894-95-től – kitartó)
változó	3
hanyag	4

A rendelkezésünkre álló dokumentumokban a tanulók magatartására utaló írások, határozatok, vagy más ezekre utaló adatok alig lelhetők föl. A leggyakrabban előforduló elítélendő tanulói megnyilatkozások, az igazolatlan hiányzás, az iskolába való későn érkezés, veszekedések, nagyritkán lopás, eltulajdonítás, trágár beszéd. Ez utóbbi a fiú osztályok tanulóinál fordult elő, míg a leányoknál gyakori a „nem szerény” magatartás.

Az iskolák a házirendek, illetve fegyelmi szabályzatok megalkotásával igyekeztek megelőzni a különböző „vétségeket”. Ezek mibenlétének, tartalmának megismertetésére mutatjuk be a bajai római katolikus népiskolák fegyelmi szabályzatát, a 7. sz. mellékletben. Ez a legnagyobb tanulói létszámmal bíró iskola a városban, s mindkét nembeli gyermekekre vonatkozott.

A fegyelmezetlen vagy rossz magatartású, szorgalmú tanuló büntetésének fokozatairól, formáiról nem szólnak rendelkezésre álló dokumentumok. A szóbeli és írásbeli figyelmeztetések mellett a bajai népiskolában is gyakoriak voltak a sarokba állítások, a térdepeltetés, méginkább a testi fenyítések.

A népoktatási törvény IX. fejezete foglalkozik a tanítókkal. Megfogalmazza, hogy tanítónak csak az nevezhető ki, aki „valamilyen nyilvános képezdében” sikeres vizsgát tett és erről oklevelet szerzett. Átmenetileg engedélyezte a pedagógus munkát azoknak, akik nem rendelkeztek tanítói oklevéllel, de számukra előírta, hogy a nyári szünetekben – lakóhelyükhöz legközelebb eső tanítóképezdében – póttanfolyamokon szerezzenek alapvető szak-

mai ismereteket. Elismeri a törvény az ún. segédtanítóságot is. Ők azok, akik vagy oklevéllel rendelkeztek, illetve a tanítóképző bizonyos osztályait már elvégezték, s ideiglenesen kaptak alkalmazást. Baján – a vizsgált időszakban – valamennyi tanító megfelelt a törvényben foglalt követelményeknek.

A magániskolák tulajdonos-pedagógusai is rendelkeztek a szükséges végzettséggel. Kivételt képez ez alól az a korszak egyik jelensége, hogy meg-meg jelentek Baján is a zugiskolák, amelyeknek alapítói semmilyen tanítói oklevelet nem tudtak a hatóságoknak bemutatni.

A város pedagógusainak többsége férfi tanerő, kivételt képeznek a Miasszonyunkról elnevezett iskolánénék leányiskolájának szerzetesnő tanítói. (A városban az intézményt a köznyelv „zárdának” nevezi, a tanítónőket apácának. A tanulmány esetenként szintén használja mindkét fogalmat.) Tanítónő alkalmazására egy 1870-ben íródott határozatban találkozzunk elsőként, nevezetesen Borza Nándorné személyében, aki a felsővárosi iskolában tanított. Az 1880-as évektől számuk szerényen nő, s így például az 1900-1901. tanévben az alsóvárosi iskola nyolc pedagógusából négy a tanítónők száma.

A tanítói állások betöltésére az adott település iskolaszéke jogosult. A meghirdetett pályázatok közül választás útján kap a legtöbb szavazatot kapott pályázó élethosszig tartó kinevezést. Beosztásából csak igen súlyos hanyagság, erkölcsi vétség vagy polgári büntény miatt menthető fel. A tanító fizetését a helyi viszonyokat is figyelembe véve az iskolaszék állapította meg, melyet a tankerületi iskolatanács hagyott jóvá.

A népiskolai törvény előírta, hogy az elemi népiskolai rendes tanító évi fizetése – a tisztas lakáson és legalább egynegyed holdnyi kerten kívül 300 frt o.é. (o.é.= osztrák érő), az elemi népiskolai segédtanítóé 200 frt. o.é.²²

A felekezeti iskolák tanítóinak jövedelme a városban igazodott a törvényben meghatározott minimumhoz.

A legnagyobb létszámot magában foglaló római katolikus elemi népiskolák fenntartója a város volt. A tanítóságról vallott álláspontját jól tükrözi egy – a képviselő testület ülésén hozott határozat.

„Olvastatott a helybeli iskolaszékeknek a tanítók fizetésének javítása érdekében benyújtott hivatalos jelentése és javaslata.

Tekintve a tanítóknak csakugyan félre ismerhetetlen mostoha anyagi helyzetét, tekintve azon eshetőséget is, miszerint halálozás, vagy az iskolaszék és tanfelügyelő közrehatásával jelen tanév végén kiderítendő képesség hiány tekintetéből szükség leendő pályázat hirdetések esetében csak úgy számíthatunk jeles tanerők ide vonzására, ha azokat a többi városokhoz képest illetelmes díjazásban részesítettnek.

Határoztatott:

Hogy a központban alkalmazott négy fő elemi tanító évi fizetése 600 frtra rendszeresítség, a többi tanítók pedig egyenlően évi 450 frttal díjaztassanak a városi pénztárból azon korszerű indoknál fogva, mert ők is ugyan a városi közönség gyermekeinek tanítása és nevelésében fáradoznak.

²² Az 1867-es kiegyezéssel megteremtődtek a feltételei annak, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia áttérjen az aranyalapú pénzrendszerre. Ennek fő címlete az addig ismeretlen korona lett, százas váltópénze a fillér. Az új pénz mellett a korábbi pénzrendszer tagjai is megmaradtak, és 1 forint=2 korona váltással kapcsolódtak a koronaalapú pénzrendszerhez. Ezt rögzítették a bérc megnevezését szolgáló „frt.o.é.”=osztrák érő forint rövidítés.

Megjegyzendő, hogy míg az összes elemi tanítók fejenként 6 öl lágfában ide érve az iskolák fűtésére szükségelt famennyiséget – továbbra is részesítettnek a gabonaművek tőlök elvonatnak, és az iskolapénz, minden erkölcsi botrány elhárítása végett megszüntettségük, valamint az eddig élvezett földek is a tanítóktól a jövőben elvonatván, ezen ingatlan javak eshetőleg a tanítói nyugdíj alapra, város javára visszaszármaztassanak.

A fentiekhez képest utasítatik a városi házi pénztári hivatal, hogy a 4 fő elemi tanítónak névleg: Gyurgyek Antal, Hengel Adolf, Oláh Károly és Fehérváry Péternek 600 frtnyi évi fizetését 1870. január 1-től előleges 50 frtnyi részletekben fizesse ki és helyezze számadása kiadásának illető rovatába.

Egyéb, nem a központban alkalmazott tanítók fizetése, név szerint: Rohrbeck Ferencz, Glück Márton, Mayer József, Jankovits Sándor, Sztankovics Simon, Divits Lázár, Sztarcsevits János, Steidl Antal, Gerhardt Menyhért és Borza Nándorné 450 frtra levén; ezeknek előleges havi járandósága 37 frt 50 krt szokott módon utalványoztatik és annak kifizetésére a házi pénztár utasítatik.

Többiben pedig Cserba János képviselő úr indítványához képest meghagyatik az iskolaszéknek, hogy a városi tanítók képessége úgy erkölcsi viselete felett magának meggyőződést szerezvén erről a tanácsnak sürgősen jelentést nyújtson.

Utasítatik végre a gazd. szakosztály, hogy a tanítóktól elvont és a város tulajdonába visszaszállt földek elárverezése iránt az árverezési feltételeket elkészítvén, azokat a tanácsnak mutassa be.²³

A képviselőtestület által hozott határozat szellemében írt ki az iskolaszék két külterületi elemi iskolába tanítók számára pályázatot. A javadalmazás személyenként 450 forint, hat öl lágfá, szabadlakás. Olyan pályázati kiírással is találkozunk, – 1878-ban – ahol a megajánlott fizetés magasabb volt, mint a megszabott. „Baján (Bács megye) a Szent János Külvárosban megürült magyar tannyelvű róm. kath. Tanítói állomásra Augusztus 30-ig pályázat hirdetik. Javadalma: a. 600 frt. o.é., b. szabad lakás (vagy ennek hiányában 100 frt o.é. lakbér, c. iskolatisztogatás és fűtésért 25 frt o.é., d. iskolafűtésre 3 öl fa, e. krétapénz 2 frt o.é.

A szabályszerűleg felszerelt folyamodványok a bajai róm. kath. Iskolaszékre czímezve, ft. Latinovics Gábor prépost, ker. tanfelügyelő esperes és plébános úrhoz Bajára küldendők.²⁴

A pályázatra három jelentkező volt, akik közül a már Bácsborsódon gyakorlatot szerzett Ujhelyi Gézat nevezték ki. Őt egy év múlva áthelyezte az iskolaszék az istvánmegyei iskolához. Az így ismételten megüresedett állásra újólág pályázatot írtak ki 1879-ben. Valószínűsíthető a fizetés nagysága tette, hogy most 62 pályázat futott be, és a nyertes tanító Kellner János lett.

Nemcsak a város, de a vármegye is törekedett arra, hogy a fizetésen felül, a szorgalmas és valamiben kitűnt tanítók munkáját is elismerje. Bizonyos időszakoként az anyagi gondokkal küszködő pedagógusok is – segély formájában – kaptak támogatást. Tulajdonképpen ebben az időben is úgymond szolidaritási alapon működött a segélyezés, mert a kinevezett tanítók fizetésének két százalékát a munkáltató levonta a segélyezési pénztár számára, s az így befolyt összeget a megyei iskolatanácsnak utalta át.

A törvény nem tette lehetővé, hogy a tanítók más munkákat, fizetéssel járó beosztásokat vállaljanak. Még a különórát tartását, vagy „kosztos diák” vállalását is csak engedéllyel teheték meg. A világi – és az egyházi tanügyi hatóságokkal a vitájuk ezek miatt volt a leggyakoribb.

²³ KÉL, iskolai iratok 29/1870.

²⁴ U.o. 20/9-1878.

Egy település népiskolájában tanítók tankerületenként tanítói testületté kellett, hogy alakuljanak. A bajai tankerületi tanítói testületnek a szomszédos községek pedagógusai is tagjai voltak. Évenként legalább kétszer kellett tanácskozássra összejönniük. Ezekon a megbeszéléseken vitatták meg a szakmával kapcsolatos kérdéseket, olvasták fel egy-egy témában elkészült tanulmányokat. A tanügyi hatóságok által előírt témák kidolgozása egyrészt az önképzésnek, illetve a továbbképzéseknek voltak lehetőségei. Egy-egy tehetségesebb, ambiciózusabb tanító tanulmányaival, munkájával kitűnt a többiek közül. Ezt elismerve, illetve a kisebb tanítói közösségek segítésére vezette be a város a „vezértanító” minősítést az 1890-es évek közepétől. Ilyen iskolánként egy működött. Őt lehetett jelölni és megválasztani a tanítóegyesületek tisztségviselőjének, s közülük választották ki a tanügyi előadót is. A város tanítóóságának munkáját nagymértékben befolyásolta, hogy milyen létszámú gyermekcsoporttal dolgoztak, illetve milyen tantermi feltételeket biztosított az iskolafenn-tartó.

A pedagógus munka eredményessége több tényező és feltétel együttes hatásától függött.

Az eredményességet kedvezően befolyásolta, ha egy tanító, egy önálló osztállyal foglalkozott. A vizsgált időszakban az 1881-82. tanévben a tanintézetek 50 %-ban, az 1894-95. tanévben 35 %-ban, az 1900-91. tanévben ugyancsak 35 %-ban találtunk ilyen csoportokat. Összetettebb pedagógiai munkát követelt a tanítótól, ha két osztállyal kellett foglalkoznia. Ebbe a típusba az 1881-82. tanévben az intézetek 35 %-a, 1894-1895. tanévben 25 %-a, 1900-1901. tanévben ugyancsak 25 %-a tartozott.

Legkedvezőtlenebb körülményt a három, vagy ennél is több osztály összevonása jelentette. Ilyen módon folyt az oktatás a Szt. János külvárosi, a református – az evangélikus – és a tanítóképző gyakorló iskolájában. Az előbbieknél azért kényszerültek az osztályokat összevonni, mert kevés volt a gyerek, az utóbbinál más okok játszottak szerepet. Ezekről szól a tanítóképző 1871/72. tanévet bemutató értesítője: *„Hogy miért van több osztályra berendezve, miért nem egyszerűen egyre, mely esetben sokkal külön eredményt volna képes felmutatni, annak oka éppen abban fekszik, hogy a tanítóképezdék néptanítókat akarnak képezni. Ha a képezdét végezte ifjú tanító mint önálló tanító falun működését megkezdí, ritka esetben lesz oly szerencsés csak egy haladási csoportot vezetni rendesen egyedül lévén, kire az egész falu ifjúságának vezetése bízva van – kezdőket és haladottabbakat több rajban együttesen s egyszerre kell vezetnie, azért szükséges, hogy ezen vezetést a tanintézetben, melyben hivatalra készül – megtanulja és kellő képességeket magának szerezze.”*²⁵

A gyakorló iskola kezdő éveiben az I-IV. osztályokat összevonva tanította egy pedagógus. Az 1800-as évek elején csak I-IV. összevont osztály működött, mivel az V. és a VI. osztályba nem volt elegendő számú és képességű tanuló. Az 1901-1902. tanévtől ismét hat osztályt összevonva tanítottak.

A népoktatási törvény fontos feladatnak írta elő a pedagógusok és a tantermek számának növelését. Ezt azért is tartotta kiemelt teendőnek, hogy a zsúfoltság enyhítésével javuljanak az oktatás feltételei, illetve az egyes gyermekcsoportokkal, azok egyes tagjaival a tanítónak több ideje legyen foglalkozni. E tekintetben sokat mondó az egy tanítóra, illetve egy tanteremre jutó tanulók számának elemzése.

Bács-Bodrog vármegyében az 1870-es évek végén az egy tanítóra és egy tanteremre jutó gyermekek száma 96. Ez messze meghaladta a törvényben megfogalmazott 60 főt.

Baján ez a létszám az 1881-1882. tanévben 71, az 1894-1895. tanévben 77, s végül az 1900-1901. tanévben 66 fő volt. Tehát itt sem érték el a jogszabály által előírt mértéket.

²⁵ Értesítvény a bajai állami tanítóképezde 1871/72. tanévről.

A városi átlagnak, a Bács megyeinél való jobb megjelenítése eltakarja a településen belüli igen jelentős eltéréseket. Az 1881-1882. tanévben egy tanítóra 68, egy tanteremre 71 tanuló jutott. Ezen belül az evangélikus iskolában ez 13 tanulót jelentett, míg a Szállás-külváros bunyevác-magyar tannyelvű iskolában ez a szám 136. Ebben a tanévben a vizsgált 12 iskola közül hatban a tanulók száma, az egy tanítóra és tanteremre vonatkozóan jóval nagyobb volt az elfogadhatónál. (Lásd a 8. sz. mellékletet)

A századfordulóra a város egészében számszerűen javultak a mutatók, de ez nem a tanítók és tanteremek számának növekedésével magyarázható, inkább az iskolakötelesek iskolába járásának, beíratásának drasztikus visszaesésével indokolható.

A törvény előírta, hogy a tanterem megfelelő nagyságúak, világosak legyenek. Amennyiben a már meglévők ennek a követelménynek nem felelnek meg, úgy azokat átalakítással alkalmassá kell tenni, hogy megfelelhessenek az előírásoknak. Ennek szellemében született meg a városi önkormányzat 1871. október 29-i ülésének határozata. A megyei tanfelügyelő e tárgyban készült jelentését tárgyalta a testület.

„V é g z é s

Eme hivatalos átiratban különös hangsúlyozással kiemelve lévén, hogy az illető népiszkolai tanteremek czélszerűen átalakíttassanak s elegendő számú taneszközökkel felszereltesenek s hogy minden egyes osztály oly tanító kezeire bízassék, ki magasztos feladatának megfelelni képes is, – ennélfogva miután a városi közönség anyagi erejétől kitelhetőleg a helybeli népiskolák számára legközelebb több taneszközöket szerzett meg – utasítatik a kebelbeli iskolaszék: adjon tüzetes jelentést arról, hogy a már beszerzett taneszközök kinek? s mely iskolák részére szolgáltatott ki? s hogy a jövőben még beszerzendő taneszközöket mindég arányosan ossza szét.

Megyhagyatik továbbá ugyancsak a kebelbeli iskolaszéknek, hogy azon jognál fogva, mely őtet a törvények értelmében megilleti, – az illető néptanítók felett a legszigorúbb felügyeletet gyakorolja és egyik vagy másiknak netáni elmozdítása iránti indokolt véleményes jelentését a tanácsnak mutassa be. Végre az átirat azon részét illetőleg – mely a népiskolák tantermeinek czélszerű átalakítására s esetleg újonnan felépítésre vonatkozik – a már nyert megbízatásához képest utasítatik az iskolaszék, hogy gazd. szakosztályal egyetemben vegyes ülést tartván megállapodásárolí jelentését a tanácshoz hova előbb nyújtsa be.”²⁶

A különböző fenntartású városi iskolák tantermi- és taneszköz ellátottsága igen tarka képet mutatott. Voltak iskolák, tanteremek, ahol a tanulók paddal, asztallal, táblával, krétával való ellátása teljessé teszi törvény által megkövetelt feltételeket. A földgömb, a térkép, a természetrajzi ábrák a legtöbb tanteremből hiányoztak. A törvény V. fejezetének 29. §-a Baján nem minden esetben valósult meg. Nevezetesen az, hogy a fiú és leánygyermek „elkülönözve”, amennyire lehet külön teremben oktandók.

A tanterem felszerelése tekintetében nélkülözhetetlen eszköz volt a táblai kréta. Ennek biztosítására a fenntartó város következetesen törekedett megfelelni. Egy dokumentum ennek igazolására: „Berényi Dániel iskolaszéki elnök s apát plébános úr Ónagyméltósága az iskolák részére 22 tanító után 44 frt kréta pénznek kiutalványozását kéri.

²⁶ KÉL. iskolai iratok 3006/871.

A.

Ezen 44 frt házipénztárból kiutalványoztatik, utasítottik ennek kezelősege, hogy ezt Berényi Dániel úr ő nagysága kezéhez hivatalos nyugtája mellett szolgáltatassa ki.²⁷

Több rendelet, utasítás, javaslat született a tanítás feltételeinek javítására. A legkevésbé sikeresek a határozatok a tantermek bővítése tárgyában.

Azonnali végrehajtást ért el az oktatási kormányzat egy politikai felhanggal jelentkező taneszköz betiltása ügyében. Erről szól a következő dokumentum:

„A magyar kir. belügyminisztertől. Valamennyi törvényhatóságnak. A ... Iskolamapa „Knezstva Hare i Vojvodine Srbije” stb. című Belgrádon 1853-ban kiadott falitérkép beosztása hazánk közjogi és tényleges állapotával merően ellenkezik, minek folytán a m.k. vallás és közoktatási miniszter úrnak f. évi Július 25.-én 14860 szám alatt kelt rendeletével az 1876. évi XXVIII. t.cz. 7. §-ának 5. pontja értelmében a magyar országi összes szerb iskolák használatából szigorúan tiltatott. Midőn erről a törvényhatóságot tudomás végett értesítem, egyszersmind felhívom, hogy a kir. tanfelügyelőket ezen térkép kitiltására vonatkozó rendelet fogantatására irányzott működésükben szükség esetén teljes készséggel támogassa, és illetőleg közegeit megfelelőleg utasítsa. Az 1848. évi XVIII. t.cz. 45. §-a alapján a törvényhatóság egyszersmind intézkedni fog ezen térkép házaló vagy zug könyv-árusi úton ne terjesztessék.”²⁸

A város önkormányzata rövid úton értesítette a helybeli iskolaszéket a határozat azonnali végrehajtására.

A népoktatási törvény VIII. fejezetének 116. §-a a népiskolai hatóságok közül kiemelkedően fontosnak tartja az iskolai székeket, azok rendszeres és folyamatos működését. A háromévenként megválasztott testület tagjai az adott település oktatás iránt fokozottabban érdeklődő polgárai, a tanító (vagy azok képviselője), az adott egyházközséget képviselő lelkész. Az iskolai szék tevékenysége kihatott az oktatási intézmény szinte minden területére. A tanító választástól, az iskola működésének minden feltételére, az iskolai munka ellenőrzésére. Létszámát a törvény minimum 9 főben állapította meg. Helyileg ez módosulhatott.

Baján egy sajátos helyzet volt az 1800-as évek második felében. Elemi népiskolákat tartottak fenn:

- Baja város önkormányzata, de ezek jellege római katolikus;
- a református, evangélikus, izraelita, görögkeleti egyházak;
- a kalocsai főegyházmegye (leány elemi népiskola);
- az állam (tanítóképző gyakorló elemi népiskolája);
- a magánosok.

Mivel a legtöbb tanulót a római katolikus jellegű városi iskolák foglalkoztatták, a legnagyobb hatású tevékenységet a katolikus egyházi iskolaszék folytatott.

Megalakulásától kezdve két elnökkel működött:

- az egyházi elnök a város apát plébánosa volt;
- a világi elnök vagy a város főispánja, vagy főjegyzője, vagy a polgármestere.

A tagok száma 17 és 21 fő között mozgott. Összetétele az 1882-1883. tanévben:

Ügyvéd:	3 fő
Tanító:	5 fő
Városi hivatalnok:	2 fő

²⁷ KÉL, iskolai iratok 10798/882.

²⁸ U.o. 1878/2769. szám Eln.

Kereskedő:	1 fő
Nagybirtokos:	1 fő
Közbirtokos:	2 fő
Bankigazgató:	1 fő
Főkapitány (rendőr):	1 fő
Hitoktató, egyházi tanár:	3 fő
Iparos:	2 fő.

A három évre megválasztott iskolaszék mandátumának lejártával vagy a régiek újjáválasztásával, vagy új tagok választásával folytatta munkáját. A választások kimenetele mind a városi önkormányzatot, mind a kalocsai főegyházmegyét is foglalkoztatta.

Ezt igazolja a főegyházmegyei tanfelügyelő levele, amit a bajai apát-plébánosnak írt. „Ámbár nem csekély azon figyelem, melylyel az egyházmegyei hatóság Baja szab. kir. város kath. tanügye iránt mindenkor viseltetett, melynél fogva az ottani kath. iskolaszék beállításánál követett kivételes állapotok ellen kifogást nem tett: mégis valamint az otthelyi kath. tanügy fontossága, ép úgy és kiváltképen a kath. iskolaszék szervezkedése jogszerűségének megóvása és biztosítása megköveteli, hogy a városi képviselőt kebelében az iskolaszék választásáról felvett jegyzőkönyv ide hiteles alakban s kellő aláírásokkal ellátva felterjesztessék. Melynek mielőbbi eszközzésére Ft. uraságod ezennel felhívatik, hogy a hivatalomhoz ekként beküldendő jegyzőkönyv bemutatásával a már beküldött névsornak megerősítő jóváhagyása egyházhatóságilag kimondathassék.”²⁹

A népoktatási törvény életbelépését követő években a fenntartó város és az iskola jellegét meghatározó római katolikus egyház, de a többi felekezeti iskolaszék is harmonikus kapcsolatban működtek együtt. Ezekben túlmenően, ha az iskolaügy megkívánta egymást segítve tevékenykedtek. Különösen akkor erősödött fel ez a magatartás, ha új intézmény létesítése vagy fenntartása tette szükségessé az összefogást. Ezt példázza Haynald érsek levele, amit Baja város önkormányzatának írt.

„Baja város tekintetes Tanácsának Baján.

Múlt évi november hó 4-én 3968 sz. alatt kelt előterjesztéséből örömmel értettem azon nemes buzgóságot, melylyel a tekintetes Városi Tanács a népoktatás fontos ügye és annak magas sztoz céljai iránt lelkesülve vagyon. Miért is azon biztos reményben, hogy a tekintetes Tanács az iskolák felekezeti jellemének teljes föntartása iránt annak idején hozott határozatát soha szem elől nem tévesztendi s minden időben oda működni fog, hogy kedvelt bajai híveim gyermekei az egyház és haza irányában egyiránt tájékozott és viszonyított iskolákban valláserkölcsi tekintetben is kellő oktatást és nevelést nyerjenek, soha meg nem engedvén, hogy azon viszony, melyben azon iskolák miatt az egyházhoz állanak megzavartassék: a nemes városra népoktatási költségek czimén súlyosan nehezedő terheket főpásztori jóindulatomnál és szeretetemnél fogva megkönnyíteni óhajtván, hajlandó vagyok a Tekintetes Tanács kifejezett kívánságát teljesíteni és azon ezer kétszáz fnyi összegnek fizetését, melyre a nemes város az ottani zárdanővérek vezetése alatt álló nőtanoda irányában magát örök időkre lekötölte, magamra vállalni, illetőleg a „Pandur” sziget eladási árából befolyt s a bajai katolikus iskolai célra szánt alapítványi összeg kamataiból évenként fődözi nem kételkedvén, hogy a tekintetes Tanács a zárdai nőtanoda iránt elvállalt egyéb kötelezettséget mindenkor pontosan teljesíteni fogja. Miután azonban alapítványom kamatai ez évi május haváig általam már más de szintén bajai iskolai célra már régebben kirendelve voltak: az ezennel elvállalt fizetést csak a jövő 1876/7 tanév kezdetétől fogom teljesíteni.”³⁰

²⁹ KÉL., iskolai iratok 125/1880-1881.

³⁰ KÉL., iskolai iratok 1076/1876.

A városi önkormányzat egyrészt mint iskolafenntartó, másrészt mint politikai testület, – aki felelősséget érez a tanköteles gyermekek színvonalas oktatásáért – mind gyakrabban teszi szóvá azokat a nemkívánatos jelenségeket, amelyek egy-egy iskolában megjelentek. Ilyen címen hívja fel a református egyházközség figyelmét arra, hogy az általa fenntartott iskola alacsony tanulólétszámát úgy próbálja megnövelni, hogy a pap és a tanító „háznál-háznál” járva, ajándékokkal kedveskedve „vette rá” a szegényebb sorsú katolikus szülőket, hogy gyermekeiket hozzájuk írássák be. Nagyobb vihart kavart a város polgármesterének, Drescher Edének a népoktatásról szóló éves beszámolója 1884-ben.³¹

Az értékelő jelentés – többek között – a következőkről szól: „*a kath. hitfelekezeti elemi iskolák túltömöttsége és azon körülmény, hogy az egységes vezetés, igazgatás, éber felügyelet, vas kezekkel való ellenőrzés hivatásánál fogva más irányban is túlterhelt egyházfőtől alig kívánható, az alkalmazott tanerők egynémelyikének gyengesége, az elemi oktatásnál oly nagy szerepre hivatott tanmodor, szigor és fegyelem, némelyeknél a hivatás és kedv hiánya, sokaknál pedig a független anyagi jólétre való törekvésből a magánóra-adás és az iskolán kívül való túlterhelhetőség a jó színvonalának elérésére bénító hatással van.*”³²

A fentiekben megfogalmazott megállapítások mélyen érintették a főegyházmegyét, a helyi esperest, mint a katolikus iskolák igazgatóját, a főegyházmegyei tanfelügyelőséget, a pedagógusokat. A jelenre, méginkább a jövőre is kiható polgármesteri értékelést szinte minden világi és egyházi fórum megtárgyalta.

A vitatott problémákat végül is négy pontban lehet összegezni.

1. A városi katolikus hitfelekezeti elemi népiskolák igazgatása, vezetése nem kielégítő. Az esperes-plébános igazgató erélytelen, következtelen, nem kellő szigorral irányította az iskolákat. Az egyházi hatóságok ezeket a megállapításokat vitatták, bár a nevezett „szelíd-ségét”, a „szeretet”-re törekvését elismerték.

2. A pedagógusok hivatástudatának hiányát, a nem megfelelő munkakedvet nem tekintette az egyházmegyei főtanfelügyelőség általánosnak. Hogy ez egyeseknél időszakonként előfordulhatott, azt nem tagadták.

3. A tanítók anyagiasságát nem ítélték el. Fontosnak tartotta az egyházi vezetés a biztonságos életvitelre való törekvést. A különórák tartását kivizsgálták. A tizenhárom tanító közül csak négyen voltak érintettek.

4. Az iskolák túlszűfoltóságát elismerte az egyházmegyei tanfelügyelőség, bár ennek csökkentésében a fenntartó várostól várt érdemleges intézkedéseket.

Az ügy lezárásaként a katolikus iskolaszéket teendőik jobb ellátására buzdították. Az egyházmegyei főtanfelügyelő összegező jelentésének befejező gondolatai kiemelést érdemelnek. „*Magam mint tanfelügyelő s e tárgyban főszentszéki biztos a bajai polgármester úr évi jelentésével a lapok útján nyilvános polémia bocsátkozni, állásommal, nehogy „felekezeti” elfogultságról is gyanúitathassam, összeegyeztethetőnek nem találván, a bajai plébános urat különösen is fölkértem, hogy az ilyen úton való védekezésről is gondoskodjék, határozott utasítást azonban neki e tárgyban azért nem adhattam, mert vele való személyes érintkezésem alkalmával azon aggodalomnak adott kifejezést, hogy ha a módfelett ambitiosus, hiú s évi jelentésébe egészen szerelmes polgármesterrel kíméletesen nem bánunk, tartani lehet attól, hogy megsértendett hiúsága az iskolák elközösítésével fogja magát megbosz-szulni. – Hogy a bajai sajnálatos mozgalom végczélja ide törekszik, arról általá-*

³¹ A városi önkormányzat elé „Népnevelésünk a múlt évben” címmel került előterjesztésre. Mivel a városatyák nagyobb publicitást kívántak az ügynek adni, megjelentették azt a „Bajai Közlöny” 1884. év 5. számában.

³² KÉL, iskolai iratok 26/3-1884.

nos a meggyőződés. Czirfusz, Barcs et consortes, kiknek minden iskola jó ha közös, s egy iskola se jó ha felekezeti ...”³³

A következő évben – 1885 – Dr. Ivánovics Pál a városi önkormányzat egyik vezetője emelt kifogást a zárdában működő népiskola zsúfoltsága, elégtelen felszerelése, az összevonások miatt. Erről a „Baja” c. napilap adott tudósítást az 1885. március 8. számában. Eszerint a város központjában működő elemi leányiskola I. osztályában 170, a II. osztályban 110, a III. osztályban 100 tanuló zsúfolódott össze egy-egy tanteremben. Mind a városi önkormányzat, az egyházmegyei tanfelügyelőség elsősorban az iskolaszék munkáján kívánt javítani. Ennek is tudható be, hogy az 1890-es évektől megszorodtak az iskolalátogatások, az ezek tapasztalataira épülő javaslatok. Ösztönzően hatott a felügyeleti munka gyakorlatára a népoktatási törvény azon pontja, amely az országot tankerületekre osztotta, illetve meghatározta a tankerületi felügyelő teendőit: „I. A tankerület területén levő összes, úgy községi, mint felekezeti és magán alsóbb és felsőbb népoktatási tanintézeteket évenként legalább egyszer meglátogatja, s a törvényben azokban való pontos végrehajtására szigorúan felügyel.” Másszóval az állam a népoktatás érdekében többet kívánt tenni, illetve nagyobb felelősséget vállalni.

Egy átfogó, az ország egészét érintő felügyeleti rendszert alkotott meg a népoktatási törvény, amely előírta a felügyeleti hatóságok rendszeres jelenlétét az iskolákban. A vallás- és közoktatási miniszter 1889. október 19-i levele – amelyet Dr. Haynald Lajos bíboros, kalocsai érseknek írt – ezeket erősítette meg. „Ezért határozottan megkövetelem, hogy a kir. tanfelügyelők az utóbb idézett rendeletben kötelességükké tett iskola-látogatásokat végezzék; a tanköteles gyermekek egészségének testi épségének ápolása, erős egyénekké nevelésének nagy munkáját erélyesen folytassák, a tanítóknak admatutást adjanak a tanítás munkájának helyes végzésére; az iskoláztatás útjában álló akadályok eltávolítása iránt az alsó fokú iskolai hatóságokkal személyesen tárgyaljanak.”³⁴

Az oktatási kormányzat törekvéseivel együtt indult meg a tanítószék köréből egy korszerűsítési gondolkodás és annak gyakorlati megvalósítása. Itt, Baján is mind több probléma forrása az, hogy a felekezeti iskolák igazgatói munkája és az iskolaszék elnöki teendői egybeestek. Ennek enyhítésére szolgált az ún. „vezértanítói” megbízatás.

Ez azonban nem vált be, bizonyították ezt azok a tanítói gyűlések felvetett javaslatok, miszerint a két megbízatást, munkát szét kellene választani.

Az 1890-es évek végére a kiérlelődött gondolatok és javaslatok egy „Indítvány” formájában összegeződtek, amelyet a Bács-Tiszavidéki római katolikus tanítóegylet Ó-Becsén – 1898. augusztus 22-én – tartott közgyűlésén ismertetett Szűcs János ó-becsei tanító. A többoldalas tanulmány azt mutatta be, hogy miért jelent problémát a helyi plébánosnak az, ha igazgató és egyben az iskolaszék elnöke, és a hitélet irányítója.

A tanítószék oldaláról úgy érvelt, hogy a jelenlegi felügyeleti-irányítási gyakorlat fél évszázaddal ezt megelőzően született, amikor a „hat hetes póttanfolyamok” készítették fel őket a pedagógusi munkára. Ma viszont 4 éves szakképzés birtokában áll a tanító a gyerekek elé. Ezt a munkát csak „szakember” tudja jól irányítani, igazgatni.

A tanulmány azt is közölte, hogy a községi és a más felekezeti népiskolákban már a tanítók egyike az igazgató.

A közgyűlés a tanulmányt megtárgyalta és az alábbi határozatot hozta:

„Keresse meg a Bács-Tiszavidéki r. kath. tanítóegylet közgyűlése ó nagyméltóságát, a kalocsai érsek urat és a főtisztelendő főszentszéket, kegyeskedjenek odahatni, hogy a nagyméltóságú püspöki kar, a kath. népiskolai rendszabályokat olyképen módosítsa, hogy az

³³ KÉL, iskolai iratok 26/3-1884.

³⁴ U.o. 438/isk. – II. 1889.

iskolaszéki elnöki hivatás és az igazgatói állás szétválasztassék úgy, hogy az iskolaszék elnöke és mint ilyen az oktatás-ügynek helyi felügyelője és ellenőre mindig a hitközség plébánosa, az iskolák igazgatója és az oktatásügy vezetője pedig mindig az iskolaszék által kijelölt és az egyházmegyei hatóság által 3 évről 3 évre, esetleg hosszabb időre vagy végleg kinevezendő tapasztaltabb és érdemesebb népiskolai tanító legyen, ki mint igazgató ugyanazon teendőket végezze, melyeket a rendszabályok most a plébánosnak, mint igazgatónak tesznek kötelességévé.”

A dokumentumban megfogalmazott elemzések és indokok, a javasolt megoldás egyaránt a népoktatás, az iskolai élet jobbítását, korszerűbbé tételét jelentették. Kivitelezésére majd az új XX. század ad alkalmat.

A város elemi-népiskolái időszakunkban elsősorban azt voltak hivatottak teljesíteni, hogy az írni-olvasni tudók számának erőteljes növelésében segítsék a leendő állampolgárokat feladataik jobb ellátásában. Ezt a népiskolai törvény, annak Baján való megvalósítása alapvetően igazolta, bizonyította. Mind a város politikai vezetése, mind az egyházak testületei – papjai igyekeztek azt kiteljesíteni. Az iskolák nemcsak tankötelesek számára nyitottak ablakot a társadalomra, de velük együtt a felnőtt nemzedékre is jelentős hatást gyakoroltak.

A város és az iskolák együttélésének nemcsak a fenntartásukkal kapcsolatos gondok és örömök jelentettek élményt, együtvé tartozást. Egy-egy tanév végén az iskolaszék, a presbiterek, – a hitközségek képviselői személyesen győződhettek meg arról, hogy a fenntartásukban, irányításuk alatt működő népiskolák tanulói milyen eredményeket értek el.

Az egyházak mindent megtettek annak érdekében, hogy a tanköteles gyermekek – de szüleik is – rendszeresen részei legyenek a hitéletnek. Ennek demonstratív megnyilvánulásai voltak a vasárnapok, munkaszüneti napok, vallási ünnepek eseményei, rendezvényei.

Vasár- és ünnepnapokon a kötelező istentiszteleteken a tanulóifjúság szervezett és fegyelmezett megjelenése látványos összekötő kapocs volt az egyházak és a szülők, tanulók között. A vallásos szellemű nevelés, a valláserkölcs következetes érvényesítése meghatározta a tanulóifjúság jövőbeni életszemléletét. Azok a rendezvények és megemlékezések, amelyek az iskolai élethez tartoztak, ugyanezt kívánták biztosítani. Ilyenek voltak az egyházvezetők születésnapjának, névnapjának megünneplései, az azokról való megemlékezések. Az evilági jelenségek közül a tanulóifjúság számára évenként visszatérő élményt nyújtottak a „teremtett természet” szépségeit bemutató és ápoló kirándulások, tanulmányi séták.

A város tanítósa a hazafias érzület elmélyítésére nagyszerű megemlékezéseket, ünnepeket szervezett iskolánként, vagy a város egészében.

Minden iskola – felekezeti hovatartozásától függetlenül – évenként megemlékezett az 1848-49-es eseményekről.

Az egész várost, különösen annak tanulóifjúságát érintette a honfoglalás ezeréves évfordulójának megünneplése. Ez alkalommal a város önkormányzatának helyt adó Graschalkovich palota is megújult. Valamennyi iskola tartott helyi megemlékezéseket. 1896. május 16-án a legnagyobb létszámú római katolikus felekezeti elemi népiskola tanulóifjúsága a belvárosi plébánia templomban „hálaadó istentiszteleten” vett részt. Az iskolákból induló gyermekek magyaros öltözetben, nemzetiszínű zászlókkal és szalagokkal vonultak az ünnepségnek helyt adó templomba. Az istentisztelet után mindenki az alsóvárosi iskolába ment, ahol is közös megemlékezést tartottak. Másnap – május 17-én – a tanulóifjúság ugyanitt „milleneumi fákat” ültetett.

Nagyszabású megemlékezést tartottak 1898. április 16-án 10 órakor az 1848-as törvények szentesítésének 50. évfordulóján. Az iskolai ünnepek mellett ezen a napon a római

katolikus elemi népiskolák tanulói a plébánia templomban emlékeztek meg a nagyszerű történelmi eseményről.³⁵

Az 1898-99-i tanév első heteiben szomorú megemlékezés árnyékolta be a bajai iskolák életét. Tragikus körülmények között halt meg Erzsébet királyasszony. Minden iskola gyászolta a magyar királynét. Az emlékét megőrző albumba Graf Nikáz Bács-Bodrog megye királyi tanfelügyelője a következőket írta. „*Jóságos királynénk egész életében a jótékony-ság nemtője volt, méltó tehát e vállalat a Dicsőült emlékéhez; mert a „Ferencz József Tanítókháza” a kultúra napszámásainak gyermekeit a magasabb műveltség örökké dús forrásaihoz vezérli.*”³⁶

A nemzeti érzület ápolása mellett az iskolák rendszeresen megemlékeztek a családról, a szülőkről. Törekedtek arra, hogy tanulóikban mélyüljön el a munka becsülete, az engedel-messég, a fegyelem, az igazmondás.

Minden bizonnyal a város munkavállalóinak közérzetét is javította, az alakuló szolidarítást szolgálta az iskolaszék elnök-igazgatójának azon döntése, hogy 1897. május 1-jén tanítási szünetet rendelt el.

A népoktatási törvény megvalósulásának körülményeit, eredményeit és gondjait vizsgáltuk az elemi népoktatás területén, Baja városában, az 1800-as évek második felében.

Nem vizsgáltuk meg azt, hogy miként jöttek létre a városban a polgári iskolák, mit jelentett a népoktatás számára itt a városban, illetve több megyét érintően a „tanítóképezde” megtelepítése, áldásos működése.

Az biztonsággal megállapítható, hogy jelentősen növekedett a városban az írni-olvasni tudók száma. A város, ha nem is emelt ebben a században „látványos” épületeket az elemi iskoláknak, nem hagyta magára a népoktatást. A szerény fejlődés megállapításával együtt azt is meg kell itt és most fogalmazni, hogy a vizsgált időszakban jelentős anyagi ráfordítást igényelt a gimnáziumi oktatás, komoly szervezést követelt meg a kereskedő- és iparos tanulók képzése.

S mindezekkel való rendszeres foglalkozás megkövetelte a különböző hitfelekezetekkel, nemzetiségekkel való olyan kapcsolattartást, amely az együttes megértést, a békét szolgálta.

³⁵ Az 1897-98. tanév értesítője adta tudtul az érdeklődőknek a részletes műsort:

„1. Hymnus: éneklik a növendékek, 2. Ünnepi beszéd: tartják a vezértanítók. (Belvárosban: id. Szélig Ferencz, felsővárosban: Bauer János, alsóvárosban: Kellner János.) Mi a haza? írta Majtényi Flóra; 4. A magyar zászló, írta Pósa Lajos. Szereplők a belvárosban: Posta Sándor, Prigly Jenő, Bernhardt Sándor IV. és Rohrbösch Ferenc III. osztályos tanulók; felsővárosban: Bosnyák Sándor IV. osztályos tanuló; alsóvárosban: Spieges János és Oltványi Berta IV. osztályos tanuló. 5. Szózat: éneklik a növendékek.” A műsorban szereplő tanulók közül néhányan a sportban, a közéletben országosan kiemelkedő egyéniségekké váltak.

³⁶ DÁNIEL Ernőné, 1905. 76.

Irodalom

- 1881-1904
[szerzőségi adat nélk.] Baja szab. királyi város róm. kath. népiskoláinak az ... tanévi értesítje. 1880/81., 1881/1882., 1885/1886., 1889/90., 1893/1894., 1897/98., 1899/900., 1903/04. Baja.
- 1906 A bajai izr. hitközség elemi-, polgári fiú- és leány iskolájának 25. értesítője az 1905/06. tanévről. Szerk. a tanítótestület. Baja.
- 1887 A bajai református elemi iskola története. Kézirat. [Szerző ismeretlen]. Baja.
- BOROVSZKY Sámú
1909 Magyarország vármegyei és városai. Bács-Bodrog vármegye 1-2. Budapest.
- DÁNIEL Ernóné
szerk. biz. eln.
1905 Erzsébet királyasszony emlékének. Budapest
- DUDÁS Gyula szerk.
1896 Bács-Bodrog vármegye egyetemes monographiája. Zombor.
- ÉRDÚJHELYI Menyhért
1899 A közejegyzőség és a hiteles helyek története Magyarországon. Budapest.
- [szerzőségi adat nélk.] 1872-
1894 Értésítvény a bajai állami tanítóképezde ... tanévről. 1871/72., 1872/73., 1886/87., 1893/94., 1906/07. Baja.
- 1884-1896 Évi tudósító a Miasszonyunkról nevezett iskolánék vezetése alatt álló bajai katolikus leánytanoda növekedékeinek viseletéről és előhaladásáról az ... tanévben. 1883/84., 1885/86., 1889/90., 1893/94., 1895/96. Baja.
- FELKAI László
1959 A dualizmus közoktatásügyének bírálata a haladó sajtóban. Budapest.
- FÉNYES Elek
1836-1840 Magyar országnak s' a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 1-6. köt. Pest.
- 1842-1843 Magyarország statistikája. 1-3. köt. Pest.
- 1848 A Magyar birodalom statistikai, geographiai és történeti tekintetben. 1. köt. Pest.

- FINÁNCZY Ernő
1899-1902
1927
A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában 1-2. Budapest.
Az újkori nevelés története. Budapest
- FRIDRIK Tamás
1887
Bács-Bodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása. Szeged.
- GALGÓCZY Károly
1855
1876-1877
Magyarország, a Szerb vajdaság s a Temesi bántság mezőgazdasági statistikája. Pest.
Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája. Budapest.
- IVÁNYI István
1909
Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. 2. kiad. 1., 2. köt. Szabadka.
- KELETI Károly
1871
Hazánk és népe a közgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából. Pest.
- KELLNER L.
1889
Képek a nevelés és tanítás történelméből. Győr.
- KEMÉNY János
1999
Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876-1890. In: Bács-Kiskun megye múltjából 15. Szerk Tóth Ágnes. Kecskemét. 95-162.
- KOSÁRY Domokos
1975
1996
[szerzőségi adat nélk.]
1902
Népiskolák Magyarországon 1771-ben. In: Pedagógiai Szemle. 25. évf. 674-679.
Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. 3. kieg. kiad. Budapest.
A Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség általános leírása községenként. Budapest.
- MÉSZÁROS István
1968
1972
1988
MOLNÁR Aladár
1881
MOLNÁR János
1992
OLTVÁNYI Pál
1884
THIRRING Gusztáv
1938
A magyar nevelés története 1790-1849. Budapest.
Népoktatásunk 1553-1777 között. Budapest
Oskolák és iskolák. Budapest.
A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században 1. köt. Budapest.
Bajai Központi Általános Iskola évkönyve 1991-92. Baja.
A népoktatási ügy Magyarországon. Szeged.
Magyarország népessége II. József korában. Budapest.

Mellékletek

1881-82. tanév

1. sz. melléklet

Iskola neve	I.oszt.		II.oszt.		III.oszt.		IV.oszt.		V.oszt.		VI.oszt.		Összesen	Megjegyzés
	Pfiú	Leány	Pfiú	Leány	Pfiú	Leány	Pfiú	Leány	Pfiú	Leány	Pfiú	Leány		
1. Belvárosi népiskola	77	-	83	-	78	-	75	-	5	-	-	-	318	
2. Szállás külváros /magyar tannyelvű	-	-	26	35	16	-	-	-	-	-	-	-	77	
Szállás külváros /bunyevác-magyar/ tny./	132	140	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	272	
3. Homokváros kültéri iskola	77	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	97	
4. Kiscsávolyi kültéri népiskola		N	1		n		c	a	a	d	a	t	X	
5. Istvánmegyei külvárosi népisk.	103	83	14	11	16	7	-	-	-	-	-	-	234	
6. Szt.János külvárosi népisk.	8	12	1	2	7	3	1	2	-	-	-	-	36	
7. Áll.tanítóképzés gyak.elemi isk.	16	-	8	-	12	-	17	-	-	-	-	-	53	
8. Hásszonyunk Isk. növ. elemi isk.	-	140	-	100	-	99	-	82	-	42	-	19	482	
9. Református elemi népiskola	5	4	3	3	2	3	1	2	1	-	-	-	24	
10. Evangélikus elemi népisk.	2	3	3	1	4	-	-	-	-	-	-	-	13	
11. Izraelita elemi népiskola	28	17	27	19	25	20	28	17	-	-	-	-	181	
Összesen	448	399	185	171	160	132	122	103	6	42	-	19	1787	= 66,7 %

X Az 1880-1881. tanévben az iskolának 97 tanulója volt. Közülük I. osztályban 64, II. osztályban 33.

Valószínűsíthető, hogy a rossz épület miatt a tanulókat "átirányították" más iskolákba.

Az ezt megelőző években a volt és átalakított "Három Korona" vendéglő adott otthont

a tanulóknak.

	I.oszt.		II.oszt.		III.oszt.		IV.oszt.		V.oszt.		VI.oszt.		Összesen	Megjegyzés
	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány		
1. Belvárosi népiskola	81	-	61	-	88	-	94	-	-	-	-	-	324	1882-83. tanév adatai
2. Felvégi iskolák	85	82	24	19	12	6	-	-	-	-	-	-	228	
3. Szt. János Külvárosi isk.	11	13	2	3	3	1	1	1	-	-	-	-	35	
4. Alvégi iskolák	143	-	32	-	29	-	-	-	-	-	-	-	204	
Alvégi honoki iskolák	90	135	-	39	-	26	-	-	-	-	-	-	290	
5. Áll. tanítóképezde Gyak. el. isk.	10	-	16	-	15	-	12	-	-	-	-	-	53	
6. Miaszonyunk Isk. növ. elemi	-	174	-	112	-	98	-	85	-	37	-	26	532	
7. Református elemi népiskola X	8	5	7	5	4	5	1	-	-	-	-	-	35	
8. Evangélikus elemi népiskola X	4	3	2	2	2	1	2	1	-	-	-	-	17	
9. Izraelita elemi népisk. X	35	22	34	27	27	20	28	20	-	-	-	-	213	
Összesen	467	434	178	207	180	157	138	107	-	37	-	26	1931	

X Az adatok további bizonyítást igényelnek.

1890-91. tanév

Iskola neve	I.oszt.		II.oszt.		III.oszt.		IV.oszt.		V.oszt.		VI.oszt.		Megjegyzés	
	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány		Összesen
1. Belvárosi isk.	69	-	63	-	61	-	71	-	-	-	-	-	264	
2. Felvégi iskolák	101	90	51	44	28	-	17	-	-	-	-	-	331	
3. Alvégi iskolák I.	115	-	49	-	75	-	-	-	-	-	-	-	239	
4. Alvégi iskolák II	75	66	-	65	-	56	45	-	-	-	-	-	307	
	-	130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	130	
5. Áll.Tanítóképz. gyak. elemi isk.	11	-	7	-	11	-	9	-	-	-	-	-	38	
6. Misszonyunk Isk.növ.elemi isk	-	113	-	90	-	106	-	94	-	35	-	29	467	Felső leány isk. I.12 II. 9
7. Református elemi népiskola	X	7	6	6	10	5	6	-	-	-	-	-	40	
8. Evangélikus elemi népiskola	X	3	4	2	3	2	4	1	1	-	-	-	20	
9. Izraelita elemi isk.	X	31	25	29	24	30	28	34	30	-	-	-	231	
Összesen		412	434	207	236	212	200	177	125	-	35	29	2067 = 71,9 %	

X Az adatok további bizonyítást igényelnek.

1894-1895. tanév

4. sz. melléklet

Iskola neve	I.oszt.		II.oszt.		III.oszt.		IV.oszt.		V.oszt.		VI.oszt.		Összesen	Megjegyzés
	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány		
1. Belvárosi isk.	59	-	56	-	58	-	75	-	-	-	-	-	248	
2. Felsővárosi isk.	70	68	49	47	47	-	52	-	-	-	-	-	333	
3. Alsóvárosi isk.	104	84	71	74	73	51	76	89	-	-	-	-	622	
4. Áll. tanítóképz. gyak. elemi isk.	7	-	7	-	10	-	13	-	-	-	-	-	37	1893-94. adat
5. Miasszonyunk Isk. nőv. el.isk.	-	92	-	76	-	108	-	96	-	67	-	33	472	
6. Református elemi isk.	X 9	7	9	10	6	5	3	-	-	-	-	-	49	
7. Evangélikus elemi isk.	X 4	3	3	3	2	1	2	1	-	-	-	-	19	
8. Izraelita elemi isk.	X 37	31	28	29	30	27	27	26	-	-	-	-	235	
Összesen	290	285	223	239	226	192	248	212	-	67	-	33	2015	

X Az adatok további bizonyítást igényelnek.

1900-1901. tanév

5. sz. melléklet

Iskola neve	I.oszt.		II.oszt.		III.oszt.		IV.oszt.		V.oszt.		VI.oszt.		Megjegyzés	
	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány		Összesen
1. Belvárosi isk.	69	-	44	-	52	-	45	-	-	-	-	-	210	
2. Felsővárosi isk.	49	71	46	51	31	-	25	-	-	-	-	-	273	
3. Alsóvárosi isk.	117	79	75	54	68	61	61	35	-	-	-	-	550	
4. Áll.Tanítóképz. gyak. elemi isk.	12	-	12	-	10	-	12	-	12	-	6	-	64	1901-92. tanév
5. Miasszonyunk Isk.növ. elemi isk	-	82	-	82	-	82	-	61	-	60	-	42	409	Felad leány isk. I.36 II.28
6. Református elemi isk.	X 6	5	7	8	4	4	-	2	-	-	-	-	36	
7. Evangélikus elemi isk.	X 3	1	2	2	1	1	-	-	-	-	-	-	10	
8. Izraelita elemi isk.	X 34	30	26	27	29	25	24	23	-	-	-	-	218	
Összesen:	290	268	212	224	195	173	167	121	12	60	6	42	1770	= 59,8 %

X Az adatok további bizonyítást igényelnek.

1880-81. tanév
tanulmányi eredményei I.

6. sz. melléklet

Iskola neve

	Kitűnő	Jeles	Kisb	Másod	Haladók	Kezdők	Nem sorozhatók	Összesen
	F e n d ű e k							
Belvárosi fiú népiskola								
I.osztály	5	13	28	6	-	-	15	67
II.osztály	4	12	30	5	-	-	19	70
III.osztály	6	13	32	9	-	-	12	72
IV.osztály	-	15	29	23	-	-	1	68
V.osztály	-	7	7	-	-	-	-	14
Összesen	15	60	126	43	-	-	47	291
Szállás külváros fiú magyar tannyelvű								
I.osztály	-	9	19	21	-	21	7	77
II.osztály	-	4	7	-	-	-	10	21
Összesen	-	13	26	21	-	21	17	98
Szállás külváros magyar tannyelvű leány								
I.osztály	7	7	10	-	-	29	-	53
II.osztály	5	6	11	1	-	-	-	23
III.osztály	4	5	11	2	-	-	-	22
Összesen	16	18	32	3	-	29	-	98
Szállás külváros bunyevác-magyar fiú								
I.osztály	-	8	14	17	-	30	-	69
II.osztály	-	13	4	7	-	-	-	24
Összesen	-	21	18	24	-	30	-	93
Szállás külváros bunyevác-magyar leány								
I.osztály	5	4	10	35	-	-	-	54
II.osztály	6	12	13	-	-	-	-	31
Összesen	11	16	23	35	-	-	-	85

1880-81. tanév
tanulmányi eredményei II.

Iskola neve	Kitűnő r e n d ű e k	Jóles	Első	Másod	Haladók	Kezdők	Nem sorozhatók	Összesen
Homok-Külváros magyar								
I. vegyes osztály								
Fiúk	2	10	4	2	-	16	2	36
Leányok	-	-	-	-	-	4	3	7
II. fiú osztály	3	-	-	-	-	-	2	5
Összesen	5	10	4	2	-	20	7	48
Kiscsávolyi vegyes osztály								
I. osztály								
Fiúk	-	4	17	-	-	23	8	52
Leányok	4	-	-	-	-	5	2	12
II. osztály								
Fiúk	6	3	9	-	-	-	7	25
Leányok	-	4	3	-	-	-	1	8
Összesen	10	11	29	-	-	28	19	97
István megye Külváros								
I. vegyes osztály								
Fiúk	5	6	27	14	-	40	-	92
Leányok	4	3	11	13	-	39	-	70
II. vegyes osztály								
Fiúk	4	4	10	-	-	-	-	18
Leányok	4	2	-	-	-	-	-	6
III. vegyes osztály								
Fiúk	6	3	7	-	-	-	-	16
Leányok	-	4	1	-	-	-	-	5
Összesen	23	22	56	27	-	79	-	207

1880-81. tanév
tanulmányi eredmény II.

Iskola neve Kitünő Jó Első Másod Haladók Kezdők Nem sorozhatók Összesen
F e n d ű e k

Szt-János Külváros
összevont vegyes
iskola

II.vegyes osztály

Fiúk	-	-	-	1	-	1	2	4
Leányok	-	1	2	-	-	3	2	8
II.osztály								
Fiúk	-	-	4	1	-	-	-	5
Leányok	-	1	2	-	-	-	4	7
III.osztály								
Fiúk	-	1	2	1	-	-	-	4
Leányok	-	1	2	-	-	-	-	3
Összesen	-	4	12	3	-	4	8	31

"Fegyelmi szabályok a bajai r. k. népiskolák számára.

1. *Az elemi tanoda oly intézet, melyben a gyermekek jámborságra, jó erkölcsű magaviseletre, és mindenkinek hasznos ismeretekre taníttatnak, hogy felnövekedvén, jámbor jó erkölcsű, ügyes és szorgalmas emberekké váljanak.*
2. *A fegyelmi szabályokat, melyek ezen cél előmozdítása végett adattak ki, az iskolába járó minden gyermek köteles szorosán megtartani.*

A./iskola előtt

3. *Minden tanuló legalább oly korán keljen föl reggel, hogy teendőivel elkészülvén kellő időben jelenhessék meg az iskolában.*
4. *Reggeli felkelés után minden tanuló tisztelősen mosdjék és fésülködjék meg, a körmeit, ha megnőttek, vágassa le.*
5. *A tanuló ruházatában folyvást tiszta legyen. Könyveit s egyéb iskolai szereit tisztán, rendben s otthon bizonyos rendben helyen tartsa, hogy azonnal megtalálhassa, midőn iskolába készül. Könyveiből és egyéb tanszereiből mindenkor csak azt vigye magával iskolába, ami ottan szükséges.*
6. *Hazuról mindenki úgy induljon el, hogy reggel 3/4 8, délután pedig 3/4 2 órára iskolába érjen.
Utközben illedelmesen viselje magát, ácsorogni vagy szaladgálni, lármázni vagy bárkit bántalmazni tiltatik.*
7. *Ruhájáról, kalapjáról és lábbelijéről tisztogassa le minden tanuló a havat vagy sarat, mielőbb a tanterembe lép.*
8. *Utközben köszönjenek a felnőtteknek, miként kath. gyermekekhez illik: "Dicsértessék a Jézus Krisztus!"*
9. *Az iskola épület előtt ácsorogni vagy szaladgálni nem szabad, hanem mindenki lépjen azonnal a tanterembe, ottan foglalja el a kiszabott helyet és rendben várja el a tanító megérkezését.*
10. *Aki elkésett, tartozik késedelmének okát a tanítónak megmondani. Hazudni nem szabad. A hazugság sose mulhatik el büntetlenül.*

B./Iskolában

11. *Midőn a tanterembe lép a tanuló, köszönjön a szokott szép szavakkal: " Dicsértessék a „Jézus Krisztus."*
12. *Kalapját, köpenyét esernyőjét – a leányok ezeken kívül kézimunkáikat az arra kitűzött helyre úgy tegyék le, hogy azt azután mindjárt meg lehessen találni.*
13. *Midőn iskolába jön, télen kemenczéhez, nyáron kúthoz, vagy ablakhoz ne menjen, hanem foglalja el helyét azonnal a padokban. A könyveket és írásokat a padok alsó deszkájára letévén, csendességben s a leckét ismételve, várja a tanító megérkezését.*
14. *A tanító beléptekor mindenki fölállva köszön a szokott szép üdvözléssel s állva, marad, míg a tanító engedélyt ad a leülésre, vagy egyébkint jelent az imádságra vagy indulásra haza vagy a templomba.*
15. *A tanítás imádsággal kezdődik és végződik. Az imádságot minden tanuló állva, összetett kezekkel és ájtatosan mondja el. Az imádságot láрма és illetlen hadarás nélkül kell elmondani. Imádság után mindenki leül és csendesen előveszi azon könyvet, melyből a tanítás kezdődik.*
16. *Az egész tanítás alatt a legnagyobb csendesség és figyelem kívántatik minden tanuló-tól.*
17. *A padban minden tanuló egyenesen üljön; szem és fül a tanítás alatt folyvást a tanítóra és előadására legyen irányozva.*
18. *Mit a tanító rendel, azt örömet és pontosan teljesítse. Engedelmesség szoros kötelessége minden tanulónak.*
19. *Beszélni, felelni csak annak szabad, ki a tanító, vagy más iskola előljáró által fölhívatik. Ha valamely tanuló örömet szeretne felelni vagy olvasni, jelt adhat jobb kezének fölemelése által. Aki olvasásra vagy kikérdezésre felhívatik, illedelmesen föláll s állva hangosan felel.*
20. *Annak, aki felel süggni, egymás között suttogni, hátranézni, a kezekkel játszani, a lábukat lógázni, vagy azokkal dörömbözni, a padban önkényet hol állni, hol ülni tiltatik.*
21. *A helyet, melyet a tanító minden egyes tanulónak rendelt, mással elcserélni nem szabad. A rendelt helyről csakis a tanító engedélyével távozhatni.*
22. *Aki szükségét érez, balkezének felemelése által kér engedélyt a tanítótól, hogy az árnyékszékre kimehessen. Ha akkor éppen más tanuló volna az árnyékszéken, nem szabad addig kimenni, míg amaz vissza nem jön.*
23. *Az árnyékszéken egyik tanuló se maradjon tovább, mint szükséges. Az árnyékszéket bemocskolni, vagy falaira firkálni szigorúan tiltatik. Aki pedig az árnyékszéket bemocs-*

kolva vagy falait befirkálva találja, tartozik azt a tanítónak azonnal feljelenteni, hogy a tettes kipuhatolhassék.

- 24. A padokat, táblákat, ajtókat, ablakokat bármiként megsérteni, azokra nevetet vagy bármit is bevésni a legszigorúbban tiltatik.*
- 25. A padokra, ajtókra, ablakokra; falakra iskolában, vagy iskolán kívül firkálni, vagy azokat másként bemocskolni egyáltalán nem szabad.*
- 26. Az iskola tanszereit, földabroszokat, írásokat, könyveket stb. bemocskolni, elrontani, vagy hazavinni szigorúan tilos; sőt elvárhatik, hogy minden tanuló saját könyveit és írásait tisztán tartandja.*
- 27. Szintúgy tiltatik más tanuló könyveit, írásait, rajzait, ruháját bemocskolni, vagy bármiként megsérteni.*
- 28. A tanítás ideje alatt enni vagy inni nem szabad.*
- 29. Ha más tanító, hitelemző plébános, kerületi tanfelügyelő, vagy más előljáró, iskolaszéki tag az iskolába lép, azokat fölállva s ugyanazon szép üdvözléssel kell fogadni, mint a saját tanítót, s állva maradni, míg a leülésre engedély adatik.*
- 30. Más tanulótól valamit orozva elvenni kemény büntetés alatt tiltatik. Szintúgy tilos a szülők engedélye s a tanító tudta nélkül valamit eladni, megvenni, elajándékozni, elcserélni, vagy egymásközt kölcsönözni.*
- 31. Egymást bármi okból csúfolni, lenézni, személyében vagy tulajdonában sértegetni, vagy egymás közt civakodni, veszekedni komolyan tiltva van.*
- 32. Elváratik, hogy a tanulók egymás irjányában kölcsönös szeretettel viseltessenek s egymás iránt készségesek, előzékenyek, udvariassak és béketűrők legyenek.*
- 33. Kerülni kell általában a beszédben és magaviseletben minden durvaságot, és azon lenni, hogy mások irányában szintúgy, valamint maguk közt az illedelmet tartsák meg.*
- 34. A tanítás befejezése után hozza rendbe minden tanuló könyveit, írásait s tegye azokat maga elé a padra.*
- 35. A névjegyzék felolvasásakor mondja mindenik a maga neve felhívásánál fennszóval: "Itt vagyok".*
- 36. Az imádság után, mely ismét összetett kézzel ás állva mondandó el , könyveit és írásait mindenki vegye kezébe s az első padtól kezdve padonként menjen esernyője, köpenye és kalapjáért; azután sorban felállván csendességben várja el, míg a tanító jelt ad az indulásra. Mire magát a tanító előtt illendően meghajtván, szép rendben és csendben menjen ki az iskolából.*
- 37. Utközben, vagy az intézet előtt ácsorogni, szaladgálni, csoportokat képezni, lármázni, vagy bárkit bántalmazni nem szabad. A felnőtteknek köszönni szoros kötelesség.*

38. *Haza érvén, a szülőket szintén azon szép szavakkal köszöntsék.*
39. *Ha valamelyik tanuló a tanítónak valamit jelenteni kívánna, azt teheti az indulás előtt.*
40. *Ha valamely tanuló betegség vagy más alapos oknál fogva az előadási órákon megjelenni gátoltatnék, azt az illető szülő, gyám vagy gazda előlegesen, vagy legalább mulasztás után azonnal igazolni tartozik, nehogy különben az 1868 évi 38 törvénycikkben kiszabott fokozatos büntetés /50krtól-4frtig/, ennek elmulasztása folytán reá szintén kivetessék és a hatóság által vele szemben fogatosítottassék.*

C./A templomban

41. *A tanulók szép rendben párosan s illedelmesen mennek az iskolából a templomba.*
42. *A templomban a tanuló ifjúság elfoglalja a kitűzött helyét; a sorból kilépni nem szabad. Az isteni szolgálat alatt minden tanuló térdel vagy midőn szabad, áll, összetett kézzel ájtatosan imádkozván vagy énekelvén.*
43. *A templom az imádság helye levén, ottan beszélgetni, körültekintgetni, hátranézni vagy bármely illetlenséget elkövetni nem szabad.*
44. *Minden tanuló igyekezzék magát imádságos könyvvel ellátni, melyből a templomban imádkozhassék vagy énekelhessen.*
45. *Egyházi körmeneteknél és temtéseknél tartsanak szép rendet és ájtatosan imádkozzanak, mikre nézve a tanító és hitelemző intézkedik.*
46. *Szintoly szép rendet tartsanak a sz. gyónás és áldozásnál, kerüljenek minden tolagodást.*
47. *Isteni szolgálat után a templomból ismét párosan menjenek ki, előbb a fiúk, azután a leányok, elkerülvén minden tolongást.*
48. *Ha a templomból kijönnek ne szaladgáljanak azonnal szét hanem menjenek csendesen haza.*
49. *A templom körül játszani, lármázni, ácsorogni nem szabad.*

D./Templomon, iskolán kívül.

50. *A tanulók magaviselete templomon, és iskolán kívül is illedelmes és szerény legyen.*
51. *Utcán, piacon lármázni, ides-tova szaladgálni, egymást lökdösni nem illik, nem szabad.*
52. *A játékok is illedelmesek legyenek; a lármát, kiabálást, czivakodást ezeknél is kerülni kell.*

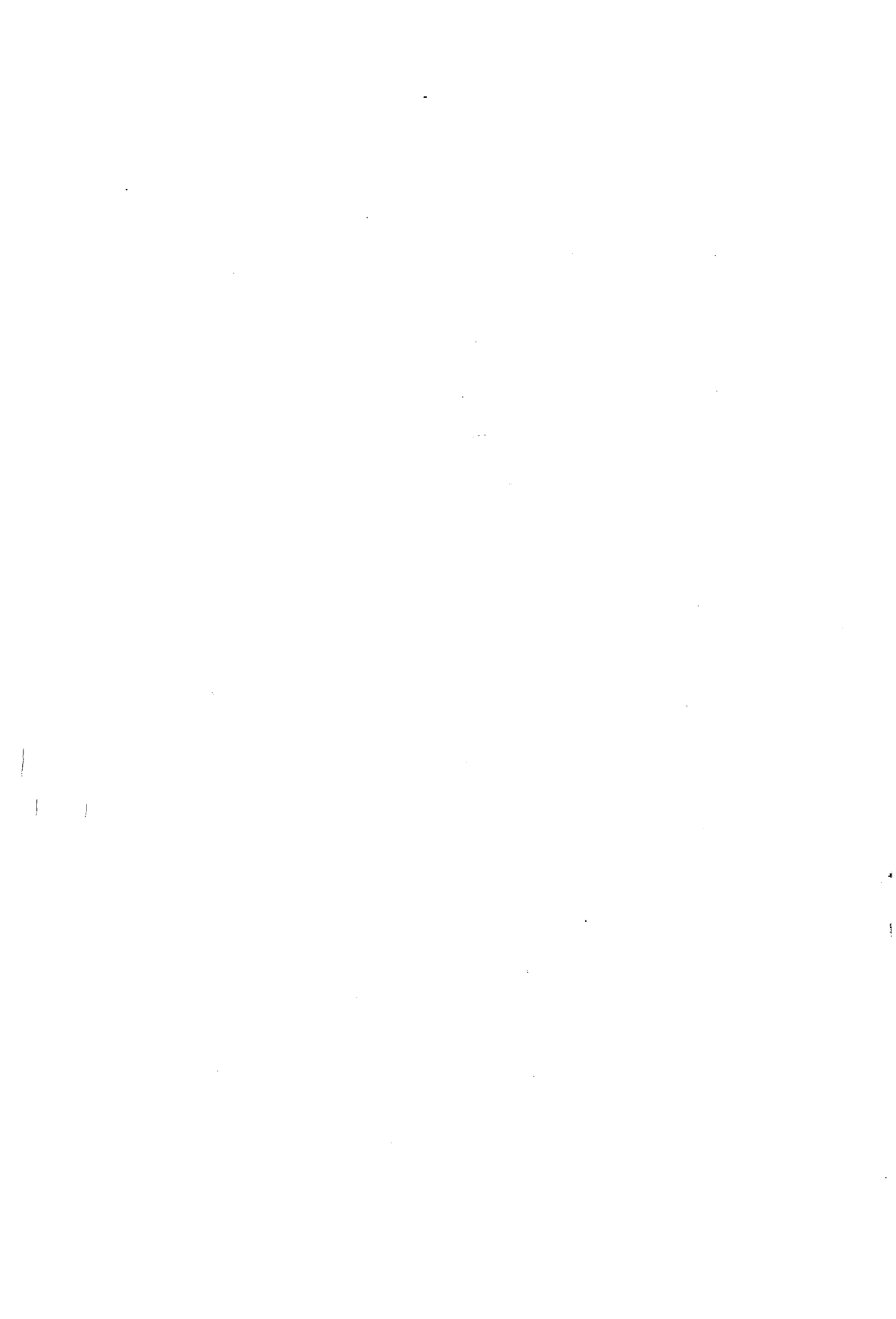
53. *A fiúk fiúkkal;leányok leányokkal játszanak.*
54. *Olyan játékot, mely az egészségnek ártana, vagy illetlen lenne, kerüljenek. Eziránt kérdezzék meg szülőiket vagy a tanítót.*
55. *Ha valamelyik az iskolában megrovást, vagy büntetést kapott, azt iskolán kívül neki szemére vetni, őt ezért kinevetni, vagy kigúnyolni, faggatni nem szabad.*
56. *Senkinek se tegyenek kárt. Máséhoz nyúlni, vagy azt elvinni különösen fákat sértegetni, eltördelni a legszigorúbban tiltatik.*
57. *Templomokra, házakra, kerítésekre, ajtókra firkálni v. azokat bemocskolni tilos.*
58. *Utcán, udvarokon kővel, tégladarabokkal vagy egyébvel hajigálni nem szabad.*
59. *Szekerek, szánkók után szaladni, vagy hátulról beléjük kapaszkodni tiltatik.*
60. *Izzadtan vizet ne igyanak, le ne vetkezzenek, a hideg földre le ne feküdjenek, mert az ártalmas.*
61. *Ugyszintén ismeretlen füveket, gyökereket, bogyókat gombákat ne egyenek, mert mindezek megárrthatnak és nagyon veszélyesek lehetnek.*
62. *Veszedelmes jégen ne korcsolyázzanak.*
63. *Szabadban különös engedély nélkül fürödni szigorúan tiltatik.*
64. *Általában ne kövessenek el semmit, mi a szülők, tanítók, vagy az előljáróság által tiltatik.*
65. *Ha valamelyik tiltott dolgot akar elkövetni, azt komolyan intsék meg és igyekezzenek őt attól visszatartóztatni.*
66. *Mit a szülők meghagynak, azt teljesíteni kell örömet és gyorsan.*
67. *A feladott leckét tanulják meg jól, az írásbeli feladványokat végezzék el szorgalmasan és tisztán; ezenkívül gyakorolják magukat otthon az olvasásban, írásban rajzban, számolásban.*
68. *Aki ezen iskolai törvények ellen vét, megdorgálást s a körülményekhez képest büntetést várhat.
A jó rendre vigyázók az utcán történt egyes esetekről jelentést tesznek."*

Tanítók, tantermek, tanulócsoportok száma

8.sz. melléklet

T a n ó v	Tanítók száma	Tantermek száma	Tanulócsoportok száma	1 tanítóra jutó tanulóknak száma	1 tanteremre jutó tanulóknak száma	Megjegyzés
1881-82. tanév						
1.Belvárosi fiú népiskola	4	4	4	79	79	
2.Szállás-Külváros Magyar tannyelvű	2	2	2	38	38	
3.Szállás-Külváros bunyevác-magyar tannyelvű	2	2	2	136	136	
4.Homokváros	1	1	1	97	97	
5.Kiscsávoly	1	1	1	97	97	
6.Istvánmegye	3	2	3	78	117	
7.Szt. János	1	1	1	36	36	
8.Gyakorló iskola	1	1	1	53	53	
9.Zárda	5	5	5	96	96	
10.Református elemi iskola	1	1	1	24	24	
11.Evangélikus elemi népiskola	1	1	1	13	13	
12.Izraelita elemi népiskola	4	4	4	45	45	
Összesen	26	25	26	68	71	

T a n é v	Tanítók száma	Tantermek száma	Tanulósoportok száma	1 tanítóra jutó tanulóknak száma	1 tanteremre jutó tanulóknak száma	Megjegyzés
1894-95. tanév						
1. Belvárosi fiú népiskola	4	4	4	62	62	
2. Felsővárosi népiskola	4	4	6 X	83	83	2 összevont osztály van
3. Alsóvárosi népiskola	8	6	8	77	103	
4. Gyakorló iskola	1	1	1 XX	37	37	3-4 osztályok összevonva
5. Zárda	6	5	6	78	94	
6. Református népiskola	1	1	1 XX	49	49	
7. Evangélikus népiskola	1	1	1 XX	19	19	
8. Izraelita elemi népiskola	4	4	4	58	58	
Összesen	29	26	31	69	77	
1900-1901. tanév						
1. Belvárosi fiú népiskola	4	4	4	52	52	
2. Felsővárosi népiskola	4	4	4	68	68	
3. Alsóvárosi népiskola	8	6	8	68	68	
4. Gyakorló iskola	1	1	1	64	64	
5. Zárda	6	6	6	68	68	
6. Református elemi iskola	1	1	1	36	36	
7. Evangélikus elemi iskola	1	1	1	10	10	
8. Izraelita elemi iskola	4	4	4	54	54	
Összesen	29	27	29	61	66	

KŐHEGYI MIHÁLY

Katymár lakossága a XVIII. század első harmadában

Bácska lakossága az Árpád-korban és a középkorban színmagyar volt. Ezt az oklevelekben található sok ezer jobbágnév egyértelműen bizonyítja.¹ Csak a XV. század második felében települ be nem túl nagy számú délszláv.² A Mohács előtti néhány évben sem változik a kép. Egy 1522-ből származó dézsmalajstrom, mely Bács, Bodrog és Csongrád megye falvainak egy részét tartalmazza;³ valamint egy nemrég közölt 1525-ös per személynév anyaga ugyancsak ezt igazolja.⁴

Az ország három részre szakadása után telepítettek a törökök a Katymárral közvetlenül szomszédos Garára és Borsodra. Ezt az 1560-61. évi tahrir defterből tudjuk. Csak az nem ismeretes, hogy török, délszláv vagy magyar lakókat hoztak ide.⁵ A kalocsai nahije déli határa 1560-ban Báthmonostor–Szeremle–Istvánmegye–Rém–Zside–Jankószállás (Jánoshalma) vonalában húzódott. Valamennyi helységben magyarok éltek.⁶ Az 1578. évi részletes török defter szerint Sári (elpusztult község, területe később Katymár határához tartozott), valamint a tőlünk 20-25 kilométerrel nyugatra fekvő Nagybaracska lakói délszlávok. A keresztnévekből (Radovan, Vuk, Aconko, Dragas, Milos, Vukoszáv, Dragoilo, Dobri-
csa) kitűnik, hogy valószínűleg görögkeleti szerbek.⁷ Katymár lakóinak nevét eddig sajnos nem közölték.

Észak-Bácska falvairól öt adóösszeírást (defter) ismerünk:⁸

A falu neve	Házak száma				
	1554	1570 körül	1580 és 1582	1590	1590/1
Almás			25		35
Bajmok				16	
Bikity			47		42
Borsód			59	60	
Csávoly			22		27
Gara				25	
Katymár				22	
Legyen				18	
Madaras			44	45	
Rigyica				21	
Roglatica			25	25	

¹ A Bács és Bodrog megyére vonatkozó legfontosabb okleveleket a 12 kötetes Zichy okmánytár tartalmazza. Az anyag egy része magyar nyelven is megjelent. KAPOCS Nándor – KŐHEGYI Mihály, 1980.; KAPOCS Nándor – KŐHEGYI Mihály, 1983.

² A magyarországi szerb betelepítés folyamata feltehetőleg a magyarokkal együttműködő Lázár kenéz rigómezei veresége (1389) után gyorsult fel. A Zsigmond király alatti betelepítésre PESTY Frigyes 1877., THALLÓCZY Lajos 1909.

³ SZABÓ István, 1954.

⁴ ENGEL Pál, 1995.

⁵ VASS Előd, 1989. 168.

⁶ VASS Előd, 1980. 85-88., 127., 169., 174., 176.

⁷ A defter egésze nem jelent meg. Sári anyagát lásd HALASI-KUN Tibor 1964. 46., Nagybaracska adatai HAJDÓK Imre – KŐHEGYI Mihály, 1976. 67.,

⁸ STELTZER Frigyes, 1885. 15-17. 19-21.

E táblázatból kiderül, hogy a környék nem volt néptelen, s Katymár is lakott település volt 1590-ben. Hogy kik voltak lakói, az egy másik forrásból kiderül.

A tízenötéves háború (1593-1606) egyik kiemelkedő hadi eseménye Esztergom várának visszavétele volt a töröktől.⁹ A hosszúra nyúlt ostromban mindkét fél seregében harcoltak rációk, s a vár bevétele végül is a bent élő rációk segítségével vált lehetővé.¹⁰ A vár kapitányává Pálffy Miklóst nevezték ki 1595 legvégén. A szüntelenül ide-oda hullámzó harc az egész vidéket pusztává tette. Éppen ezért Pálffy egyik legsürgősebb teendője a vidék benépesítése volt. Először Óbuda és Pócsmegyer környékéről telepített fel embereket, de mindez kevésnek bizonyult. Ezért 1597 nyarán mélyebben lemerészkedik a hódoltságba és Tolnárról hoz újra keresztény embereket. Ekkor a rációkat is meg akarta nyerni céljának, de azok nem álltak rá az alkura. Kénytelen volt részben taktikát változtatni, részben még délebbre leküldeni toborzó legényeit. Kapóra jött, hogy éppen kémeket menesztett a török császár táborába, Filipopolba és Adrinápolyba (Drinápolyba), akik egyúttal egy pátenst vittek a bácskai rációknak, hogy a király jogara alá meneküljenek, és hagyják el a török megsegítését. Ennek nyomán 14 község megígérte a behódolást, és követeket küldött Pálffyhoz, aki a falvak nevét megírta a császárnak, de az oklevél közlője ezeket elhagyta. A rációk a következő feltételeket szabták: első évben nem fognak adót fizetni. Ezzel szemben kötelezik magukat kémszolgálatra. Minden héten 1-2 ember bejelenti majd a török haditerveket a császáriaknak.¹¹

A tapasztalt Pálffy néhány rác ifjat is magához csalogatott, és ők megnyerték a többieket is. Levelének ez a része azonban szétmállott, olvashatatlan, de az eredeti két megállapodást mellékeli leveléhez, s így a végső eredményről ezek a magyar nyelven írott szerződések felvilágosítást adnak. A két egyezségével egyikében 15 a másikban 23 környékbéli község vállalja, hogy Esztergomba költözik.¹² Az egyik így szól:

„Mi Pap Farkas aranyasi, Voichin Radyth borsódi, Jusbas Orgivan nagy-geöriczi, Robacsy Ilia kispatalomi, Kenéz Lázár kachmári, Vökon Kenéz vámtelkei monostori kalugerek: György madarasi, Radyvo ujevrosi, Lázár Kenéz nagypatalomi, Radowány Györgyny, Dobrothe Kenéz legenyi, Lukács Garai zombati, Dragai baskuthi, György Kenéz sári és Mihály körtvélyesi rácz falukban való tisztartók és papok az megnevezett rácz faluknak képekben valljuk ez mi levelünknek rendiben, hogy mi hajtottunk fejet és hódoltunk meg az mi kegyelmes és törvény szerént való fejedelmünknek, az keresztény hatalmas római császárnak és magyarországi királynak, az fölséges Rudolphus császárnak, és köjtjük magunkat ő fölségének, az Magyarország törvénye szerént, azon Magyarország koronájához való hűségre, engedelemre és adó adásra. És mi végeztünk az mi kegyelmes urunkkal az tekéntetes és nagyságos Pálffy Miklós által, úgymint ország kapitányával és urunkkal és alkuttunk meg ilyen okkal, és kötöttük magunkat adó adásra ilyen módon: az míg az fölülről megnevezett falukra haza épülhetünk és haza mehetünk, addig fogadjuk ő fölségének adni minden házas ember egy forintot és ötven pénzt, a kiknek pedig közöttünk feleségek nem volna, de szántó-vető, baromtartó és kereskedő volna, az tartozik adni egy forintot, és ezt fogadjuk megadni esztendőnkint ő fölségének. Ha pedig az falukra haza épülhetünk: akkorra köjtjük magunkat ő fölségének minden törvény szerint való adóra és szolgálatra. Ha pedig mi az mi fogadásunkat és hűségünket meg nem állanánk és meg nem tartanánk, köjtjük magunkat, hogy szabad legyen ő

⁹ JURKOVICS Emil, 1902.

¹⁰ TOLDY Ferenc, 1866. dec. X. lib.X. Cap.8

¹¹ JEDLICSKA Pál, 1897. 627-628.

¹² TAKÁTS Sándor, 1903. 535. Az oklevelekben valóban nincs szó arról, hogy e falvak népe Esztergom környékén lakna, de annyi bizonyos, hogy „az fölülről megnevezett falukra haza épülhetünk” kifejezés szerint a rációk a szerződésalkötés idején nem a régi lakóhelyükön tartózkodtak.; SZAKÁLY Ferenc, 1981. 147-148. A köteleseivel kiállításának helyéből (Ujvár) lehetne talán kiindulni.

fölségének és ő nagyságának minket mindenözt megfogadni, pusztíttatni, mint országnak és keresztyénségnek ellenségét. Ez kötésnek nagyobb bizonyosságára adjunk mi fölül nevezett falubeliek az mi pöcsétes levelönket.

Actum Ujvarii, decima die Aprilis, anno 1598."

A másik egyezséget huszonhárom község megbízottjai írták alá, közülük Szentiván (Felsőszentiván), Biked (Bokod), Halmás (Bácsalmás), Mátéhát (Mátéháza), Bajánk (Bajmok) fekszik Katymárhoz közel, a többi kissé távolabb van, de valamennyi Észak-Bácskában.

Területünk XVI. századi népességtörténetét sűrű homály fedi, bár a királyi Magyarország váraiból kiinduló, és az adószedő hajdúk tevékenységéről szóló panaszlevelek némi fényt vetnek erre. Katymár azonban – sajnálatos módon – ezekben egyetlen egyszer sem szerepel.

Van egy 1543. évre keltezett, helytelenül „dézsmalajstromnak” nevezett forrásunk, mely falvanként tartalmazza a kalocsai érseknek fizetett adókat. Ebben Kacs Már is szerepel 13 forinttal és egy pár csizmával.¹³ Ennek hiteles volta aligha kétséges, annál nagyobb bajok vannak a datálásával. Ennek az igen fontos lajstromnak kritikáját nem végezték el aprólékos pontossággal történészeink, de bizonyos, hogy nem 1548-ban, hanem az 1560-70-es években, vagy még később keletkezett.¹⁴

Van azonban két hiteles okmányunk is Katymár török alatti történetéről. A garamszentbenedeki apátság sok századon át hiteles helyként működött. Az ő levéltárunkban maradt fenn 1641-ből egy oklevél, melyben Milojkovic Horváth Miklósnak adományozták Katymár, Legyen és Gara helységeket. Ennek hárman is ellentmondtak: Balassa Ferenc és András, valamint Lipcsei Bálintné Joó Magdolna.¹⁵ Egy évvel korábban is tiltakozott már ugyanebben az ügyben Lipcsei Bálint neje, Joó Magdolna.¹⁶ 1663-ban Bory Mihályt, Dvornikovics Miklóst és Posegai (Szalatnyai) Horváth Györgyöt iktatják be a bácskai Katymár, Legyen és Gara helységekre, de ennek Szelepcsényi György kalocsai érsek¹⁷ továbbá Gyürki György és Szántó János ellentmondtak.¹⁸

Miután a beiktatás a távolból (longa manu) történt, s nem a helyszínen, nem tudhatjuk, hogy ezek a falvak alójában lakottak voltak-e, vagy pusztán álltak.

Két forrásunk azonban azt bizonyítja, hogy lakott volt a község. Az egyiket „1650 körülre” keltezi közlője, de sok érv szól amellett, hogy talán az 1657-re, de még inkább 1675 körülre datálható. Ebben Katymár 26 forinttal és egy pár csizmával szerepel.¹⁹ Az 1678-as összeírásban – dézsmalajstromnak is nevezik helytelenül – már csak 4 forint 50 dénár a behajtott (vagy behajtandó?) összeg, amiből következően a falu létszáma (esetleg csak gazdasági ereje) erősen megcsappant.²⁰

¹³ DUDÁS Gyula szerk., 1896. I. 257.

¹⁴ SZAKÁLY Ferenc, 1981. 266-267.

¹⁵ IVÁNYI István, 1889-1907. III. 62-63; DUDÁS Gyula szerk. 1896. I. 250.; BOROVSZKY Samu, 1909. I. 93.

¹⁶ IVÁNYI István, 1889-1907. III. 61-62.; BOROVSZKY Samu, 1909. I. 93.

¹⁷ DUDÁS Gyula szerk., 1896. I. 254. Itt esztergomi érseknek mondja Szelepcsényi Györgyöt, aki azonban a mondott időben kalocsai érsek volt. Az ő nevéhez fűződik az a nagyszabású „visszaszerzési” akció, melynek során több száz Bács, Bodrog, sőt Solt megyei község adójára jelentette be igényét. Ennyi birtoka az érseknek soha sem volt. Szakály Ferenc, 1981. 266-267.

¹⁸ Szelepcsényi György és Gyürki György bizonyára rokonok voltak. Szelepcsényi György édesanyja ugyanis Gyürki Zsuzsanna. Szimneyi József, 1891-1914. XIII. 634. Valamiféle atyafiságban állhatott Balassa Ferencsel (az előbbi oklevélben szereplő ellentmondóval) is, mert 1684-es végrendeletével a Nagyszombatban lévő Balassa-házat Buzásy Ferenc özvegyének hagyta örökül. Nagy Iván, 1857-1865. X. 582.

¹⁹ STELTZER Frigyes, 1883. 45-46., újraközölte DUDÁS Gyula szerk., 1896. I. 259-261.

²⁰ STELTZER Frigyes, 1883. 46-47., újraközölte DUDÁS Gyula szerk., 1896. I. 261. Hivatkozik az adatra, de az 1679-re teszi IVÁNYI István, 1889-1907. III. 62.

A Buda felszabadítása (1686) körüli harcok nyomán nagyarányú délszláv népesség érkezett területünkre. 1687. július 30-án Petrovits Novak rác kapitány Miksa Emánuel bajor választófejedelemnek azt az ajánlatot tette, hogy 10.000 fegyverest vezet a török iga alatt nyögő Szerbiából a császári hadsereghez.²¹ Egy részük hamarosan megérkezett, mert július 9-én Miksa már katolikus rácokat ajánl az udvari haditanács kegyeibe, és azt kéri, engedjenek ezeknek át három palánkot (Szabadkán, Szegeden és Baján), ahol lakhatnának.²² Az udvari haditanács az ügyet Caraffa tábornoknak adta ki véleményezésre. Ebből az aktából tudjuk, hogy 1.500 fegyverforgató férfiról volt szó. Szeptember 1-jén a haditanács azt az utasítást adta, hogy az érkezőket Szeged, Szabadka és Baja palánkjába telepítsék le. És csakugyan a szabadkai Ferenc-rendi barátok anyakönyvében, melyet 1687. december 1-jétől vezettek, szinte kizárólag bunyevác nevek szerepelnek.²³ Később azután szétrajzottak és a Bajával szomszédos helységeket is benépesítették (Csávoly, Gara, Bácsbokod, Hercegszántó, Bácsalmás).²⁴ A következő évben pedig már Badeni Lajos seregének, amely mélyen bent harcolt szerb területen, leghűségesebb harcosait jelentették.²⁵ A szerb lakosság várta, sőt küldöttségekkel sürgette felszabadítását.²⁶

A megye török utáni első összeírásában (1699) Katymár neve nem szerepel.²⁷ Feltételezhető lenne ugyan, hogy a munkát végzők tévedésből kihagyták, ám az egy évvel későbbi Olber-féle összeírásban pusztá faluként említik.²⁸ Annyit jelent ez, hogy Buda visszafoglalásától a zentai csatáig terjedő időben, az éppen vidékünkön ide-oda hömpölygő hadjáratok tíz-tizenöt esztendejében a falut elhagyták lakói. A Rákóczi szabadságharc nem kedvezett Bács és Bodrog megyék betelepítésének, sőt a népesség nagy arányú pusztítását vonta maga után. Rákóczi Ferenc ugyan kísérletet tett a rácok megnyerésére, de amikor ez kudarcba fulladt, maga a fejedelem ment a „Bácskaságra”.²⁹ 1704 június utolsó napjaiban már úton van lefelé. Emlékiratában ezeket írja a rácokról: „*Ez a nemzet...meghúzódtott lakóhelyeiken, amikor tudta, hogy valamelyik hadtestem a közelben táborozik, de amint a mieink eltávolodtak, összegyűltek és rácsaptak a városokra és falvakra, ahol csak asszonyok és öregek maradtak. Ezekkel azután egész barbár módon bántak el, a nőket és gyerekeket lemészárolták, a házakat felgyújtották.*”³⁰

A kocsiakra ültetett magyar gyalogság váratlan gyorsasággal Bátmonostornál termett, ahol a mai Pusztafalu nevű határreszen állott monostort megtámadta, és a benne levő kalugyereket (görögkeleti papokat) legyilkolta.³¹ A kurucok itt, szerb források szerint, hajmerezető kegyetlenségeket vittek végbe. A támadás természetesen nem állott meg Bátmonostornál, a harcok tüze körülkigyózta a környező falvakat, majd tovarohant. „*A rácok mindenfelé menekültek, a mieink vadászatot tartottak rájuk a mocsarakban és rájuk gyűjtötték a nádasokat, ahová visszavonultak. Éreztem, hogy ez a vállalkozás nem nagy becsületet szerez nekem...*”-írja Rákóczi későbbi visszaemlékezéseiben.³² A kurucok éppen olyan

²¹ REIZNER János, 1899-1900. I. 204.

²² DUDÁS Gyula, 1904. 115-116.

²³ IVÁNYI István, 1886. I. 87-91.

²⁴ BODOR Antal, 1914. 7.

²⁵ GROSCHEMIDT Gábor, 1850. 27.

²⁶ HORVÁTH Jenő, 1941. 66-67., REDLICH Oswald, 1925.; FRISCHAUER Paul, 1933.

²⁷ IVÁNYI István, 1885/a. A szomszédos községek szerepelnek: Bátmonostor, Baraicska, Csátalja, Hercegszántó, Regőce, Bácsborsód.

²⁸ IVÁNYI István, 1889-1907. III. 62. Közel négy évtizedig tartó kutatómunkám során sem sikerült az Olber-féle összeírás nyomára bukkannom.

²⁹ CZIRÁKY Gyula, 1893. 11.

³⁰ RÁKÓCZI Ferenc, 1951. 84-85.

³¹ IVÁNYI István, 1885/b. 17.

³² RÁKÓCZI Ferenc, 1951. 86-90.

kíméletlenül pusztítottak mindent, mint a rácok, a Bácska írtóháború színterévé vált. A Baja, Bátmonostor irányából jövő betörés hírére a rácok fejvesztett menekülésbe kezdtek a Szerémség felé, úgyhogy Rákóczi hadai Titelig nem is ütköztek nagyobb, szervezett ellenállásba. Bács erődjét minden ostrom nélkül feladták a császáriak (július 12).³³ Darvas Ferenc kamarai főhadbiztos július 19-én ezeket írja Kecskemét érdemes tanácsának: „... mi az egész Bácsországbán, Dunán-Tiszán innen lévő nagy roppant helyeket összeégettük.”³⁴

A harcok elültével azonban benépesedett a falu. 1714-ben egy bírót és 17 szerb gazdát írtak össze Katymáron.³⁵

Az első hivatalos összeírás (1715) az egész ország területét érintette, és név szerint tüntette fel a gazdákat, tehát témánk szempontjából elsőrendűen fontos lenne. A megye helytörténészei még látták ezt a forrást.³⁶ Vélhetően a megyei levéltárban volt (van?) meg a másolat, mert az Országos Levéltárban hiába próbáltunk az eredetinek a nyomára bukkanni. Az iratokat rendező levéltárosok sem találták meg, vagy harminc évvel ezelőtt Bodrog megye összeírását.³⁷

Az 1715-ös munkálatok nem váltották be a bécsi kormánynak azt a reményét, hogy Magyarország lakosságának számáról, gazdasági erejéről pontos adatokkal rendelkezék, ezért 1720-ban megismételték azt.³⁸ Szerencsénkre ennek iratai a birtokunkban vannak.³⁹ Az újvidéki Vajdasági Levéltárban őriznek viszont egy 1725/26-ban keletkezett összeírást.⁴⁰ Ennek a két névsornak az összevetése számos tanulsággal szolgál, de mi ezúttal csak a népességtörténetre fektettük a hangsúlyt.

A két összeírásban 21 családfő szerepel. 1720-ban hét, 1726-ban 14 személyt írtak össze. Közülük kettő (Grekics=Krekity Márian, Szélics Péter) mindkét listán szerepel. A faluban jelenleg – az összeírásokban található nevek közül – a következők élnek: Allaga, Ispánovity, Krékity, Mamuzsity, Zélity. Bízvást hozzá számíthatjuk a magyar összeírók által félrehallott, rosszul leírt neveket is (Grékity=Krékity, Szélity=Zélity), valamint az idők folyamán az apanévképző elhagyásával lerövidült neveket (Ispánovity=Ispán, Polakovics=Polyák, Vujkovics=Vujkov).⁴¹ A két összeírásban szereplő név közül ma már nincs a faluban Czanetity, Dotur, Gyurity, Keozev (?), Szvélics, Vrányidics, Vukovics.

A vezetéknevekből, valamint a keresztnevekből annyi bizvást megállapítható, hogy Katymár lakói 1720-ban bunyevácok voltak. Ezt megerősíti az 1725/26-os összeírás is. Mindez annyit jelent, hogy az eredetileg a török felszabadító harcok során Baja, Szabadka

³³ DUDÁS Gyula szerk., 1896. I. 393.

³⁴ MUHI János, 1944. 86.

³⁵ IVÁNYI István, 1889-1907. III. 62.; BOROVSKY Samu, 1909. I. 92., de a hivatkozott részt Iványi István is írta.

³⁶ IVÁNYI István, 1889-1907. III. 62.

³⁷ DÁVID Zoltán, 1957. 151.

³⁸ BOTLÓ Béla – VERES Miklós, 1968. 297.

³⁹ Magyar Országos Levéltár 1720-as országos összeírás. Regnicoláris Levéltár Lad. EE. nr. 2. frusta 6. – összesen 7 gazda.

⁴⁰ SEČANSZKI, Živan, 1952. 275. összesen 14 gazda. – Az összeírás végén még a következő adatok találhatóak: Személyek száma: 34, igás ökör: 66, igás tehén: 52, igás ló: 45, 3 éves borjú: 5, 3 éves tinó: 29. A pusztákon és a birtokokon kívül: ökör: –, tehén: 30, tinó: 21, ló: 14, fejős kecske vagy juh: 600, 1 éves ártány: 45, méhkas: 5, boroshordó: –. A területen belül vagy kívül hozadék ősziékből pozsonyi mérőben: búza: 915, vegyes rozs: –, árpa: 422, tavasziékból: zab: 101, árpa: –, köles: 75, török búza vagy cirok: –, marhakereskedő: –, kereskedő: –, iparos segéddel vagy segéd nélkül: –, vizimalom: –, szárazmalom: –, sörfőzde: –, pálinkafőzde: –.

⁴¹ A nevek azonosításánál nagy haszonnal forgattuk Peič Marko – Bačlija Grgo, 1994 könyvét, mely a bácskai bunyevácok teljes névsorát tartalmazza. Az 1720-as és az 1725-ös összeírásban feltüntetett nevek közül nem szerepelnek a könyvben: Czanetity, Kecsov, Pesin, Vrányidics. A négy közül az amúgy is bizonytalan olvasatú Kecsov helyett Kecsev, Pesin helyett Pesics, Vrányidics helyett Vrányatics található a könyvben. A bizonyára nem szláv nyelvű hivatalos megbízottak elérhették a neveket. A korabeli ortográfia is ingadozó.

és Szeged palánkokba telepített bunyevácok a Rákóczi szabadságharc után benépesítették Észak-Bácska falvait.

Irodalom

- BODOR Antal
1914 Dél-magyarországi telepítések története s hatása a mai közállapotokra. Budapest.
- BOROVSKY Samu
1909 Bács-Bodrog vármegye 1-2. Budapest.
- BOTTLÓ Béla – VERES Miklós
1968 Regnicoláris Levéltár. Budapest.
- BTTE Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve. Zombor.
- CZIRÁKY Gyula
1893 A duna-földvári vár ostroma és bevétele 1705-ben, Dunaföldvár.
- DÁVID Zoltán
1957 Az 1715-20. évi összeírás. In: A történelmi statisztika forrásai. szerk. Kovacsics József. Budapest. 145-199.
- DUDÁS Gyula szerk.
1896 Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. 1-2. Zombor.
- 1904 A bunyevácok története, 1526-1711. In: BTTE 114-133.
- ENGEL Pál
1995 Egy bácskai jobbágynévsor 1525-ből. Történelmi Szemle, 37. évf. 3. 353-364.
- FRISCHAUER Paul
1933 Prinz Eugen, Berlin.
- (GROSCHMIDT Gábor)
1850 Oesterreich, Ungarn und die Woiwodina, Wien.
- HALASI-KUN Tibor
1964 Sixteenth-Century Turkish settlement in Southern Hungary (16. századi török települések Dél-Magyarországon). In: Belleten Türk Tarih Kurumu XXVII. 109. Ankara.
- HAJDÓK Imre – KŐHEGYI Mihály
1976 Nagybaracska földrajza és története 1848-ig. Baja.

- HORVÁTH Jenő
[1941] Szavójai Jenő herceg. A dunai monarchia kialakulása. Budapest.
- IVÁNYI István
1885/a Bács vármegye összeírása 1699. évről. In: BTTE 26-31.
1885/b A tiszai határőrvidék 1686-1750. Budapest.
- 1889-1907 Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. 1-5. Szabadka.
- 1886-1892 Szabadka szabad királyi város története. 1-2. Szabadka.
- JEDLICSKA Pál
1897 Adatok erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnek életrajza és korához. Eger.
- JURKOVICS Emil
1902 Haretéri tudósítás az esztergomi táborból az 1594. máj. 5-12-ig végbe ment eseményekről. In: Történelmi Tár 579-580.
- KAPOCS Nándor – KŐHEGYI
Mihály
1980 Szeremle középkori oklevelei a Zichy okmánytárban. Baja.
1983 Katymár és környékének középkori oklevelei a Zichy okmánytárban. Baja.
- MUHI János
1944 Zombor története. Zombor.
- NAGY Iván
1857-1865 Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 1-12. Pest.
- PEIĆ Marko – BAČLIJA Grgo
1994 Imeneslo Bačkih Bunjevaca. Szabadka.
- PESTY Frigyes
1877 Brankovics György szerb despota birtokviszonyai Magyarországon. Budapest.
- RÁKÓCZI Ferenc
1951 II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Ford. és bev.: Vas István. Budapest.
- REDLICH Oswald
1925 Savojai Jenő herceg. Századok. 59. évf. 7-8. 225-233.

- REIZNER János
1899-1900 Szeged története 1-4. Szeged.
- STELTZER Frigyes
1883 Geschichte der Bácska. Újvidék.
1885 Bácskai adatok a török defterekben. In: BTTE 3-4. füzet 14-27.
- SZABÓ István
1954 Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Budapest.
- SZAKÁLY Ferenc
1981 Magyar adóztatás a török hódoltságban. Budapest.
- SEČANSKI, Živan
1952 Popisi stanovništva Bačke tokom osamnaestog veka. Belgrád.
- SZINNYEI József
1891-1914 Magyar írók élete és munkái 1-14. Budapest.
- TAKÁTS Sándor
1903 Telepítések Esztergom vidékére a XVI. század végén. Századok 37. évf. 531-536.
- THALLÓCZY Lajos
1909 Bosnyák és szerb élet- és nemzedékrajzi tanulmányok. Budapest.
- TOLDY Ferenc
1866 Baranyai Decsi János Magyar Históriaja 1592-1598. (Mon. Hung. Hist. XVII.) Pest.
- TT Történelmi Tár
- VASS Előd
1980 Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai. Kalocsa.
1989 Török megszállás alatt. In: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Szerk. Kőhegyi Mihály 159-199. Budapest.
- Zichy okm.
1871-1931 A zichy és vásonkői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára 1-12. Szerk. Lukacsics Pál. Budapest.

KŐFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926-1948

*„Elmenvén az egész világra, hirdessétek
az evangéliumot minden teremtménynek”
(Márk 16,15)*

Katolikus missziók Kínában

A „misszió” szó egyházi értelemben a keresztény hit terjesztését jelenti az ún. pogány népek között. Az első keresztények a fenti idézet szellemében kezdték meg térítő tevékenységüket és ezt vette alapul az egyház a korai középkorban is, mikor a germán és szláv népek között végzett missziós munkát, de később a keresztes háborúk indítékai között is szerepelt a kereszténység kiterjesztésének gondolata. Az újkori missziók összefonódtak a gyarmatosítási politikával, így a gyarmati rendszerek széthullása a keresztény missziók válságát is magával hozta. A II. vatikáni zsinat szerint a tulajdonképpeni missziós munkát meg kell előznie az egyház karitatív, szociális és kulturális tevékenységének és követnie kell a helyi hierarchia mielőbbi kiépítésének, a bennszülött papság kiképzésének és munkába állításának.¹

A szerzetesek mindig is élharcosai voltak mind a tágabb értelemben vett misszióknak (Isten országának hirdetése és építése), mind a szűkebb értelemben vett misszióknak (emberek, csoportok, területek evangelizálása, akik ill. ahol még nem ismerik Krisztust).² Kínát is – néhány kivételtől eltekintve – szinte kizárólag szerzetesek evangelizálták.

A Kínába érkező első igazi misszionárius, a ferences Giovanni da Montecorvino volt, aki 1294-ben érkezett Pekingbe, ott 34 éven át térített és ő lett Peking első érseke. Később több ferences csoport is indult a fejlődő misszió megsegítésére, de az első ferences kínai misszió 1386-ra megszűnt, alig hagyva valami nyomot maga után.³ Eredményesebb volt a jezsuiták missziója.⁴ Az első két hittérítő, aki 1583-ban Kínában letelepedési engedélyt kapott a jezsuita Michele Ruggieri és Matteo Ricci volt.⁵ A jezsuita misszionáriusok alaposan felkészültek Kína lelki meghódítására. Megtanulták az ország nyelvét, kiképezték magukat az ott kedvelt tudományokban, a matematikában és a csillagászatban. Pater Ricci először a buddhista szerzetesek, majd a tudósok ruhájában tevékenykedett, kínai nyelven filozófiai művet írt, megrajzolta Kína térképét. Tudományos munkásságát a császár is elismerte, s megengedte neki, hogy Pekingben telepedjen le és templomot építsen. A hitterjesztő és tanító tevékenységének eredményeként 1608-ban 2500-an vallották magukat kereszténynek. Ricci halála után a jezsuiták megszerkesztették a katolikus „kínai rítust”, amely a kínai szertartások hozzáadásával, de a lényeg sérelme nélkül módosította az egyház általános liturgiáját. A kereszténység ügye jól haladt előre, 1674-ben már volt bennszülött

¹ VALLÁSTÖRTÉNETI kislexikon 1983. 177.

² PUSKELY Mária, 1998. II. 825-830.

³ PUSKELY Mária, 1998. I. 648-649.

⁴ A jezsuiták kínai missziójához lásd még: RÁCZ Zoltán, 1974. 89-100.

⁵ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 203.

apostoli vikárius, 1690-ben pedig a Szentszék megszervezte a pekingi és a nankingi püspökségeket. 1692-ben a kínai császár megszüntette a keresztényellenes törvényeket és szabaddá tette az evangélium hirdetését.⁶

A kolduló rendek tagjai, de főleg a domonkosok,⁷ akik 1631-ben jelentek meg Kínában, a jezsuitáknak a kínai hagyományokhoz, szokásokhoz való alkalmazkodásában⁸ a pogányság pártolását látták és egyre erősebben támadták a jezsuiták eljárását. A kitört rítusvita lezárásaként a Szentszék végül is 1742-ben végleg elvetette és betiltotta a kínai rítust.⁹

A vita a császárokat és magát a kínai népet is bizalmatlanná tette a kereszténység iránt, amelynek kételkedve hallgatott hitigazságait egyre kevésbé fogadták el. Megindult a keresztényüldözés és a misszionáriusok kiutasítása az országból. Csak a jezsuitáknak engedték meg, hogy mint udvari matematikusok és csillagászok működjenek a császári udvarban, azonban a kínaiak között nem folytathattak térítő tevékenységet, a kínaiak pedig nem vehették föl a kereszténységet. Az ismétlődő üldözések, a paphiány, valamint a Jézus Társaság 1773-as feloszlata megakasztották a korábban virágzó missziók fejlődését, amelyekhez közel három millió katolikus tartozott, így az addig elért eredmények is lassan elesztek.¹⁰

Ám a kínai missziók helyzetének ellehetetlenülése nem volt egyedi jelenség. A 18. század végén világszerte csökkent a missziós tevékenység. A felvilágosodás eszméinek terjedése, a jezsuita rend feloszlata, sok más kolostor, illetve szerzetes rend megszűntése a hittérítők számának megfogyatkozásához vezetett. A missziók fenntartásához szükséges anyagi támogatás is elmaradt, mert a forradalmak és háborús viszályok idején az európai államok nem tudtak, vagy nem akartak segíteni, az egyház missziós intézményei pedig megszűntek, vagy csak csökkent intenzitással működtek. Ez a helyzet a napóleoni háborúk után változott meg. A missziós tevékenység az 1830-as években indult meg teljes erővel, ekkor a fokozódó gyarmatosítás arra ösztönözte az európai hatalmakat, hogy élénken támogassák saját nemzetük hithirdetőinek munkáját. A közlekedési eszközök (gőzhajó, vasút) fejlődése pedig technikailag segítette a misszionáriusok tevékenységét.¹¹

A pápák már a 16-17. században is törekedtek arra, hogy a missziók ügyének egységes koordinálását Róma végezze. 1622-ben az addig rendszertelen hitherjesztő munka központi irányítására hozta létre XV. Gergely pápa az egész világ missziós tevékenységét összefogó és irányító szervezetet „Sacra Congregatio de Propaganda Fide”, azaz Hitherjesztési Kongregáció néven. A kongregáció munkája által a gyarmatosítással összekapcsolt hitherjesztésből a legfőbb egyházi központból irányított hitherjesztés lett, a missziók minden kérdése e hatóság illetékessége alá került.¹² A missziós ügy 18. század végén tapasztalható hanyatlása után VII. Pius állította helyre 1817-ben a Congregatio de Propaganda Fide-t, a világmissziók vezetését azonban csak XVI. Gergely pápasága idején¹³ vette át véglegesen ez a szervezet.¹⁴ A központi vezetés fejlődése mellett új missziós szerzetesrendek is alakultak,¹⁵ valamint a hívő tömegek körében is egyre több missziós világi egyesület jött létre. Ez utóbbiak

⁶ Uo. 204.

⁷ A későbbi ferences, domonkos, lazarista stb. misszióról, valamint a kínai misszióba a 19-20. században bekapcsolódó szerzetesrendekről lásd bővebben: PUSKELY Mária, 1998. I. 649-653.

⁸ Ezalatt az egyház parancsainak enyhítése, szentmiséken a kínai nyelv használata stb. értendő.

⁹ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 204. Ehhez lásd még: ADRIÁNYI Gábor, 1990. 209.

¹⁰ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 204.; HÉVEY Gyula, 1914. 28-30.

¹¹ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 422.

¹² Uo. 194.

¹³ XVI. Gergely pápasága: 1831-1846.

¹⁴ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 422.

¹⁵ A hittérítésbe a visszaállított jezsuita rend is bekapcsolódhatott.

közül fontos megemlíteni az 1822-ben alapított Hitterjesztés Egyesületét, amely eleinte csak francia, később azonban nemzetközi jellegű és elterjedésű intézmény lett. Többek között ekkoriban, 1843-ban jött létre Jézus Gyermekségének Társulata is. Az egyesületek tagjai imáikon kívül adományaikkal is segítették a hithirdetőket.¹⁶

A kínai katolikus missziókat nagyrészt elpusztították ugyan a 18. században elkezdődött üldözések, de a kereszténységet, a keresztény híveket nem tudták teljesen megsemmisíteni. Amikor a hódító politikát folytató, a két ópium háborút¹⁷ kibomboló európai hatalmak követelésére a kínai kormány szabad vallásgyakorlatot és a misszionáriusok számára letelepedést engedélyezett (1860), a missziók újból felvirágoztak. A fellendülést az idegen- és kereszténygyűlölet sem tudta megakadályozni. A legsúlyosabb üldözések közé tartozott az 1870-es tiencsini vérfürdő¹⁸ és az 1899-1901-es „boxerlázadás”.¹⁹ A missziókat ért veszteségek ellenére a keresztény hit terjedése szépen haladt. A jezsuiták csak 1842 -ben tudtak visszatérni Kínába, de 1850-ben a joghatóságuk alá tartozó területen a hívek száma már elérte a 70.000-et.²⁰ A külföldről érkezett hittérítőkkel együtt nőtt évről évre a kínai papok, szerzetesnők, katekéták száma, akik azon fáradoztak, hogy meggyökereztesék a katolicizmust az országban, ahol 1912-ben a hívek száma 1,4 millió, a bennszülött papságé pedig 724 volt. XIII. Leó pápa a missziós körzetek számát 15-re emelte.²¹

A köztársaság kikiáltása óta²² Kína állandó forrongások színhelye lett. Bár az új alkotmány biztosította a vallás szabad gyakorlatát, de a belháborúk, a mindenfelé garázdálkodó fegyveres rablóbandák és a túlzó nacionalizmus megnyilvánulásai nagyon sok kárt okoztak a misszióknak. Ezeket növelték a járványok, az éhínségek és a gyakori árvizek.²³

¹⁶ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 423-424.

¹⁷ A angolok ópiumot természetek Indiában és ezt Kínába exportálták, amiért ezüsttel fizettek a kínaiak. Az angoloknak jól jövedelmező, hivatalos ópiumkereskedelem betiltása után tovább folytatódott az ópium illegális csempészése. A kínai császár megbízottja 1839-ben az európai kereskedőket az ópiumkészletek átadására és az ópium-behozatal megszüntetésére szólította fel. Az angolok háborúval válaszoltak [ún. első ópiumháború (1840-42)]. A háború bizonyította az európai fegyverek fölényét, az 1842-ben megkötött nankingi békeben Kína átengedte az angoloknak Hongkongot, kereskedelmi concessziót adott öt szerződéses kikötőnek. 1844-től hasonló „egyenlőtlen szerződéseket” kényszerítettek Kínára (vám, közigazgatás stb.). A második ópiumháború (vagy dzsunkaháború) 1856-ban amiatt tört ki, hogy egy dzsunka visszaelt a brit lobogó használatával. Az európai hatalmak győzelmével végződő háborút először az 1858-ban aláírt angol-kínai, francia-kínai ún. tiencsini szerződés zárta le (Anglia és Franciaország jogot kapott diplomáciai küldöttségek tartására Pekingben, a brit és francia állampolgárok szabad közlekedési és hajózási jogot, a keresztény hittérítők korlátlan tevékenységi jogot kaptak, a kereskedelem engedélyezése stb.). A harcok kiújulása után, az 1860-ban aláírt pekingsi szerződés lényegében az 1858-as szerződés pontjait erősítette meg. KINDER, Hermann – HILGEMANN, Werner, 1994. 369.; JEFIMOV, G. V., [é. n.] 36-67.

¹⁸ 1870 júniusában idegenellenes megmozdulásra került sor Tiencsinben, amelynek során meggyilkolták a francia konzult, amit európai büntetőakció követett. KINDER, Hermann – HILGEMANN, Werner, 1994. 369.; JEFIMOV, G. V., [é. n.] 415.

¹⁹ A boxerek, a „Ji-ho-csüan” (annyi mint: „A béke és az igazságosság ökle”) nevű titkos társaság tagjai váltak az idegenek elleni fellépés fő szervezőivé. Rombolták a nyugati civilizáció behatolása következményeinek tekintett létesítményeket (vasút, távíró), s külföldieket, keresztényeket, misszionáriusokat gyilkoltak meg (többek között a német követet is), ostrom alá vették a diplomáciai negyedet. Nem késett soká a nyolc külföldi nagyhatalom büntetőexpedíciója sem, intervenció csapataik elfoglalták a korábban boxer-kézén lévő Pekinget, majd véresen leszámoltak a félkelőkkel. 1901-ben írták alá az ún. „boxer-jegyzőkönyvet”, amely Kínát nagy összegű jóvátételre kötelezte. KINDER, Hermann – HILGEMANN, Werner, 1994. 369.; JEFIMOV, G. V., [é. n.] 126-142.; 20. századi egyetemes történet, 1995. I. 145.

²⁰ PUSKELY Mária, 1998. I. 649.

²¹ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 429.

²² 1911 októberében tört ki Szun Jat-szen vezetésével a Kína radikális megújításáért indított forradalom, ennek következtében a Mandzsu-dinasztia lemondott a császári trónról és 1912. január 1-jén hivatalosan kikiáltották a Kínai Köztársaságot. KINDER, Hermann – HILGEMANN, Werner, 1994. 369.; 20. századi egyetemes történet, 1995. I. 148-149.; JORDÁN Gyula, 1999. 26-32.

²³ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 429.

Az első világháború is igen súlyos károkat okozott a katolikus missziókban, a hittérítőket vagy katonai szolgálatra hívták be, vagy elűzték, internálták, így a misszionáriusok nélkül maradt területeken megbénult a missziós tevékenység. A hitterjesztő munkát ért károk helyrehozatalában elsősorban a pápák tettek sokat. XV. Benedek 1919-ben kiadott missziós enciklikájában legfőbb feladatként a bennszülött papság kiképzését jelölte meg. A missziós munka fellendítésében nagy szerepet játszott XI. Pius pápasága is,²⁴ ő ugyanis legfőbb feladatai közt tartotta számon a missziós ügy népszerűsítését és támogatását. Ennek érdekében 1922-ben missziós kongresszust hívott össze Rómában,²⁵ az 1925-ös Szentévbén pedig a Vatikánban hatalmas missziós kiállítást rendeztetett. Az 1926-ban kiadott missziós körlevelében a püspököket felszólította a missziók ügyének előmozdítására, a papságot és a híveket pedig a missziók minden lehetséges módon való támogatására kérte. A bennszülött hierarchia kiépítését mozdította elő azzal, hogy 1926 októberében hat kínai származású püspököt szentelt föl a Szent Péter bazilikában.²⁶

A két világháború között fellendült a missziós munka. Az egyház a bennszülött papság kiképzése mellett a hazai nyelvű és szellemű vallásos irodalom, valamint a hittudomány fejlesztésére is törekedett és igyekezett minél nagyobb anyagi erőforrásokat biztosítani a missziók számára.

Érthető tehát, hogy 1925-ben, a missziók egyház általi erőteljes felkarolását látva, miért adott a Kalocsai Iskolanővérek általános főnöknője kedvező választ egy kínai misszió alapítására vonatkozó felkérésre.

A Kalocsai Iskolanővérek bekapcsolódása a missziós tevékenységbe

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának gyökerei a 16-17. század fordulóján Fourier Szent Péter és Boldog Alix Le Clerc által létrehozott Miasszonyunkról nevezett Ágostonos Kanonisszák kongregációjáig nyúlnak vissza. A nevezett szerzetes társulat egyik ágaként alakult ki a működését Bajorországban megkezdő, de az évek során Csehországra is eljutó Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek kongregációja. Magyarországra Kunszt József kalocsai érsek hívta meg 1860-ban a Csehországban sikeresen működő apácákat, akik később szervezetenként elváltak az anyaháztól és létrehozták az önálló, Miasszonyunkról nevezett *Kalocsai Szegény Iskolanővérek* társulatát.²⁷ A szerzetesnők célja „a felebaráti szeretet gyakorlása a leányifjúság nevelése és tanítása által, a katolikus egyház szellemében és elvei szerint.”²⁸ A nővérek, kalocsai megtelepedésük után sorra alapították zárdáikat, először csak a kalocsai egyházmegyében, majd annak határain túl is. Az általuk vezetett intézmények nagyrészt tanintézetek voltak (elemi és polgári leányiskolák, elemi és polgári iskolai tanítónőképző, óvónőképző, mezőgazdasági lányközépiskola), de működtettek óvodákat, árvaházakat is, ideiglenesen vezették a kalocsai papnevelő-intézetben a konyhát, az érseki kastélyban a konyhát és a mosóházat. A társulat tagjai – feladatuk és működésük szerint – két csoportba tartoztak: az iskolás nővérek tanítottak, ők viselhetek házfőnöknői, gondnoknői, jelölt- illetve újoncmesternői

²⁴ XI. Pius pápasága: 1922-1939.

²⁵ A kongresszust a Hitterjesztési Kongregáció megalapításának 300. évfordulója tiszteletére hívták össze.

²⁶ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 539., 639.

²⁷ A társulat részletes történetére vonatkozóan lásd: FRANZ Mária Terézia, 1925.; ÓNODI Márta, 1999. 9-14.

²⁸ A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XII. 6. A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Szerzetes Társulatának iratai (a továbbiakban: XII. 6.) A társulat szabályai. 1930. 2.

tisztet, míg a házi nővérek a zárdák, iskolák és internátusok tisztántartásával, mosással, főzéssel, kerti és házkörüli munkákkal foglalkoztak. A társulat élén az általános főnöknő (Tisztelendő Anya) állt, tanácsadó és segítő testülete a kormányzótanács volt.

A társulat tagjaiban már régóta érlelődött a missziós hivatás. A nővérekre már 1899-ben nagy hatást gyakorolt egy magyar jezsuita hithirdető, aki Afrikában tevékenykedett és a néger missziók érdekében Kalocsán is agitált. Az akkori általános főnöknő²⁹ azonban még nem látta elérkezettnek az időt egy missziós vállalkozásra. 1915-ben, ugyancsak missziós céllal néhány nővért kértek Bulgáriába, de az első világháború megakadályozta a terv megvalósulását. 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a társulatot a feloszlítás veszélye fenyegette, ekkor merült fel újra a külföldi missziókban való részvétel gondolata, de a politikai helyzet akkor sem kedvezett az ügynek. Az 1920-as években azonban több olyan hatás is érte a nővéreket,³⁰ amelyek egyre fokozták egyes nővérekben a missziós hivatás utáni vágyat. A nővérek Szarvas Miklós, Kínába induló első magyar jezsuita misszionárius búcsúztatásakor, – majd később levélben is – kérték őt, hogy ha a misszióban leánynevelő-intézetet alapítanak, akkor gondoljanak a Kalocsai Iskolanővérekre.³¹ Mikor a kínai misszió előljárói szerzetesnőket akartak letelepíteni Tamingban és erre sem francia, sem amerikai nővérek nem vállalkoztak, akkor a magyar hithirdetők révén azzal a kéréssel keresték meg a Kalocsai Iskolanővérek társulatának általános főnöknőjét,³² hogy a társulat küldjön Kínába missziós nővéreket.³³ 1925-ben azonban, amikor a felkérés hivatalos formában is megérkezett Kalocsára, a társulat éppen nehéz helyzetben volt. Az I. világháborút lezáró békekötések értelmében ugyanis Magyarország jelentős területei kerültek a szomszédos államok fennhatósága alá, így a nővérek Bácskában működő zárdáit a szerbek felügyelték. Az általános főnöknő és a kormányzótanács feladatát nehezítette, hogy nem tudtak érintkezni a Bácskában maradt nővérekkel, nem tudták őket az iskolák igényei és szükségletei szerint diszponálni, nem utazhattak szabadon a két ország között. Magyarországon gondot okozott a tanerők megfelelő szétosztása, az üres helyek betöltése. Ezért is figyelemre méltó, hogy az általános főnöknő mégis hajlandónak mutatkozott eleget tenni a jezsuiták azon kérésének, hogy a Kalocsai Iskolanővérek közvetlenül is vállaljanak részt a magyar egyház missziós tevékenységében.

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy a jezsuiták miért éppen a Kalocsai Iskolanővéreket kérték fel a kínai misszióban való részvételre. Válaszul szolgálhat az a tény, hogy 1925-re a társulat Magyarország több megyéjében is vezetett különböző intézményeket, amelyek – a lakosság és az egyházi előjáróság szerint is – sikeresen működtek. Az iskolanővérek székhelyükön, Kalocsán nemcsak az érsek, hanem az ott működő jezsuiták látókörébe is hamarabb bekerülhettek, mint az egyházi szempontból kevésbé frekvenciált helyen működő hasonló kongregációk. Végezetül személyes motívumok is szerepet játszhattak a Kalocsai

²⁹ Franz Mária Terézia (1825. november 14. – 1911. június 24.) a társulat első általános főnöknője. Már Csehországban is főnöknő volt, a társulat Magyarországra telepedésében és önállósodásában nagy szerepet játszott.

³⁰ Ilyen hatásoknak tekinthetők többek között például dr. Pál Mátyásnak, a kalocsai intézet lelki igazgatójának missziós beszédei. 1922-ben Szarvas Miklós jezsuita atya Kínába utazása és onnan érkezett rendkívül érdekes levelei. 1924-ben néhány nővér missziós kurzuson való részvétele stb.

³¹ SZARVAS Miklós, 1935. 219-220.

³² Ebben az időben a Kalocsai Iskolanővérek általános főnöknője: Bleilőb Mária Bernárda (1857. február 3. – 1939. január 22.), a főnöknői tisztséget 1911 és 1933 között viselte.

³³ „Jézus Társaságának magyar rendtartománya külön missziós területet kap Kínában, amelyet fokozatosan a jezsuita magyar misszionáriusok vesznek át. A női nem megtérítése és keresztény szellemben való nevelése a szerzetesnők munkáját nem nélkülözheti.” BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/17. Felhívás a magyar katolikusokhoz a kínai missziók támogatása ügyében.

Iskolanővérek kiválasztásában, nevezetesen Szarvas Miklóst, az első Kínába induló magyar jezsuita misszionáriust a nővérek személyesen is ismerték.³⁴

Az első kiutazás (1926)

A missziós tevékenységet szervező jezsuitákkal való kapcsolatfelvétel első láncszeme az iratok alapján nem köthető konkrét időponthoz,³⁵ az Iskolanővérek kormányzótanácsi ülésének 1925. augusztus 20-i jegyzőkönyvében³⁶ ez olvasható: „*Tisztelendő Anyánk [...] felolvastatta P. Csávossy Elemér S. J. provinciális levelét a khinai misszió ügyében, melyről már korábban is tárgyalt Tisztelendő Anyánkkal, hogy hajlandók lennének-e átvenni Khinában, Tamingfou-ban a jézustársasági atyák által vezetett misszióstelepen egy leányiskola vezetését. Tisztelendő Anyánk akkoriban még nem adhatott érdemleges választ, mert előzetesen ismernie kellett a khinai misszió átvételének körülményeit és feltételeit, [...].*” A jezsuiták magyarországi provinciális, Csávossy Elemér³⁷ az általános főnöknő kijelentésére a kínai magyar misszió vezetőjétől, Gábor István³⁸ jezsuita atyától levélben tájékoztatást kért, a nővérek áttelepülésének feltételeiről. A kapott választ Csávossy augusztus 17-én kelt kísérőlevelével együtt megküldte a nővéreknek,³⁹ az idézett jegyzőkönyvi bejegyzés folytatása lényegében e levél szövegének másolata. A kínai misszióban a magyar jezsuiták a francia missziós püspökség keretein belül működtek, tehát a Kalocsai Iskolanővérek missziós meghívása Henri Joseph Lécroart⁴⁰ missziós püspök joghatósága alá tartozott. A püspök közlése szerint⁴¹ az apácák útiköltségét Magyarországról Kínába, valamint a nővérek eltartását Kínában a misszió fedezi. A missziónak egyelőre tíz személyre volt szüksége, beleértve a házi nővéreket is. A nővérektől elvárták a francia nyelvtudást, a házi nővérektől legalább olyan szinten, hogy gyónni tudjanak. A nővérek fő működési területül a nevelést és a tanítást jelölték meg, emellett árvaházat és agnók menedékházát, valamint gyógyszerterát kellene vezetniük, gyógyszerek kiosztása és betegek kezelése⁴² tartozna még a feladataik közé. A püspök 1927 őszére, vagy 1928-ra javasolta a misszióba való érkezést, de hozzátette, hogy ha már 1925-ben kedvező választ kapna a nővérektől, elképzelhető egy még korábbi, 1926 őszi érkezési időpont, addigra felépülhetnek az apácák lakóhelyeül szolgáló épületek is. Ha az Iskolanővérek elfogadják a meghívás feltételeit, akkor a püspök hivatalosan is felkéri őket a misszió átvételére és megteszi a szükséges

³⁴ SZARVAS Miklós, 1935. 219-220.

³⁵ Azt, hogy a Kalocsai Iskolanővéreknek a Kínában tevékenykedő magyar jezsuitákkal már korábban is volt kapcsolata, bizonyítja Szarvas Miklós S. J. 1925. augusztus 21-én Tamingfuban kelt levele, melyben ezt írja a kalocsai általános főnöknőnek: „*Szépen köszönöm 213/925. sz. júl. 5-ről kelt b. sorait. [...] Azt írja Nagyon Tiszt. főnöknő, hogy a misszióba való jövetel a „jövő zenéje”. Szerintem közel valóság [...]*” BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/3.

³⁶ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1925. augusztus 20. I. pont

³⁷ Csávossy Elemér (1883-1972) író, lapszerkesztő, 1924 és 1937 között a Jézus Társaság magyarországi rendtartományának provinciális. Ő telepítette le 1928-ban Magyarországon a vizitációs apácákat, része volt a kínai misszió felvirágoztatásában. PUSKELY Mária, 1998. I. 556., II. 1335.; MAGYAR Katolikus Lexikon, 1997. II. 392-393.

³⁸ Gábor István (1893-1930) jezsuita hithirdető, a magyar jezsuiták kínai misszióstelepének vezetője. PUSKELY Mária, 1998. I. 556.

³⁹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/1. (46/1925. szám).

⁴⁰ Lécroart, Henri Joseph (1864-?) 1901-től végzett missziós tevékenységet, 1918 óta missziós püspök.

⁴¹ Csávossy említett levelében mellékelte Lécroart püspök francia nyelvű levelét és annak magyar fordítását, Gábor István S. J. kísérő soraival. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/1. (46/1925. szám.)

⁴² Ezalatt nem szakápolás vagy kórházi vezetés értendő.

lépéseket Rómában a Propaganda Fide-nél és Zichy püspöknél.⁴³ A levél tartalma szerint a püspök mellékelte egy Kína-térképet is, ami sajnos nem maradt fenn.

Az Iskolanővérek kormányzótanácsa⁴⁴ úgy tekintette a kínai misszióba hívó sorokat, mint „*az Úr hívó szövegét, ki a messze távolban, a szegény pogányok között jelölt ki szerény kis Társulatunk részére új működési teret.*”⁴⁵ Titkos szavazáson a tanács – bár csak elviekben – egyhangúan a felajánlott missziós munkakörök elfogadása mellett foglalt állást, ám a francia nyelv elsajátítása időigényes feladat lévén, a kiutazást csak 1928-ra irányozta elő. Az általános főnöknő 1925. augusztus 24-én kelt, Csávossyhoz írt levelében hangsúlyozta, hogy nem a missziós munkától riadnak vissza, csupán a nyelvi nehézségek jelentenek akadályt, így csak 1927-re ígért új, végérvényes nyilatkozatot a missziók ügyében.⁴⁶

Csávossy Elemér 1925. október 15-i levelében közölte az általános főnöknővel, hogy a kínai misszió főnökének véleménye szerint az 1928-as kiutazás túl késői lenne, ezért javasolja, hogy a kiválasztott nővérek már 1926 őszén induljanak útnak és egy évet töltsenek Sienhsienben (Tiencsin) az Auxiliatrix nővérek⁴⁷ társaságában, hogy megtanulják a kínai nyelvet és szokásokat. A magyar jezsuiták provinciálisa tolmácsolta a missziós főnök azon tanácsát, miszerint a nővéreknek nem kell túl sok energiát fordítani az előzetes francia nyelvismeret megszerzésére, mert a gyónás elvégzéséhez elég egy viszonylag szerény szókinccs is, 1926-tól pedig már három magyar jezsuita atya fog Kínában tartózkodni, akiknél el lehet végezni majd a gyónást.⁴⁸ A nővérek kormányzótanácsa 1925. október 18-19-i ülésén elfogadta az 1926-i kiutazásra tett javaslatot.⁴⁹

Az általános főnöknő az 1925. augusztus 20-i és az 1925. október 18-19-i kormányzótanácson elfogadottak értelmében 1925. október 20-án körlevelet küldött a fiókházakba, amelyben közölte a nővérekkel a kínai misszióba való meghívás tényét és kérte őket, hogy akik missziós hivatást éreznek, azok komoly megfontolás után, lehetőleg november 14-ig küldjék be a kalocsai anyaházba saját kezűleg írt kérvényüket, mert abból, „*hogy lesznek-e elegendő számban jelentkező nővérek, kell megismernünk, hogy a jó Isten hívja-e Társulatunkat a pogány missziókba*” – írta az általános főnöknő.⁵⁰

A kiutazó tíz nővér kiválasztásának szempontjaira Szarvas Miklós S. J. egyik korábbi levele⁵¹ és Csávossy provinciális 1925. október 24-én kelt levele⁵² tett javaslatokat. Az előképzettség szempontjából páter Szarvas elemi iskolai tanítónök küldését ajánlotta, de még jobb, ha a nővérek közt van polgári iskolai tanítónő is. Tanácsolta, hogy se nagyon

⁴³ Zichy Gyula (1871-1942) csak 1925. szeptember 5-től kalocsai érsek, előtte pécsi püspök, 1923. december 10. óta apostoli kormányzó. BALOGH Margit – GERGELY Jenő, 1996. 48., 63.

⁴⁴ A kormányzótanács tagjai ekkor: általános főnöknő: Bleilőb Mária Bernáda, I. tanácsosnő és helynöknő: Pfeiffer Mária Leopoldina, II. tanácsosnő: Kákonyi Mária Michaela, III. tanácsosnő és titkárnő: Vojnich Mária Aquina, IV. tanácsosnő: Habisch Mária Immaculata, általános gondnoknő: Schreiner Mária Eulália. BKMÖL XII. 6. Az általános káptalanok iratai. Jegyzőkönyv az 1924. július 12-i káptalanról.

⁴⁵ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1925. augusztus 20. I. pont

⁴⁶ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/2. (288/1925. szám.)

⁴⁷ Auxiliatrices des âmes du Purgatoire – Segítő nővérek. Alapítójuk: B. Eugénie Smet, Marie de la Providence (1825-1871) Franciaországban 1856-ban öt tagból álló közösséget alakított, fogadalmat tettek, céljuk: imádkozni, szenvedni és dolgozni a tisztuló lelkekért. 1859-ben Szent Ignác szabályzata alapján született meg konsztitúciójuk. 1867-ben indultak Kína felé, Shanghaiban vetették meg lábukat. 1869-ben már megnyithatták újoncházukat. Európán kívüli alapításai: Kína, USA, Kanada, Mexikó, Indonézia, Hongkong, Csád, Taiwan, Kolumbia. Nincs előre meghatározott apostoli területük, támogatnak minden jó kezdeményezést. PUSKELY Mária 1998. II. 1119-1121.

⁴⁸ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/4.

⁴⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1925. október 18-19. 3. pont.

⁵⁰ BKMÖL XII. 6. Általános főnöknői körlevelek. 1925/III. 1925. október 20. és BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/5.

⁵¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/3. Szarvas Miklós 1925. augusztus 21-én kelt levele.

⁵² BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/7.

fiatal, se nagyon előrehaladott korú nővéreket ne küldjenek. Csávossy arra is felhívta a figyelmet, hogy csak „*teljesen kipróbált erőket*” válasszanak a misszióra, olyan nővéreket, akiknek szerzetesi hivatása szilárd, engedelmessége, állhatatossága kiállta a próbát. A nővérek kormányzótanácsának 1925. november 17-i ülésén került sor a társulattól a kínai misszióra jelentkező nővérek kérvényeinek bemutatására. Összesen 86 nővér⁵³ jelentkezett, közülük nyolcan polgári iskolai tanárnők, huszonötven elemi iskolai tanítónők, hatan óvónők, négyen kézimunka-tanítónők, negyvenegyen házi nővérek voltak és jelentkezett még egy zenetanítónő, valamint egy gépíró is.⁵⁴ A kormányzótanács úgy határozott, hogy a fontos döntést elhalasztják, előtte három napos közös ájtatosságot tartanak⁵⁵ és november 21-én, Szűz Mária bemutatásának ünnepén tartják meg a döntő tanácsulást. Erre az ülésre minden tanácsosnő elkészítette a saját jelölt-listáját, ezek összevetése után választották ki az elsőként Kínába induló tíz nővért. A szerzetesnők közül ötven egyhangúan megkapták a tanács minden egyes tagjának szavazatát, ők a következők: Hirmann Mária Margit,⁵⁶ Bérczi Mária Coelestina,⁵⁷ Burgstaller Mária Angelina,⁵⁸ Surányi Mária Foréria,⁵⁹ Eichinger Mária Ulrika.⁶⁰ A másik öt Kínába utazó nővér: Pecze Mária Erna,⁶¹ Elefánt Mária Cypriána,⁶²

⁵³ A társulat fogadalmas tagjainak 1925. évi összlétszámára nincs pontos adat, de következtetni lehet rá az 1924. évi (598 fő) és az 1927. évi (634 fő) adatokból, így elmondhatjuk, hogy kb. a társulat 13-14 százaléka adta be jelentkezését a kínai misszióra. BKMÖL XII. 6. Relatio Triennalis. Háromévi jelentés az Apostoli Szentszékhez. 1924. december 31. és 1927. december 31.

⁵⁴ A jelentkezettek névsorát lásd: BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/11.

⁵⁵ A három napos ájtatosság programját lásd: BKMÖL XII. 6. Kormányzótanács ülések jegyzőkönyvei 1925. november 17. 6. pont és BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/9.

⁵⁶ Hirmann Mária Margit (1877. november 17. – 1947. október 4.) mennyiségtani és természettani szakcsoportra képezített polgári iskolai tanárnő. Kínába indulása előtt a társulat különböző iskoláiban működött, többek között Kiskunfélegyházán, ahol 1926-ig főnöknői és igazgatónői feladatot is betöltött. 1930-ig ő volt az első kínai missziós ház főnöknője. 1931-től 1940-ig a Taming belvárosában lévő missziós ház főnöknője. 1940-ben átvette a kinghsieni osztrák missziót. 1941-től 1947-ig missziós vikária. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nőveinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1947. Németh József S. J. dátum nélküli levele.

⁵⁷ Bérczi Mária Coelestina (1875. április 6. – ?) elemi iskolai tanítónő, külön képezítve az ének-zene, szépírás és rajz tanítására. Misszióra való jelentkezése előtt Kalocsán és Kiskunfélegyházán tevékenykedett. A Kalocsai Iskolanővérek kormányzótanácsa őt választotta meg az első kínai missziósház I. tanácsosnőjévé. 1943/1944-ben a Taming belvárosában lévő missziós ház főnöknője, 1944-től 1947-ig kinghsieni főnöknő, 1947-től pekingi főnöknő. Hirmann Mária Margit halála után Markovich Mária Jozefa megérkezéséig helyettes missziós vikária. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

⁵⁸ Burgstaller Mária Angelina (1883. március 12. – ?) óvónő, 1925 előtt Péterrévén, Futakon, Szentfűlöpön, Foktön, Zomborban, Budapesten működött. Őt választotta a kormányzótanács az első kínai missziósház II. tanácsosnőjévé. 1936 és 1942 között a kaichowi (Puyang) ház főnöknője, 1944-től a süchowi ház főnöknője. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

⁵⁹ Surányi Mária Foréria (1897. augusztus 29. – ?) elemi iskolai tanítónő, kínai utazása előtt a társulat kalocsai és esztergomtábori zárdájában működött. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nőveinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.

⁶⁰ Eichinger Mária Ulrika (1892. január 2. – ?) házi nővér, Kínába utazása előtt Kalocsán dolgozott. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

⁶¹ Pecze Mária Erna (1891. augusztus 7. – ?) óvónő, Kínába való kiutazása előtt Jánosalmán, Alsókorompán, Budapesten, Kalocsán tevékenykedett. A kormányzótanács őt választotta meg az első missziósház gondnoknőjévé. 1943 és 1947 között a kaichowi (Puyang) ház főnöknője. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

⁶² Elefánt Mária Cypriána (1899. július 3. – ?) magyar nyelv- és történettudományi szakcsoportra képezített polgári iskolai tanárnő. Mivel megbetegedett (tüdőcsúcsshurutot kapott), nem mehetett Kínába, helyette Reuz Mária Virgila elemi iskolai tanítónőt küldték. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai, BKMÖL XII. 6. Kormányzótanács ülések jegyzőkönyve 1926. május 25. 1. pont.

Graul Mária Nikodéma,⁶³ Pongrácz Mária Judit⁶⁴ és Kovács Mária Gonzalva.⁶⁵ A kormányzótanács tagjai törekedtek a foglalkozási ágak közötti egyensúly megteremtésére, két polgári iskolai tanárnő, két elemi iskolai tanítónő, két óvónő és négy házi nővér kiküldése mellett döntöttek. A tanács Pfeiffer Mária Leopoldina helynöknőt kérte fel, hogy a kínai misszióra kiválasztott szerzetesnők közül azoknak, akik a kalocsai anyaházban működtek, kezdje el a francia nyelvet tanítani, hogy legalább annyira elsajátíthassák, amennyire feltétlenül szükséges.⁶⁶

A kínai missziós ügy előkészítésének következő állomása a francia Lécroart püspök magyarországi látogatása volt. A püspök 1926. január 30. és február 12. között tartózkodott Magyarországon és Kalocsán kívánt a misszióra kijelölt nővérekkel találkozni, mert személyes tapasztalat alapján akarta megítélni a missziós életre való alkalmasságukat.⁶⁷ Február 5-én érkezett Kalocsára, ahol az Iskolanővérek zárdájában tárgyalt a kormányzótanáccsal a misszió ügyében, elbeszélgetett a Kínába készülőtíz nővérrel, megtekintette a missziós kiállítást és fogadta az óvodás és az elemi iskolás gyerekek köszöntését, majd a helyi Jézustársasági Főgimnázium növendékeinek ünnepi műsorát tekintette meg. Négy napos kalocsai tartózkodása alatt mindent megtett, hogy a missziós eszmét minél jobban megismertesse a hívőkkel.⁶⁸ Megállapodott a társulat előljárási módjával a megszerkesztendő szerződés pontjairól, amelyet a nővérek február 17-én foglaltak írásba. A szerződésben a sienhsieni Apostoli Vicarius vállalta, hogy az iskolanővéreket Sienhsienben elhelyezi az Auxiliatrix nővéreknél, 1927/28-ra Tamingfuban a missziós telepen az iskolanővérek rendelkezésére bocsát egy megfelelő klauzúrával rendelkező lakást, gondoskodik a nővérek lelki vezetéséről és vállalja a misszió anyagi terheit, köztük a mostani és a jövőbeli kiutazások költségét, a zárda- és iskolaépítés, valamint a nővérek eltartásának költségeit. A Miaszszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata kötelezte magát, hogy nemcsak átmenetileg, hanem véglegesen is elvállalja a kínai missziót, vagyis az első tíz nővér után – a Társulat lehetőségeihez képest – további tagokat küld a misszióba, nem zárkózik el a bennszülött jelöltek felvételétől és később egy ottani noviciátus felállításától, valamint vállalták, hogy a nővérek minden missziós munkát elvégeznek (iskolák, internátusok, árva- és szegényházak vezetése, gyógyszertár kezelése, betegek gondozása).⁶⁹ A Sacra Congregatio de Propaganda Fide 1926. április 14-én kelt 1256/926. számú értesítése szerint Lécroart püspök megnyerte az engedélyt arra, hogy a Kalocsai Iskolanővérek társulata a sienhsieni apostoli vicariatus területén leánynevelő-intézet vezetését átvegye.⁷⁰

⁶³ Graul Mária Nikodéma (1902. március 27. – 1929. március 15.) házi nővér, misszióra való jelentkezése előtt az esztergomi fiókházban dolgozott. Ő volt a Kalocsai Iskolanővérek kínai missziójában az első halott. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1929. Katolikus Missziók a tengerentúli országokban V. évf. 6. sz. 5-6.; SZARVAS Miklós, 1935. 252.

⁶⁴ Pongrácz Mária Judit (?–?) házi nővér. Nem ő utazott Kínába, hanem helyette Friedrich Mária Georgina. A változás okára az iratok nem adnak felvilágosítást.

⁶⁵ Kovács Mária Gonzalva (1899. május 13. – ?) házi nővér. Kínába való kiutazása előtt Kalocsán teljesített szolgálatot. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁶⁶ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1925. november 21.

⁶⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/12. (5/1926. szám) Csávossy Elemér 1926. január 22-én kelt levele.

⁶⁸ A püspök vetített képes missziós előadást tartott, ünnepi beszédében hangsúlyozta a missziók fontosságát. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/14. Különlenyomat a Kalocsai Néplap 1926. február 16-i számából; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/13. Csávossy Elemér S. J. missziós szentbeszéde.

⁶⁹ A szerződés szövegét lásd: BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/16.

⁷⁰ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. 24/1926. szám.

Az iskolanővérek felhívással fordultak a katolikus hívőkhöz, amelyben anyagi támogatást kértek a tíz nővér útiköltségének⁷¹ fedezésére és a kínai zárda felszerelési tárgyainak beszerzésére. A felhíváson olvasható a Kínába induló tíz nővér neve is, de itt már a végleges névsor szerepel, vagyis Elefánt Mária Cypriána helyett Reuz Mária Virgilia⁷² és Pongrácz Mária Judit helyett Friedrich Mária Georgina.⁷³

A nővérek búcsúztatására 1926 augusztusában került sor. A kalocsai anyaházban a társulat tagjai augusztus 4-én köszöntek el Kínába induló társnőiktől. Másnap történt az egyházi búcsúztatás, augusztus 7-én pedig Kalocsa városa vett búcsút a missziós hivatásra vállalkozó szerzetesnőktől. A Kínába induló tíz iskolanővér és két jezsuita páter országos búcsúztató ünnepélyére 1926. augusztus 8-án került sor a budapesti Jézus Szíve templomban, ahol a szentmisét a pápai nuncius celebrálta és pápai áldásban részesítette a messzi távolba készülöket. A misszionáriusok és a tíz nővér délután vonattal indult Marseille-be, ahonnan 13-án hajón folytatták tovább útjukat Kína felé.⁷⁴ Sienhsienbe, az Auxiliatrix nővérek zárdájába szeptember 28-án érkeztek meg,⁷⁵ ahonnan 1927. június 23-án indultak végleges működési helyükre, Tamingfuba, ahová – polgárháborús viszonyok közepette – június 29-én érkeztek meg.⁷⁶

A második kiutazás (1929)

A Kalocsai Iskolanővérek második csoportjának kiutazásához alkalmul szolgált az általános főnöknő azon, a társulat szabályaiban is lefektetett feladata, amely szerint három évente köteles volt minden fiókházat meglátogatni.⁷⁷ A Kínában tevékenykedő nővérek valószínűleg kértek még segítőtársakat Magyarországról – bár erről nem adnak felvilágosítást az iratok –, mert az Iskolanővérek előljárósága, 1929. május 5-i kormányzótanácsi ülésén kijelölt négy nővért, akik 1929 augusztusának első hetében utaznak ki Kínába, hogy egy évig a társulat tamingfu-i házában tanulják a kínai nyelvet, azután pedig részt vállaljanak a missziós tevékenységből. Az általános főnöknő a missziós nővérek első csoportjának kiválasztásához hasonlóan, most is felhívást intézett a nővérekhez és a jelentkezők közül Bán Mária Skolasztika,⁷⁸ Hippich Mária Alojzia,⁷⁹ Varga Mária Matróna⁸⁰ és András Mária

⁷¹ Az útiköltség nagy részéről Lécroart püspök gondoskodott, de egy részét a Kalocsai Iskolanővéreknek kellett előteremteni.

⁷² Reuz Mária Virgilia (1904. július 27. – 1945. április 19.) elemi iskolai tanítónő. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nővéreinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1946. Iselstőger Mária Canisia 1946. augusztus 19-én kelt levele.

⁷³ Friedrich Mária Georgina (1891. május 27. – ?) házi nővér, Kínába utazása előtt Kalocsán teljesített szolgálatot. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁷⁴ BKMÖL XII. 6. A kalocsai anyaház krónikája 1926. augusztus 4-9.; BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1926. augusztus 15. 1. pont.; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Katolikus Világmisszió II. évf. 4. szám. 125-128.; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/17.

⁷⁵ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Hirmann Mária Margit 1926. szeptember 29-én kelt levele.

⁷⁶ SZARVAS Miklós, 1935. 102-103., 225-227.

⁷⁷ BKMÖL XII. 6. A társulat szabályai. 1930. 212. pont

⁷⁸ Bán Mária Skolasztika (1884. december. 16. – ?) magyar nyelv- és történettudományi szakcsoportra képezített polgári iskolai tanárnő. A misszióba jelentkezése előtt Baján és Kalocsán működött, az anyaházban újoncmesternőként is tevékenykedett. Kínában 1930-tól 1936-ig a kaichowi (Puyang) ház főnöknője, 1936 és 1942 között a Tamingfu külvárosában lévő első misszióházban főnöknő, 1942-től 1945-ig az osztrák misszió területén lévő kinghsieni ház főnöknője, 1945 és 1946 között a Taming belvárosában lévő zárda főnöknője, 1947-től a juanglingi ház főnöknője. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

ria Dafróza⁸¹ nővéreket választották ki a kínai misszióban való részvételre. Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknő, helynöknőjével, Pfeiffer Mária Leopoldinával⁸² együtt, személyesen akarta elkísérni a nővéreket Kínába, egyúttal megtartván ott a kötelező vizitációt is.⁸³ Mivel azonban az általános főnöknő megbetegedett és a kiutazás idejére nem gyógyult meg teljesen, a kalocsai érsek – a Bernárda anya egészségi állapotát ismerő orvosok véleményét kikérve – nem adta meg az engedélyt a kínai utazásra, a missziós nővérek meglátogatására. Így a négy nővért egyedül Pfeiffer Mária Leopoldina helynöknő kísérte,⁸⁴ aki a terv szerint Kínában néhány hónapot töltve, megejti az előírt hivatalos vizitációt és helyettesíti az általános főnöknőt a Kínában tartózkodó nővérek fogadalmainak átvételekor. A Kínába induló szerzetesnőket augusztus 2-án búcsúztatták társaik az anyaházban, Kalocsát pedig másnap hagyták el.⁸⁵ Az öt főből álló második missziós csoport 1929. augusztus 4-én indult Budapestről. Lécroart püspök 1929. augusztus 25-én Sienhsienben kelt levelében biztosította az általános főnöknőt, hogy szeptember 13-án egy jezsuita páter várja az érkezőket Sanghaiban és onnan Tamingfuba kíséri őket.⁸⁶ A nővérek Tamingfuba 1929. szeptember 26-án érkeztek meg.⁸⁷

Leopoldina helynöknő kínai tartózkodása hosszabbra nyúlt, mint azt bárki is gondolta volna elutazása előtt. 1930. január 1-jén kelt levelében azt kérte a nővérek kormányzótanácsától, hogy engedjék meg számára, hogy végleg Kínában maradjon missziós nővéreként. Leírta, hogy mióta mint hivatalos látogatónő ott tartózkodik, „mind erősebben érzi az ellenállhatatlan vágyat, hogy Kínában maradjon.”⁸⁸ Hirmann Mária Margit levele is támogatón szövegezte Leopoldina helynöknő szándékáról: „Congregatióknk érdeke, a kínai átültetés szerencsés fejlődése kívánja az erős támaszt, a tekintélyt. Tisztelendő Helynöknő okos tapasztata, jóságos bánásmódja mindannyiunk szívét megnyerte. Az itteni francia Elöljáróság is tud – tolmács nélkül – beszélni és levelezni, mert bírja a francia nyelvet. Hiszem, hogy a kínai nyelvből is el fog sajátítani annyit, amennyi a mindennapi társalgásban szükséges. Egészsége kitűnő, egészen megifjodott, [...]”⁸⁹ A tanácsosnőket meghatározta Leopoldina helynöknő „hősiességre valló, alázatos kérelme” és beleegyeztek, hogy a nővér

⁷⁹ Hippich Mária Alojzia (1891. szeptember 24. – ?) iskolás nővér, kézimunka-mesternő. Kínai útja előtt Kalocsán és Kiskunfélegyházán dolgozott. 1940 és 1943 között a Taming belterületén lévő ház főnöknője, Paotyiban főnöknő 1947 és 1948 között. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁸⁰ Varga Mária Matróna (1897. július 13. – ?) házi nővér, a kínai misszióba való utazása előtt a társulat kalocsai zárdájában tevékenykedett. Az 1929. május 5-i kormányzótanácsi ülés jegyzőkönyvében tévesen „Kovács Mária Matróna”-ként szerepel a neve, de az 1929/II. általános főnöknői körlevelében már helyesen írták nevét. BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei 1929/II. 1929. május 31.: BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nővéreinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.

⁸¹ Andrásiné Mária Dafróza (1901. augusztus 5. – ?) házi nővér, Kínába való kiutazása előtt Kalocsán működött. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁸² Pfeiffer Mária Leopoldina (1861. április 20. – 1946. október 15.) magyar, történelem, német és francia tanárnő, házfőnöknő volt Kalocsán, hosszú ideig tagja a kormányzótanácsnak. A kínai tartomány első vikáriája 1932-től 1941-ig. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nővéreinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.; BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1946. Pecze Mária Erna 1946. december 27-én kelt levele.

⁸³ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1929. május 5. 1. pont.

⁸⁴ Pfeiffer Mária Leopoldina helynöknői tisztét a kormányzótanácsban Kákonyi Mária Michaela tanácsosnő vette át. BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1929. szeptember 15. 1. pont.; BKMÖL XII. 6. Általános főnöknői körlevelek 1929/III.

⁸⁵ BKMÖL XII. 6. Az anyaház krónikája. 1929. augusztus 2-3.

⁸⁶ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1929. Henri Lécroart püspök 1929. augusztus 25-én kelt levele.

⁸⁷ SZARVAS Miklós, 1935. 259.

⁸⁸ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1930. február 26. 4. pont.

⁸⁹ Uo.

Kínában maradjon, bár a jegyzőkönyvben megjegyezték, hogy „a jó Leopoldina helynőknőre itthon is nagy szüksége van Társulatunknak.” Az 1930. július 11-én kezdődő általános káptalanig még Leopoldina nővér viselte a helynőknői címet és mint ilyen adta le írásban szavazatát, azaz távollétében is – helynőknői jogán – tagja volt a káptalannak.⁹⁰

A harmadik kiutazás (1930)

Lécroart püspök már 1929. augusztus 25-én kelt levelében egy új kínai zárda alapításának tervével fordult a Kalocsai Iskolanővérek általános főnöknőjéhez. Az új missziós telep helyéül Kaichow-ot (Kaicsou), a Tamingfutól 70 kilométernyire fekvő várost jelölte ki a püspök, a missziós nővérek munkakörét a Tamingfuban végzett tevékenységhez hasonlónak jellemezte. Azt kérte, hogy a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulata küldjön két éven belül még egy tíz, tanító és házi nővéreből álló közösséget Kínába az új ház átvételére. A püspök tervei szerint a nővérek előbb egy teljes évre Tamingfuba mennének a kínai nyelv megtanulása végett, ezalatt elkészülne a kaichow-i zárda, a különféle munkakörökhöz szükséges épületek már készen állnak egy kiterjedt birtokon. A püspök vállalta, hogy a nővérek kiutaztatásának, eltartásának és berendezésének költségeit a kínai vikáriátus fogja fedezni.⁹¹

A nővérek kormányzótanácsa 1930 márciusában látta elérkezettnek az időt, hogy döntson a kérdésben. Úgy határoztak, hogy mivel 1929 szeptemberében két nővért (Bán Mária Skolasztikát és Hippich Mária Alojziát) már kifejezetten azért küldték Tamingfuba, hogy az újonnan megnyitandó missziós ház átvételére felkészüljenek, valamint a társulatnak már van két kínai bennszülött fogadalmas tagja is (róluk később lesz szó), akikhez várhatóan még többen fognak csatlakozni, ezért nem szükséges tíz nővért küldeni Magyarországról Kínába, csupán két iskolás és két házi nővért. Az újabb kínai misszióra jelentkezettek névsorát előterjesztve a kormányzótanács Iselestőger Mária Canisia,⁹² Bükk Mária Rosaria,⁹³ Erdélyi Mária Nicéta⁹⁴ és König Mária Lidvina⁹⁵ nővérek kiküldésében állapodott meg.⁹⁶

A négy nővér 1930. szeptember 7-én indult Magyarországról és 1930. november 6-án érkeztek meg Tamingfuba.⁹⁷

⁹⁰ Uo. A káptalanon megválasztott új helynőknő Vojnich Mária Aquina lett. BKMÖL XII. 6. Az általános káptalan iratai. Az 1930. július 11-i káptalan jegyzőkönyvei. 12. pont.

⁹¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1929. Henri Lécroart püspök 1929. augusztus 25-én kelt levele.

⁹² Iselestőger Mária Canisia (1902. augusztus 4. – ?) mennyiség- és természettani szakcsoportra képezett polgári iskolai tanárnő. Kínai útja előtt a társulat bajai iskolájában működött. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁹³ Bükk Mária Rosaria (1905. szeptember 8. – ?) elemi iskolai tanítónő, fogadalmat 1930-ban tett először. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁹⁴ Erdélyi Mária Nicéta (1894. október 2. – ?) házi nővér. A kínai misszióra való kiválasztása előtt Dunakeszin és Kalocsán tevékenykedett. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁹⁵ König Mária Lidvina (1904. január 29. – ?) házi nővér. A kínai misszióba való indulása előtt a társulat jános-halmi fiókházában teljesített szolgálatot. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

⁹⁶ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1930. március 13. 2. pont. A fiókházi nővérek értesítéséhez lásd: BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei 1930/III. 1930. május 15.

⁹⁷ SZARVAS Miklós, 1935. 260.

A negyedik kiutazás (1936)

Pfeiffer Mária Leopoldina missziós nővér 1936-ban azzal a kéréssel fordult a társulat általános főnöknőjéhez,⁹⁸ hogy küldjön Kínába két tanító és két házi nővért.⁹⁹ A kormányzótanács beleegyezett az újabb nővérek kiutaztatásába, az általános főnöknő pedig körlevelet bocsátott ki a fiókházakba, jelentkezésre szólítva fel a missziós hivatású nővéreket. Az ünnepélyes hangú körlevél utalt arra, hogy 1936 augusztusában lesz tizedik évfordulója, hogy a társulat első missziós tagjai elutaztak Kínába és az ott végzett sikeres munkát mi sem bizonyítja jobban, mint a társulatba belépő bennszülött nővérek nagy száma, az iskolák és karitatív intézmények fejlődése és népesedése, az egyházi és polgári hatóság által tanúsított tisztelet. Az általános főnöknő felhívta a nővérek figyelmét, hogy a négy missziós nővér mindegyikének értenie kell a betegápoláshoz, az iskolás nővéreknek legyen nyelvtudásuk, értsenek az ének-zene tanításához, a házi nővérek pedig lehetőleg jó szakácsnők legyenek. A kiutazás költségeinek előteremtéséhez az általános főnöknő kérte a fiókházak hozzájárulását, a misszióba való indulás időpontjául 1936. nyarát jelölte meg, ekkor a nővérek a szintén Kínába tartó jezsuita atyákkal utazhatnak együtt. A saját kezűleg irt kérvényeket 1936. március 19-ig kellett benyújtani.¹⁰⁰

A kínai misszióba utazó nővérek kiválasztására azonban már március 17-én sor került, ugyanis levél érkezett Reisz Elemér jézustársasági atyától, amelyben kérte, hogy postaforradultával küldjék el neki a misszióba kiválasztott nővérek névsorát, mert a Katolikus Missziók Lapjának áprilisi számában közzé akarja tenni azt, a hat, Kínába induló magyar jezsuita nevével együtt, adományok gyűjtése céljából.¹⁰¹ A nővérek szép számmal jelentkeztek az újabb missziós küldetésre, összesen 63 jelentkezés érkezett, ebből 34-et iskolás, 23-at házi nővér adott be és jelentkezett hat novícia is.¹⁰² Bár Leopoldina missziós nővér csak négy nővért kért, az általános főnöknő javasolta, hogy Jézus öt szent sebének tiszteletére öt nővért küldjenek Kínába. A tanácsosnők tetszéssel fogadták a gondolatot és beleegyezvén a javaslatba egyhangúan Zemplén Mária Mediátrix,¹⁰³ Ádám Mária Amatóra,¹⁰⁴ Kovács Mária Remigia,¹⁰⁵ Juhász Mária Alexia¹⁰⁶ és Kasza Mária Agréda¹⁰⁷ nővéreket választották ki

⁹⁸ A társulat általános főnöknője 1933-tól 1947-ig Vojnich Mária Aquina (1817-?) volt. 1911-től 1930-ig az általános főnöknő tanácsosnője és titkárnője. 1930-tól 1933-ig az általános főnöknő helynöknője. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

⁹⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1936. február 10. 3. pont.

¹⁰⁰ BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei. 1936/III. 1936. február 12.; BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1936. február 13. 2. pont.

¹⁰¹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1936. március 17. 1. pont.

¹⁰² A jelentkezők névsorát lásd: BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei 1936/V. 1936. március 19. (melléklet); BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. A kínai misszióba jelentkező nővérek névsora.

¹⁰³ Zemplén Mária Mediátrix (1908. június 8. – ?) természetrajz és kémia szakcsoportra képezített középiskolai és tanítónőképző-intézeti tanárnő. A kínai misszióba való kiutazása előtt a társulat csillaghegyi és kalocsai iskoláiban működött. BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 673/1936. szám. Adatok missziós nővéreinkről a ft. Miklóssy úr által szerkesztendő könyv számára.

¹⁰⁴ Ádám Mária Amatóra (1905. április 18. – ?) elemi iskolai tanítónő. Kínai útja előtt a társulat jánoshalmi, bácsalmási és kalocsai iskoláiban működött. 1947-ben visszatért Magyarországra. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁰⁵ Kovács Mária Remigia (1911. február 9. – ?) elemi iskolai tanítónő, a kínai misszióba való kiutazása előtt Foktón tanított. 1947-től Fonghsienben főnöknő. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁰⁶ Juhász Mária Alexia (1889. április 22. – ?) házi nővér, kínai útja előtt a társulat zombori, szabadkai, kalocsai házaiban nyert alkalmazást. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

¹⁰⁷ Kasza Mária Agréda (1902. április 13. – ?) házi nővér. A kínai misszióba való kiválasztása előtt Kalocsán, Budapesten és Kiskunfélegyházán dolgozott. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

a misszióra.¹⁰⁸ Az általános főnöknő írásban arra kérte Somogyi Jenő jezsuita provinciálist, hogy az öt nővér csatlakozhasson a nyáron Kínába induló hat jezsuita atyához és a kiutazással kapcsolatos ügyeket is a páterek intézzék.¹⁰⁹ Ezeket a kéréseket a provinciális teljesítette is.

A kalocsai anyaházban 1936. július 17-én vettek búcsút a társulat tagjai a Kínába induló nővérektől. A kalocsai ünnepi misére július 19-én került sor, a város nevében a polgármester-helyettes köszönt el a vasútállomáson a szerzetesnőktől. Budapesten, a Jézus Szíve templomban aznap este volt búcsúztató szentmise a Kínába induló hat jezsuita¹¹⁰ és az öt iskolanővér tiszteletére. A misszionárius atyák és az iskolanővérek július 21-én indultak vonattal Budapestről Triesztbe, onnan Rómába, ahol részesültek XI. Pius pápai áldásában, majd Nápolyból folytatták útjukat Kína felé.¹¹¹ Megérkezésükről az első híradást Szarvas Miklós, a kínai magyar missziók apostoli helytartójának 1936. szeptember 23-án kelt levele tartalmazta. Szarvas Miklós leírta, hogy a nővérek már javában tanulják a kínai nyelvet, egy évig nem is viselhetnek semmiféle olyan hivatalt, ami a nyelvtanulásban hátráltatná őket.¹¹²

Az ötödik kiutazás (1948)

Az önálló kínai provincia létesítésének gondolatát 1931-ben vetette fel először Bleilőb Mária Bernárda általános főnöknő. A nagy távolság és a Kínában dúló zavargások¹¹³ ugyanis nagyon megnehezítették a kínai házakkal való kapcsolattartást és érintkezést, az írásban kiadott intézkedéseket a kinti nővérek nem kapták meg időben, stb. A tanácsosnők akkor abban állapodtak meg, hogy a provincia létesítésével várnak addig, míg a magyar jezsuita atyák is rendezik e tekintetben missziós telepeiket, az idő szerint ugyanis még nekik sem volt provinciájuk Kínában.¹¹⁴

Szarvas Miklós S. J. missziós atya, püspöki megbízott 1931. december 24-én kelt levelében arra kérte a Kalocsai Iskolanővérek általános főnöknőjét, hogy a már meglévő három kínai missziós ház élére egy közös főnöknőt, vikáriát nevezzen ki. Szarvas páter Pfeiffer Mária Leopoldinát javasolta erre a fontos tisztségre, aki „nyugodt, megfontolt, köztisztelőben áll úgy a nővérek, mint a misszionáriusok közt, a kínai helyzetet már alapo-

¹⁰⁸ Érdemes megemlíteni, hogy az 1936-os missziós utazásra jelentkezett az akkori kormányzótanács két tagja: Bleilőb (Bánhalmi) Mária Bernárda volt általános főnöknő és Bali Mária Ildefonsa is. Bernárda tanácsosnőt magas kora miatt nem javasolták a misszióba küldeni, Ildefonsa tanácsosnő esetében felmerült, hogy az idős Leopoldina missziós vikária utóda lehetne, de abban egyezett meg a tanács, hogy egy olyan nővér, aki már évek óta él Kínában jobban ismeri az ottani viszonyokat és előnyösebben irányíthatja a kínai misszió ügyét, mint az, aki csak most utazott el Magyarországról. (Bali Mária Ildefonsa nővér volt egyébként a társulat általános főnöknője 1947 és 1950 között.) BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1936. március 17. 1. pont.

¹⁰⁹ BLMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. 314/1936. szám.

¹¹⁰ A kiutazó hat jezsuita neve: Jaschkó István, Havas János, Papilla Lajos, Maron József, Ácsbolt János, Bencze István. KALOCSAI Néplap 1936. július 25. 2.

¹¹¹ BKMÖL XII. 6. A kalocsai anyaház krónikája. 1936. július 17-27.

¹¹² BKMÖL XII 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1936. december 14. 2. pont.

¹¹³ Kínában az első világháború után a hatalom az egyes tartományokban önálló hadsereggel rendelkező helyi militaristák kezébe került, országosan elismert központi kormány nem létezett. Az 1925-1928-as nemzeti forradalom után a Kínai Nemzeti Párt (Kuomintang) tagjaiból alakult nankingi kormány vezetésével befejeződött az ország egyesítése, de közben az országnak egyre növekvő japán fenyegetettséggel kellett szembenéznie. 1931. szeptember 18-án Japán támadást indított és elfoglalta Mandzsúriát. Kína kénytelen volt engedményeket tenni. 20. századi egyetemes történet I. 423-433.; JORDÁN Gyula, 1999. 61-78.

¹¹⁴ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1931. október 2. 4. pont.

san ismeri és egészsége jól szolgál.”¹¹⁵ A társulat kormányzó tanácsa 1932. január 21-i ülésén helyesléssel fogadta a javaslatot és gondviselészerűnek tartották, hogy Leopoldina nővér a kínai misszióban teljesít szolgálatot, mert korábban a kalocsai kormányzótanács tagjaként olyan tapasztalatokat szerezhetett a kormányzást illetően, amelyeket most Kínában jól hasznosíthat. A tanács egyhangúlag úgy határozott, hogy az egyöntetű missziós tevékenység céljából Pfeiffer Mária Leopoldina legyen Kínában a missziós vikária, az általános főnöknő megbízottja, helyettese a következő hatáskörrel: jogköre kiterjed az Iskolánővérek összes kínai házaira és a társulat minden missziós tagjára, de teljesen függ a Kalocsán székelő általános főnöknőtől. Intézkedhet az általános főnöknő nevében és szándéka szerint, köteles azonban minden, az általános főnöknő joghatósága alá tartozó eljárást – ha a körülmények megengedik, előzetesen – közölni az általános főnöknővel, de gyorsabb ügyintézés végett nem kell bevárnia a választ, hanem a halasztást nem tűrő dolgokban saját legjobb belátása szerint cselekedhet.¹¹⁶

Lepoldina vikária egészségi állapota azonban az 1940-es évek elején annyira romlott – hiszen ekkor már elmúlt 80 éves –, hogy Szarvas Miklós missziós főnök a kalocsai kormányzótanácstól helyettes-vikária kinevezését kérte.¹¹⁷ A tanácsosnők 1941. május 5-i ülésükön az első csoporttal kiutazott Hirmann Mária Margitot nevezték ki helyettes missziós vikáriának, Leopoldina nővér halála esetére pedig vikáriának. Hirmann Mária Margit egészen haláláig, 1947. október 4-ig töltötte be ezt a tisztséget, ezután a nővérek kormányzótanácsa Markovich Mária Jozefa¹¹⁸ nővért nevezte ki kínai missziós vikáriának, akinek megérkezéséig az ugyancsak 1926 óta Kínában tartózkodó Bérczi Mária Coelestina nővér kapott helyettes-vikáriai kinevezést.¹¹⁹ Markovich Mária Jozefa nővért, az eredeti terv szerint a negyedik csoporttal 1936-ban kiküldött, de 1947-ben Magyarországra hazatért Ádám Mária Amatóra nővér kísérte volna útján, végül is azonban Schmidt Mária Gertrúdisz¹²⁰ nővér lett az útítársa.¹²¹ A Kínába szóló útiköltséget a fiókházak gyűjtéséből és adományokból fedezék. Kalocsán 1948. március 30-án volt a nővérek búcsúztatása, április 2-án Budapesten pedig a környékbeli nővérek köszöntek el a Kínába induló rendtársaitól. Április 4-én 35 szerzetesnő gyűlt össze a Déli-pályaudvaron, hogy végső búcsút vegyen Jozefa és Gertrúdisz nővérektől, akik kétnapos vonatút után érkeztek meg Rómába. Innen április 22-én szándékoztak tovább utazni repülővel Kínába,¹²² azonban ez csak április 29-én sikerült. Május 9-én¹²³ érkeztek meg Sanghaiba, ahonnan már másnap folytatták útjukat Süchovba.¹²⁴

¹¹⁵ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1932. Szarvas Miklós S. J. 1931. december 24-én kelt levele.

¹¹⁶ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1932. január 21. 5. pont.

¹¹⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1941. Szarvas Miklós S. J. 1941. április 3-án kelt levele.

¹¹⁸ Markovich Mária Jozefa (1900. augusztus 25. – ?) elemi iskolai tanítónő, kínai útja előtt Kalocsán volt az újoncnők mesternője, tagja volt a kormányzótanácsnak. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

¹¹⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1947. október 10. 1. pont.

¹²⁰ Schmidt Mária Gertrúdisz (1913. július 23. – ?) elemi iskolai tanítónő, kínai útja előtt a társulat kunbajai házában működött. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatai.

¹²¹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1948. január 27. 7. pont.

¹²² BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1948. április 1. 1. pont.

¹²³ Az repülőútról annyit tudunk, hogy összesen csak hét utas volt a gépen. Éjjelre mindig leszálltak, a nővérek útjuk során leginkább a hőségtől szenvedtek. BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1948. május 24. 19. pont.

¹²⁴ Uo.

Zárdaalapítások és missziós tevékenység Kínában

A magyar jezsuiták vezetésére bízott missziós terület annak a sienhsieni misszióknak a déli részét alkotta, amely 1857-től a francia jezsuiták champagne-i rendtartományának gondjaira volt bízva. A nagy kiterjedésű területet a francia jezsuiták nem győzték egymaguk ellátni, ezért osztrák és magyar jezsuitákat hívtak segítségül, hogy egy-egy részt rájuk bízva, együtt folytassák a missziós munkát.¹²⁵ A magyar jezsuiták a tamingi és a kaichowi missziós területet kapták, amelynek missziós főnökévé, püspöki helynökévé 1931. márciusában Szarvas Miklóst nevezték ki.¹²⁶

A Kalocsai Iskolánővérek első kínai házukat, a „Jézus Szíve Otthont” a jezsuita atyák missziós területének központjában, a Hopci tartománybeli Tamingfuban¹²⁷ (Taming I. ház, Tamingshien), a városon kívül nyitották meg 1927 júniusában, első főnöknője Hirmann Mária Margit, második főnöknője pedig 1930-tól Pfeiffer Mária Leopoldina volt.¹²⁸ A nővérek itt kőházakban laktak, volt külön kápolnájuk és konyhakert is rendelkezésükre állt. A vezetésük alatt működő iskolák közül legmagasabb szintű a katekista-tanítónőképző¹²⁹ volt. Ide azt vették fel, aki legalább egy évig az előkészítő-intézetbe járt, rendelkezett bizonyos fokú előismerettel és jártassággal a katekizmus területén, nem volt eljegyezve, betöltötte már a 19. életévét és elhatározta magát a hajadon életre, ugyanis a katekistáknak időleges szüzességi fogadalmat kellett tenniük, ami azt jelentette, hogy házasságkötés esetén már nem tevékenykedhettek tovább katekistaként.¹³⁰ A hároméves tanfolyam egyúttal noviciátust is jelentett számukra, itt fő tárgyként a hittant (5 órában) és imamagyarázatot (4 órában) tanultak, közismereti tárgyra csak dióhéjban (3 óra számtan, 2 óra földrajz és ének) oktatták őket, ezenkívül volt még írás-olvasás (2-2 óra), valamint kézimunka-tanítás is. A lányok hathetente vizsgáztak, de a tanulás mellett kivették részüket a munkából is: mosták, javították a templomi felszereléseket, ruhákat, stb. A középfokú iskolába azokat a 14-16 éves lányokat vették fel, akik katekistanők akartak lenni, ez tulajdonképpen előkészítő volt a katekistanő-képzőre. A missziós nővérek itt elsősorban katekizmust és különböző imákat (szentmise-imák, rózsafüzér, keresztiúti ájtatosság imái) tanítottak, volt ezenkívül minden nap számtan és írás-olvasás óra is. Kézimunka foglalkozás keretében tanultak meg a lányok varrni, hímezni, fonni, kötni, horgolni. A két felsőbb fokú iskola növendékei internisták voltak. Az alsó fokú iskolába főleg pogány lányok jártak, nekik írást, olvasást, imákat és katekizmust tanítottak a nővérek. A pogány iskola növendékeinek életkora 4 és 20 év között volt, tehát egyben volt óvoda és osztatlan iskola is. Nem lévén tankötelezettség, sőt beiratkozás sem, ezeket a lányokat gyöngyökkel, színes ruhadarabokkal csalogatták az iskolába az apácák, vizsgák után pedig az európai jötevénytől kapott kelméket, ajándékokat osztottak ki közöttük.¹³¹ Az iskolák mellett működtettek a nővérek egy ún. dispensaire-t, vagyis betegsegélyező-, illetve beteggondozó intézetet, gyógyszerárát is. Az egészségügyi

¹²⁵ SZARVAS Miklós, 1935. 17.

¹²⁶ Uo. 108.

¹²⁷ Tamingfu földrajzi meghatározása: északi szélesség 36 és 1/3 fok, keleti hosszúság 113 és 1/5 fok. BKMÖL XII. A kínai misszió iratai 1936. Hirmann Mária Margitnak a tamingfui zárdáról készített diaposzítívekhez írt kísérő sorainak másolata.

¹²⁸ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei 1930. július 13. 1. pont.

¹²⁹ A katekisták bennszülött hitoktatók voltak (kínai nevük: takou), ők is missziós szolgálatot teljesítettek. Mivel egy misszionárius pap egy-egy kisebb településen nem tölthetett túl sok időt, távollétében a katekisták helyettesítették, ők voltak az összekötők a misszionárius, a keresztyének és a pogányok között. Ők hívták imára a falu keresztyén lakóit, tanították a gyerekeket, sőt kereszteshettek is.

¹³⁰ SZARVAS Miklós, 1935. 239-241.

¹³¹ BKMÖL XII. A kínai misszió iratai 1936. Hirmann Mária Margitnak a tamingfui zárdáról készített diaposzítívekhez írt kísérő sorainak másolata; SZARVAS Miklós, 1935. 242-251.

ellátáson kívül az ide betérők gyakran kaptak lelki vigasztalást, a meggyógyultak közül pedig sokan meg is keresztelkedtek. A tamingfui missziós ház 1927 és 1933 közötti tevékenységéről az alábbi táblázat ad összefoglalót:¹³²

Évszám	Iskolák				Betegkezelő		
	katekétanők	előkészítő	pogányiskola		betegek	keresztelés	kötözés
			pogányok	keresztelttek			
1927	24	-	31	1	-	-	-
1928	40	26	31	1	8874	43	90
1929	37	65	39	1	4850	103	641
1930	38	63	14	1	6933	126	105
1931	34	58	28	2	7948	722	103
1932	43	49	30	1	15311	438	167
1933	44	33	30	1	19500	536	1000

Lécroart püspök, 1929. augusztus 25-én kelt levelében az első missziós háztól kb. 70 kilométernyire fekvő Kaichowban (Kaicsou, Puyang) új ház megnyitására kérte fel az Iskolanővérek előljáróságát.¹³³ A nővérek kormányzótanácsa elfogadta az ajánlatot és újabb szerzetesnőket küldött Kínába.¹³⁴ A második, 1930. december 10-én megnyitott ház, a „Szent József Otthon” főnöknőjévé Bán Mária Skolasztika nővért választották.¹³⁵ A missziós tevékenység hasonló volt az eddig végzetekhez. A nővérek itt is vezettek katekétanőképzőt, és dispensaire-t, újabb munkakörként pedig átvették az imaiskola, az árvaház és az aggnők otthonának vezetését is. Az imaiskolába keresztény kislányok jártak, akiket a hit hirdetőik olyan helyekről küldtek be, ahol még katekétanő sem működött. A növendékek bentlakók voltak, a három hónapos tanfolyamon a katekizmus alapelveivel és az imákkal ismerkedtek meg, közhasznú tárgyakat nem tanítottak nekik. Az árvaházba olyan kislányok kerültek, akiket pogány szüleik kitétek, eldobtak maguktól, vagy eladták őket. Valódi árvák közülük csak keresztények voltak. Az aggnők otthonába csak 60 éven felüli, pogány nőket vettek fel. Mivel a keresztényeknek kötelessége a szülőkről való gondoskodás, ezért tőlük nem fogadták el az elaggott nőket gondozásra. A pogányok azonban gyakran durván bántak az idős nőkkel, sokszor elüldözték őket otthonról.¹³⁶ A kaichowi missziós ház 1931 és 1933 közötti tevékenységét az alábbi táblázat foglalja össze:¹³⁷

Évszám	Iskola				Betegkezelő		
	katekétanő	imaiskola	árvaház	agnők	beteg	keresztelés	kötözés
1931	50	40	12	8	10424	242	64
1932	33	30	12	8	6607	188	257
1933	23	120	12	8	6774	125	170

¹³² SZARVAS Miklós, 1935. 249-256. alapján.

¹³³ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1929. Lécroart püspök 1929. augusztus 25-én kelt levele.

¹³⁴ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1930. március 13. 2. pont

¹³⁵ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1930. november 12. (november 9.) kiegészítés.

¹³⁶ SZARVAS Miklós, 1935. 267-283, 286-288, 292-294.

A harmadik kínai missziós házat, a „Mária Kegyelem Anyja Otthont” Taming belvárosában vették át a magyar nővérek. Ott korábban kínai apácák működtek, ám közülük többen megbetegedtek és utánpótlást sem kaptak rendjüktől, így a jezsuita atyák felkérték a Kalocsai Iskolanővéreket, hogy vegyék át az intézet vezetését. A kalocsai kormányzótanács beleegyezett a felkérésbe, az új ház azonban egyelőre még nem kapott önálló főnöknőt, hanem a tamingfui missziósház főnöknőjének irányítása alá tartozott.¹³⁸ Miután az új házba disponált nővérek átestek a kezdeti nehézségeken, a kormányzótanács a szerzetesi rend és fegyelem szempontjából célszerűnek látta önálló főnöknő kinevezését, a választás Hirmann Mária Margitra esett.¹³⁹ A Taming belvárosában lévő házat 1931. október 28-án vették át a nővérek.¹⁴⁰ A vezetésük alá tartozó intézmények (imaiskola, népiskola, aggnők otthona, árvaház, özvegyek és elhagyott, veszélyben lévő fiatal asszonyok menhelye, dispensaire) közül kettő jelentett új tevékenységet. A népiskolába városbeli, keresztény, valamint pogány családok gyermekeit vették fel, akik bejárók voltak. Tanítottak nekik hittant, írást, olvasást és közhasznú tárgyakat is. Kézimunka óra keretében tanultak meg varrni, hímezni, kötni, horgolni. Az iskola a gyerekeken keresztül a családokat célozta meg és noha azt sok esetben nem is sikerült elérni, hogy a szülők megkeresztelkedjenek, de legalább elnézték, hogy gyermekük megismerkedik a katolikus vallás tanaival és az idegenekre sem tekintettek többé ellenszenvvel. A veszélyben lévő fiatalasszonyok menhelyére olyan keresztény nőket vettek fel, akiket pogány anyósuk – legtöbbször a férj távollétében – bántalmazott, vagy el akart adni. A fiatalasszonyok szállásért és ételmezésért dolgoztak a missziós házban és addig maradhattak, míg a családban kedvezőbb nem lett helyzetük.¹⁴¹ A Taming belvárosában működő intézményekben 1931 és 1933 között végzett tevékenységet az alábbi táblázatok szemléltetik:¹⁴²

Évszám	Iskolák			Egyéb		
	népiskola		imaiskola	árvaház	aggnők	fiatal-asszony
	keresztény	pogány				
1931	10	38	22	14	24	5
1932	14	73	96	14	19	6
1933	21	73	53	18	18	19

Évszám	Betegkezelő				
	beteg		kötözés	foghúzás	keresztelés
	gyermek	nő			
1931	1774	3123	72	32	41
1932	4139	6570	79	-	143
1933	8136	9240	929	12	419

¹³⁷ Uo. 283.

¹³⁸ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1931. április 1. 1. pont.

¹³⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1931. október 2. 5. pont.

¹⁴⁰ SZARVAS Miklós, 1935. 260.

¹⁴¹ Uo. 288., 294-295.

¹⁴² Uo. 297.

1940. július 21-én kelt levelében Leopold Brellinger osztrák jezsuita missziós atya azt kérte a magyar missziós főnöktől, Szarvas Miklóstól, hogy az osztrák misszió számára adjon kölcsön két magyar nővert, vagy legalább két bennszülött jelöltöt, akiket a Kalocsai Iskolánővérek társulati szellemében neveltek. Az osztrák misszió is szeretett volna a kínai lányoktatásba bekapcsolódni, de az Ausztriából meghívott nővérek – a háborús viszonyok miatt – nem kaptak kiutazási engedélyt.¹⁴³ Szarvas Miklós missziós főnök három nővert osztrák misszióba küldéséről állapotodott meg Leopoldina vikáriával. A nővérek 1940. augusztus 12-én indultak új szolgálati helyükre, a szintén Hopei tartományban fekvő, Tamingtól észak-keletre található Kinghsienbe, az osztrák misszió központjába. Ebben a városban történt az öt püspökségből érkezett bennszülött papság nevelése, a nővérekre egy katekéta-tanítónőképző vezetését bízták.¹⁴⁴ A kalocsai kormányzótanács Hirmann Mária Margitot nevezte ki az új, kinghsieni zárda főnöknőjének.¹⁴⁵ Az osztrák missziós püspök szerette volna a nővéreket „*átपालतानी*” saját missziós területére, szeptember 15-én öt nővert el is indult oda. (Hirmann Mária Margit ekkor Tamingban tartózkodott, vikáriai tiszt-sége miatt. Az osztrák misszióba utazó nővérek főnöknőjévé Bán Mária Skolasztikát nevezték ki.)¹⁴⁶

A második világháború miatt keveset tudunk a további missziós működésről. A nővérek fő munkaköre ebben az időszakban a betegápolás volt. 1944-1945 körül alapítottak házat a nővérek a Tamingtól délre, Sanghaitól északra fekvő Süchowban (Szücsow), 1945. októberéig a Sanghaiba internált kanadai missziós nővérek zárdájában laktak. Itt dispensaire-ben és kórházban tevékenykedtek a nővérek,¹⁴⁷ Burgstaller Mária Angelina főnöknősége alatt.¹⁴⁸

1946-ban azonban el kellett hagyniuk Tamingot, a nővérek egy része a verbiták (Isteni Ige Társasága, SVD) amerikai provinciájához tartozó, Honan tartományban lévő Siu-u-ban (Siuwu) és Sinsángban (Siu-siang) talált menedéket és az itt működő missziós intézményekben (kórház, gyógyszerár, iskola, árvaház) tevékenykedtek.¹⁴⁹

A világháború után a nővérek nagyon szétszóródva éltek. 1948-ban Pekingben öt nővert,¹⁵⁰ Juanlingban hat nővert¹⁵¹ működött, ahol kórházban dolgoztak a nővérek, Süchowban két házban összesen heten¹⁵² tevékenykedtek, Puyangban (Kaichow) pedig hárman.¹⁵³

¹⁴³ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1940. L. Brellinger jezsuita atya 1940. július 21-én kelt német nyelvű levele.

¹⁴⁴ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1940., 1941. Hirmann Mária Margit 1940. augusztus 28-án és 1941. január 1-én kelt levelei.

¹⁴⁵ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1940. november 10. 1. pont.

¹⁴⁶ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1941. Hirmann Mária Margit 1941. szeptember 24-én kelt levele.

¹⁴⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1946. Surányi Mária Foréria 1946. május 28-án kelt levele, és Hirmann Mária Margit 1946. május 16-án kelt levele; BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1946. szeptember 1. 7. pont.

¹⁴⁸ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei 1946. március 18. 1. e. pont.

¹⁴⁹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1946. Hirmann Mária Margit 1946. október 28-án kelt levele.

¹⁵⁰ A pekingi ház főnöknője Bérczi Mária Coelestina volt, rajta kívül itt működött még Pecze Mária Erna és Fridrich Mária Georgina nővert is, valamint Markovich Mária Jozefa vikária és Schmidt Mária Gertrúdsz nővert. BKMÖL XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapjai.

¹⁵¹ A juanlingi ház főnöknője Bán Mária Skolasztika volt, rajta kívül itt működött még Andrási Mária Dafróza, Bükk Mária Rosaria, Eichinger Mária Ulrika, Iselestöger Mária Canisia, Kasza Mária Agréda nővert. BKMÖL XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapjai.

¹⁵² Süchowban főnöknő volt Burgstaller Mária Angelina, itt működött még Erdélyi Mária Nicéta, Tchang Mária Selina, U Mária Berchmána is, a többi itt dolgozó nővert nevét nem ismerjük. BKMÖL XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapjai.

¹⁵³ Puyangi főnöknő volt Li Mária Petra, itt működött még Jang Mária Stefánia és Tchao Mária Colombiéra is. BKMÖL XII. 6. A társulati tagok statisztikai adatlapjai.

Ezenkívül két nővér¹⁵⁴ missziós munkát végezett Paotyi-ban, öten¹⁵⁵ Fonghsien-ben, ketten¹⁵⁶ pedig Jangchwangu településen.¹⁵⁷ Hippich Mária Aloisia nővér statisztikai adatlapján Pliping helységnev is szerepel működési helyként, erről a tevékenységéről azonban nem áll több információ rendelkezésre.

Miután egész Kínát elfoglalták a kommunista csapatok és 1949-ben kikiáltották a Kínai Népköztársaságot, az „ellenforradalmi tevékenység elnyomásáról” szóló 1950. június 23-i kormányrendelettel megindult az egyházi tevékenység korlátozása. A külföldi misszionáriusokat és a Szentszék követét kiutasították az országból,¹⁵⁸ a magyar nővérek 1951-ben Ausztráliába menekültek.¹⁵⁹

Bennszülött nővérek

A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata az 1926. február 17-én kelt, a sienhsieni apostoli vikáriátussal kötött szerződésben kötelezte magát, hogy nem zárkózik el bennszülött jelöltek felvételétől és később egy kínai noviciátus felállításától.¹⁶⁰ Az első, zárdába lépni óhajtó kínai lány alig egy hónappal a kalocsai nővérek első csoportjának Kínába érkezése után jelentkezett. A 21 éves Li Paula Sienhsienben, az Auxiliatrix nővéreknél találkozott a magyar szerzetesnőekkel, ő tanította nekik a kínai nyelvet. Katolikus családból származott, fivére Lécroart püspök kínai titkáraként dolgozott, egyik nővére pedig újoncnő volt az Auxiliatrix nővérek sanghai-i házában. Hirmann Mária Margit ajánlotta felvételre, mert intelligensnek, jámbornak, jó modorúnak és egészségesnek találta, valamint igen előnyösnek tartotta, hogy ha a lány 1927-ben velük mehetne Tamingfuba és ott segíteni tudna a francia, illetve a kínai nyelv oktatásában.¹⁶¹ A társulat kalocsai kormányzótanácsa azt javasolta Margit főnöknőnek, hogy kérje meg Lécroart püspököt, hogy terjessze az ügyet a Szentszék elé, kérvényezze a noviciátus felállításának engedélyezését,¹⁶² amelyhez a Propaganda Fide Kongregációja 1927. július 29-én kelt, 4888/27. számú iratával hozzá is járult.¹⁶³ Az első kínai nővérek beöltözésére¹⁶⁴ 1929. február 11-én került sor. Li Paula kínai hitoktatónő a Mária Immaculata,¹⁶⁵ Na Anna katekistató pedig a Mária Jozefa¹⁶⁶ nevet kapta.¹⁶⁷ A beöltözés szertartásáról így ír Margit nővér:

¹⁵⁴ Itt dolgozott Hippich Mária Aloisia és König Mária Lidvina nővér. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁵⁵ Itt dolgozott: Juhász Mária Alexia, Kovács Mária Gonzalva, Kovács Mária Remigia, Li Mária Immaculata, U Mária Sztanisla nővér. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁵⁶ Itt dolgozott: Na Mária Jozefa és Sán Mária Ignácia nővér. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁵⁷ BKMÖL XII. 6. Relatio Quinquennalis. Az Apostoli Szentszékhez küldött öt éves jelentés a társulatról (1943-1948).

¹⁵⁸ SZÁNTÓ Konrád, 1988. II. 648.

¹⁵⁹ KISS Adél, 1996. 40.

¹⁶⁰ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926/16.

¹⁶¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Hirmann Mária Margit 1926. október 29-én kelt levele.

¹⁶² BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1926. november 30. 3. pont.

¹⁶³ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1927-1928. 1/1928. szám

¹⁶⁴ A beöltözés a szerzetesi ruha első felöltésének és a szerzetesi név felvételének ünnepélyes aktsa.

¹⁶⁵ Li Mária Immaculata (1905. szeptember 10. – ?) 1930-tól hitoktatónőként tevékenykedett a társulat különböző kínai zárdáiban. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

¹⁶⁶ Na (Ngan) Mária Jozefa (195. november 13. – ?) iskolás nővér, 1930-tól a társulat különböző katekistató-képzőiben tanított. BKMÖL XII. 6. A társulat tagjainak statisztikai adatlapjai.

„...[fölgangzanak] kínai nyelven a kérdések: Mit kívántok az Egyháztól? kínai nyelven felelnek: Óhajtjuk a világot elhagyni ... felöltvén a ... kalocsai (képzeljék ezt kínai tónusban hallani!) szegény Iskolanővérek ruháját Oly különös-szépén hangzott ez [...] itt a távoli Kínában! Következett kínai nyelven a szt. beszéd [...] különös súlyt helyezve arra, hogy bár világrészek választanak el a Társulat törzsétől, a messzire kinyúló ág a törzssel egy, mert egy közös anyánk van, a Generális Főnöknőnk, [...] a »Cunghojcsang Mumu«.”¹⁶⁸ Az első két kínai újoncnővel Coelestina nővér foglalkozott, ő volt az ún. újoncmesternőjük, az újoncnők próbaéve végének közeledtével ő terjesztette a kalocsai kormányzótanács elé jelentését a két novíciáról. Ebben kifejtette, hogy a kínai keresztényeket nem lehet európai szempontok szerint megítélni, mert nagymértékben befolyásolja őket hazájuk illeme és szokásai, ami leginkább az előjáróik iránt tanúsított őszinte magatartás hiányában mutatkozik meg. Gondolkodásmódjuk még pogány, az önérdék, a haszon és a kínai illem motiválja cselekedeteiket. Ezeknek, a kínaiakra általában tett megjegyzéseknek az élett elvette a két újoncnő jó tulajdonságainak és általában a javulásra törekvésüknek hangsúlyozása. A kormányzótanács beleegyezett abba, hogy a két novíciát az ideiglenes fogadalmak letételéhez bocsássák,¹⁶⁹ a fogadalmak átvételére pedig Pfeiffer Mária Leopoldina kapott felhatalmazást.¹⁷⁰

A továbbiakban jellemző a kormányzótanács azon magatartása, hogy a kínai jelöltnőkről, újoncnőkről, fogadalmat megújító nővérekről készült jelentéseket felolvasták ugyan az üléseken, de – legtöbbször megjegyzés nélkül – teljes mértékben jóvá is hagyták a kinti magyar nővérek rájuk vonatkozó javaslatait, ami teljesen érthető is, hiszen a magyarországi nővérek sohasem látták és nem is ismerték a kínai bennszülött nővéreket, így – megbízva a missziós nővérek ítéletében és helyzetismeretében – megszavazták a bennszülött jelöltnők társulatba való fölvételét, illetve fogadalmójújtáshoz bocsátását. Ez a valójában igen formális jóváhagyás – amely a lassú postaforgalom miatt gyakran tulajdonképpen csak megerősítette a kínai vikária engedélyével megújított fogadalmak érvényességét – azonban a Kínában működő magyar nővérekben erősítette a Társulathoz való tartozás, a felelősségmegosztás tudatát, a szabályokhoz való ragaszkodás pedig kifejezte alázatukat és engedelmességüket saját kalocsai előjáróikkal szemben és egyúttal a Magyarországról hozott értékrendhez való ragaszkodást is hangsúlyozta. Ezeknek a szabályoknak a betartása – még ha az a gyakorlati életben nehézségekbe ütközött is – a helyesen való cselekvés tudatát, valamint tartást és tekintélyt is biztosított számukra.

Li Mária Electa iskolás és Tchang Mária Selina házi nővérek 1931-ben tehetek első ízben szerzetesi fogadalmat.¹⁷¹ 1933-ban, egy évi noviciátus után tehetek fogadalmat: Tchenn (Chenn) Mária Johanna, Sán Mária Ignácia iskolás nővérek és U Mária Sztaniszlava házi nővér.¹⁷² 1934-ben két iskolás nővér: U Mária Berchmana és Li Mária Petra, valamint

¹⁶⁷ A Kalocsai Iskolanővérek társulatában minden belépő nővér megkapta a „Mária” nevet, hiszen a kongregáció is a Míasszonyunkról volt elnevezve, ezenkívül ún. szerzetesi nevet is kaptak. Ez a név öröklődhetett, azaz ha egy nővér meghalt, vagy bármilyen módon távozott a társulattól, akkor egy újonnan belépett nővér megkapta ugyanazt a nevet. Arra viszont nem volt példa, hogy két élő társulati tag ugyanazt a szerzetesi nevet viselje. Kivételt képeztek a kínai bennszülött nővérek, akik gyakran olyan nevet kaptak, melyeknek viselői még éltek Magyarországon, mert a kormányzótanács úgy döntött, hogy a kínai nővérek neveinek megválasztásánál alkalmazkodni kell a kínai nyelvhez, amelyen nem lehet kimondani bármilyen hangzású nevet. BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi jegyzőkönyvek. 1932. január 11. 3. pont.

¹⁶⁸ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1929. Hirmann Mária Margit 1929. február 11-én kelt levele.

¹⁶⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1929. december 20. 1. pont.

¹⁷⁰ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1929. szeptember 15. 1. pont.

¹⁷¹ BKMÖL XII. 6., a két említett nővér statisztikai adatlapja

¹⁷² BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1932. november 26. 1. pont; valamint BKMÖL XII. 6., az említett nővérek statisztikai adatlapjai.

két házi nővér: Jang Mária Stefánia és Tchao (Csau) Mária Colombiéra tehetett első ízben fogadalmat.¹⁷³ Csang Mária Nikola és Jinn Mária Xavéria iskolás nővéreket 1938-ban bocsátották először fogadalmakhoz.¹⁷⁴ Biztos adatokra csak a fenti tizenhárom kínai származású nővér esetében támaszkodhatunk. Az említettekén kívül több kínai név is szerepel a dokumentumokban, az ő társulati tagságukra vonatkozóan azonban nincs hitelt érdemlő információ.

A nővérek és a missziós hivatás

A nővérek, amikor beléptek a szerzetesi társulatba, lemondtak a világi életről, elhagyták családjukat és feltétlen engedelmességet fogadtak egyházi előjáróiknak. Ez azonban nem jelentette azt, hogy soha többé nem látták szüleiket, vagy ha idős apjuk, anyjuk támogatásra, illetve ellátásra szorult, a társulat ne engedte volna haza tagjait. A missziós hivatással azonban együtt járt, hogy évekig, vagy talán soha többé nem láthatják szeretteiket, sőt esetleg hosszú ideig hírt sem kapnak felőlük. A missziós nővérek kiválasztásánál ezéért valószínűleg a családi háttér is szerepet játszott: szívesebben küldtek olyan nővéreket Kínába, akiknek szülei már nem éltek, vagy ha éltek, volt aki gondoskodik róluk. Jó példa erre az 1936-os, negyedik kiutazás esete, amikor is egy ideiglenes fogadalmat írt nővért csak feltételesen vettek fel az öt kiválasztott nővér közé, mert a kormányzótanács úgy döntött, hogy ha egy másik, a missziós hivatás iránt nagy kedvet érző, örökfogadalmat író nővér 79 éves, beteg édesanyját „*a jó Isten kifürkészhetetlen végzése kiszólítaná az élők sorából*” még az elindulás előtt, akkor ez utóbbi megy Kínába.¹⁷⁵ Mivel a nővérnek elsősorban gyermeki kötelességét kellett teljesítenie segítségre szoruló édesanyjával szemben, le kellett mondania a missziós hivatásról és Magyarországon kellett maradnia.

A szerzetesnőket a misszióba vezérlő indokok közül csak keveset ismerünk. Legtöbben a missziós hivatással járó áldozatos, lemondással teli életre vágyva, a pogányok iránt sajnálatot érezve jelentkeztek a misszióba, így vélték Istent jobban, hasznosabban szolgálni.¹⁷⁶ A Kínába kijutott nővérek közül többek lelkében már régóta élt a missziós hivatás lángja. Pfeiffer Mária Leopoldina már 1899-ben jelentkezett missziós nővérnek, amikor a Kalocsai Iskolanővéreknek első ízben tartottak előadást hithirdetők, majd mikor 1915-ben szóba került a Bulgáriába való missziós meghívás terve, Leopoldina nővér már el is kezdett bolgáruul tanulni, ám egyik külföldi vállalkozás sem valósult meg.¹⁷⁷ Bérczi Mária Coelestina nővér is régóta készülhetett már missziós hivatásra, hiszen az egyik tanácsülési jegyzőkönyv bejegyzése szerint „*ő volt a kínai missziós gondolat eszmehordozója, láng-lelkű apostola, ki szent életével ragyogó példája a Társulatnak.*”¹⁷⁸

Hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie egy jó missziós nővérnek, arra az általános főnöknő egyik körlevele adja meg a választ. „*Nem elég a misszióba vágyódás [...]. A jó Isten hívó kegyelme, kipróbált erény, élő hitből fakadó jámborság, alázatos engedelmesség, az érvényesülni akaró „én”-t legyőző, önzetlen, békeszerető és megbocsájító szív, a lelkekért égő buzgóság, napsugaras, derűs kedély, sokat elbíró, kipróbált egészség – ezek*

¹⁷³ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1933. december 6. II/1. pont; valamint BKMÖL XII. 6., az említett nővérek statisztikai adatai.

¹⁷⁴ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1937. december 28. I. pont

¹⁷⁵ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1936. március 17. I. pont

¹⁷⁶ lásd: BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1947. A kínai misszióba jelentkező újoncnők kérvényei.

¹⁷⁷ SZARVAS Miklós, 1935. 219-220.

¹⁷⁸ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1926. augusztus 15. I. pont

*a legfontosabb lelki fölszerelések. Kritizáló [...], kényelemszerető hajlamúak nem alkalmasak a misszióba, valamint azok sem, akik a lelkiekben is különködésre hajlamosak.*¹⁷⁹

A missziós nővérek kiválasztásánál fontos volt az életkor, hiszen a nagyon fiatalok még tapasztalatlanok, az idősebbek pedig már fáradékonyabbak, nehezebben akklimatizálódnak. A kormányzótanács ügyelt arra, hogy a kiutazó nővérek viszonylag fiatalok, élet-erősek és egészségesek legyenek, hiszen az új életforma mellett az új éghajlati viszonyokat is meg kellett szokniuk. 1948-ra a missziós nővérek között – magyarországi utánpótlás hiányában – főleg középkorúakat találunk. Az alábbi táblázat bemutatja, hogy hány évesek voltak a Magyarországról Kínába küldött nővérek kiutazásuk évében és 1948-ban:

Életkor	a kiutazás évében	1948-ban
20 és 29 év között	10 nővér	-
30 és 39 év között	8 nővér	2 nővér
40 és 49 év között	5 nővér	9 nővér
50 és 59 év között	1 nővér	7 nővér
60 és 69 év között	1 nővér	2 nővér
70 év fölött	-	1 nővér
Összesen	25 nővér	21 nővér

Az 1940-es évek közepén a kalocsai általános főnöknőnek küldött levelekből a nővérek közötti bizonyos feszültség olvasható ki. Mint minden együttélés, úgy a szerzetesi közösségi élet is néha nehézségekkel járhat, ami különösen fokozódhatott olyan viszontagságos és háborús időben, mint amilyenben Kína volt már 1937 óta.¹⁸⁰ Az anyaháztól távol, az akadozó postaforgalom miatt a rendi előljárók intézkedéseit nélkülözve, a magyarországi ismerősök és családtagok miatt aggódva, felszínre kerülhettek problémák. Az idősebb, korábban érkezett nővérek és a fiatalabb, később kiutazók közötti generációs ellentétet nem tudta elsimítani a rangidős, ám akkor már igen beteg Leopoldina vikária és utóda Margit nővér sem, amit jól mutat, hogy a missziós nővérek folyton az általános főnöknő vizitációját sürgették. Ám erre – ismerve a háború alatti és utáni magyarországi helyzetet – nem kerülhetett sor, új vikária azonban érkezett, Markovich Mária Jozefa személyében.

A missziós nővérek hétköznapijai Kínában

A missziós nővérek kínai életéről, hétköznapijairól legtöbbet az általuk Magyarországra küldött levelekből tudhatunk meg. Különösen az első csoportban kiutazott nővérek írtak hosszú, érdekes leveleket, ám ők is csak a megérkezésüket követő néhány hétben engedhették meg maguknak, hogy részletes beszámolókat küldjenek haza. Amikor azonban elkezdődött a kínai nyelv tanulása és a mindennapi munka, akkortól már egyre ritkábban és egyre kevesebbet írtak. Természetes, hogy a levelekben elsősorban arra tértek ki, ami szá-

¹⁷⁹ BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei. 1936/III. 1936. február 12.

¹⁸⁰ 1931-ben Japán elfoglalta Kína egy részét, majd újabb követeléseket támasztott. 1937. július 8-án a japánok nagyarányú, jól előkészített támadást indítottak Kína ellen, elfoglalták Pekinget, Tiencsint, Sanghait. 1938-ra pedig Kína legfejlettebb területei, (köztük Észak-Kína) japán ellenőrzés alá kerültek. A japánok 1941. december 7-i Pearl Harbor-i támadása után a japán-kínai konfliktus összekapcsolódott a világháborúval. 20. századi egyetemes történet, 1995. I. 433-436.; JORDÁN Gyula. 1999. 69-73., 83-107.

mukra új, idegen és érdekes volt Kínában. Ahogy elmúlt az újdonság varázsa, magától értetődően más kapott hangsúlyt a levelekben is. Kicsit szomorú felhanggal így ír erről 1938-ban Hirmann Mária Margit: „[...] az egyik osztályban tanítom a számtant, most éppen a tizedes törtek átváltoztatásával közönséges törtekre foglalkozunk. A kínai szörend, beszédmód azt követeli, hogy előbb a nevezőt mondjuk ki, azután a számlálót, a tizedestörtet egyszerűen „kis szám”-nak nevezi! És így tovább, felsorolhatnak még néhány tipikus beszédmódot, de gondolom csak úgy a közelből érdekes, a távolság gyöngíti a különlegesség hatását!”¹⁸¹ A későbbi csoportok pedig már egy olyan helyre érkeztek, amelyet nemcsak ők, de a magyarországi nővérek is alaposan ismerhettek társnőik beszámolóiból. Az 1926 szeptemberében, októberében írt levelek forrásértéke ezért is emelkedik ki a többi közül.

A Kalocsai Iskolanővérek főként Hopei tartomány területén tevékenykedtek, ahol a lakosság fő foglalkozása a földművelés volt, a gazdaság minden ágát csak a nagyobb városokban lehetett megtalálni. Az éghajlat ezen a tájon szélsőséges, nyáron égető a forróság, az esős időszak július elején kezdődik, ekkor a magas páratartalom miatt fojtogató a levegő. A tél változékony, hideg, de nagy havazások nem jellemzők.¹⁸² „Az égbolt, a nap itt más. Vigyázni kell, a napszúrástól óvakodni. A napnyugta Kínában különösen fenséges. A csillagos ég is más. A göncölszékér oly mélyen van s oly nagy, csaknem megfoghatjuk.”¹⁸³

Fő közlekedési eszközként a kerékpár szolgált, ennek használatához a nővérek a kalocsai általános főnöknő jóváhagyását kérték: „Nagyon szépen köszönjük drága jó Tiszteendő Anyánk áldását a biciklizésre, hála Istennek most már szépen megy, átlag minden héten megyünk, néha kétszer is kis körútra. [...] Most már egész természetes, senki sem csodálkozik, hogy biciklin járunk. Nagyon örülnek a keresztények, mert a protestánsok már régen így jártak mindenfelé.”¹⁸⁴ A nagy esőzések miatt azonban gyakran járhatatlan utakon legtöbbször csak gyalog vagy öszvérháton lehetett közlekedni. Kicsit jobb időben viszont igénybe lehetett venni a kínai kétkerekű kocsikat, amelyek látványa, főként pedig a bennük való utazás különös volt az európai emberek szemében. Az egyik nővér azt mesélte el levelében, hogy a kínai szokásokat nem ismerve, rosszul, egymással szemben helyezkedtek el a kocsikon, így a rázós úton fejük minduntalan összekoppant, „bő alkalmunk volt az egyes zökkenőknél konstatálni, kinek a feje erősebb.”¹⁸⁵ „Én csak azt írom le, mit éreztem legelőször, amikor a sajtáságos kínai kocsikat, az elébe fogott állatokat megláttam! Mintha a szívembe szúrtak volna, egy halálos döfés volt ez az én hiúságomnak! Mert sok más hibám mellett megvolt az a gyöngém, hogy tetszetek a szép lovak, szép fogatok! És most! [...] Mikor megtapasztaltam milyen az efféle „hintóban” való utazás, óriási módon megnőtt előttem Lécroart püspök úr – ő a finom francia! – és hányszor teszi meg ezt a fáradtságos kocsizást! [...] A misszionárius hivatás egyik áldozatos oldalát láttam most meg, amiről európai kényelemhez szokott ember halvány sejtelemmel sem bír!”¹⁸⁶

A szokatlan utazási körülmények mellett a kínai nyelv elsajátításának nehézségei adták a korai levelek egyik fő témáját. Az első csoportban érkezett nővérek Sienhsienben majdnem egy évig csak a kínai és a francia nyelvek tanulásával foglalkoztak. Leveleikben vidám hangon írnak a kínai nyelv különlegességéről, az elsajátítása során felmerült problémákról. „Sokat nevetünk, néha a kiejtés, néha a szó értelme miatt. [...] Ezt a mondatot: fáj a fejem, így mondja a kínai: fáj az eszem tarisznyája, vagy zsákja. [...] Jól mondták, kínai nyelvet csak itt lehet tanulni, ha ugyanazt a szót másképpen hangsúlyozzuk más az értelme

¹⁸¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1938. Hirmann Mária Margit 1938. december 30-án kelt levele.

¹⁸² SZARVAS Miklós, 1935. 30-31.

¹⁸³ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Bérczi Mária Coelestina 1926. október 3-án kelt levele.

¹⁸⁴ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1941. Zemplén Mária Mediatrix nővér 1941. június 19-én kelt levele.

¹⁸⁵ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 3-án kelt levele.

¹⁸⁶ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Hirmann Mária Margit 1926. szeptember 29-én kelt levele.

pl. Cheu, kiejtve sé = *elveszteni* – ez az első tónus szerint van kiejtve [...], *idő* a második tónus szerint [...], *valaminek a vége* a harmadik tónus szerint [...], *világ*, ez a negyedik tónus szerint [...].¹⁸⁷ „Mi a fejünkbe vettük, hogy ha törik vagy szakad az a kínai könyv, de mi a nyelvet megtanuljuk. És nem is olyan rettenetesen nehéz, mint ahogy otthon Európában ijesztgettek tőle az emberek. Csak az írás nehéz, mert rendkívül komplikáltak a betűk. És nagyon jó fül kell hozzá, hogy észre vegye az ember a különféle hangárnyalatot, mert a kínai nyelvben az árnyalat, a tónus adja meg a szónak vagy mondatnak értelmét. [...] mi megjártuk egyik-másik tónus helytelen használatával. [...] Az üdvözlés így szól kínai nyelven: Mumu há? = Anyám, hogy érzed magad? A felelet: há = jól érzem magam. Ahogy a kis falvakon áthaladtunk a jó öreg nénikék és leányok mind mélyen meghajolva üdvözöltek bennünket az előbb leírt szavakkal: Mumu há. Mi meg feleltünk rendületlenül: há. Nagyon boldogan mosolyogtak ránk a feleleteink után. Később rá is jöttünk miért. Ugyanis a „há” a 3. tónusban jelenti azt, hogy jól érzem magam. A 4. tónusban pedig azt jelenti, hogy szeretlek. Mi a 3. tónus helyett a 4. tónust használtuk tévedésből. [...] A tanulás megy, de a dallam, vagy mint jó Virgília nővérkénk szokta mondani: „a nótája” kissé nehéz, mert nem valami fülbemászó.”¹⁸⁸ A nővérek későbbi leveleikben már olyan természetességgel használtak kínai szavakat, hogy néha el is mulasztották megadni azok magyar jelentését. A leggyakrabban olvasható kínai szavak (fonetikusán átírva): 'mumu' = anya (a nővérek kínai megszólítása), 'senfu' = pap, 'táku' = a katekétanók neve, 'tej-szi' = keresztelni, 'tung-koáni' = keleti külvárosi.

A környékbeli kínai emberek népviseletéről annyit tudhatunk, hogy egyszerű, kék színű ruhában és rongytalpú, könnyű vászoncipőben jártak. A nők hosszú, bokáig érő, bő nadrágot és rövidebb, kabátszerű felsőruhát hordtak, míg a férfiak hosszú, kétoldalt felhasított felöltőt viseltek. A nők nyáron hajadonfővel jártak, télen egy pártaszerű fejfedővel védekeztek a hideg ellen, a férfiak pedig kis kerek, karima nélküli sapkát hordtak.¹⁸⁹

A kínaiak szemében az európai apácák ruhái éppen úgy furcsának tűnhettek, mind amennyire idegen volt először minden a magyar nővéreknek Kínában. Legelőször a cipőikkel keltettek feltűnést. „Csend, béke, nyugalom, ima és munka, csendes, zajtalan munka, csak a magyar nővérek európai cipőjének kopogása hallatszik, a többi mind kínai cipőben jár.”¹⁹⁰ „Másnap, azaz 4-én délután megnéztük az intézetet is, s így a kis malmot is, melyet két öszvér húz, bekötött szemmel. Fölmentünk a malom padlására is, természetes, a mi európai keménysarkú bőrcipőinkben. Alig sétáltunk azonban végig a deszkamennyezetű padlásán, midőn lélekszakadva rohant föl egy kis növendék, hogy menjünk le, mert a kopogós léptinktől úgy megijedt a két öszvér, hogy most eszeveszetten nyargal mindkettő a malomban. [...] Az öszvéreknek szokatlan volt a mi európai cipőnk, mert itt mindenki a hangtalan kínai topánkában jár.”¹⁹¹ Valószínűleg erre a kis incidensre való tekintettel oldódott meg hamarosan a cipő-probléma, mert egy 1926. október 30-án kelt levélben azt olvashatjuk, hogy minden magyar nővér kapott már „görbeorrú, meleg, bársony kínai cipőt is.”¹⁹² Am a nővérek lábai a kínai cipők ellenére is feltűnést keltettek a bennszülött lakosság körében. Amikor például 1927-ben Sienhsienből az európai nőktől kevésbé látogatott Tamingfuba utaztak, különösen nagy lábaik miatt bámulták meg őket mindenütt, mivel „a kínai nők lábait már kiskorukban elnyomortíják, hogy lehetőleg minél kisebb, csinosabb

¹⁸⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Pecze Mária Erna 1926. október 18-án kelt levele.

¹⁸⁸ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 24-én kelt levele.

¹⁸⁹ SZARVAS Miklós, 1935. 26.

¹⁹⁰ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Bérczi Mária Coelestina 1926. október 3-án kelt levele.

¹⁹¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 24-én kelt levele.

¹⁹² BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Hirmann Mária Margit 1926. október 30-án kelt levele.

lábuk legyen.”¹⁹³ Ezt támasztja alá az is, hogy a nővéreket még Sienhsienben köszöntötték az ottani intézet növendékei és általuk készített kis ajándékokat adtak át, „mely állt: tűpárna, tarsoly, tütartó, kis bohóc, tolltörő, himzett topánka (2-3 éves gyermeknek való) stb. [...] Hanem a gyönyörű piros selyem topánkával megkérték. Ha 27 évvel ezelőtt adták volna, akkor még én is bírtam volna hordani.”¹⁹⁴ Azonban a nővérek egyéb ruhadarabjai is különösnek tünnek a tamingfui polgárok szemében. Érdekesnek találták, hogy az apácák férfi ruhát viselnek (Kínában ugyanis a nők nadrágot hordtak), illetve megjegyezték, hogy a nővéreknek „nincs is fülük”, tudniillik az apacafátyol miatt nem látták azokat.¹⁹⁵ A nővérek ruházatáról szólva meg kell még említeni, hogy már az első csoport elindulása előtt Szarvas Miklós missziós atya írt a kalocsai általános főnöknőnek, hogy a nővérek valószínűleg a kínai nyári hőségben és a Vörös-tengeren való átkeléskor sem fogják tudni elviselni a fekete szövet ruhát, ezért ajánlotta, hogy készíttessenek számukra alkalmas fehér vászon ruhát. A kormányzótanács elfogadta a javaslatot, azzal a megkötéssel, hogy annak szabása teljesen olyan legyen, mint a társulatban szokásos szerzetesi ruháké.¹⁹⁶

A kínai emberek szokásaiban, életmódjában is sok olyat találtak az első kalocsai missziós nővérek, amit érdemesnek tartottak arra, hogy Magyarországon maradt társaikkal is megosszanak. „Könnyekig megható a kínaiak áhítata. Maguk az itteni Auxiliatrix Nővérek mondják, hogy nemcsak épületes, de bámulatos, mit bírnak ki. Ülőhelyeik egyáltalán nincsenek, folyton térdelnek, mozdulatlanul, tekintetés nélkül. Mi európaiak ezt nem bírjuk utánozni, s nem is volna okosság, hogy valaki a túl sok térdeléssel gyötörje magát ima alatt.”¹⁹⁷ A kínaiak éneklési stílusát is furcsának találták a nővérek: „Továbbá kíséret nélkül egy hangon énekelnek latinul.”¹⁹⁸ Szintén érdekességként említhetjük meg, hogy a nővérek megfigyelései szerint a kínai énekek nélkülözik a fél hang távolságot.¹⁹⁹ Mikor a magyar nővérek már önállóan kezdtek tanítani, saját növendékeiket megfigyelve fogalmazták meg tapasztalataikat. Panaszkodtak, hogy az Európából küldött vidám színdarabokat tartalmazó könyvet sajnos Kínában nem használhatják, mert „más itt a néplélek, szokás, formaságok! Igazán világrészek választják el egymástól nem csak térben, de felfogásban, kifejezési módban is a kínait az európaiótól. Ami nekünk bájos, kedves, az előttük sokszor érthetetlen. Pl. Mikulást, Ruprechtet megszemélyesíteni kínai előtt nem szabad. Irredenta dolgok halálosan veszedelmese!”²⁰⁰ A tanítványokkal kapcsolatban leginkább mégis a személyes higiéniája hiányát kifogásolták. Az egyik betegkezelő intézményük kapcsán az volt a véleményük, hogy „Kína a tisztaságérzék hiánya és a szegénység miatt egy hatalmas kórterem.”²⁰¹ Abból, hogy a bentlakó tanítványok mit hoztak magukkal az internátusba, már sok mindenre lehetett következtetni. Legtöbbjüknek csak egy váltás ruhája volt, egy kicsi, 20 cm átmérőjű mosdótállal érkeztek, amelyben csak arcukat és kezüket mosták meg. A nővéreknek fáradtságos munkába került, míg rávették őket, hogy a nyakukat, fejüket, fülüket, karjukat is mossák meg, fürdés azonban szóba sem kerülhetett. A legtöbb lánynak nem volt sűrű fésűje, 25 növendék közül csak egynek volt szappanja és általában ruhájuk illetve hajuk is tetves volt.²⁰² A tanítványokról érdekességként elmondták, hogy fennhangon tanulnak és ezzel furcsa módon nem zavarják egymást. A lányok szerették a kötélug-

¹⁹³ SZARVAS Miklós, 1935. 225.

¹⁹⁴ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 24-én kelt levele.

¹⁹⁵ SZARVAS Miklós, 1935. 226.

¹⁹⁶ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1926. május 25. 3. pont., 1927. április 12. 1. pont.

¹⁹⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Bérczi Mária Coelestina 1926. október 3-án kelt levele.

¹⁹⁸ Uo.

¹⁹⁹ SZARVAS Miklós, 1935. 235.

²⁰⁰ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1939. Hirmann Mária Margit 1939. október 30-án kelt levele.

²⁰¹ SZARVAS Miklós, 1935. 255.

²⁰² Uo. 231-232.

rást, szívesen másztak fel szilfára és ették annak virágját. A nővérek szerint a kínai nemzeti illemszabályok miatt a növendékek nem voltak őszinték, de nem is voltak árulkodós természetűek.²⁰³

A kínai hiedelmek közül megemlítik, hogy a kisfiúknak azért van hosszú copfba belfonva a hajuk, hogy a gonosz szellem azt higgye róluk, hogy kislányok és ne vigye el őket.²⁰⁴ Érdekes az egyik kínai illemszabály is, amely szerint, ha ketten étkezés után találkoznak, akkor „jó napot” helyett azt kérdezik, hogy „tetszett ebédelni?”, ezzel azt akarják kifejezni, hogy ha nem volt mit ennie, akkor szívesen adok. Ám mivel mindannyian nagyon szegények voltak, ezért az esetleges zavarból a másik illemszabály segítette ki az érintetteket, ugyanis a feltett kérdésre mindig azt kellett felelni, hogy „ettem”.²⁰⁵

A kínaiaknak a kereszténységhez való viszonyáról jellemző képet festenek Hirmann Mária Margitnak az 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszus kapcsán kifejtett gondolatai: „*Én szt. Istvánt főképp mint misszionáriust értékelem, csodálom. Mi, kiküldöttek hasonló természetű pogány emberek között élünk, valahogy közelebb érezzük magunkat szt. István gondolatvilágához. Magunk között beszélgetve, többször párhuzamot vonunk a kínaiak és szt. István korabeli magyarok között, ahogyan a történelem lapjain olvastuk. Mennyi idő kell ahhoz, hogy az önző, pogány szív Krisztus Urunk nagy törvényét a szeretetről befogadja, asszimilálja és az életben, cselekedetekben kiváltsa!*”²⁰⁶ A kínai keresztényekről általában azt írták, hogy nem mérhetőek európai mércével, mert az ország szokásai, az ősi illemszabályok nagyban befolyásolják a megkeresztelkedett bennszülöttek gondolkodásmódját is.

A nővérek szóltak természetesen – leginkább azonban csak első leveleikben – a kínai konyháról és a kínai ételekről is. Az első évben más körülmények között éltek a nővérek, Sienhsienben ugyanis még tartottak az otthonról hozott készletek, több hús került az asztalra, az Auxiliatrix nővérek és a jezsuita páterek pedig kíségtették a magyar apácák kezdetleges háztartását. „*Tetszett kérdezni, hogy mi volt az első ebéd: rizsleves, paradicsom szósz, paprikás /pörkölt/ nokedlivel [...] körte és gránátalma. Másik nap: húsleves, fehér szósz, pecsenye, palacsinta, körte. Már pogácsát is süttöttünk. [...] Chinában még kirántott tyúkot is lehet enni. Rendszerint marha, birka és disznóhús van. [...] Franciamódra puddingot készítünk. Reggelire két hétig kávét ettünk, de most megváltozott, mert a tejconservet Amerikából kell beszerezni, azért lemondunk a tejeskávéról. [...] Van még 30 doboz tejünk, azt meghagyjuk tésztakészítéshez. Reggelire mindenki a saját tálszerű csészéjében a tojást cukorral habbá keveri és forró fekete, tisztán babkávéból annyit önt rá, amennyit kíván. Tessék egyszer megpróbálni, hogy meglehet-e enni? Délután ozsonnára tea, lekvár vagy vaj. Minden étkezéskor teát iszunk és pedig melegen. Nem is kívánjuk a hideg vizet. Kevés körténk, almánk, gránátalmánk és amerikaiogyorónk is van. Cukor, tojás, hús van bőven.*”²⁰⁷ Azért a sienhsieni hónapokban is akadt nehézség: „*Hanem a sparthelt sehogysem akar belefogni. Tegnap meghosszabbították a kéményt, de nem igen használt semmit.*”²⁰⁸ „*Múltkor egyszer palacsinta volt. Nikodéma nővérünk nekigyürekedett, hogy „no, de most lesz egy európai ebéd”, palacsintával. Süttötte, süttötte és 11 órától 1/2 1-ig 10 egész palacsintát meg is süttött. Délután pedig a másik 10-et, úgy hogy vacsorára éppen meglett. Így tehát senki gyomorrákot nem kaphatott, mert mire az utolsó megsült, az első eléggé lehűlt. Egy hétig itthon süttöttük a kenyeret. Egyszer [...] egy félkilós kenyeret*

²⁰³ Uo. 244-251.

²⁰⁴ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1939. Zemplén Mária Mediatrix 1939. november 17-én kelt levele.

²⁰⁵ SZARVAS Miklós, 1935. 233.

²⁰⁶ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1938. Hirmann Mária Margit 1938. július 19-én kelt levele.

²⁰⁷ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Pecze Mária Erna 1926. október 18-án kelt levele.

²⁰⁸ Uo.

sütött nővérkének. Délelőtt ½ 11 órától délután 5 óráig sült – de nem egészen volt megsülve, később folytatódott a sütés. [...] És egyszer pereccel akart bennünket meglepni. [...] két teljes napig sült és a végén mégis csak nem perec, hanem prézli lett belőle.”²⁰⁹ A nővérek konyhai eszközei és felszerelése is hiányosak voltak a kezdeti időkben: „Ha szabadna, megkívánnánk az otthoni tésztás tepsziket, mert erre felé nem ismerik. Már szereztünk hármát, élesztőport is, de sütőcsővel nem lehet boldogulni, így hát le kell mondani róla egy ideig.”²¹⁰ Az ételborító dróthálót használták ételek leborítására, szitálásra és burgonya- illetve paradicsompasszírozónak is. Fakanalat a házi nővérek maguk faragtak.²¹¹ Ahogy a nővérek 1927-ben, az európai civilizációt még kevésbé ismerő Tamingba költöztek át, megváltozott az étrendjük is. Reggelire cirok-, bab- vagy kukoricalisztből készült kenyeret fogyasztottak köleslevesel, sós répával és forralt vizet ittak hozzá. Ebédre a már ismertetett kenyér mellé köleslevest ettek zöldséggel, majd sós répát, káposztát, babsalátát, uborkát, hagymát vagy borsót. A vacsora ugyanabból állt mint a reggeli. Tízórára és uzsonnára mindig forralt víz volt. Hús csak nagyon ritkán, ünnepi alkalmakkor került az asztalra,²¹² bár a nővérek igyekeztek változatossá és táplálóvá tenni étrendjüket. Saját konyhakertjükben a Magyarországról kapott vetőmagokat ültették el, kecskét tartottak, így tejhez is jutottak, kacsát, tyúkot, sertést hizlaltak.²¹³ A nővérek nem csak a maguk, hanem tanítványaik táplálkozására is gondot fordítottak. Az egész környék étkezési szokásait azonban nem tudták megváltoztatni. „[Nyáron] a kicsik legnagyobb része megbetegszik, hasmenés, amit a sok tök, uborka, dinnyeféle okoz, itt rengeteg fajta van, ezt mind nyersen, héjastól, magostól, mindenestől eszik meg, természetesen betegek lesznek tőle, a kis betegek legnagyobb része meg is hal.”²¹⁴

A kínai misszió hatása a társulatra

A kínai misszionárius nővérek a társulatnak teljes jogú tagjai maradtak, a nagy távolság és az akadozó postaforgalom ellenére az általános főnöknön kívül több nővér is állandó levelezési kapcsolatban állt velük és a társulat elöljárósága értesítette őket minden fontosabb, a társulatot érintő döntésről, változásról. Az általános főnöknőknek gondjuk volt arra is, hogy a Kínában tevékenykedő nővérek áldozatvállalása élénken éljen a társulat tagjainak tudatában: körlevélben ismertették a missziós nővérek életkörülményeit, új házak alapítását, a kínai bennszülött nővérek belépését, stb. A missziós nővérek sorsa mellett az egész kínai misszió ügyét is szíven viselte az egész társulat. Az egyes csoportok kiutazásának anyagi terheit a fiókházak megosztották a kalocsai anyaházzal, a misszió javára gyűjtéseket rendeztek, adományozókat toboroztak, színelődásaik bevételét a kínai misszió számára ajánlották fel. Azonban nemcsak pénzbeli támogatásban részesítették szerzetestársaikat, hanem imákat, szentmiséket és szentáldozásokat is ajánlottak fel értük és missziós céljaikra.²¹⁵ Nemcsak saját rendtársaikat, hanem a katolikus egyház missziós törekvéseit is támogatták azzal, hogy különböző missziós lapokra fizettek elő; tanítványaik, illetve a települések felnőtt lakossága között missziós világi egyesületeket szerveztek (Jézus Szent Gyermeke

²⁰⁹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 24-én kelt levele.

²¹⁰ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Pecze Mária Erna 1926. október 18-án kelt levele.

²¹¹ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1925-1926. Surányi Mária Foréria 1926. október 24-én kelt levele.

²¹² SZARVAS Miklós, 1935. 233.

²¹³ Uo. 236.

²¹⁴ BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1938. Zemplén Mária Mediatrix 1938. november 3-án kelt levele.

²¹⁵ BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknök körlevelei. 1927/I. 1927 februárjában.; BKMÖL XII. 6. Körmányozótanácsi ülések jegyzőkönyvei. 1932. január 21. 6. pont.

Műve, Hitterjesztés Egyesülete),²¹⁶ amelyeknek tagdíja szintén missziós célokat szolgált. Az egyházmegyei hatóság is arra ösztönözte a társulatot, hogy minél aktívabban kapcsolódjon be a missziók támogatásába, ezért 1928-tól évente jelentést kért a fiókházakban folytatott missziós tevékenységről.²¹⁷ A kínai missziós nővéreket nemcsak szerzetestársaik támogatták anyagilag, hanem családtagjaik, ismerőseik is.²¹⁸

A kínai misszió kétségtelenül hozzájárult a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának elismertségéhez és népszerűségéhez. A korábban a Kalocsai Iskolanővérekhez tartozó, jugoszláv területen lévő rendházakból 1930-ban megalakult Bácskai Iskolanővérek társulatának egyik tagja 1934-ben azzal az indokkal kérte átvételét a kalocsai társulatba, hogy életét kínai missziós nővérként szeretné folytatni és erre csak a kalocsai társulat keretében lehetne módja.²¹⁹ Valószínűleg nem ő volt az egyetlen, aki azért vágyott a Kalocsai Iskolanővérek társulatának tagjává válni, mert itt lehetőséget kaphatott missziós hivatástudatának kiéléséhez. A kínai misszió tehát nemcsak a Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek társulatának egyik érdekes vállalkozása, hanem a magyar katolikus missziók történetében is fontos és nagy jelentőségű fejezet.

²¹⁶ A Jézus Szent Gyermekségének Műve egyesületnek 12 év alatti gyermekek lehettek tagjai. Naponta egy Üdvözlégyet kellett imádkozni a „*Boldogságos Szűz Mária, könyörögj érettünk és a szegény pogány gyermekéért!*” fohással, és havonta 5 fillért kellett missziós célra adni. A Hitterjesztés Egyesületének tagja lehetett minden 12 évnél idősebb hívő. A tagok hetente 5 fillért áldoztak missziós célra és naponta egy Miatyánkot és Üdvözlégyet imádkoztak a „*Xavéri szent Ferenc, könyörögj érettünk!*” fohással. BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei. 1936/IV. 1936. február 13.

²¹⁷ BKMÖL XII. 6. Az általános főnöknők körlevelei. 1928/V. 1928. szeptember 18.

²¹⁸ Lásd: BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1935. Bérczi Mária Coelestina nővér fivérének adománya az első missziós ház javára. 943/1935. szám. Uo. 1941. Eichinger Mária Tarszilla nővér adománya a kínai misszió javára. (íratcsomó)

²¹⁹ BKMÖL XII. 6. Kormányzótanácsai ülések jegyzőkönyvei. 1934. június 1. 2. pont.

Bibliográfia

- ADRIÁNYI Gábor
1990 Az egyháztörténet kézikönyve. München
- BALOGH Margit – GERGELY Jenő
1996 Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár. Bp.
- FAIRBANK, John K.
1989 Geschichte des modernen China 1800-1985. München
- [FRANZ Mária Terézia]
1925 Franz Mária Terézia Tisztelendő Anyának a Miaszszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskola-nővérek alapítójának és első általános főnöknőjének élete és a szerzetes társulat története 1825-1911. Írta: két kalocsai iskolanővér. [Kalocsa]
- GECSE Gusztáv
1995 A szerzetesség története [h.n.]
- HAMVAS Endre
1928 A kínai missziók és a polgárháború. In: Magyar Kultúra 1928. 193-201.
- HÉVEY Gyula
1914 Vázlatok a katolikus missziók életéből. Bp.
- [20. századi egyetemes történet]
1995 20. századi egyetemes történet I. 1890-1945., III. 1945-1995 (Szerk.: DIÓSZEGI István, HARSÁNYI Iván, KRAUSZ Tamás, NÉMETH István) Bp.
- JEFIMOV, G. V.
[é.n.] Kína újkori és legújabb kori története [h.n.]
- JORDÁN Gyula
1999 Kína története. Bp.
- MAGYAR Katolikus Lexikon
1997 (Főszerk.: Diós István) II. kötet. Bp.
- ÓNODI Márta
1999 A kiskunfélegyházi Constantinum leánynevelő-intézet krónikája (1919. december – 1923. augusztus) (Bács-Kiskun megyei Levéltári füzetek XII.) Kecskemét
- PUSKELY Mária
1998 Kétezer év szerzetessége. Szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia I-II. Bp.
- RÁCZ Zoltán
1974 Jezsuiták tegnap és ma ... Bp.
- SZABÓ Ernő
1933 A modern Kína és missziós problémái. In: Katolikus Szemle 1933. február. 99-111.
- SZÁNTÓ Konrád
1988 A katolikus egyház története I-III. Bp.

SZARVAS Miklós
1935

Magyar jezsuiták Kínában. A tamingi magyar misszió első tíz éve. Bp.

SZERENCSEK Károly
1991

A politikai fejlődés fő irányai a II. világháború után. Bp.

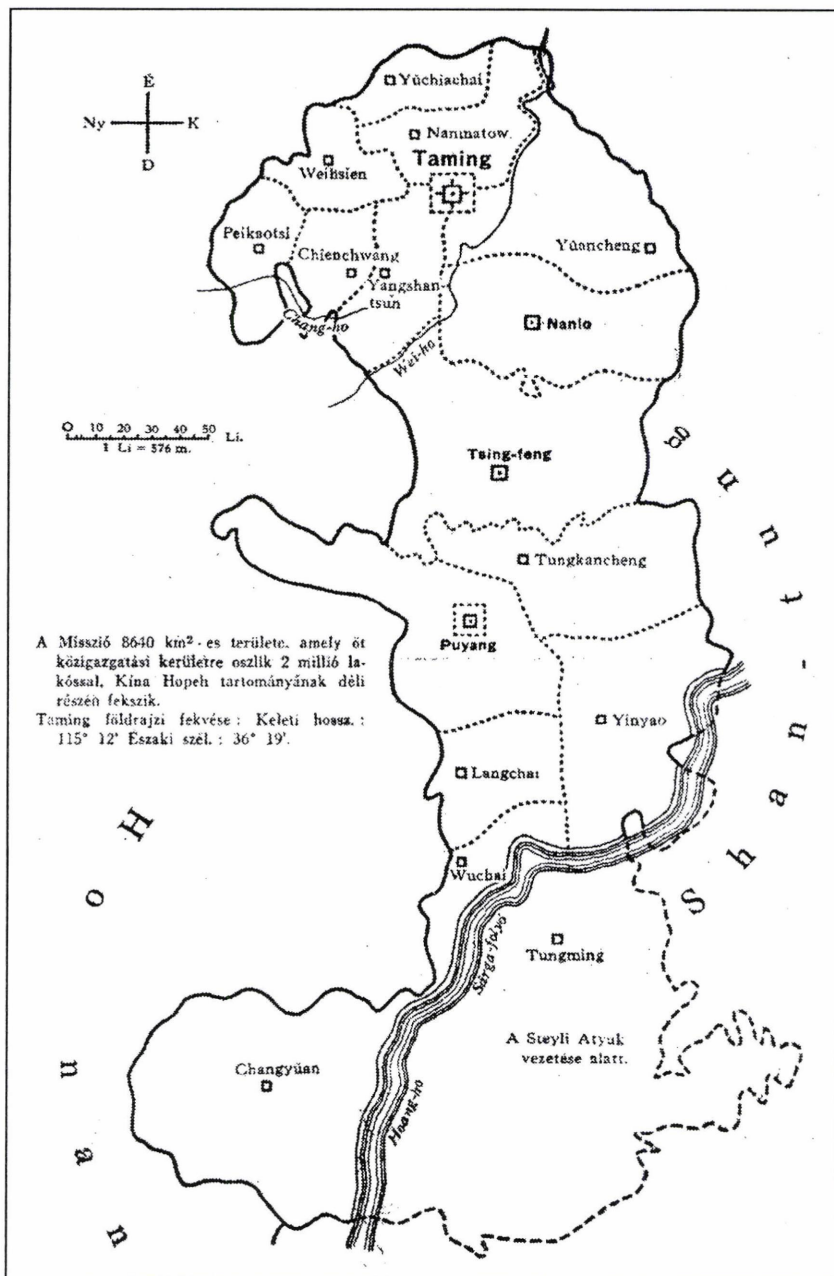
VALLÁSTÖRTÉNETI
kislexikon
1983

Vallástörténeti kislexikon. (Írta: GECSE Gusztáv.)
Bp.

Mellékletek

免負我債者。又不我許。陷於誘惑。乃救我於凶惡。亞們
如於天焉。我等望爾。今日與我。我日用糧。而免我債。如我亦
在天我等父者。我等願爾名見聖。爾國臨格。爾旨承行於地。

A Miatyánk szövege kínai nyelven. In: SZARVAS Miklós, 1935. 65.

BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1939. Jézustársasága magyar rendtartományának kínai missziója, Taming Apostoli Prefektúra. A Misszió Barátainak és jótévedőinek. 1939. (Aprónyomtatvány) (Térkép)

SZEMÉLYZET

I. A nővérek missziós anyaháza: Taming-külváros (Jézus Szive-Otthon)

Postai címzés: China. Hopeh. Taming. Catholic Mission.

河北 大名 天主堂

			karnővér
1. Pfeiffer M. Leopoldina	雷 Lei	vikária főnöknő	„
2. Bán M. Skolasztika	班 Pan	házfőnöknő	„
3. Bérczi M. Coelestina	貝 Pei	ujoncmesternő	„
4. Pecze M. Erna	裴 P'ei	tanítóképző igazgató	„
5. Iselstöger M. Canisia	司 Se	betegrendelő vezetője	„
6. Reuz M. Virgilia	雷 Lei	elemiiskola vezetője	„
7. Li M. Immaculata	李 Li	tanít	„
8. Li M. Electa	李 Li	tanít	„
9. Ou M. Berchmana	武 Ou	tanít	„
			segítő nővér
10. Kovács M. Gonzalva	高 Kao	gazdasági felügyelő	„
11. Erdélyi M. Nicéta	德 Te	munkásnők vezetője	„
12. Kőnig M. Lidvina	桂 Koei	konyha vezetője	„
13. Ou M. Stanisla	武 Ou	ruhatáros	„
14. Yang M. Stefánia	楊 Yang	betegápoló	„
15. Tchao M. Colombiera	趙 Tchao	ruhatáros	„

JELÖLTNŐK

1. Tchang Ágota 張 Tchang (tanítónő)
2. Yinn Terézia 尹 Yinn (segítőnővér)
3. Lien Mária 連 Lien („)

Karnővér 9; segítő nővér 6; jelöltő 3; tanítónő 4.

BKMÖL XII. 6. A kínai misszió iratai 1936. A kegyes jótévedőknek hálás, mély tisztelettel a tamingi apostoli prefekturában működő Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolánővérek. 1936. július 31. (Aprónyomtatvány)

II. Taming Belváros. (Mária Kegyelem Anyja-Otthon).

Postai címzés: China. Hopeh. Taming. Catholic Mission.

河北大名天主堂

			karnővér
1. Hirmann M. Margit	奚 Hi	házfőnöknő	„
2. Hippich M. Aloysia	伊 I	a betegrendelő vezetője	„
3. Ngan M. Josepha	安 Ngan	tanít	„
4. Tch'en M. Johanna	陳 Tch'en	betegrendelő	„ „
			segítő nővér
5. Eichinger M. Ulrika	邢 Hing	sekrestyés	„
6. Friedrich M. Georgina	費 Fei	konyhák felügyelője	„

Karnővér 4; segítő nővér 2; tanítónő 7.

III. Puyanghsien : (Szent József-Otthon).

Postai címzés: China. Hopeh. Puyang. Catholic Mission.

河北濮陽天主堂

			karnővér
1. Burgstaller M. Angelina	步 Pou	házfőnöknő	„
2. Surányi M. Foreria	舒 Chou	aggok menhelye és árvaházigazgatója	„
3. Bükk M. Rosaria	于 Yu	tanulmányi felügyelő	„
4. Chan M. Ignatia	單 Chan	tanít	„
5. Li M. Petra	李 Li	tanít	„
			segítő nővér
6. Varga M. Matrona	范 Fan	gazdasági felügyelő	„
7. Andrási M. Daphrosa	能 Neng	konyhák, ruhatár vezetője	„
8. Tchang M. Selina	張 Tchang	mindenes	„

Karnővér 5; segítő nővér 3; tanítónő 5.

TÓTH ÁGNES

A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után

A második világháborút követő évtizedekben a magyarországi kisebbségi kutatások témáját, módszerét, valamint eredményeit az éppen aktuális nemzetiségpolitikai célkitűzések határozták meg. A politikai hatalom szintjén a kisebbségekhez kapcsolódóan hozott döntéseket az egyes nemzetiségek gazdasági, társadalmi pozíciója ha csekély mértékben is, de képes volt befolyásolni. A társadalomtudományi kutatásokban jelentkező tisztán tudományos diszciplínák érvényesülését viszont mindvégig az un. marxista ideológia változó szigorának rendelték alá.¹

A német nemzetiség történetével foglalkozó kutatásokat több évtizeden keresztül tovább nehezítette az a szemlélet, amely a háború alatt játszott szerepük miatt kollektíve fasisztának, így bűnösnek bélyegezte őket, ennek megfelelően a politikai hatalom megbüntetésükre törekedett. Az 1945–1948 között folyamatosan elszenvedett jogsérelmek, valamint a németek mintegy felének Németországba telepítése hosszú ideig éreztette hatását társadalmi integrációjuk minden, így kulturális, történelmi identitásuk őrzése területén is.

Az elmúlt fél évszázadban a magyarországi németek történetével foglalkozó kutatások három, egymástól eredményeiben, és jellemzőiben is élesen eltérő korszakra oszthatók.

Az első periódus időhatára a '60-as évek végénél vonható meg. Általános jellemzője volt ennek az időszaknak, hogy a kisebbségi kutatásokkal szemben is politikai, ideológiai elvárások fogalmazódtak meg, az új- és legújabbkori témák az egyes kisebbségekkel kapcsolatban gyakorlatilag tabu témának számítottak, a tudományos kritériumok sok esetben háttérbe szorultak.

A következő periódusban, az 1970–1989 közötti időszakban a direkt politikai beavatkozások mértéke az általános ideológiai enyhülés következtében lényegesen csökkent. Egyesleges levéltári és kutatási törvény, illetve rendelet hiányában, igaz, többnyire csak a kutatók kivételezett köre számára, de az e témára vonatkozó nagy irategyüttesek mégiscsak hozzáférhetővé váltak. Ez tette lehetővé, hogy elsősorban a két világháború közötti időszak nemzetiségi problémáinak történeti szempontú feldolgozása megkezdődhetett.

Az 1989-es rendszerváltást követő évtizedben a nemzetiségi kutatások előtérbe kerültek. Ez összefüggésben van a demokratikus politikai rendszer kiépítésével, ezáltal a levéltári források fölszabadításával, a kutatók számára a nyilvános, megkülönböztetés nélküli hozzáférés lehetőségének biztosításával, a nemzetiségi problémák jelentőségének fölismerésével, illetve a társadalomnak a minél teljesebben, minél sokoldalúbban föltárt múlttal való szembenézésre törekvő igényével.

Valamennyi közép-európai országban a II. világháború utolsó szakaszában – tekintve, hogy ekkor már évtizedek óta nyilvánvaló volt a Trianont követően kidolgozott kisebbségvédelmi rendszer kudarca – feladatként jelentkezett a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezése, elvi alapokon való újragondolása. Ennek ellenére a háborút követően megfogalmazott politikai (párt)programok nem tértek ki súlyának megfelelően e problémára, vagy továbbra is külön mértékkel mérték a jogokat az egyes nemzetiségek számára, aszerint,

¹ Ezeknek az összefüggéseknek a tárgyalása azonban természetesen meghaladja ennek a dolgozatnak a kereteit, ezért itt csak a kisebbségi kutatásoknak a nemzetiségi politikával kapcsolatos összefüggéseit tárgyaljuk.

hogy az adott ország kül- és belpolitikájában éppen milyen súlyt mondhattak magukénak.² Jól példázza ezt az a jelentős eltérés, ahogyan a kisebbségi kérdés a magyarországi politikai pártok, és a kormány programjában megjelent, illetve a gyakorlatban megvalósult.

Magyarországon a II. világháborút követően először deklaratív módon az 1945 folyamán napvilágot látott pártprogramok foglalkoztak az itt élő nemzetiségek helyzetével, és tettek kísérletet arra, hogy az ehhez kapcsolódó álláspontjukat megfogalmazzák. Az egyes pártok programja e tekintetben gyakorlatilag megegyezett, azaz mindegyikük egyenjogúságot, szabad fejlődést, és jogaik részletes kidolgozását ígérte az itt élő nemzetiségeknek. A gyakorlat azonban azt mutatta, hogy nem az ország összes nemzetiségére vonatkozó elvi állásfoglalásról, illetve ennek nyomán megfogalmazható valóságos cselekvési programról volt szó.

Hiszen a hazai délszlávok ekkor már erőteljes politikai szerepvállalásra törekedtek, konkrét hatalmi, gazdasági, kulturális követelésekkel, a németiséget viszont kollektíve bünsősnek bélyegezve, jogi, és gazdasági szankciókkal sújtották. A hazai szlovákok felé tett gesztusok pedig inkább a Szlovákiában folyamatos jogsérelmet szenvedő, és sok helyütt fizikai létükben is veszélyeztetett kisebbségi magyarság helyzetének javítását célozták, semmint az itt élők igényeinek figyelembevételét jelezték. Az általánosságban megfogalmazottak tehát nem, vagy nagyon is eltérő módon jelentek meg a napi cselekvés szintjén.

Az 1946-1948 között, a nemzetiségi problémák radikális megoldásaként deklarált, és a nagyhatalmak aktív közreműködésével végrehajtott telepítési akciók természetesen nem rendezhették a felgyülemlett feszültségeket, sőt antihumánus, antidemokratikus voltak, büntetőakcióként való végrehajtásuk miatt továbbiakat indukáltak. Ugyanakkor jogalapot teremtettek a nemzetiségi kérdésnek az egyes országok belügyeként történő megjelenítésére, háttérbe szorítva ezzel azt az elvet, amely szerint a kisebbségek helyzete mindig, s mindenkor elsősorban a demokrácia fokmérője.

A nemzetiségpolitikában elkövetett hibákat tovább súlyosbította az a tény, hogy a politikai hatalom ezeknek a problémáknak a tudományos feldolgozását hosszú évtizedekig nem tette lehetővé, így nemcsak indulatoktól mentes elemzésük, de a történelemmel való szembenézés is elmaradt.

Ebben a politikai környezetben szinte természetesnek mondható, hogy Magyarországon 1945-1948 között – leszámítva néhány, elsősorban a napi politika érdekeit szolgáló jelentést, tanulmányt – fel sem merült a tudományos szintű nemzetiségstörténeti kutatások igénye. Az 1948 és 1960 közötti évtizedekben a politikai hatalom az ún. automatizmusban látta a nemzetiségi kérdés megoldását. E szerint: nincsen külön nemzetiségi kérdés, pontosabban az az osztályellentéték megszüntével, az egyes nemzetiségeknek a többségi nemzet tagjaival azonos jogok biztosítása révén automatikusan megszűnik. Ez az ideológia nemcsak azért volt káros, mert a rá való hivatkozással az egyes nemzetiségek részéről megnyilvánuló, az anyanyelvi oktatáshoz, a kulturális jogok biztosításához kapcsolódó igényeket el lehetett hárítani, de azért is, mert a kisebbségek gyors, és minél teljesebb asszimilációjával számolt. Az automatizmus, lényegéből következően az identitás vesztes folyamatát nem lassítani, de gyorsítani igyekezett, hívei 10-15 évben jelölték meg a nemzetiségek teljes asszimilációját, ráadásul mindezt a nemzetiségek érdekeire való hivatkozással.

Ebből az elvből kiindulva, érthető annak a törekvésnek a logikája is, miszerint, „annál jobb a nemzetiségek és az állam számára, minél kevesebbet beszélünk... róla. A rendelkez-

² Az 1941-es népszámláláskor 475 491-en német, 75 877-en szlovák, 14 142-en román, 5442-en szerb, 37 885-en horvát, 4816-an vend, illetve szlovén anyanyelvűnek vallották magukat. – In: Az 1941-es népszámlálás. 3/a. 1983.

zésünkre álló bibliográfiai adatok alapján 1948 és 1960 között nemcsak hogy önálló munkák, de még rövidebb cikkek, tanulmányok sem jelentek meg Magyarországon 1945 utáni nemzetiségi témakörben.³

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a politikai hatalom egyáltalán nem foglalkozott a nemzetiségek problémájával. Az 1950-es években, ha nem is a nemzetiségek igényeinek figyelembevételével, és ha nem is kellő számban, de kezdett kiépülni a szerb, horvát, román, szlovén iskolai és közművelődési hálózat. S bár nem önálló civil szervezetként, és korlátozott jogokkal, de megkezdhették munkájukat a nemzetiségi szövetségek is, amelyek erős állami ellenőrzéssel, de mégiscsak terepet biztosítottak a nemzetiségi önszerveződésnek.

Némiképp más volt a helyzet a magyarországi német kisebbség tekintetében. A háború előtti csaknem félmillió létszámú kisebbség a kitelepítésekkel, a háború alatti önkéntes áttelepülésekkel, 200-220 ezerrel csökkent. Számukra az ismételt jogegyenlőséget a 84/1950. számú minisztertanácsi rendelet biztosította, amely kimondta: „Az áttelepítés hatálya alá eső mindazok a személyek, akik nem telepítették át, úgyszintén azok, akiknek áttelepítésére sor került ugyan, de a jelen rendelet hatálybalépésekor Magyarországon tartózkodnak ..., magyar állampolgárok és a Magyar Népköztársaságnak a többiekkel minden tekintetben egyenlő jogú polgárai.”⁴ A magyarországi német nemzetiségük számára az állampolgári jogok ismételt biztosítása, a lakóhely megválasztására, és a munkavállalásra vonatkozó korlátozások feloldása a magyar társadalomba való újbóli integrálódás feltétele volt. A többi nemzetiséghez viszonyítva némi késéssel, 1955-ben alakulhatott meg országos szövetségük⁵, és korlátozott számú iskolában, igaz csak néhány tanórában, de anyanyelvi oktatásra is lehetőségük nyílt.

A nemzetiségek kulturális jogainak bővülésével párhuzamosan a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében 1950-ben megalakult egy nemzetiségi munkaközösség, amely a XVIII. század második felétől 1918-ig a nem magyar népek nemzeti mozgalmainak feltárását, elemzését tűzte ki célul. Bár a kutatócsoport formálisan csak nagyon rövid ideig, 3 évig dolgozott együtt, a későbbiekben több figyelemreméltó feldolgozás is született a vállalt feladathoz kapcsolódóan.⁶

Csaknem egy évtizeddel később, 1959-ben az MTA Történettudományi Intézetében és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Kelet-Európa Története Tanszékén is megalakult egy nemzetiségi munkaközösség. Mindkét kutatócsoport csak 1918-ig vizsgálta a magyarországi nemzetiségek történetét, továbbra is a nemzeti mozgalmakra, az egyes nemzetiségeknek a tőkés fejlődésben játszott szerepére helyezve a hangsúlyt.⁷

Bár ekkor már több kutató, így Bellér Béla, Kövágó László, Tilkovszky Lóránt a nemzetiségek legújabbkori története felé fordulva kutatta a hazai levéltári anyagokat, publikációikban ebben az időszakban nemcsak az 1945 utáni, de még a két világháború közötti korszak nemzetiségi problémái sem kerülhettek szóba.

Az '50-es évek végétől, a '60-as évek elejétől a személyi kultusz felszámolása, valamint az ideológiai nyitás következtében több – az MDP Központi Vezetősége 1956. május

³ FEHÉR István, 1993. 14.

⁴ Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. I. 1951. 271-272.

⁵ A Magyarországi Németek Országos Szövetsége/Demokratischer Verband der Ungarndeutschen.

⁶ A német nemzeti mozgalom történetével V. Windisch Éva, a szászokéval Sárközi Zoltán foglalkozott. A kutatócsoport munkájának eredményeként több tanulmány és monográfia is megjelent, amelyeket az irodalomjegyzékben tüntettünk fel.

⁷ A magyarországi nemzetiségi kutatások problémájáról, a kutatócsoportok tevékenységéről, eredményeiről Katus László készített áttekintést. – KATUS László, 1960. 536-543.

21-i állásfoglalása, az MSZMP Politikai Bizottsága 1958. október 7-én, valamint 1968. szeptember 17-én hozott határozata – politikai deklaráció is született a nemzetiségi kérdés kapcsán. Ezek egyrészt elutasították a nemzetiségi kérdéssel szemben korábban megnyilvánuló közömbösséget, másrészt azt hangsúlyozták, hogy az nem tartozik a legfontosabb problémák közé. S bár ezek a határozatok nem szóltak direkt módon a nemzetiségi kutató-sokról, hatásuk mindenképpen pozitíven értékelhető. A társadalmi és politikai érdeklődés homlokterébe került a kisebbségi kérdés a szomszédos országokban élő magyarság helyzete miatt is, akiket a diszkriminatív, aktív, és direkt asszimilációs nemzetiségpolitika következtében életkörülményeinek jelentős romlása, identitásvesztés fenyegetett. A magyar kormány, nem utolsósorban a hazai társadalom elégedetlenségének hatására kénytelen volt ezekre a politikai törekvésekre reagálni. Mindenekelőtt az aktívabb hazai nemzetiségpolitikával, a kisebbségek híd szerepének, a kölcsönösség-elvének hangsúlyozásával kívánták ellensúlyozni.

„Az elképzelés nem vált be: a magyarországi román, szlovák, délszláv nemzetiségek sem számbelileg, sem nemzeti öntudatban nem jelenthettek olyan ellentételt, amiért Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia érdemesnek látta volna feladni a területén élő nagyszámú és öntudatos magyar kisebbséggel szemben folytatott elnemzetietlenítő nemzetiségpolitikáját.

A magyarországi németiség csak annyiban lett beillesztve a híd-koncepcióba, hogy számítottak rájuk a Német Demokratikus Köztársasággal fennálló jó kapcsolatok erősítésében. Onnan sok segítséget is kaptak, főleg iskolaügyi tekintetben, miután a német anyanyelvi oktatás 1945-1955 közötti teljes szüneteltetése után végre létrehoztak néhány iskolát, amelyekben mindössze heti egy-két órát tanulhattak németül, mégis elképesztő hiány mutatkozott tanteremben, tankönyvben, oktatási segédanyagokban. Az NDK-val 1976-ban kötött államközi egyezmény adott ennek a segítségnek keretet.”⁸

A '70-es években a demokratizálódás irányába ható további hazai belpolitikai változások tették lehetővé az 1945 utáni társadalmi, történeti kérdések tudományos igényű földolgozásának megkezdését. Ez, illetve az általános európai közeledés, valamint a nemzetiségi kutatások világszerte tapasztalható reneszánsza újabb eredményeket hozott a magyarországi kisebbségi kutatások területén is. Egyrészt a korábban megkezdett munkák nem maradtak torzóban, a kutatások időhatárai, témái, számottevően kibővültek, és megereméződött a kisebbségi kutatások intézményes háttere is.⁹

A második világháború után először az 1970 és 1980 közötti évtizedben kerülhetett előtérbe a magyarországi német kisebbség XX. századi történelmének több, igen fontos kérdése. A korábban megkezdett kutatások eredményeként számos szaktanulmány, monografikus feldolgozás jelent meg. Ezek elsősorban a német nemzetiség két világháború közötti történetének kérdéseit – a magyarországi nemzetiségpolitika jellemzőit, különböző irányzatait, válságát, a német kisebbségnek a német-magyar kapcsolatokban játszott szerepét – tárgyalták.

⁸ A Német Szövetségi Köztársaság csak az 1987-ben létrejött államközi egyezmény megkötése után nyújthatott segítséget a Magyarországon élő német nemzetiségűeknek, ez után azonban gomba módra szaporodtak a partnerkapcsolatok, az ösztöndíj lehetőségek stb. – Tilkovszky Lóránt, 1994. 151-152.

⁹ "Az 1960-as évek végétől az 1970-es évek végéig az alábbi nemzetiségi témákkal foglalkozó kutatóhelyek alakultak meg és működtek hazánkban: az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Országos Pedagógiai Intézet Nemzetiségi Tanszéke, később Nemzetiségi Osztálya (1969), A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Osztálya (1970), Magyar Tudományos Akadémia Kelet-európai Nemzetiségi Kutató Csoportja (1975), Állami Gorkij Könyvtár (ÁGK) Nemzetiségi Kutató és Dokumentációs Központja (1978), Magyar Tudományos Akadémia I - II. Osztályának Kelet-európai Nemzetiségi Komplex Bizottsága (1979)." – FEHÉR István, Budapest, 1993. 16.

Bellér Béla és Tilkovszky Lóránt a Horthy-korszak évtizedeinek nemzetiségpolitikáját részletesen, több szempontból is megvilágítva – pl. a magyar külpolitikai törekvések és a nemzetiségpolitika összefüggései a Bethlen, a Gömbös, a Darányi, a Bárdossy, a Kállay kormány idején, Németország és a magyarországi német kisebbség viszonya a '20-as, '30-as években, nemzetiségi kérdés a területi revíziók idején – dolgozta föl. Az évtizede megkezdett munka eredményeként jelent meg Tilkovszky Lorántnak az SS-toborzások magyarországi eseményeit bemutató kötete. Különös jelentőséggel bírt a Volksbund történetének monografikus földolgozása, tevékenységének bemutatása, a német kisebbség életében játszott szerepének, a korábbiakkal szemben lényegesen differenciáltabb megítélése is.¹⁰ Ezekhez az eredményekhez – a fentebb már említettekén túl – a liberalizálódó hazai kutatási körülmények, a fontos irategyüttesek „megnyitása”, valamint a tudományos együttműködés keretében megnyíló külföldi kutatások lehetősége is hozzájárult. Érthető módon a külföldön őrzött források – legalább egy részének – feldolgozása révén egy-egy történeti probléma teljesebb, árnyaltabb bemutatására vállalkozhattak a szakemberek.

Ösztönzőleg hatott a kisebbségtörténeti kutatásokra, hogy az Állami Gorkij Könyvtár Nemzetiségi, Közművelődési Kutató- és Dokumentációs Központjának Bibliográfiai munkacsoportja is megkezdte tevékenységét, és a nemzetiségi alap- és szakkönyvtárak koordinációs központjává vált. Az általuk megjelentetett „Nemzetiségek Magyarországon” című többkötetes, több ezer oldalas, több tízezer adatot magában foglaló komplex kiadvány” a kutatásoknak újabb lendületet adott. „A Käfer István vezetésével szerkesztett kötetek 1983-tól folyamatosan jelentek meg, s a németek, a románok, a szlovákok és a hajdani délszláv fogalomba tartozó szerbek, horvátok, szlovének életéről szóló bibliográfiai adatokat ölelik fel az 1945-1975 közötti időszakban. Tartalmazzák a napi és hetilapok, folyóiratok nemzetiségi vonatkozású cikkeit, tanulmányait, a megjelent önálló köteteket, valamint a témáról külföldön napvilágot látott írásokat.”¹¹

Ugyancsak eredménynek tekinthető, hogy 1976-ban megindultak a nemzetiségi oktatás hosszútávú koncepciójának kidolgozását segíteni hivatott kutatások. Ezekben a munkákban a szerzők a nemzetiségi oktatás tartalmi megújításának, az új oktatási formák, iskolatípusok kialakításának, a nemzetiségi pedagógusképzés korszerűsítésének, számbeli és minőségi továbbfejlesztésének kérdéseire helyezték a hangsúlyt.¹²

A megváltozott körülmények tették lehetővé, hogy olyan, mindeddig tabuként kezelt témák, mint a második világháborút követő különböző nagyságrendű – németek kitelepítése, szlovák-magyar lakosságcsere – telepítések története szintén a kutatások központi

¹⁰ A teljesség igénye nélkül csak néhány, témájában, és szemléletében, értékelésében is újat hozó szakmunkát kívánok itt ebből az időszakból megemlíteni: Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Budapest, 1981.; Komanovics József: A hazai németek helyzetére vonatkozó rendelkezések a II. világháborút követő években 1945-1950. In: Baranyai Művelődés (1976.) I, 127-33.; A hazai németiség volksbundista – illetve hűségmozgalmi – szervezkedése, különös tekintettel Baranya megyére. In: Jannus Pannonius Múzeum Évkönyve 1969/1970. 183-93.; „Hűséggel a hazához” – a német lakosság náciellenes szervezkedése a II. világháború éveiben. In: Baranyai Művelődés. (1973) 4, 115-19.; Tilkovszky Loránt: SS-toborzás Magyarországon. Budapest, 1974.; Ez volt a Volksbund. A német népcsoport politika és Magyarország 1938-1945. Budapest, 1978.; Németország és a magyarországi német kisebbség 1921-1924. In: Századok, 112. (1978). 3-48.; Törekvések a magyarországi német mozgalom radikalizására 1932-1933. In: Századok, 114. (1979). 421-77.; A magyarországi német nemzetiségi kérdés a budapesti osztrák követség jelentéseinek tükrében 1918-1938. In: A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei, XXX. kötet. 1981. 111-124.

¹¹ FEHÉR István, 1993. 17.

A német nemzetiség történetére vonatkozó bibliográfia elsőként, 1983-ban jelent meg. Németek Magyarországon 1945-1975. Bibliográfia. Szerk.: Käfer István. 1-2. kötet. Budapest, 1983.

¹² Az Országos Pedagógiai Intézet c témához kapcsolódva 1975-ben tanulmánykötetet jelentetett meg.

témájává vált. Oldódott az érintettek évtizedekig tartó hallgatása, görcsös félelme is. Ennek következtében több visszaemlékezés, önéletírás jelent meg, amelyek nemcsak a társadalom szélesebb rétegeinek érdeklődésére tarthattak számot, de a történeti szakirodalmat is sok használható adattal gazdagították.

Az előző évtizedben elindult kutatások első eredményei a '80-as évek első felében jelentek meg. Ezeknek a tanulmányoknak, és regionális földolgozásoknak – amelyek szerzői a még mindig korlátozott kutatási lehetőségeket maximálisan kihasználva dolgoztak – a középpontjában elsősorban hazai németiségünk háború alatti magatartásának, a II. világháborút követő telepítések, népmozgások kül- és belpolitikai hátterének vizsgálata állt.

Figyelemre méltó eredményeket hozott a '80-as évek második felében a területi levéltárakban őrzött közigazgatási és szakigazgatási szervek irategyütteseinek kutatása, amelyek nyomán már részben ismertté vált a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítésének módja, egyes szakaszai és számbeli nagysága. Az ezzel kapcsolatos törvények és rendeletek áttekintése megmutatta, hogy a jogi hézagokkal, hiányosságokkal bíró jogszabályok milyen sok visszaélésre és önkényes értelmezésre adtak lehetőséget. A korabeli sajtóban megjelent cikkek elemzése pedig rávilágított a német nemzetiségűekkel szembeni intézkedések kampányszerű, manipulatív, érdekérvényesítő voltára.¹³

Ebben az időszakban már szép számmal kerültek nyilvánosságra a Németországba kitelepítettek által közzétett egyéni vagy csoportos memoárok, dokumentumgyűjtemények – elsősorban családi „levéltárak” anyagára építve –, amelyek eltérő látásmódjukkal új megközelítésekre hívták fel a figyelmet. Bár hosszú ideig számos módszertani kérdésben és a fogalomhasználat tekintetében sem közeledtek egymáshoz az álláspontok, sőt sok esetben azok hevesen és kíméletlenül csaptak össze, mégis úgy látjuk, hogy a polemizálásnak ez az időszaka teremtette meg egy későbbi, termékeny eszmecsere alapjait.

Mérföldkönek számít e tekintetben a Budapesten 1987 márciusában megrendezett történetészkonferencia. A „300 éves együttélés – A magyarországi németek történetéből” címmel megrendezett konferencián először nyílt lehetősége a hazai történészeknek és nyugati kollégáiknak, valamint a kitelepített németek képviselőinek, hogy nyílt, termékeny párbeszédet folytassanak az évszázados együttélés kérdéseiről. Magától értetődően mind az előadásokban, mind pedig a vitában különösen nagy hangsúlyt kaptak a legújabbkori együttélés – a németek háború alatti szerepe, kitelepítésük, ennek kül- és belpolitikai vonatkozásai, a felelősség problémája – vitatott mozzanatai. Az elkezdődő nyílt, őszinte és elfogulatlan párbeszéd jótékony hatásának köszönhetően a '80-as évek második felében már több valószínűsítő dokumentumfilm, és szépirodalmi alkotás is foglalkozott a hazai németiség tragédiájával.

„Az 1980-as évek végén a magyarországi politikai földcsuszamlás egyik csendes és kevésbé látványos melléktermékeként a hazai hivatalos kisebbségpolitikában is gyökeres

¹³ Az említett témák, a szemléletmód, vagy a forrásbázis révén ebben az időszakban újat hozó tanulmányok, kötetek közül néhány, a teljesség igénye nélkül: Bognár Tibor: Kitelepítés Szulokból, a második világháború után. In: Somogy Megye Múltjából. 16 (1985). 559-64.; A hazai németiségre vonatkozó rendelkezések végrehajtása Szulokon 1945 és 1949 között. In: Somogy Megye Múltjából. 17 (1986) 109-18.; Nemzethűségi vizsgálatok a Somogy megyei németek körében. 1945-1946. In: Somogy Megye Múltjából. 19 (1988). 309-28.; Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése. 1945-1950. Budapest, 1988.; Füzes Miklós: A német nemzetiségi mozgalom a Baranyai hegyháton 1934-1944. In: A Dunántúl településtörténete. 5/1. kötet Pécs, 1982.; Zielbauer Gyögy: Politikai viszonyok és az 1945-ös nemzetgyűlési választás Észak-Nyugat-Dunántúl német községeiben. In: Szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Tud. Közleményei 5. (1986). 137-53.; Szita László: A magyarországi németiség iskolaügyének alakulása a Délkelet-Dunántúlon 1938-1944. In: Baranyai Helytörténetírás. (1981). 441-556.; Tóth Ágnes: Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948. Kecskemét, 1989.

fordulat következett be. Túlzás nélkül állítható, hogy ezen a területen néhány hónap alatt annyi minden történt, mint az azt megelőző negyven esztendőben összesen. Ráadásul a változások egyértelműen pozitív irányúak voltak, akár a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek, akár a határokon túli magyarság szempontjából vizsgáljuk is az eseményeket.”¹⁴

1989. április 24-én a minisztertanács határozatot fogadott el a Nemzetiségi Kollégium – későbbiekben Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium – létrehozásáról. A Kollégium „a kormány tanácsadó és véleményező testületeként működve a hazai kisebbségekkel és a határon túli magyarsággal kapcsolatos valamennyi kérdésben illetékes szervként működött, vagyis nagyrészt mindeddig gazdátlan, megoldatlan feladatokat látott el, az évtizedekig elhallgatott és egyre égetőbb problémák kibeszélésére, megvitatására, és érdemi kezelésére fórumot teremtett. A Kollégium egyfajta koordináló szerepet látott el, munkájába lehetőség szerint az összes kisebbségi kérdésben érdekelt és tevékeny állami, államigazgatási szervezetet, minisztériumot, országos hatáskörű intézményt, tudományos, oktatási, kulturális, tömegtájékoztatói műhelyt, politikai pártot, de egyéni szakértőket is bevont. Másrésztől ez a szerv nem alkalmazta az „értük, de nélkülük” elvet: Az egyes kisebbségi szervezeteket is felkérte, kapcsolódjanak be az új magyar kisebbségpolitika megformálásának folyamatába”.¹⁵

A Kollégium, illetve Titkárság eredeti szervezeti formájában rövid idő múlva megszűnt. Az 1990-es országgyűlési választásokat követően, a kisebbségi ügyek intézésére két külön szervezet jött létre. A Miniszterelnöki Hivatalon belül működő Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal a hazai kisebbségek, míg a Határon Túli Magyarok Hivatala – mint a neve is jelzi – az anyaországon kívül élő magyarok ügyeinek koordinálásáért felelős. A parlament 1993-ban törvényt alkotott a hazai nemzetiségek és kisebbségek jogairól, amely kimondja:

„A Magyar Köztársaság területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kulturája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik egyéni és közösségi önazonosságuk része.

Mindezek különleges értékek, megőrzésük, ápolásuk és gyarapításuk nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet, végső soron pedig az államok és nemzetek közösségének érdeke is.”¹⁶

A többpártrendszeren alapuló parlamenti demokrácia kiépülésével a magyarországi nemzetiségi szövetségek helye, szerepe is megváltozott. Az állam többé nem avatkozott bele szervezeti felépítésükbe, céljaik megfogalmazásába, vezetőik kiválasztásába. Lehetővé vált a ténylegesen alulról szerveződő, autonóm nemzetiségi szövetségek létrehozása, céljaik, feladataik meghatározása, identitásuk megfogalmazása. Természetesen mindez nem volt lehetséges egyik napról a másikra. Jószerevel az elmúlt évtizedben e szövetségek is keresték új szervezeti formájukat, azt a módot, ahogyan leghatékonyabban tudják segíteni önazonosságuk megőrzését, ugyanakkor a megváltozott körülmények között integrálódásukat a magyar társadalomba.

A demokratikus átalakulás természetesen kedvezett a kisebbségtörténeti kutatásoknak is. Megszűntek a kutatói szabadságot érdemben korlátozó politikai megfontolások, így hozzá-

¹⁴ GYÖRI SZABÓ Róbert, 1998. 7.

¹⁵ GYÖRI SZABÓ Róbert, 1998. 11.

A szerző monografikus feldolgozásában a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság jó fél éves történetét tekinti át, igen részletesen, sokszempontúan. A munka jelentőségét a felhasznált forrásbázis nagyságán túl, a téma újszerűsége, valamint a szerző értékelési, szintetizáló szemléletmódja adja.

¹⁶ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. In: Magyar Közlöny 1993. 100. [5273]-5286.

férhetővé vált az államigazgatás legfelsőbb szerveinek – minisztertanácsi jegyzőkönyvek, miniszterelnökség iratai –, a pártok és a különböző belügyi szakigazgatási hivataloknak a forrásanyagai. Ez tette lehetővé, hogy a második világháborút követő népmozgások történéseit immár ne külön-külön, hanem egységes egészként, egy folyamat részeként vizsgálják a szakemberek. A történeti vizsgálódások középpontjába olyan témák kerültek, mint a német nemzetiségűek 1944 végén, 1945 elején történt tömeges Szovjetunióba hurcolása, a magyar kormány és a pártok felelőssége a telepítések végrehajtása során elkövetett törvénysértésekben, vagy a telepítést végző szervek jogköre, működése, törvényen felül állása - amelyek mindezeideig tabunak számítottak. Előtérbe került a kormány és a pártok állásfoglalásának változása a telepítésekkel kapcsolatban, vagy a magyarországi belpolitikai erőviszonyok alakulásának a német kisebbség megítélésére, illetve a nemzetiségi kérdések megoldási alternatíváira gyakorolt hatása.

A '90-es évek elején jelentek meg Magyarországon azok az első regionális földolgozások, amelyek ezeket a kérdéseket már komplex módon vizsgálták. Ezzel egyidőben Németországban is több olyan kutatási programot szerveztek, amelyek a Duna-medence kisebbségeinek – különös tekintettel a német nemzetiségűekre – történetével foglalkozott. Ezek a kutatások új, interdiszciplináris vizsgálati szempontjaik, valamint módszertani hasonlóságai révén jótékonyan erősítették egymást, és inspirálólag hatottak nemcsak a szakmai párbeszéd folytatására, de újabb eredményekre is ösztönöztek.¹⁷

A kisebbségtörténeti kutatásoknak a történettudományon belüli fontosságát jelzi, hogy 1990-ben civil szervezetek létrehozták a Régió (Kisebbségtudományi Szemle) című folyóiratot. Az azóta is folyamatosan, negyedévente megjelenő folyóirat nemcsak publikálási lehetőséget biztosít a kutatók számára, de ösztönzi, kordinálja is ezeket a kutatásokat. 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében ismét nemzetiségtörténeti kutatócsoport alakult, illetve a kormányzat a kutatásfejlesztésre rendelkezésre álló források egy részét nemzetiségtörténeti kutatásokra különítette el.

Mindezek a változások jelzik, hogy mind a kormányzat, mind a szakmai közvélemény tisztában van az elmúlt fél évszázadban az e téren fölhalmozódott adósságaival, és lehetőségei szerint igyekszik azokat „ledolgozni”. Természetesen mind a politikának, mind a történettudománynak a saját mulasztásaival kell szembenéznie, és azokat a maga eszközeivel, a maga lehetőségei szerint jóvátennie. Mindkettőnek van mit tennie...

¹⁷ Ezek közül néhány: Bognár Tibor: A német lakosság elleni jogfosztó és korlátozó intézkedések a Somogy megyében 1946-1949. In: Somogy Megye Múltjából. 20 (1989). 353-62.; Bognár Tibor: Törvényesség és törvénytelenység a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében. In: Somogy Megye Múltjából. 21 (1990). 263-82.; Bognár Tibor: Adatok a Somogy megyei németlakta települések 1945-1950 közötti helyzetéhez. In: Somogy Megye Múltjából. 22 (1991). 221-38.; Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és eszanádi németek szovjet munkatáborokban. Gyula, 1990.; Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Budapest, 1993.; Fehér István: A soknemzetiségű Baranya a 20. században. Pécs, 1996.; Füzes Miklós: Modern rabszolgaság. "Malenkij robot". Magyar állampolgárok a Szovjetunió munkatáboraiiban 1945-1949. Budapest, 1990.; Füzes Miklós: A rabszolgaszerzés. In: Magyarországi németek elhurcolása 1944/1945. A kollektív büntetés első állomása. (Dokumentumkötet). Budapest, 1990. 85-109.; Füzes Miklós: Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944-1948 között. Pécs, 1990.; Tilkovszky Loránt: Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919-1989. Budapest, 1989.; Tilkovszky Loránt: Nemzetiség és magyarság. Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig. Budapest, 1994.; Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatosan. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Kecskemét, 1992. 330-383.; Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggése. Kecskemét, 1993.; Zielbauer György: A magyarországi némettség nehéz évtizede 1945-1955. Szombathely-Vép, 1990.; Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi némettség történetéből 1945-1949. Budapest, 1989.; Zielbauer György: A magyarországi németek elhurcolása, és elűzése. Válogatott szemelvények a korabeli magyar sajtóból 1944-1948. Budapest, 1996.

Irodalomjegyzék

- 1983 Az 1941-es népszámlálás. 3/a. Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. [főmunkatárs Dallos Ödönné]. Budapest. (Történeti statisztikai kötetek)
- 1993 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. In: Magyar Közlöny. 100. [5273]-5286.
- ARATÓ Endre
1960 A nemzetiségi kérdés története Magyarországon. Budapest. 1. köt. 1790-1840. 2. köt. 1840-1848.
- FEHÉR István
1993 Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei, 1945-1990. [Budapest]
- GYŐRI SZABÓ Róbert
1998 Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon a Nemzeti-ségi és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében, 1989-1990. Budapest.
- KATUS László
1960 A nemzetiségtörténeti kutatások főbb problémáiról és a nemzetiségi munkacsoport munkájáról. In: Történelmi Szemle. 3. 4. 536-543.
- SÁRKÖZI Zoltán
1963 Az erdélyi szászok a nemzeti ébredés korában (1790-1848). Budapest. (Értekezések a történeti tudományok köréből 28.)
- TILKOVSKY Loránt
1994 Nemzetiség és magyarság. Nemzetiségpolitika Magyarországon Trianontól napjainkig. Budapest. (Nemzetiségi könyvek)
- TÓTH Zoltán, I.
1959 Az erdélyi és a magyarországi román nemzeti mozgalom (1710-1848). Budapest. (Értekezések a történeti tudományok köréből 12.)
- 1951 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. 1. Törvények, törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek 1950. Budapest.
- WINDISCH Éva, V.
1964 A magyarországi német nemzetiségi mozgalom előtörténete 1867-1900. In: Századok. 98. 4 [635]-660.

A Kiskunság a török hódoltság utolsó évtizedeiben (Dokumentumok 1667-1683)

A Duna-Tisza közén fekvő Kiskunság, éppúgy mint a Jászság és a Nagykunság, a mindenkori nádor, mint e kiváltságos kerületek főbírája alá tartozott, aki ezek igazgatását, szolgáltatásait behajtását az általa megbízott főkapitány révén intézte. A nádori tisztség azonban többször is betöltetlen maradt, ilyenkor a Pozsonyban székelő Magyar Kamara látta el a Jászkunság igazgatását, ugyancsak főkapitányok által. A XVII. század második felében, Wesselényi Ferenc nádor halála után, 1667-től is ilyen helyzet állott fenn. Ekkor a Magyar Kamara megbízásából egészen 1683-ig krasznahorkai Andrássy Miklós végezte a főkapitányi teendőket. A Jászkunságból hozzá futottak be a lakosság különböző beadványai és levelei, s ezek az értékes források még 1871-ben is megvoltak a szlavnicai Gáspár család levéltárában (Szlavnica = Szalonca, Trencsén m.) A sors azonban nemcsak a XVII. század utolsó harmadában volt kíméletlen a Jászkunsághoz, amikor török, tatár, német és magyar csapatok pusztították a vidék helységeit, hanem a XX. században is: ezek a dokumentumok a Sándor-család levéltárával együtt 1945-ben az Országos Levéltárban elpusztultak. Az általunk alább közlendő 12 e korbéli irat csak véletlenül, egy XIX. századi (szabálytalan és dilettáns) levéltári rendezés révén maradt fenn. Ezek közlése tehát a helytörténeti kutatás számára komoly segítséget nyújt, ismervé ezeknek az évtizedeknek gyakran hézagos forrásanyagát.

A Kiskunság több, egymástól különálló részből állt, az északi-nyugati rész, amelyre ezek az iratok vonatkoznak, négy települést foglal magába: Kunszentmiklóst, amely a processus székhelye volt, Szabadszállást, Fülöpszállást, és fenn északabbra a Duna mellett, a Ráckevei szigettel átellenben Kiskunlacházát. Ma ez az egyetlen kiskun helység, mely Pest megyéhez tartozik.

Természetesen nem célunk ezen helységek történetének tárgyalása, a helytörténeti kutatások segítségével céljából az alább megadott irodalom tartalmazza azoknak a műveknek a jegyzékét, amelyeket a történettudomány napjainkig produkált a Kunság történetéről.¹

Az iratokat szöveghű közlésben adjuk, s a szöveg olvasását és megértését jegyzékkel segítettük. Saját szövegünket kerek zárójelbe tettük, a szögletes zárójelek az eredeti szövegből valók.

Valamennyi irat eredeti. Lelőhelyük: Magyar Országos Levéltár Magyar Kamara Archívuma. E 213 Városi és községi pecséttel ellátott iratok 6.cs.

¹ KOSÁRY Domokos, 1970. – TÁLASI István, 1977. – SZAKÁLY Ferenc, 1983. – FENYVESI László, 1987. – SZAKÁLY Aurél, 1995. – IVÁNYOSI Szabó Tibor, 1998.

1.

Szabadszállás, 1667. június 1. A helység lakosai a Magyar Kamarának: terheik csökkentését kérik, valamint panaszkodnak a császári és magyar hadak garázdálkodásai ellen.

(Külső címzés:) Az Tekintetős és Nagyságos hűségös Kegyelmes Urainknak, Posony Várában az Magyar Szent Koronára serényön és Istenesen vigyázó Nagyságos: Méltóságos Camarás Urainknak adassék ez levelünk ő Nagyságoknak tulajdon kezükben hüven.

(A helység vörös viaszba nyomott pecsétjével.)

(Más kézzel rávezetve:) Praesentatae 10. Juny. 1667.²

Alázatos és tisztösséges szolgálatunk ajánlásának utána az Szent Istentől egésségett, békösségett, kegyelmet kívánunk jó szívből Nagyságtoknak, Uraságtoknak.

Mý az Nemes Kis Kunságban Császár és Koronás Király Urunk eő Feölsége nemes telekjén, Szabadszállásán nyomorgó hódolt szegénység, akarván Nagyságtoknak alázatosan sok rendbéli elviselhetetlen nyavaljaink felől supplicálnunk, és kérjük is Nagyságtokat Istenért, és az megboldogult néhay Szent Királyoktul adattatot privilégiumunkat látván, értvén, Nagyságtoknak Uraságtoknak azon esedözünk, hogy az adónkban leengedgyön Nagyságtok. Mivel hogy igen sok ahoz, az mint vagyunk, az sok háborgó időkben meg is kevesöttünk, és jószágunkban is igen elfogyatkozot állapotra jutot igyünk. Az Császárnak sok nemzetből álló pusztító, kegyetlen idegön hadai, fel és alá falunkon Császár útytát töttenek, az török iszpaýa urunk közinkben szállot, el nem bocsátott, az rettenetős idegön kegyetlen népnek úgyis gazdálkodunk köllöt, az mint nem akartuk, el húzták vonták minden nével nevezhető javainkat. Viszontag az magyar nemzetből álló katona és hajdúság is elprédálta, hajtogatta lábas marháinkat, és minden javunkat, s magunk közzül sokakat csonka, benna, nyomorult életövekké töttenek, az mint az egész Allföldség, Duna és Tisza két fele bizonyság erre. Mind ez napokig való megbántádósinkra nézve, jóllehet, hogy mi szabadszállásiai szállottuk volt meg elsőben a török, tatár megrablása, pusztítása, égetése után az Császár és Coronás Király nemes telekjét, és melléje adván Fülöpszállás, Beszther és Kisbalás³ nevű nemes teleköket Istenben boldogul kimúlt boldog emléközetű Turzo Sztaniszló Méltóságos Magyar országi néhay Palatinus Urunk eő Nagysága,⁴ és eő Nagysága hűséges tisztartója, Lipoczi Keczel András,⁵ és volt abban az időben 100 tallér az summánk az négy telekről, s azután is valamely ideig. De azonban némely pénzszerető tisztartóink az pusztá teleköket kezüinkből kivévén, külön árandára (igy!) vonták tölünk, az 100 tallért is megvötték rajtunk, s az pusztáktul is azon kívül 70 tallért. Im az háborukban penig nem is bírhattuk Kis Balás nevű nemes telekött, mégis az árendáját meg köllött fizetni. Minek okájért Nagyságtok Uraságtok, értvén szegény állapotunkat, az summánkban engedgyön le, az mely velünk tejendő irgalmas, kegyelmes cseleködetért Nagyságtoknak boldog életéjért, az Szent Istennek háláadó könyörgő imádságunkban könyörgünk és imádkozunk. Ezeknek utána áldgya meg Isten Uraságtokatt minden kívánatos testi, lelki idvességés áldásival. Datum Szabadszállasini 1. die Juny. Anno Domini 1667.⁶

Az Nagyságtok Uraságtok alázatos Kunay. (Így!)

Az Nemes Kis Kunságbéli Szabadszállási telekön nyomorgó szegénység szeretettel szolgálunk örömet jó dolgokbul, Nagyságtoknak, Uraságtoknak.

² Beérkezett 1667. június 10.

³ Beszter ma Böször néven Kunszentmiklós része, Kisbalás ma is Szabadszálláshoz tartozik.

⁴ Thurzó Szaniszló 1622-1625 közt volt nádor.

⁵ Helyesen: Lipóczi Keczer András. Meghalt: 1635-ben. Nagy Iván, VI. 1860. 147-148.

⁶ Kelt Szabadszálláson, az Úr 1667. évében június 1. napján.

2.

Fülöpszállás, 1668. január 10. A község főbirája és esküdtjei a Magyar Kamarához: az általuk zálogba vett Tabd és Szüics nevű puszták tulajdonjogával kapcsolatosan támadt problémáikról.

(Külső címzés:) Az Tekintetős és Méltóságos Nagyságos Urainknak Poson Várában az szent Korona mellett hűségessen vigyázó Nemzetes Komarás Urainknak adassék ez leve-lünk eő Nagyságoknak illendő böcsülettel. Fülöp.⁷ Poson.

(A helység vörös viaszba nyomott pecsétje.)

Mý az Nemes Kis Kunságban és Solt Vármegyében levő szegény fülöpszállásiaiak, ajánljuk illendő szolgálatunkat, és hogy az Attya Isten az ő szent fia által minden lelki és testi sok javaival koronázza meg és sok esztendőkre való életét nyújtsa és hosszabbítsa Uraságtoknak Nagyságtoknak és ty Kegyelmeteknek, minden kedveseivel edgyütt, tiszta szívből kívánnjuk.

Tisztöletős és böcsületős Nagyságos Uraságos és Méltóságos böcsületes Uraink, szük-séges képpen kellették Uraságtokhoz Nagyságtokhoz és ty Kegyelmetekhez folyamodnunk levelünk és bizonyos embörünk által ez végre, hogy amaz (?) néhai boldog emlékezetű Istenben kimúlt Budaý Páll Urunktul vöttünk volt zálog képpen Tabd és Szüics⁸ nevű két pusztákat, az mely pusztáknak zálogban vetéscor semmi nemű vér⁹ hozzá nem találatot mind ez ideig, de immár most, az mint füleynkben zengedez, egy levélhordozó ember jár-ván Kecskemét Városában és ott megnézvén kecskeméti uraink levelét, mely levelében ezen egy Tabd nevű pusztáknak emléközeti meg leven írva, és ugyan ezen formán vagyon írva, az mint hallottuk, hogy Tabdi Balás másik avagy eöreg attya let volna, az melyre való képest félünk, hogy megkárosítanak bennünket, mert az my kiczin és kevés jószágink van-nak, mind ez ideig szabadossan rajta tartottuk és jártattuk, de immár most mintegy félre tévén merészségünkett, félünk, és nem tudunk egyébhöz s kihöz folyamodnunk Isten után, hanem kérjük Uraságtokat Nagyságtokat és ty Kegyelmeteket ez levelünknek rendiben, hogy az szegény falunak megmaradásán örülvén, és szánakozván kárvallásán, fáradozzék és munkálodgyék ezen felljeb említöt és nagy summa pénzökön vött Tabdi nevű pusztánk-hoz, ha ugyan nyilván ura, avagy csak szín alat levelével járván, jószágunkat el akarná téríteni és pusztítani. Mely megcselekedöt hozánk való jó akarattyáért Uraságtoknak Nagy-ságtoknak és ty Kegyelmeteknek mi is igyeközünk szolgálni, ha az Úr ő szent felsége ez világban életünket tovább nyújtja és az szegény falunkat megtartattja épéségben ellenségtül.

Ezeknek utána minden keresztény Nagyságos Méltóságos és Uraságos Urakat az Úr-nak ő szent felségének dicsőséges és kegyelmes gondviselése alá ajánljuk Uraságtokat is és sok esztendőkre való békeséges életét nyújtsa és adgya Uraságtoknak Nagyságtoknak és ty Kegyelmeteknek.

Anno 1668. die 10 Januarj.¹⁰

Szegény Fülöpszállásának mostani fő Birája Kis Ferenc eskütteivel szolgál.

Idem qui supra manu propria.¹¹

⁷ Így! Nyilván: Fülöpszállás.

⁸ Ma Tabdi és Szüicsi néven Kisköröshöz tartoznak.

⁹ Törvényes leszármazott.

¹⁰ Az 1668. évben január 10. napján.

¹¹ Ugyanaz aki főntebb saját kezével.

3.

Szabadszállás, 1668. január 11. A helység főbírája és lakosai a Magyar Kamarának: pusztult állapotuk miatt kéri adóterhük csökkentését.

(Külső címzés:) Az Tekintetős és Méltóságos Nemes Szent Korona mellet sörényön és hűségössen vigyázó Nagyságos Kegyelmes Urainknak, Posony Wárában adassék ez leve-lünk eő Nagyságoknak illendő böcsüllettel. N.(emes) K. (is Kunság) Szabadszállásáról.

(A helység vörös viaszba nyomott pecsétjével, töredezett.)

(A Kamarán rávezetve:) Praesentatae 26. Januarii 1668.¹²

Alázatos szolgálatunk ajánlásának utána, Istentől minden idvösséges jókat kívánunk Nagyságtoknak megadatni egyen egyen.

Mý az Nemes Kis Kunságban Császár és Koronás Király Urunk eő Felsege Szabad-szállás nemes telekjén nyomorgó szegénység, szükségösképpen kölleték a Nagyságtok méltóságos hűségös szömélyéhez folyamodván esedöznünk. Mivel hogy igen igen elpusztult és fogyatkozot szegény állapotú emberök vagyunk, és annak okájért nagy aláza-tossággal kérjük Nagyságtokat, hogy az mi adónkban Nagyságtok vegyen le Istenért és az Nagyságtok idvösségejért, mert szintén sok az az summa pénz mi rajtunk, talál abban mó-dot Nagyságtok, hogy az töb N.(emes) K. (iskun) falukra oszlassa a' mellyet Nagyságtok engedő leszen.

Wiszontagsággall arra is kérjük Nagyságtokat, hogy nemes Beszther¹³ és Kis Balás¹⁴ pusztáknak árendájával is Nagyságtok ne terhellyön, sem peniglen Tisztartó Urainknak is ne engedgyön Nagyságtok terhelteni. Hanem az mint az régi Szent Királyok szép adomá-nya s ajándéka nemeslevelünkben megmutattya arról az két nemes pusztáról, Nagyságtok is tarcson meg. Ezeknek utána Istennek lelki és testi búségös áldása szállyon az Nagyságtok fejére egyen egyen, számos esztendeiglen, szívessen kívánnyuk. Datum Szabadszallasini 11. die January Anno Domini 1668.¹⁵

Az Nagyságtok alázatos kunay, (így) az Nemes Kiskunságban szabadszállási bírák és esküt polgárok Nagyságtoknak örömost szolgálnak jó dologból.

4.

Szabadszállás, 1668. január 11. A település lakosai a Magyar Kamarához. Részletesen leírják a végvári katonaság rajtuk elkövetett garázdálkodásait: állataik elhajtását, fegyveres támadásokat, gyilkosságokat, házaik felgyújtását. Felsorolják az okozott károkat, s segítsé- get kérnek, mert különben elpusztulnak.

(Külső címzés:) Az Tekintetős és Méltóságos Urainknak, Posony Várában az Szent Korona mellet vigyázó Nagyságos Kegyelmes Hűségös Urainknak adassék ez levelünk eő Nagyságoknak tulajdon kezében illendő bötsüllettel. N.(emes) K.(iskun) Szabadszállá-sáról.

(A helység vörös viaszba nyomott pecsétjével.)

¹² Beadatott 1668. január 11.

¹³ Ma Bösztör néven Kunszentmiklóshoz tartozik

¹⁴ Kisbalázs ma is Szabadszállás része.

¹⁵ Kelt Szabadszálláson az Úr 1668. évében január 11. napján.

(A Kamarán más kézzel rávezetve:) Praesentatae 26. Januarii 1668.¹⁶

Alázatos és tisztösséges szolgálatunk ajánlásának utána. Áldgya meg Isten Nagyságotkat minden idvösséges és kívánatos testi és lelki áldásával számos esztendőkiqlen, szívessen kívánnjuk.

Mý az Nemes Kis Kunságban Császár és Koronás Király Urunk eő Feőlsége Szabad-szállása nevű nemes telekjen lakozó s nyomorgó hódolt szegénység, és az Nagyságtok hűségös gondviselésére maradot és szállot Kunság, méltónak ítéltük, hogy Nagyságtokat találánk meg az mi siralmas állapotunk és nyomorúságos életünk felől, minémű elviselhetetlen szomorú szível, elhervat bánatos és könyves orcával s siralmas szömőkell nyavalygonk azon az mi elpusztult helyeinkön. Az mý pusztulásunknak penig szörző okáy nem az hatalmas idegön nemzetből álló hatalmasok, annyival inkább nem Császár, sem Király, sem peniglen gondviselő földesuraink, hanem az mi magyar nemzetünkéből álló prédálláshoz szokott, katona nevet viselő, véghelyekben lakó vitézljő fegyverös lovas és gyalog rend, kiket csak ez hideg havas téli kemény idő távosztat el nyakunkroll, de mihelyen tavaszi idő következik, rejánk jünnek, éjel és nappal rajtunk hatalmassan uralkodván élődnek, mind lakóhelyeinkben s mind penig házunkon kívül élő kereső mező föld-einken, utainkon. Valamint az ő farkas természetük hozta s kedvük is tartya, úgy bännak szömélyünkkel és megmaradott kevés jószáginkall, nem nézván tisztötös szömélyű, megért aggott fehér hajú, szakállú emberséges embereket, bíráinkat és esküt polgár tanácsainkat, hanem egyaránt az öregöt az kicsinnyel, az tudóst az tudatlannal, és az böcsületöst az böcstelennel egyaránt szidalmazzák, vernek, tagolnak, javainkat tékozolván prédállják, hatalmassan elhúzzák vonnyák, mészáros székeinkből bőrt, faggyút, húst elhordanak. Mezeinkön akképpen teheneinket, juhainkat, ökreinket levagdallyák, megöszik, és el is hajtyák hatalmasul s tolvaj módon is, hasonlóképpen lovainkat istállóinkból, kicsiinkből, igaz utainkban elvonnyák. Magunkat amellet megvernek, tagolnak, sarcoltatnak, mint valami idegön kézben esöt foglyot, akképpen summa pénszt vonsznak, sarcolnak; bíráinkon s magunkon csizmát, kalpagot, köpönyegöt, salavárdit¹⁷ s dohánt húznak vonnak, sok külömb külömb féle hamis fortélyokkal húznak vonnak, (így!) sarcoltatnak, és így immár el is pusztítottanak, elhúzván, vonván, hajtogatván atyántul maradot és gyermekségüinktül fogva keresöt javaczkáinkat, úgy annyira, hogy sokak immár őtülük megrontattatott kézzel, lábbal, jószága prédállással elfogyakozot állapattal lévén, házonként való koldulásávall tartya magát és gyámoltalan házanépecskéjétt. Holott penig szónknak és siralmas panaszló írásunknak Nagyságtok is hitelt adhasson, im rendel némely részecskéjét megírjuk elviselhetetlen siralmas sorsunknak. kit az végbéli katonáktul szenyvedtünk, és szenyvedők is leszünk, ha Nagyságtok ezt megértvén, őket meg nem zaboláztattja. Az föllyeb elmúlt Anno 1665. Augusti 11. szegény helyünkben szálván füleki, onadi, szöndröy és korponáy lovas katonák 125.tön, (így!) első jüvellyük (így!) is szitok, átok volt, mondván: lélek emez amaz adta terempt (így!) lelkü fiaj, megláttyuk ma mit tehetünk. Mi is, kik az mezön voltunk, mind hazamöntünk, hogy jobban gazdálkodhassunk bíráinkkal. De ők arra nem vigyáztanak, hanem mint ellenségre öszve ütven ő magukat, reggeltül fogva déllyestig harcoltanak velünk, templomunk mellé szorítottanak, egymásnak úgy kiáltották, gyujts (így!) fel az templomjukat is, az házaykat is eggyen eggyen, három emberünket által lötték, az eggyik egy hétre megholt az ember. (Így!) Az ismerös katonák ezök voltak: Szécséni Kis Istók, Szabó István, Vida István, Závodi István. Viszontag ugyan ezön holnapnak 21dik napján ezön esztendőben kecskeméti sokadalomra voltunk töb helységbéliekkel, az soka-dalom meglévén, hazajöttünk volna, Kis Balás nevű nemes kun pusztán rejánk ütven, utun-

¹⁶ Beadatott 1668. január 26-án.

¹⁷ Salavári, salavárdi = harisnyaszzerű lábbeli

kat megálván felljeb emlíett végházakban lakozó katonák, Pátyi Páll, Balogh Péter, Abani Jancsi, Pöcsök Jantsi, Korponay Kis András, vel¹⁸ Szabó András, Szabó Gyurka, Halasi Mihók, Onadi Nagy Istók, vel alias¹⁹ Borbély Istók, és többen is. Annnyira elvertének, kínzottanak azon útban, helyben huszonhárman halálos sebökben eltaglott s vert állapattal voltunk, hogy csak az földön véntörögven (így!) jajgattunk, azon kívül pénzeinkett, vásárlot partékáinkat elfosztották [úgy mint] négy száz 7 tallért és partékát, 11 lovakat, 10 puskáinkat, azon helyen emberek is holtanak meg, és minden jószáginkat elvitték, odaveszött.

És viszontagsággall az másod tavaszszall Füleken lakozó Sövényházi István, Acsa Lukács, Becze Lórintz, Nagy Gáspár falunkban beszálván, mint ismerős atyafiakat jó szível fogtunk,²⁰ megszálván egy jámbor atyánkfia házához. Mi is bíráinkal együtt körülük forgottunk jó szível gazdálkodván étel, ital, abrak és széna adássunkall. Sövényházi István nem elégedöt meg az mi jó gazdálkodásunkal, mönt ő más házhoz innya, azomban estveli idő követközven, abrakkal megrakottattuk őket, elbúcsúztanak túlünk, Sövényházi is akképpen, és Sövényházi, nem tudgyuk, ha csak belénk akart-e kötelözni, (így!) avagy mi gonosztul viseltetött, báránt akart fogni, nem lévén jóra való bárány, az juhászt szidalmazni kezdötte gazdájával rútul, kardot húzván hozzájuk, és puskájával is hozzájuk lött. Ezt látván, mondottuk: eregy, möny el István uram, lám jól tartottunk mostan, eő ez szót halván, annál jobban kezdet minnyájunkat szidalmazni rútul, hozzánk lövöldözöt, sokszor ízben (így!) ez szötö mondotta: lélek emez amaz adta teremötte fiaý, mijért támadtok fel rejám, addig el nem megyek, míg kettött avagy hármat közzületök által nem lövök, avagy egy vagy két házat fel nem gyűjtök s ézötök; ez sok veszeködés közben mi is löttünk hozzája, nem akarván magunkat neki koppasztani, (így!) az lova megijedöt, lováról leesött, ot érvén fekvésében ütögettük volt meg. Így immár azt mondgya, hogy eő nála volt 18cadfél (így!) tallér, akkor elveszöt, és az lova is megholt, mi löttük meg, és így immár pénzjéért, lovájéért és sérelméjéért 72 tallérokat követ (így!) rajtunk. Mi P.²¹ az ő pénzjéért hét vagy 8 embereket esküttettünk meg, az kik közel jártanak hozzája lováról leesésekor, de semmi módon ki nem találtuk. Ezért a dolog²² immár Sövényházi Lórintz 8 ökreinket az Király eő Felsége nemes telekjérről nyolc mélyföldig elhajtotta, eresztvén hatra, adta meg, hogy az 72 tallért megadgyuk és nyargalójéért²³ 12 tallért. De mi Tisztartó Urunk törvényére halasztván ez pörünket, és Nagyságtokéra, az mint bőveb szóval Tisztartó Urunknak ennek előtte megírtuk eő Uraságának, hanem az Nagyságtok jó törvényé, (így!) ha vagyunk adóssak Sövényházinak, avagy nem.

Viszontag az elmúlt tavaszon egy jámbor atyánkfiának házát megásták²⁴ az tolvajok, pénzét és egyéb drága partékáját elvitték az tolvajok, az házásó tolvaj nyomát felvévén, falunkbeli legénynek is hasonló nyoma lévén, fogtatta meg az káros ember azt az legényt. Jóllehet tagadta az legény, elvégre került igyük perük az török iszpaiánk²⁵ eleiben, az legénynek édesannya, mostohaattya vele jelen lévén az gyanús szömélynek, megígérték az kárt az kárvallot embernek, az meglévén, nem adott ugyan semmit is, azonban katonákhoz adván magát, elmönt katonaságra másik atyafiával, és így immár fölöttéb fenyögeti azt az kárvallot emberséges embert, és kárt is töttenek immár annak az embernek, és ezután Isten mentheti meg az erőszaktevő hatalmastull, ha Nagyságtok meg nem zabolázza, az az tolvaj

¹⁸ vagy

¹⁹ vagy másként

²⁰ Tollhiba, helyesen: fogadtuk.

²¹ E betű feloldását és jelentését nem tudom.

²² Így! Értelemszerűen: dologért.

²³ Nyargaló, nyargalópénz: a lovaskatona jutalma valamilyen külön szolgálatért, vagy katonai akcióért.

²⁴ Vagyis az alappal nem rendelkező vert föld, vagy vályogfal alá ásott gödrön át holtakat be kívülről a házba

²⁵ Azaz a falu török földesura.

P.²⁶ Karczag Gécinek és Solthi Istóknak hivattatnak, Aponyi István és Fodor Pál nevű katonákkal möntenek el katonaságra. És ismétlen ez elmúlt őszszel ugyan ezön Aponyi István, Fodor Pál, Szerencsen lakozó Kőszöghi István, Komjáti István és Nagy István falunkban lévén egy nap, estig falunkból kimöntenek, napolván falunk határán, másik éjelön közzülök Halasi Mihály és Solthi Istók nevű tolvajok falunkba jüttenek, hitös kisbíránk házához möntenek, abrakot kértének az bírótul, és elfutot az bíró abrakért, míg az bíró az abrakot meghozta, addig az bíró házát tüzzel meggyujtotta (így!) az az megnevezöt katonák. Az ajtött az az házgyújtó katonák megállották, mondván: lélek emez amaz fiai, egy is ki ne jüjjon, mert mindgyárt bele lövöldözünk az ki kijün, hanem még az kicsin fiaitok is égjön meg. Ez az Halasi Mihály az más télen Szerencsen telet, Fodor Pál jól ismeri éa tudgya, és az Solthi Istók most mönt el az katonákkal, az mint föllyebb megírtuk.

P. S.²⁷ Illyen hírók is jüttenek fülünkben Nagyságos Kegyelmes Uraink, hogy Szabadszállásának némelly részében akar ura lenni, az mint ennek előtte nemzetös Széki Péterné aszszonyunk el is keszdötte volt, katonáival rejánk küldvén, 200 tallérokot elfizettete velünk, és Istenben boldogul kimúlt s idvözült Méltóságos Palatinus Urunk eő Nagysága²⁸ igazságos törvényel megnyervén Széki Péternét, az két száz tallérnak százát visszaadatta, és az száza mai napig is oda vagon az katonák részéről.

És ismétlen nemes Besztheri pusza telek felől is hasonló hír zöngedöz fülünkben, hogy abban is el akarnak szakasztani, arany telek²⁹ nevű högyecskét, azmint hasonlatos képpen ennek előtte való idővel Fántsyi János és Laszkári János uraink rejánk küldvén katonájukat, azon Besztheri föld határából elhajtották marháinkat, váltottuk 7tedfél (így!) száz tallérokot, ezön kártétel felől is megtalálván ugyanazon böcsületössen föllyeb említöt Méltóságos Magyar Országai Palatinus Urunkat, és eő Nagysága igaz törvényel visszanyervén Fancsyi János és Laszkári urainkon.

Minek okájért nagy alázatossággal kérjük Nagyságtokat Uraságtokat, értvén s tudván Nagyságtok minden mi eleinktül származot és idvözült szent királyoktul ingyen kegyelemből adattatott, nyújtatott szép adományunkat, ismérvén és látván, ez mi sok elviselhetetlen siralmas szomorú panaszainkat kegyes füleiben vegye Nagyságtok Uraságtok Istenért, és az Nagyságtok Istentül hívattatott és adattatott méltóság(a) szörént. Minden rajtunk hatalmasan s törvénytelenül való erőszaktevöket, az kik az Nagyságtok bottya s hatalma alatt vadtanak, mert szintén elnyomattunk immár az sok húzás, vonás, sarcoltatásnak terhe alatt, ha Nagyságtok fel nem szabadít alóla, egytallyában elpusztul az Király eő Fölsége megrongyollott három vagy négy, nemes kun földön lévő falucskáy. Ezeknek utána áldgya meg Isten Nagyságtokat és Uraságtokat minden kívánatos testi és lelki áldásival. Datum Szabadszallasini 11. die Januarý Anno Domini 1668.³⁰

Az Nagyságtok alázatos kunaý, (így!) az nemes Kis Kunságban Szabadszállás nevű telkön nyomorgó szegénység, Nagyságtoknak örömetest szolgálnak erejük és tehetségük szörént.

²⁶ L. a 6.sz. jegyzetet.

²⁷ Post scriptum = utóirat.

²⁸ Wesselényi Ferenc nádor 1655-1667.

²⁹ Aranytelek: azonosítani nem tudtam.

³⁰ Kelt Szabadszálláson az Úr 1668. esztendejében január 11. napján.

5.

Szabadszállás. 1668. február 13. Szabadszállás. Kunszentmiklós, Fülöpszállás és Kiskunlacháza bírái és lakosai védelmet kérnek a Magyar Kamarától, mivel a kalocsai érsek magának követeli adójukat, s ha nem fizetnek, katonákkal fenyegeti őket.

(Külső címzés:) Posony Wárában az Tekintetös Magyar Nemes Szent Korona mellett hűségössen vigyázó. Kamara Praefectussa, és Tanács Urainknak eő Nagyságoknak adassék ez levelünk illendő böcsüllettel, eő Uraságoknak híven.

(A helységek vörös viaszba nyomott pecsétjeinek töredékeivel.)

(A Kamarán rávezetve:) Praesentatae die 21. Februarii 1668.³¹

Alázatos és tisztösséges szolgálatunk ajánlásának utána. Istentül eő Szent Fölségétül minden idvösséges testi és lelki jókat jó szívből kívánunk megadatni Nagyságtoknak, számos esztendőkiqlen.

Mý az Nemes Kis Kunságban Császár és Koronás Király Urunk eő Feölsége nemes telekjein lakozó hódolt jobbágjai [úgy mint] Szabadszállásán, Szent Miklóson, Fülöpszállásán és Laczkházán kik lakozván nyomorgunk, adgyuk értésére és tudására Nagyságtoknak, Uraságtoknak, mint jóakaró kegyelmes és hűséges Istenes Urainknak, hogy ime megértheti Nagyságtok, mit írjon nagy fenyegetéssel györi püspök kalocsaý ersök Urunk eő Nagysága, hogy az szokot adónkal nem másnak, hanem ő Uraságának tartoznánk, hol penig nem adóznánk ő Uraságának, hatalmasokkal fenyegett. Azt pedig igen megismertük az magyar szolgáló rendekben. hogy afféle kártételre serényön és hűségössen elmönnék másoknak kártételére, ha eő Urasága parantsollya [a' mint írja], minden jószáginkat elprédáltathattya eő Urasága, egy kitsin papiroson lévő írásávall. Annak okájért Nagyságtokat az nagy Istenért kérjük nagy böcsülletössen és alázatossággal, hogy visellyön megmaradásunk felöll gondott, és eő Uraságát Nagyságtok levelével értesse³², hogy eő Urasága ne örülljön kárvallásainknak, hogy az kettö közben el ne pusztítassék Császár és Koronás Király urunk eő Fölsége nemes ülési. Annak okájért mind Püspök Urunk fenyegetéséböll való kárvallástul, fenyegetéstül s kártételtül Nagyságtok minden jó választ írjon, s mind peniglen Méltóságos Feölséges Császár s Koronás Király Urunktul eő Fölségétül megtérvén, Nemzetös Witezleö Szent Királyi Andrási Miklós hűséges kegyelmes Tisztartó Capitány Urunk³³ eő Feölségéhöz mönvén megmaradásunk felöll, ez sok inségünkben mi jöt nyertt eő Urasága az Feölséges Méltóságos Rómaý Császár és Koronás Király Urunktul, Nagyságtok Uraságtok minden voltaképpen megírván, az posta embereink által méltassa kezünkhez, hogy mi is tudhassuk mihöz alkalmaztatni megmaradandó állapotunkat. Mind ezekre minden jó választ várunk Nagyságtoktul sietséggell ez mostani szorongattató nyavalyáinkban. Ezeknek utána áldgya meg Isten Nagyságtokat minden kívánta idvösséges testi lelki javaivall, szívessen kívánnjuk. Datum Szabadszallasini 13. die Februarý Anno Domini 1668.³⁴

Az Nagyságtok Uraságtok alázatos kunaý. (így!)

Az Nemes Kis Kunságban Szabadszállási, Szent Miklósi, Phülopszállási és Laczkházi bírák és esküt polgárok kicsintül fogván na-

³¹ Beadvá 1668. február 21. napján.

³² Azaz: értesítse, figyelmeztesse.

³³ Személyére l. a Bevezetést.

³⁴ Kelt Szabadszálláson az 1668. évében február 13. napján.

gyig szeretettel szolgálunk jó dolgokból
Nagyságtoknak, Uraságtoknak.

6.

Fülöpszállás, 1668. április 6. A helység főbírája és lakossága Andrassy Miklós főkapitányhoz: védelmet kérnek az alájáró végvári katonaság erőszakosságai és garázdálkodása, rablásai ellen.

(Külső címzés:) Az Nemes és Nemzetes Vitézlő Kapitány Urunknak Kalaszna Hurkán³⁵ my reánk hűségessen gondot viselő Szent Királi Andrasi Miklós³⁶ Urunknak adassék ez levelünk illendő böcsülettel eő Uraságának. Fülöp.³⁷ Kalasz.³⁸

(A helység pecsétjével.)

P: S:³⁹ My az Nemes Kis Kunságban Császár és Koronás Király Urunknak eő (szent) Felségének Fülöpszállás nevű nemes telekjén lakozó s nyomorgó hódult szegénység és az Nagyságtok hűséges gondviselésére maradot és szállot Kunság.

Ez mostani nyomorult és siralmas sorsunk és állapotunk felől kelleték Urasághoz folyamodnunk levelünk és bizonyos embörünk által, mivel Istentül válva nincs egyébhez kihöz, hanem csak az Urasághod böcsületi eleibe támasztjuk panaszunkat illyten végre, hogy az sok alá s fel járó, falunkat nyargaló, jószáginkat praedáló tollvajok teljességgel elpusztítanak bennünket, ha Uraságtok különben nem fogja gondunkat viselni és az my panaszlásinkat csak semmissé veszi, avagy véli Uraságtok, bizony az kéntelenségűl viseltettvén, pusztán kelletik az my Császár és Koronás Királyunknak (így!) nemes telekjét hadnunk az tolvajoknak rajtunk tett erőszagtételekért, (így!) az mellyeket naponként rajtunk cselekednek, mert immár az kicsin idő alat is, miulta alá szaladtanak, megmondhatatlan nagy inségöt tesznek rajtunk elannira, hogy kinek lábát akarják eltörni és nagy summa pénzökön váltjuk meg, azonkivül kiknek köztünk fejeket betörik, karjainkat leverik, házainkat akarván gyujtogatni. Ha nem mentögetnének fizetésünk által, már sokaknak közülünk az fejekre égették volna házainkat, holot penig bejüvén az my nyomorult falunkban, éttel, itallal, lovaiknak szénával és abrakkal tisztösséggesen gazdálkodunk. Ha megrészednek jótartásunk után, halálra üldöznek bennünket és azt mondgyák az Isten szent neve káromló szitkokkal: No eördög atták, úgy mond, hány katona rothada meg az tömlöcben az kecskeméti megölet emberekért, ha azokért egy katona sem holt meg,⁴⁰ inkább nem félünk eördög atták, ha tibennetek minden napon tízet, huszat megöljünk is, hogy bántásunk legyen érottetők, hanem az kit elvehetünk, csak elveszszük szabadosan; minden napon és minden óránként azon hányuk s vetyük elménket eördög atták, hogy magatokban és jószágtokban az sákmánt hányhassunk. (így!) Ezek penig az Istentül elfajult és minden gonoszságot bátorságossan megcselekedő tolvajok kik legyenek, nevezet szerént: Lévai Kis András házánál lakos Szent Miklósi Balog Istók, Bozodban⁴¹ Szabadszállási Szabó Géczi, Kekküben⁴² Tót Mihók, az Korponaban⁴³ lakos Halasi másképpen Sajtós Mihály.

³⁵ Krasznahorka torzított alakja. Az Andrassyak birtoka Gömör megyében.

³⁶ Andrassy Miklós személyére l. a bevezetést.

³⁷ Azaz Fülöpszállás.

³⁸ Krasznahorka torzított alakja.

³⁹ Post scriptum = utóírat.

⁴⁰ Az esetről közelebbit nem sikerült megállapítanom.

⁴¹ Helyesen Bozók, ma Bzovík (Szl.)

⁴² Kékkő, ma Modry Kamen (Szl.)

⁴³ Korpona, ma Krupina (Szl.)

Ezeknek utána az Úrnak eő szent felségének gondviselése alá ajánljuk Kegyelmedet és sok esztendőkre életét kívánnjuk minden kedvesivel edgyüt. Anno 1668. 6. die Aprilis.⁴⁴

Fülöpszállásának mostani
főbírája Kis Ferenc és egész
falu lakosi szolgálunk.

Idem qui supra manu propria.⁴⁵

7.

Szabadszállás, 1668. április 6. A helység főbírája és lakossága Andrassy Miklós kapitánynak: egy orgazda által vásárolt marhákkal kapcsolatos zaklatások ellen kérnek védelmet.

(Külső címzés:) Posony Wárából, az Nemes Szent Kamara Préfectuss (így!) Nagyságos Urainktul előnkbén mutatattott Krásznahorkában⁴⁶ Nemzetös Witézleő Sz.(ent) Királyi Andrászi Miklós Kapitány s tiszttartó Kegyelmes Urunknak⁴⁷ adassék ez levelünk eő Uraságának tulajdon kezében böcsüllettel.

(A község peesztjének vörös viaszba nyomott töredékével.)

Alázatos és tisztösséges szolgálatunk ajnlásának utána. Istentül eő Szent Feölségétül minden idvösséges testi és lelki jókat jó szívből kívánunk Uraságodnak számos esztendőkiglen megadatni nagy boldogull.

Tisztöletös Nemzetös Witézleő jó hírü nevü Andrászi Miklós Kegyelmes Tisztartó Urunk, szükségösképpen kölleték Uraságotat posta emberünk, és siralmas panaszszal írott levelünkkel Uraságotat megtalálván búsitánunk, az my elviselhetetlen szomorú sorsunk s gyalázatos állapotunk és kárvallásunk felöll. Az mi magyar nemzetünkéből álló katona atyánkfiay az mit rajtunk cselekösznek, mind kártételükkel s mind peniglen az éktelen és röttenetös, Isten dicsösségös szent nevét káromló szitokban, átokban ugyan megföroztenek, undokítanak. Mindazokat penig, az kik öregeb rendő előlkelő (így!) állapattal volnának, ezt mondgyák: hajtsuk csoportra az emez, amaz adta teremptötte lelkü s hitü török fiait, és mönnél jobbakat találunk közöttük, üssük el fejüket. Ezt penig mind azért cseleköszik, hogy kicsin javainknak némely részét még kezünk közöt láttyák s el nem praedálhatták, mert mind éjeli nappali tanácsuk, igyeközttyük s szándékjuk azon vagyon, hogy mi módon és minemü fortéll yokkall belénk bujtorkodhassanak, magunkat megsarcoltatván, jószáginkból sákmánt vetvén, egymás közöt feloszthassák. Falunkban jüvetelük, benlételük, kimönetelük csak az nagy szitok, átok, dúlás, kőborlás, szegény bíráinkat, öreg polgárokat és tisztöletös vénöket szidnak, vernek [úgy hogy ha Isten megengedné, az földben bújnánk előttük.] Annyira, hogy még az legroszszabb szolga is közzülük, az legböcsülletössebet is közzülünk úgy huritt (így!) csapóféval s vagdalással, szitokkal, átokkal elüz előle, mint az ebett. Zaklatván sok rendbéli kívánságukra, étel, ital adásunkal meg nem elégösznek, hanem sarcoltatnak csiszmákra, kalpagokra, köpönyegökre, egy szóval csak meggondollyák, mi nélkül szükössek, és azonnal megvonnyák rajtunk hamis fortélyozással.

Viszontagsággal ilyen velünk ellenköző atyánkfiá is támadot. Ennek előtte velünk együtt lakozván az Király nemes telekjén. Az sok marhahajtogatás, lopás elhatalmazván országunkban az orgazdasággal eggyüt, innen az felső magyari nemes vármegyére vigyázó urainktul erőš parancsolattal meg volt tiltva, hogy akárki is közzülünk ezt meg ne

⁴⁴ Az 1668. évben április 6. napján.

⁴⁵ Ugyanaz aki fent saját kezével.

⁴⁶ Krasznahorka.

⁴⁷ Személyére l. a bevezetést.

merészszőllye próbálni, hogy katonátul, hajdútul, rabtul, és egyéb gyanós szömélyű s életű emberektől lovat, ökröt, tehenet, juhot megvögyön, akár honnan való legyen is az, és akár mint szabódyék is azon, hogy igaz jószág legyen, és hasonlóképpen az idegön török urak, bassák, békők is az szörént tilalmazták azon dolgot erős fenyegetű parancsolattal. Mý magunk közt is csaknem minden vasárnapon ezt bíráinkal megkiáltattuk, hogy minden ember magát megójsa afféle gyanós szömélyű embertül való marha és egyéb ruha vételtül. Mivel hogy tudván azt, hogy azoknak nincsen falkás lova, barma, az mellyek közzül kiszakasztván eladná, hanem hozzánk hasonló adófizető emberek jószágá legyen az ollyatén embertül adandó marha. Ez sok rendbeli erős parancsolat nemcsak az mi helyünkben, hanem ugyan az Tisza Duna közöt, és körülöttünk lévő városokban, falukban meg volt tiltva. És így lévén, tudtára volt mindeneknek. Találkoztanak helyünkben két emberek, az kik tavaly marhákat vötenek katonáktul, az öregét s javát Györré az az két ember elhajtotta, s az aprójában 11 elhattanak szomszéd falunkbeli emberek barmán, azonban az Budai Passa levelét folytatta alá közinkben, hogy katonák paraszt falusi marhákat elhajtottanak, azokban sok elmaradot az mezőben. Hanem az városi, falusi bírák azokat megkerestetvén, Budára hajtsák. Mert ha nem cselekszük, az bírókat karóba vonattya. Az mely ember barma közöt volt és hatták azok az emberek az 11 marhácskákat, eszében vötte az barmos gazda, és az gulyássavall falunkban hajtatta egész falu láttára, akkor lévén falujul gyűlésünk, és semmi módon el nem merésztük titkolni annyi emberek láttára, Budára köllöt hajtatnunk az 11 marhát; azonban eszében vévén és híruk mönt az orgazdáknak Györré, hogy kitudódot dolguk, többé haza nem jüttenek, hanem Rév Komáromba mönt lakni. Onnan hazol az török feleségét, gyermekét kereste, minket is szaklatot érötte. Mý elrejtöttük az török előtt, mivel az keresztyénség is arra vit, kézben nem adtuk. Immár mostan az révkomáromi urainknak vádolván ellenünk az 11 borjúkért az kit kitélenség alatt Budára hajtottunk, fölötte sok pénzt keres rajtunk, úgy annyira, hogy mind Györrül, Komáromból és az felső vásárokról utainkat elfogta. Ezt értvén, Uraságod írjon az révkomáromi urainknak, és seregbíró urunknak, mivel ő Nagysága fogta pörít Simoný János nevű embernek, mivel hogy eő Nagysága igen elhíttel ellenünk való vádgyát Simonji Jánosnak, az mi igaz mondásunkat penig egész országgall megbizonyíttjuk, hogy illyen erős törvényes parancsolat volt az mi országunkban. Annak okájért ő Uraságok megértvén Uraságod levelebéli írásából, szabadícsák útainkat fel, hogy ne hurcoltassunk minden törvényhontogatóknak vádlásuk miatt, és mi is az igaz törvény előtt félre nem állunk. Csak eő Uraságok megértené indító eleit afféle dolgoknak, és ne huzatnánk imit amot minden emberek hát mögé való vádlására. Minden jó választ várunk Uraságodtull. És azonban Füleken lakozó Sövényházi Lórintz uraimék is el nem akarnak rólunk állani, az mint megértheti Uraságod levelükből. Még is Uraságodat kérjük alázatossan, írjon Sövényházi uraiméknak, hogy meg ne károsicson eő Kegyelmek.⁴⁸

P. S.⁴⁹ Vizsontag azon is kérjük Uraságodat, hogy az nemes Beszteri⁵⁰ pusztában el akarnak szakasztani, feléje is nem merünk mönni, az idő látván (igy!) Uraságod visellyön gondot arról is. Jöllehet nem tudjuk micsoda katonánál vagyon az Beszterről kiadott levele [de az nyilván vagyon.] Azonn is kérjük Uraságodat nagy alázatosággall, hogy az megnevezöt nemes puszták árendájából Uraságod elengedgyön, mert az Tisza Duna közöt nincsen ollyan drága puszták. leengedvén Uraságod, ki nem eresztyük kezünkéből, nem akarván elidegöníteni kezünk közzül. Minden jó dolgokról választ várunk Uraságodtul, és az summát is hová köllessék vinnünk, minden voltaképpen írja meg Uraságod, hogy mihez

⁴⁸ A Sövényháziival való konfliktusra I. a. 4. sz. iratot, ott azonban Sövényházi István néven említve.

⁴⁹ Post scriptum = utóirat.

⁵⁰ Bösztör néven ma Kunszentmiklós része.

tarcsuk mi magunkat. Ezeknek utánna áldgya meg Isten Uraságotat minden idvességel lelki és testi áldással. Datum Szabadszallasini 6. die Aprilis. Anno 1668.⁵¹

Az Uraságod alázatos kunáy. (így!) Az nemes Kis Kunságban Szabadszállási feőbíró Kovács András eskütt tanácsival, és egész falujul szeretettel szolgál jó dologból Uraságoknak és az uraságodéinak.

8.

Fülöpszállás, 1672. május 17. A helység a Magyar Kamarának: Adófizetési gondjaik. Kérik, hogy a Kamara fékezze meg a végvári katonaság garázdálkodását és rablásait, mert különben kénytelenek lesznek a települést elhagyni.

(Külső címzés:) Főlséges Császár és Koronás Király Urunk Ő főlsége Posonyi Nagyságos Komorán Uralkodó Nagyságos, és nekünk Kegyelmes Urainknak s ő Főlsége Jóságának mindenkben hűséges Gondviselőjének adassék alázatosson ez levelünk.

(A helység pecsétjével.)

(A Kamarán rávezetve:) Praesentatae 24. May 1672.⁵²

Alázatos szolgálatunknak utána. Az mindenekkel bíró Istentől, mint Kegyelmes Urunktól békességel csendes megmaradást és idvösséges sok jókat kívánunk nagyságtoknak és ti Kegyelmeteknek megadatni szívünkéből.

Kegyelmes Uraink, adónknak megfizetésének ideje, az Nagyságtok írása szerint eljött, s mýs (így!) jó szokásunk szerint elkészítettük, de mivel Kegyelmes Uraink, se marhákkal, se jószágunkkal, sem az Nagyságtokéval nem vagyunk szabadok az sok latrok, nyúszók, fosztók miat, nem tudunk az adóval hogy megindulni. Hanem Kegyelmes Uraink, előbbeni jó szokásunk szerint az győri vásárkor (mert még ekkoráig akkor szoktuk felvinni) emberül föllszolgáltatni. Azért alázatosson kérjük Nagyságtokat, mint Kegyelmes Urainkat, meg ne károsícson bennünket. Annak felette ezt is kívánnuk, hogy Nagyságtok tudunkra adgya minekünk szegény szolgáinak, ki lígyen Császár és Koronás Király Urunk ő Főlsége nemes jószágának gondviselője, helytartója az Nagyságos Komorán, hogy tudyunk kihez folyamodni igyünkben s adónknak megfizetésében. Kegyelmes Urainknak siralmas s szívet szomorító levelünkben tudtára adtuk Nagyságtoknak, hogy mi szegény s nyomorúság alatt nyögő s majd minden jószáginkbul kipusztult emberek, ekkoráig való adónkat Nagyságtoknak megszolgáltattyuk, mert tudgyuk, hogy tartozunk vele, de ha Nagyságtok s ti Kegyelmetek Császár és Koronás Király Urunk ő Főlsége parancsolattyából nem ír az vígbeli kapitányoknak, s el nem fogják rólunk az sok latrott, nyúzótt, fosztót, marha hajtogatót, mi töb esztendőn el nem álhattyuk ez nagy inséget, Kegyelmes Urunk nemes telekjét pusztán kel hadnunk; mert csak ez elmúlt esztendőben jószágunkban való praedálása többre ment 2 ezer forintnál, úgy annyira, hogy az lovaink korponaiak, kékkűjiek, onadiak, fülekiek, szendreiek,⁵³ az ki valamire való ember közöttünk, az földre leverik, tíz tallérra, húszra sarollyák, disznaikat ólainkból kivonszák, csak az bőrejért, fagyjáért, nem lehet olly kövér marhánk, az kit le nem vágnak, annyira hogy esztendeig, vagy csak egy nyáron egy falka marhárul tízet, húszat, 30 (így!) levágnak, mell miat pusztulásra mígyen igyünk, sokak

⁵¹ Kelt Szabadszálláson, az 1668. évben, április 6. napján.

⁵² Beadatott 1672. május 24.

⁵³ Így! A mondat állítmánya hiányzik. A levélíró nyilván azt akarta mondani, hogy lovaikat a felsorolt végvárak katonái vitték el.

immár majd Barkora⁵⁴, Sártseghre⁵⁵, Cserekasaghra⁵⁶ mennek közölünk, hova hajcsuk fejünket ez siralmas inségben, ha Nagyságtok igyünket föll nem veszi, mit tegyünk. Kérjük ezért Nagyságtokat és ti Kegyelmeteket, mint Kegylemes Urainkat, szánnya siralmas inségünkett s orvosollja nyavalyánkat, mert Istenen kívül nincsen ki(hez) folyamodnunk, hanem az nagyságtok oltalmához.

Ezek után lígyen az Úr oltalmában az Nagyságtok és ti Kegyelmetek élete.

Mi nyomorúság alatt nyögő. Császár és Koronás Király Urunk ő Fölsége nemes telekjén, Phülöp Szállásán letelepedet szegénség, az eghész eskütségell holtig való alázatos szolgálatunkat ajánlyuk Nagyságtoknak.

Költ Phülöp Szállásán az Kis Kunságban. 1672. die 17. Mai.⁵⁷

P. S.⁵⁸ Kegyelmes uraink, hogy ez föllyeb megírt mód szerint nem lett írássunk, más-képen vittük végben, azt gondolván, akkor is szintén azon szerencse, mint most, s ki tugya, mi kövessen bennünket. Agya az Úr, többször is adhasuk meg igaz adónkat az Nagyságtok oltalma alatt, mint szintén ekkoráig.

9.

Kiskunlacháza, 1676. január 28. előtt. A helység lakosai a Magyar Kamarának. Védelmet kérnek Komáromi Sándor István ellen, aki magának tulajdonítja az általuk zálogba bírt Jakabháza pusztát, s ezért katonákat küldött rájuk, kecskéiket elhajtatta.

(A kérvény külső címzése:) Nagyságtokhoz, mint Kegyelmes és Földes urainkhoz alázatos könyörgő supplicációnk.

(Más kézzel rávezetve:) PP: 28: January 1676.⁵⁹

Isten szerencsés sok jókkal áldgya meg Nagyságtokat.

Minémő méltatlan zaklatást vigyen raytunk Komáromi Sándor István⁶⁰, ezelőt is keserves supplicatiót küldöttünk volt föl Sándor István fenyegető levelével együtt Nagyságtok eleiben nemzetes Balassa Ferenc⁶¹ urunktúl. Mast is meg nem szűnik⁶² mocskos szitokkal és fenyegetéssel bennünket nyomorgatni. Mi nem tugyuk semmi igaz uraságát Sándor Istvánnak a Jakabházy⁶³ földhöz, mert minket soha sem vármegyén, sem magános levelével nem tilalmazott, hanem csak katonákat küldvén reánk, elhajtatta a kecskecsordát a mi zálogos földünkről, és a katonáktól 22 pár csizmán⁶⁴ köllöt viszszaváltanunk s azulta Sándor Istvánnak is 2 pár csizmát köllött kéntelen adnunk. Mi pedig az falu megszállásakor, ezelőt mintegy 32 esztendővel, az itt körül való három vármegyében értekesztünk⁶⁵, ki szállana azon Jakabházy földhöz, de több nem találkozott, s nem is hallodtunk az Onadi Vitéz famílián és az Üyvári Csuba famílián kívül, mely uraitól zálogul megvévén, békességben bírtuk

⁵⁴ Bizonytalan olvasatú helynév.

⁵⁵ Bizonytalan olvasatú helynév.

⁵⁶ Bizonytalan olvasatú szó (helynév?) Azonosítani egyiket sem tudtam.

⁵⁷ 1672. május 17. napján

⁵⁸ Post Scriptum = utóirat. E sorok jelentése elég homályos, nyilván az adó felküldésének módjával függ össze.

⁵⁹ Vagyis az irat 1676. január 28-án érkezett be a Kamarához. Az évszám harmadik számjegye azonban nebezen olvasható. A XIX. századi rendező levéltáros ceruzával 1696. évszámot írt a kérvényre. Lacháza újjátelepítése, amelyre a kérvényben hivatkoznak. 1622 körül történt. FENYVESI László, 1987. 248-249. A kérvény keltezésének időpontját még a további helytörténeti kutatások fogják megállapítani.

⁶⁰ Személyéről semmi közelebbit nem sikerült kiderítenem.

⁶¹ Balassa Ferenc személyéről és említett megbízásáról közelebbit nem tudunk.

⁶² Az eredetiben tollhibából, javítással: szűnünk.

⁶³ Jakabháza, a XVIII. században is a helységhez tartozott.

⁶⁴ Az eredetiben tollhibából: csizmát.

⁶⁵ Azaz: érdeklődtünk, tudakozódtunk.

mindaddig, míg Sándor István a kecskéinket el nem hajtatta. Mast immár az örökös urai kiváltván tőlünk, igaz arandáját (igy!) azon Jakabházy földnek megkívánnyák, az mint hogy eörömet is megadgyuk, mert az Földök nélkül lehetetlen ellennünk. Azon örökös urai sem tudyák semmi igaz uraságát Sándor Istvánnak; minket mégis, és embereinket éktelen szitokkal és fenyegetésekkel meg nem szűnik nyomorgatni. Mely miat a Nagyságtok faluja el fog pusztulni, ha Nagyságtok pártukat nem fogja, és meg nem oltalmaz ellene bennünket. Mi föl érjük elméinkkel, ha tartozunke' olyannak árendát fizetni, ki csak marhahajtással tézsi valamely földnek urává magátt és nem törvényes úttal. Nagyságtokat azért, mint Földes és Kegyelmes Urainkat kérjük, vegye oly jó rendben dolgunkat, hogy maradhassunk meg

Nagyságtoknak alázatos jobbágy

Lackházy lakossak.

Kegyelmes választ várunk.

(A helység pecsétjével.)

(A lap alján más írással:) Komáromi Sándor Istvánnak írnya kell.

10.

Szabadszállás. 1676. május 25. Özvegy Körösmelléki Istvánné kérvénye a Magyar Kamarához. Szécsényi tolvajok még 1661-ben 777 tallért raboltak el tőle, ezt Ormándi Péter ekkori szécsényi vicekapitány visszavette tőlük, de neki csak 220 tallért juttatott vissza. Kéri a több pénzt is.

(Külső címzés:) Posony Várában boldognak boldogtalannak igasságot szolgáltató Nagyságos Kamarás Uraknak ez supplicáló levelem adassék..

(A helység pecsétjével.)

(A Kamarán rávezetve:) Praesentatae 5. Juny 1676.⁶⁶

Nagyságtoknak mint a' közönséges igasság hűséges oszlopainak kegyelmet és békeséget az Úrtul.

Én Kiskun Szabadszállásán lakos Körösmelléki Istvánné kárvallott asszonyi állat lévén, ezelőtt három rendbeli leveleimben esedeztem Nagyságtoknak. Néminemű szécsényi tolvajok házamra jövéen 1661. esztendőben, tolvajul elvitték hétszáz hetven hét talléromat, a' mely tolvajoktul akkori szécsényi vicekapitány Ormandi Péter aszt a' summa pénzt kezében vévén, e mai napon is nála vagyon kétszázhusz tallérokön kívül. Azért Nagyságtoknak ez mostani levelemben is, mint hűséges jobbágy szolgáló leánya, az Istenért esedezem, fáradozzon mellettem, és ezen megnevezet Ormándi Pétertül vegye kézhez, könyörülvén ilyen ügyefogyott nyomorúlt árván. Az Úr Isten engemet éltetvén maradékimmal edgyütt, mind eddig, úgy ezután is hűséges jobbágy szolgálója maradok. Két száz husz tallérnál többet nekünk vissza nem adott. Én Bertok Páll, Körösmelléki Istvánnak atyafia, hittem szerént mondom.

Legyen az Úr Isten Nagyságtokkal.

1676. 25. Maji.

Én Korösmelléki Istvánnak
megmaradott özvegy szolgálók.

P.S.⁶⁷ Ez kárnak szenvedésére bizonyság vagyunk egész falustul. Nenevezet szerént Kovács György. Kálmán Gergely. Ágoston Márton. SZücsi Mihály⁶⁸ és többek.

(Oldalt külön hozzáírva:) Főbíró Laczo János.

⁶⁶ Átadatott 1676. június 5.

⁶⁷ Post scriptum = utóirat

⁶⁸ A papír kiszakadt, emiatt a névnek csak az utolsó betűje olvasható.

11.

Kunszentmiklós, 1676. július 19. Kunszentmiklós, Szabadszállás és Fülöpszállás beadványa a Magyar Kamarához: panaszt tesznek a vármegye (Pest) ellen, mert 500 forintra büntette őket, mivel nem vittek Fülekre egy gyilkos személyt, valamint 400 forintra azért, mert nem képesek az alájáró katonákat megfélekezni.

(Külső címzés:) Illustrissimis, Spectabilibus ac Magnificis Dominis Dominis, Sacrae Caesaerae Regiaque Maiestatis Inclytae Camerae Posoniensis Administratoribus et Consiliaariis Dominis Dominis Nobis semper Colendissimis.⁶⁹

(Mindhárom helység papírfölzetű pecsétjével.)

(Kamarán rávezetve:) ppr. 27. July 1676.⁷⁰

Spectabiles ac Magnifici Domini Domini nobiis gratiosissimi.⁷¹

Servitorium nostrorum addictissa semper humillimaque commendatione praemissa.⁷²

Hogy Isten Nagyságtokat jó egészséggel s hosszas boldog életbeli uralkodással megáldgya, szívünk szerint kívánnyuk.

Emlékezhetik reá Nagyságtok: hogy nemrégiben is requiráltuk⁷³ vala Nagyságtokat ama publicus malefactornak⁷⁴, Pöcze Jánosnak szolgálja által feleségén véghez vitt kegyetlen cselekedetiért reánk szállott nyavalyánk miat, mivel a' Nemes Vármegyétül praespecificált malefactornak⁷⁵ Fülekre Vice Ispán Urunk kezéhez való fel nem vitethetéséért 500 – Eöt száz forintokon marasztattunk volt. E panaszunkra Nagyságtok kegyes jóakarattját, levele által a' nemes Vármegyét pro nobis requirálván, declarálta,⁷⁶ ígervén Nagyságtok továbbra is tanquam penes libertinos Suae Maiestatis⁷⁷ mellettünk levő serény forgolódását. Mi azért a Nagyságtoktól hozott levelekkel s válasszal edgyütt a' nemes Vármegyére felmenvén, dolgunkat miben légyen, aperiáltuk:⁷⁸ de dolgunknak ilyen kimenelete lett: hogy tudni illik, nem gondolván semmit a' nemes Vármegye a proponáltatott⁷⁹ okokkal, mellyekre nézve nem lehetett Pöcze János Fülekre való felvitettetése, úgy az 500 forintokkal való büntetést Vice Ispán Urunk rajtunk extrahálni⁸⁰ akarja, és hogy a' nemes Vármegyével semmiképpen compositióra⁸¹ nem mentünk (nem akarván mint eddig, úgy ezután is Nagyságtok híre nélkül, tanquam vacante Palatinali officio⁸² örökös földesuraink nélkül semmit is cselekedni), az elmúlt esztendőbeli hadnagyunkat, (mely ország szokása szerint köztünk szokott lenni), Füleken marasztván rabságban tartják mindaddig, míg Pöcze János szolgálja által lett feleségének megölettetéséért és annak gonosz cselekedetiért Fülekre Vice Ispán Urunk kezéhez való nem viteléért reánk érdemünk nélkül szállott bír-

⁶⁹ Igen jeles, Tekintetes és Nagyságos Urainknak, ő Szent Császári és királyi Felsege Nemes Pozsonyi Kmarája gondviselő és tanácsos Urainak, általunk mindig igen tisztelt urainknak.

⁷⁰ Vagyis: megérkezett 1676. július 27-én.

⁷¹ Tekintetes és Nagyságos Uraink, irántunk mindig igen kegyes uraink.

⁷² Szolgálataink mindig készséges és alázatos előrebocsátásával.

⁷³ megkerestük

⁷⁴ közönséges gonosztevőnek

⁷⁵ az előbb említett gonosztevőnek – A Pöcze-üggyel a vármegye még 1677-ben is foglalkozott, s az 500 forint büntetéspénzt Füle belvárosa falainak javítására rendelte fordítani. BOROSY András, 1984. 179.

⁷⁶ érdeklünkben (a Nemes Vármegyét) megkeresvén, (jóakarátát) kinyilvánította

⁷⁷ mint Öfelsége szabadosai iránt

⁷⁸ megmagyaráztuk

⁷⁹ előterjesztett

⁸⁰ megvonni

⁸¹ megegyezésre

⁸² minthogy a nádori tisztség üresedésben van

ságnak megfizetésében eleget nem teszünk, s minden részről nem contentáallyuk,⁸³ holot a' specificáltatott hadnagynak nem volt abban semmi modja tum propter rationes alias allatas,⁸⁴ mind penig hogy annak a gonosztevőnek megfogásában ithon se lett légyen. Kérjük azért mint Kegyelmes Urainkat, Nagyságtokat alázatosan, hogy az ő Felsége fundusán⁸⁵ levő libertinusoknak⁸⁶ számok ne kevesödgyék, és falunk végső pusztulásra ne jusson, melly immár, halván a reá következő summának megfizettetését, el is kezdetett, hozzánk ígért kegyes gondviselések szerint, a' reánk érdemünk nélkül vettetett summának megfizettetését rólunk elfordítani igyekezzék és továbbra is ez igyünkben nekünk segítség-gel lenni, hátra ne álljon. Mert a' féle malefactoroknak felvitettetések a' mi földünkről soha nem volt, nem is lehet a' töröknek hozzánk való közelléte miat, mivel afféle gonosztevőknek felvitettetéseért a' töröknek kemény kegyetlenségét és csalhatatlanképpen a halál által való megbüntetését semmiképpen el nem kerülhetnénk. Azonban a' mint vesszük eszünkben, nem is kívánna a' Nemes Vármegye anyira afféle malefactornak felvitettetését, mint azért levő bírságnak extrahálását. Ide járul az is, hogy megromlana s impedíaltatnék⁸⁷ úgy az ő Fesége Privilegiuna,⁸⁸ holot annak előtte is minekünk in praejudicium Suae Maiestatis⁸⁹ soha a' Nemes Vármegye nem parancsolt, hanem mindenkor a' Nemes Kamarátul, mint örökös földesurunktul dependeáltunk.⁹⁰ Most is azért, hogysen mint a' Nemes Vármegye nekünk parancsolván, az ő Felsége fundussán levő libertinusoknak számok kevesödgyék és falunk végső pusztulásra jusson, készszebbek leszünk, csak hogy Nagyságtok minekünk más fundust adgyon, az ő Felsége fundusáru elmenni, hogysen mint a' Nemes Vármegyének in praejudicium Suae Maiestatis, amelly soha nem volt, ilyen rettenetes érdemünk fölött rajtunk levő igáját elviseljük, holot most is azzal fenyeget a' Nemes Vármegye, hogy nem szünik meg továbbra is a rajtunk levő büntetésektől. Ezekre nézve kérjük alázatosan mint Kegyelmes Urainkat Nagyságtokat, hogy továbbra is ez igyünkben nekünk segítséggel lenni hátra ne álljon.

Annak fölötté keservessen jelentjük s jelenthetjük azt is Nagyságtoknak, hogy a' rajtunk regnáló s velünk kéméltlenül bánó alájáró katonák miat, adott ilyen parancsolatot a' Nemes Vármegye, hogy azokat üzzük, hajtsuk, kergessük. de mivel ha ő Nagyságok s ő Kegyelmek ellenek állani nem akarnak, vagy ugyan nem álhatnak, mi hát hogy álhatnánk ellenek. Azért a' fellyeb elmúlt esztendőben kezünkről azoknak kergetését letettük volt. mellyért is a' Nemes Vármegye 400 – négyszáz forintokra büntetett bennünket, újonnan ezt megint fel kellett vennünk. Immár ha continuáallyuk⁹¹ is ezen dolgot, és valamely latrot exequálunk⁹² a' factumon,⁹³ azért is húznak, vonnak s büntetnek ő Nagyságok, ha megfogjuk s fel nem vesszük. ezért is: ha penig e dolognak ellene mondanánk, azért, nem tudunk mit mívelni soha. Minekokáért Nagyságtokat, mint Kegyelmes Urainkat kérjük alázatosan, tekincse meg ebbeli nyomorgatásunkat s ha lehet orvosollja, s bocsássa kegyes válaszszaal követinket. Ezekkel edgyütt ajánlylyuk Nagyságtokat a' Kegyelmes Istennek gondviselése

⁸³ elégítjük ki

⁸⁴ mind különböző felhozott okokra nézve

⁸⁵ telkén

⁸⁶ szabadosoknak

⁸⁷ megbántódnék

⁸⁸ kiváltságlevele

⁸⁹ Őfelsége jogsérelmére

⁹⁰ függöttünk. – Ez azonban csak a nádori szék üresedésekor volt így. L. a Bevezetést. – Egyébként a Kiskunság adóztatásának gyakorlatát Pest megye saját jogának tartotta. L. a nádorral való vitáját 1682-ben. BOROSY András, 1985. 23.

⁹¹ folytatjuk

⁹² kivégzünk

⁹³ Így! Vagyis: tettért

alá. Datae Kún Szent Miklosini. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo 76. XIV. Calendarum Augusti.⁹⁴

Nagyságtoknak mint Kegyelmes Urainknak Alázatos szolgálói

Nemes Kis Kunságban
Kún Szent Miklósnak,
Szabadszállásának és
Phülöpszállásának lakosi.

12.

Kunszentmiklós, 1683. november 16. A kunszentmiklósiak Szabó Ferencnek Nyitrára: a puszták bérleti díját a háborús események miatt nem merték felküldeni. Talán télen, a hadak elcsendesedésével ezt meg tudják tenni.

(Külső címzés:) Nyitra Várában lakozó Vitézlő és sok szerencsét próbáló Szabó Ferenc Urunknak ez levelünk igen nagy böcsülettel ő Uraságának adassék.

(A helység pecsétjével.)

(Más kézzel a címzés hátoldalárs rávezetve:) 1683. 16. 9bris. Kunszent Miklosienses deprecantur Titulatum, qvod censum a praediis per se tentis, huic Francisco Szabo ob turbulenta tempora subministrare nequeant.⁹⁵

(Rávezetve különböző levéltári számok:) Fasc: Missilium 1° No. 66. et – No. 26. – 16° (Ez áthúzva) – No. 66. et

A felséges Istentől minden lelki és testi áldást ez felháborodott időben.

Csendes és békességes megmaradást kívánunk Uraságotnak szívből.

Ezért kelletek Uraságotod levelünk és emberünk által megtalálnunk, mivel az mostani felháborodott időben még ekkediglen szokot adónkat az puszták végett be nem szolgáltathattuk, az mellyet az időnek és ez világnak közönséges felindulásának tulajdoníthat Uraságot, mert az mint ennek előtte az ő szokott idcájében beszolgáltattuk volt, úgy mostann is mi rajtunk nem múlt volna, ha ez felháborodott idő engette volna, az mellyhez képest mostan ez levelünk által tudósítani akaránk Uraságotat, hogy úttját és módgyát Uraságot feltalálván, adgya értésünkre és tudunkra, hogy hova és mi módon szolgáltatassuk fel szokott adónkat az pusztákért, valamellyeket mi bírunk, mert most is cörömet és jó szívvel felküldöttük volna, ha mertük volna ez mostani félelmetes időben. Azért Uraságotat kérnénk arra, hogy talám télre lecsendesednének a hadak, ha akkora várakoznék Uraságot, akkor jobb módunk lenne az puszták bérinek felszolgáltatásában.

Ezeknek utána az Úr oltalmában legyen Uraságot élete kedvessivel együtt, szívből kívánnyuk.

Datum Kún Szent Miklós 1683. November 16. Die⁹⁶

Uraságotnak mindenben alázatos jobbágyi Kún Szent Miklósiak szolgálunk.

⁹⁴ Adatott Kunszentmiklóson. Az Úr 1676. évében, augusztus XIV. calendáján = a római naptár szerint július 19-én.

⁹⁵ 1683. november 16. A kunszentmiklósiak mentegetőznek, hogy az általuk birt puszták bérét Szabó Ferencnek a zavaros idők miatt felvinni nem tudják

⁹⁶ Kelt Kunszentmiklóson 1683. november 16. napján.

Irodalom

- BOROSY András
1984 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638-1711. II. 1666-1680. Budapest.
- 1985 U.a. III. 1681-1697. Budapest.
- FENYVESI László
1987 A Kiskunság a török időkben. In: A Jászkunság kutatása. 1985. Szerk. FAZEKAS István – SZABÓ László – SZTRINKÓ István. Kecskemét-Szolnok. 215-301.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1998 Jelentősebb közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye területén 1848-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából XIV. Szerk.: IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor – TÓTH Ágnes. Kecskemét, 71-167.
- KOSÁRY Domokos
1970 Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Budapest.
- NAGY Iván
1860 Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. VI. Pest.
- SZAKÁL Aurél (szerk.)
1995. Jászkun redemptio. Kiskunhalas.
- SZAKÁLY Ferenc
1983 Az 1670-es évek Habsburg-ellenes mozgalmi és a hódoltsági magyar feudális hatalom. In: A Thökölyfelkelés és kora. Szerk.: BENCZÉDI László. Budapest. 59-67.
- TÁLASI István
1977 Kiskunság. Budapest.

PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA

Kecskemét vagyoni helyzetének felmérése 1855-ben

A város birtokszerzési politikája

Kecskemét a 19. század közepén nagy kiterjedésű, szabadalmazott mezőváros volt a Duna-Tisza közén. Birtoka ekkor mintegy 153.000 katasztrális holdat tett ki. A föld volt az, amely – századokra visszamenően – meghatározta Kecskemét gazdasági, társadalmi helyzetét.

A mindenkori városvezetés az egyre szaporodó lakosság megélhetése érdekében permanens birtokszerzési politikát folytatott. A város régtől fogva vétel útján igyekezett a környező pusztákat megszerezni, ha így nem sikerült, akkor bérbe, vagy zálogba vette azokat.

1596 után kezdte Kecskemét a pusztákat bérelni. Ez a törekvés a 17. század közepétől felerősödött. A terjeszkedési politikát a hódoltság idején az a körülmény mozdította elő, hogy a kun puszták lakói egyrészt elmenekültek, másrészt lakosságuk töredéke környező városokba költözött. „Az élet kényszerű törvénye hozta magával, hogy Kecskemét az elpusztult községek lakosságának befogadása után azok területét is elfoglalta, hogy a megnövekedett számú lakosság életfenntartását az akkori nomád pásztorgazdálkodás mellett biztosítani tudja.”¹ A város a pusztákat a magyar és török földesuraktól bérelte.

1642-ben kezdte meg a város a kun puszták tömeges bérlését. Ebben az évben 6 pusztát, 1670-77 között 9 kun pusztát bérelt Kecskemét. 1683-ban gr. Eszterházy Zsigmond, a nádor helyettese 17 kun pusztát adott bérbe a városnak. 1701-ben pedig már 23 kun pusztát bérelt Kecskemét területén. A kun pusztákon kívül ebben az időben Kecskeméthez tartozott: Borbásszállás, Felsőalpár, Szentkirály, Szentlőrinc, Vacs, Tatárszentgyörgy, Felsőágasegyháza, Újfalu, Monostor, Bugac és Pusztaszer. Összesen 34 pusztát, melynek területe mintegy 450.000 katasztrális holdra rúgott.²

A város által bérelt kun pusztákat a török kiűzése után a birtokigazoltatás céljából felállított „*Neoaquistica Commissio*” (Újszerzeményi Bizottság)³ elkobozta Kecskeméttől, azokat, mint koronabirtokokat 1702-ben I. Lipót 500.000 forintért eladta a Német Lovagrendnek. Kecskemét tőlük tovább bérelte a területek egy részét 3.500 forint évi bérért. Az Újszerzeményi Bizottság két saját pusztájától is megfosztotta Kecskemétet: Pusztaszertől és Szentlőrincről. Pusztaszert 1642-ben vette zálogba Kecskemét, majd fokozatosan a tulajdonjogot is megszerezte. Szentlőrinc 1688-ban jutott Kecskemét birtokába, amikor lakosai Kecskemétre költöztek. Grassalkovich Antal királyi koronaüggyvéd lehetővé tette, hogy a város még néhány évig használhassa Pusztaszert, Szentlőrincet azonban gr. Koháry István kapta meg a koronától. Koháry hozzájárult ahhoz, hogy Kecskemét továbbra is megtartsa a pusztát meghatározott bérért.⁴

¹ BALÁSFALVI KISS Barnabás, 1939. 12.

² Uo. 13.

³ A bizottságot 1690-ben állították fel, a város ügyét 1730-ban tárgyalták. A bizottság működését az 1741:21. tc. szüntette meg.

⁴ LIPÓTY, 1935. 31-32.

1745-ben Mária Terézia megengedte a kun puszták lakóinak a földjük megváltását, ezzel Kecskemét elesett ezen puszták további bérlésének lehetőségétől.

Más módon is igyekezett birtokát gyarapítani a város, főleg miután a kun puszták bérlésének lehetősége megcsappant. Birtokai legnagyobb részéhez ezt követően a földesúri megváltakozással jutott Kecskemét. Ez azt jelentette, hogy földesuraitól fokozatosan vásárolta meg a földesúri tulajdonrészeket a város.

Kecskemét még 1439-ben került földesúri hatalom alá, mikor is Erzsébet királyné – Zsigmond király lánya, Albert király felesége – elzálogosította a várost és területét földesuraknak. Míg Csongrádot szintén ebben az évben egészen, Kecskemétet csak az itt szedettmi szokott adó mértékéig adta zálogba a királyné.⁵ Kecskemét területe földesurai között területileg felosztva soha nem volt, nekik képzeleti birtokaránylag ún. úriadót, „*census dominialis*”-t fizetett a város. A census fizetésén kívül semmilyen szolgálattal nem tartoztak a földesuraknak, azok a tényleges birtokot nem élvezték. Jobbágytelkek nem voltak Kecskeméten, a város határterülete szabad adás-vevés tárgyát képezte a lakosok között. Mivel jobbágytság nem volt Kecskeméten, Mária Terézia Urbáriumuma sem érintette a várost. Papi tizedet és kilencedet nem fizettek, mert a „*mindenféle kilenced a várost illette census címén*”.⁶

Egyrészt ez alól a censusfizetés alól igyekezett mentesíteni magát a város a megváltakozással, másrészt a földesúri jogok megszerzése előfeltétele volt a szabad királyi városi (jog)cím megszerzésének, amire a város a 18. század végétől törekedett.⁷

A census mennyiségét sem országos törvény, sem földesurakkal kötött írásos szerződés nem szabályozta, az mindig külön egyezkedés tárgyát képezte. 1773 előtt némelyik földesúr visszaélt helyzetével és évről-évre önkényesen felemelte a censzust. Az 1773. december 10-én kelt királyi rendelet szerint ezt már csak a helytartótanács előterjesztésére megadott királyi engedéllyel tehették meg. Ettől kezdve azonban csak ritkán és csak nagyon indokolt esetben kapott engedélyt földesúr a census emelésére. A census fizetésére a város, mint testület vállalt kötelezettséget és az előjáróság adta ki további haszonbérletbe a földrészleteket a lakosoknak. (A kiosztás elvét szabályrendelet rögzítette.)

A földesúri birtokok, jogok megváltását Kecskemét 1724-ben kezdte meg és az 1832/36. évi országgyűlés után sietette annak befejezését. Ugyanis csak egy módot talált arra, hogy a még megváltatlan földesúri jogokkal szemben érdekeit továbbra is fenntartsa, és függetlenségét megőrizze, ha teljesen megváltja magát és megszerzi a szabad királyi városi jogot.

Nem célja a jelen forrásközlésnek a megváltakozás körülményeinek, menetének részletes leírása. Hangsúlyozni kell viszont, hogy a városnak könnyebbséget jelentett a megváltakozásnál az a tény, hogy területe nem volt felosztva földesurai között, és hogy a

⁵ A város 1526 előtti birtokosairól részletesen írt HORNYIK János: Kecskemét város története oklevéltárral c. munkájának I. kötetében 169-177. oldalon, az 1526 utáni birtokosairól pedig ugyanezen munka II. kötetében 3-69. oldalon.

⁶ LIPÓTY, 1935. 22-23.

⁷ Ahhoz, hogy valamely földesúri hatalom alatt álló ún. mezőváros elérhesse az országrendiséget (a szabad királyi városi rangot):

- meg kellett váltania magát bizonyos pénzüsszeggel a földesúri joghatóság alól,
- a királytól újabb jelentős pénzüsszegért meg kellett szerezni a sz. kir.-i rangot biztosító (bizonyító) privilégiumlevelet,
- végül ki kellett eszközölnie az országgyűléstől, hogy a karok és rendek a várost a szab. kir.-i városok közé becikkelyezzék.

Magyar állam- és jogtörténet (Szerk.: CSIZMADIA Andor), 1986. 195.

Koháry családot kivéve földesúri joghatóságot a városban egy földesúr sem gyakorolt. Ugyanakkor minden adásvételi szerződésnek volt egy lényeges pontja, hogy a szerződő földesúr birtokával együtt minden földesúri jogát a városra ruházta.⁸

A megváltakozás nem volt mindig zökkenőmentes. Gyakran évekig tartó pereskedés előzte meg. Példa erre a városnak a br. Bánffy családdal való esete. Kecskemét 1805-ben megvette Majthényi Károly őrboi, nádai, bankházi és szentiványi pusztarészeit 219.950 forintért, 1807-ben szintén tőle Bugyi helységet 430.000 forintért. Ezeket a birtokrészeket a Vay és br. Bánffy örökösöknek adta cserébe az ő borbási, szentkirályi és alpári birtokrészükért.

A város által adott rész 673 holddal kevesebb volt. A felek abban állapodtak meg, hogy amíg br. Bánffy Lászlónak és testvéreinek tetsző cserét nem tud a város ajánlani, addig a 673 holdat tőkésítik és az így számított 26.920 rénes forint (1 rénes forint 60 krajcárt tett ki) tőkének 6 %-os kamatát fizeti évente a város. Később kiderült, hogy a cserehiány nem 673, hanem 936 hold volt (1200 négyszögölével számítva 1 holdat), így a megemelt 37.440 rénes forintnyi tőke után fizette tovább a kamatot Kecskemét. A város megvette a peszéri birtokot és felajánlotta a cserét. A Bánffyak nem fogadták el, 1853-ban pert indítottak a város ellen, hogy Borbáson vehessék ki a 936 holdat, holott a kamatot a város rendszeresen fizette. A borbási pusztát Kecskemét nem egyedül bírta, arról önállóan nem rendelkezhetett. A Pest Megyei Cs. Kir. Törvényszék az 1836:11. tc.-re (a tagosítási és osztályozási törvényre) hivatkozva úgy döntött, hogy a 936 hold hiány felér Borbáson 1400 holddal, s többet ér, mint Szentkirályon 3000, vagy Alpáron 6000 hold. A város azzal érvelt, hogy csak arra kötelezte magát, hogy a kérdéses hiányt hasonló jóságú és ugyanannyi hold földdel tartozik kipótolni. 1854-ben még nem hasították ki a perelt részt, mikor Hajagos Illés, akkori polgármester, előterjesztette a tanácsülésen, hogy Pesthez közel – a Bánffyaknak ez volt az egyik követelésük – tud 600 hold jó minőségű eladó földet. A Bánffyak azonban erről nem akartak hallani. A megítélt 936 holdat Borbáson 1855. május 4-én kihasították, de birtokba nem vette a bárói család. A város tovább tárgyalta a család tagjaival. Végül május 24-én szerződést kötöttek, mely szerint a 936 hold 4/5 részét a város 112:320 pengőforintért megvette a báró család tagjaitól.⁹

Amíg a teljes vételárat ki nem fizette a város, addig összes ingó és ingatlan vagyonát le kellett kötnie. Kikötötték a volt birtokosok azt is, ha a város nem teljesíti pontosan fizetési kötelezettségét, a bárói család azonnal birtokba veszi a 936 hold földet. (Alig egy hónap elteltével Búza Kiss Mihály főjegyzőnek és Kovács József tanácsnoknak sikerült megvennie a város nevében a hiányzó 1/5 részt is 28.080 forintért.)¹⁰

⁸ LIPÓTY, 1935. 55.

⁹ Ezt a 4/5 részt br. Bánffy Miklóstól, széki gr. Teleki Sámuelától és gr. Toldalagi Mihályné Bethlen Johannától vette meg a város. Lipóty, 1935. 58.

¹⁰ Ezt a részt gr. Valdek Frigyesztől és feleségétől gr. Bethlen Kornéliától szerezte meg Kecskemét.

A város vagyonának felmérése

A birtok megvételehez a pénzügyi fedezet előteremtéséig tehát le kellett kötni a város vagyonát. Ennek felmérésére a város vezetői egy bizottságot küldtek ki, amely munkájáról 1855. június 11-én tett jelentést a tanács előtt.

A június 11-én tartott bizalmi tanácsülésen – amelyen a rendes tanácsnokokon kívül a megyefőnök által kinevezett bizalmi tanácsosok is résztvettek – tárgyalták meg a felmérés eredményét. *Ez a jelentés, a város vagyonának 1855. évi állapota*, képezi a jelen forrásközlés tárgyát. (A jelentés Kecskemét tanácsülési jegyzőkönyve 1855. évi II. kötetében található.)

Mielőtt a jelen voltak meghallgatták volna a bizottság jelentését, a felmérés eredményét Hajagos Illés polgármester arra figyelmeztette a tanács tagjait, hogy a tárgy nagyságához képest tegyenek félre minden egyéni érdek szülte részrehajlást, száműzzék a személyeskedést és minden ingerültségtől mentesen a tárgy nagyságát tartsák szem előtt. Hivatkozott az ösökre, akik szintén „örökszerzeményű” birtokokkal gyarapították Kecskemét vagyonát és ezáltal örök emléket állítottak maguknak.¹¹ Ezek után hallgatták meg a bizottság jelentését, amely levéltári dokumentumok felhasználásával készítette el számításokkal alátámasztott munkáját.¹²

A jelentésben foglaltak nem csak a város 19. század közepi gazdasági helyzetét tükrözik, hanem Kecskemét gazdaságpolitikájába, annak történetiségébe is bepillantást engednek. Ezért tartottuk célszerűnek megjelentetését.

A dokumentum, a bizottság jelentése, szerkezetileg *három nagyobb egységre* tagolódik. Az *első részben* Kecskemét akkori vagyoni állapotát: a birtokszerzésekbe fektetett beruházásait, az általa felvett kölcsönöket (a város tartozásait) vette sorra a bizottság. (Itt került részletes bemutatásra a megváltkozás menete, a birtokrészletek megvásárlásakor kötött szerződések keltének, a volt tulajdonosok nevének, a kifizetett összegeknek feltüntetésével, az egyes puszták megszerzésének sora, és a pusztákon élvezett haszonvételi jogok felsorolása.) A *második részben* az elődök gazdaságpolitikájáról történik említés. A *harmadik részben* pedig azt taglalja a bizottsági jelentés, hogyan lehetne előteremteni a borbási, szentkirályi és alpári puszták megvételeire a pénzt, valamint a pusztákat milyen elvek szerint osszák ki a lakosok között, és miből fedezzék a város egyéb tartozásait.

A birtokszerzésbe fektetett városi beruházások között első helyen a földesúri megváltásért, a földesúri birtokrészletekért kifizetett összegeket részletezi a jelentés. Az 50 oklevéllel szerződéssel alátámasztott megváltkozás 1724 és 1848 között folyt. Kecskemét 50 alkalommal 9 család tagjainak fizetett földesúri váltságot. Bár Hornyik János Kecskemét monográfiájában azt írta, hogy 1784-től 1841-ig minden földesúri illetményt megváltott a város, az oklevelek között találunk 1784 előtti és 1841 utáni keltezésűt is. Később maga Hornyik is elismeri – említett munkájában –, hogy volt olyan földesúr, akinek tulajdonrésze 1848-ig per alatt volt, vagy éppen 1848-ban enyészett el joga.¹³

A megváltkozás 303.620 pengőforint 4 krajcárjába került Kecskemétnek. A dokumentumból kitűnik, hogy egyik esetben pengőforintban, máskor váltóforintban van megadva a megváltási összeg. Ennek az a magyarázata, hogy amíg a 18. században a kisebb

¹¹ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára – továbbiakban BKMÖL IV. 1605 Kecskemét Város Tanácsának iratai a/ Tanácsülési jegyzőkönyv 1855. II. köt. 1. old.

¹² Maga a jelentés: BKMÖL IV. 1605/a Tanácsülési jegyzőkönyv 1855. II. köt. 4-42. old.

¹³ HORNYIK János, 1860-1866. III. 9.

ezüst veretek (pénzek) szolgáltak a hétköznapi pénzügyeleteinek lebonyolítására, addig a napóleoni háborút követően mind szélesebb körben a bankók, papírpénzek váltak elfogadottá. 1811-ig azonos értékben volt jelen a vert- és a papírpénz. A napóleoni háborút követően a Habsburg pénzrendszer megingott, ennek hatására nagymértékű infláció következett be, aminek felszámolására 1811-ben devalvációt hajtottak végre. A háború alatt elterjedt papírpénz értéke csökkent, de továbbra is forgalomban volt a váltóforint és a pengő forint is. A 19. század első felében 1 pengő forint 2,5 váltóforinttal volt egyenértékű. Váltópénzként a legelterjedtebb a krajcár volt, 1 forint 60 krajcárt tett ki.¹⁴ (Sajnos az egyes birtokosoktól megváltott területek, birtokarányok nagyságát a jegyzéken nem tüntették fel. Erre Hornyik János idézett munkája adhat fogódzót, amelyben a szerző az akkor még meglévő iratok alapján követte nyomon a földesúri birtokok öröklődését, aprózódását.)¹⁵

A jelentés a földesúri megváltásba fektetett összegben részletekbe menően foglalkozik az egyes puszták megszerzésére fordított költségekkel is. A város gazdaságpolitikájának egyik részét képezte a permanens birtokszerzés, újabb és újabb puszták zálogolása, megvétele. Egy-egy pusztát nem tudtak rögtön egészében megszerezni, mert általában több birtokosa volt, akik nem egyszerre váltak meg birtokrészüktől.

1855-ben 8 pusztá (pusztarész) volt Kecskemét tulajdonában: Borbás, Szentkirály, Alpár, Bugac, Pusztaszer, Ágasegyháza, Monostor, Gyalu, Ürbő, Páhi.

Borbás pusztá a töröknek Magyarországról való kiűzése során teljesen elpusztult, lakosai Kecskemétre költöztek. A város a pusztát földesuraitól előbb haszonbérbe, majd 1819-től zálogba bírta, végül örök áron megvette. A pusztá előbb három földesúri jussra oszlott: a Vay családé volt 2/8 rész, az Ottlik családé 4/8, és a Bónis családé 2/8 rész. (Hogy a Plathy család mikor szerzett tulajdonrészt itt, azt iratok hiányában nehéz kideríteni.) A birtokrészek később öröklések révén nagyon elaprózódtak. A fenti birtokrészeket már sok családtól vette meg a város 1808 és 1872 között (A 19. század végén a pusztá területe 3.906 kat. hold volt.)¹⁶

Szentkirály hajdan népes település volt, a török kiverése során elpusztult, életben maradt földönfutó lakosai Kecskemétre költöztek.¹⁷ Kecskemét a pusztát a 18. században 3 résztulajdonosától vette bérbe (Vay juss: 4/8 rész, Ottlik juss: 3/8, Bónis juss: 1/8 rész). Később ezek a pusztarészek is elaprózódtak öröklés folytán. Az 1820-as években zálogba bírta Kecskemét, később több családtól örökösen megvette a pusztát. (A 19. század végén a homokos pusztá területe 18.482 kat. hold volt.)¹⁸

Alpárt (megkülönböztetésül a történelmi nevezetességű községtől Felső-Alpárnak nevezték) I. Géza király a garamszentbenedeki monostor alapításakor a monostornak adományozta. Nincs adat arra vonatkozóan meddig volt a rend birtokában és mikor került a Vay család, majd több birtokos tulajdonába. A török idők után már több tulajdonostól bérelték a kecskeméti gazdák. 1837-ben a város a Vay családtól megváltotta a tulajdonrészüket. (A 19. század végén a pusztá kiterjedése 8.777 kat. hold volt.)¹⁹

¹⁴ A pénznemekről és a pénzforgalomról a 18. és 19. század vonatkozásában részletesen ír IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor: *Kecskemét gazdasági fejlődése 1700-tól 1850-ig* című munkájában.

¹⁵ Kecskemét birtokára vonatkozó iratokat a város levéltárának ú.n. „*zárt levéltár*”-a részeként őrizték és tartották nyilván. A levéltár ezen iratai azonban a második világháború alatt elpusztultak, mikor a kitelepítési parancs értelmében a levéltár „értékesebb” iratait Koháryszentlőrincre szállították 1944. októberében.

¹⁶ LIPÓTY, 1935. 46.

¹⁷ Kecskeméti Lapok 1872. 33. szám 2.

¹⁸ LIPÓTY, 1935. 46.

¹⁹ Uo. 1935. 45.

Bugac pusztából 8.205 kat. hold 114 négyszögöl területet Kecskemét 1810-től 1842-ig 200.000 rénes forintért zálogolt a bernátfalvi Földváry családtól. 32 év után a Földváryak nem fizették vissza a zálogot, sőt arra újabb 48.000 forint zálogot kértek. Szintén 32 évre tehát újra lekötötték a birtokrészt (vagyis 1874-ig). Később, 1864-ben azonban Földváry Károly és Mór családjuk megbízásából december 20-án kelt adásvételi szerződéssel a zálogolt pusztát (a 248.000 forint zálog beszámításával, 50.000 forint ráfizetéssel) 298.000 forintért eladták Kecskemétnek örök áron.²⁰ A 14.454 kat. holdnyi Bugac pusztában azonban volt 6.190 kat. hold 264 négyszögöl terjedelmű rész, amely a Szentkirályi család birtokában volt. (Ezt a részt 1901. szeptember 13-án vette meg a város 1 millió koronáért.) 1855-ben tehát még zálogban bírta Kecskemét a puszta nagyobbik részét.

A 16.000 kat. holdnyi *Pusztaszér* pusztából (amely a Csongrád megyei Kistelek község szomszédságában volt) Kecskemét a 17. század második felétől mintegy 7.536 holdat bérelt. A Neoaquistica Commissio a kincstár tulajdonába visszavette, majd III. Károly király 1733-ban gr. Erdődy Györgynek adományozta. 1764-ben gr. Erdődy Kristóf eladta Pusztaszért gr. Batthyány Lajos nádornak. Kecskemét a pusztarészt azonban tovább bérelhette, később örökül megvehette.²¹ 1855-ben a puszta egy része 50 holdas részletekben városi gazdáknak volt kiadva haszonbérbe, másik, nagyobb részét közlegelőként hasznosította Kecskemét.

Ágasegyháza puszta a 18. században a Szily, Galgóczy és a Sárközy családok birtokában volt. Idővel a tulajdonrészek nagyon elaprózódtak, így sok családtól vette meg Kecskemét az 1835-1839-es években. (A 19. század végén területe 9.662 kat. hold 1111 négyszögöl volt.)²² 1855-ben a puszta nagy része – örök áron eladva – már városi gazdák birtokában volt, másik részét a város rétként hasznosította.

Monostor puszta Bugac szomszédságában terült el (területe mintegy 11.782 kat. hold volt). A Neoaquistica Commissio a Jánossy családtól elvette és Barinyai Ignác ítélőmesternek adta. Az ítélőmestertől a város 14 évre 5.000 forintért zálogba vette, 1754-ben már 25 évre szerezte meg zálogként 20.000 forintért. 1767-1794-ig a Majtényi családtól zálogolta a város a pusztát, amit azután 1794. május 6-án megvett 143.600 rénes forintért kesselőkői Majtényi Károlytól, Páltól és édesanyjuktól özv. Majtényi Károlyné született Beleznay Annától.²³ 1855-ben a megmaradt közlegelő egy része haszonbérbe volt kiadva, más része után legelőbért szedtek.

Gyalu pusztát 1845-ben szerezte Kecskemét egyes vállalkozó lakosok számára, akik a vételárat 13 év alatt voltak kötelesek lefizetni. A város 50 holdat és az itteni vendégfogadót megtartotta városi használatban. A városi jövedelmet gyarapította ezen túl a körösi halászat bérbeadása.

Ürbő pusztát 1845 és 1847 között vette meg Kecskemét a Majtényi és Czagány családtól azért, hogy ezt a részt elcserélje a br. Bánffy család borbási birtokrészéért, a csere azonban nem sikerült. A város kecskeméti gazdáknak adta el a területet, akiknek 10 év alatt kellett a vételárat törleszteni.

Páhit 1853 júniusában vette Kecskemét gr. Csáky Györgytől 41.063 forintért. Ennek egy részét balászfalvi Kiss Miklósnak adták borbási, szentkirályi és alpári birtokaiért cse-

²⁰ LIPÓTY, 1935. 48.

²¹ Uo. 47-48.

²² Uo. 45-46.

²³ BKMÖL. XV. 8 Balla János Kecskemétre vonatkozó feljegyzései I. köt. 254. A megvétel után a város 5 és félezer holdat eladott 63 kecskeméti lakosnak örök áron. A többi legelő maradt. 1910-ben itt Monostorfalva néven faluserű település jött létre Kada Elek kecskeméti polgármester kezdeményezésére.

rébe, más részét városi gazdák vették meg örök áron. (A város részére 22 hold – 1200 négyszögölével számítva – megmaradt a Kolon-tó környékén.)

A forrás az 1855. évi állapotot tükrözi, azt, hogy a város addig az egyes pusztarészekért mikor, mennyit fizetett, mennyit ruházott be – akár zálogként, akár vétel címén – megszerzésükbe. 1855 után, mint néhány helyen utalás történt rá, már csak kevés birtokot szerzett a város. 1866-ban Gencsi Ferencről Kecskemét megvette az ő, az édesanyja született Bónis Borbála és a felesége, született Veresmarty Borbála birtokában volt borbási, szentkirályi és alpári pusztákban még fennmaradt Bónis rész 1/7-ének 1/3-át, másik 1/7-ének 1/28-adát és harmadik 1/7-ének 1/2 részét 66.000 forintért. 1868-ban vette meg a város Nagybugacot, 1872-ben ugyancsak a borbási és szentkirályi pusztákban Jármay Bertalan örökösaitől – a korábban zálogolt – Bónis rész 1/7-ének 1/36-od részét (mely utóbbi birtokrész 12 hold 120 négyszögölet tett ki).²⁴

A birtokrészekbe fektetett beruházások kimutatása után a város évi jövedelmét veszi sorra a kiküldött bizottság jelentése. A városi jövedelem több részből tevődött össze. Egyrészt a birtokrészekbe fektetett tőkepénzek lakosok által fizetett kamatából, másrészt a városnak a pusztákon megtartott területeiből származó jövedelmekből (legelőbér, erdőhasznosítás, halászati jog bérbeadása stb.) és a városhatáron belül, valamint a pusztákon élvezett ún. kisebb haszonvételi jogok (ital-, húsmérési stb. jogok) bérbeadásából.

Kecskemét város tanácsa, mivel a földbirtokok megszerzésébe (a megváltkozásba) fektetett összeg jóval meghaladta a város által felvett kölcsönök összegét a szerzési árat nem vetette ki azonnal és teljes összeggel a javakban részesült lakosságra. A földesúri jogok megváltásába fektetett 303.620 forint 4 krajcár helyett csak 178.600 forint 16 krajcár tőke 6 %-os kamatát kellett fizetni évente rendszeresen a városi birtokosoknak. A vételárat, a tőkét pedig 20 év alatt részletekben kellett törleszteni.

Kecskemét 1855. évi jövedelme tehát egyrészt a váltásági tőke éves kamatából (10.716 forint) a város belhatárában a kisebb haszonvételi jogok (ital- és húsmérési javadalom) bérbeadásából, a városi kaszálók, erdők, malmok jövedelméből (39.159 forint 46 krajcár) tevődött össze. Másrészt az egyes pusztákon még a lakosok által haszonbéreelt földek bérleti díjából, a korcsmák és halászati jog bérbeadásából, a legelők használatáért fizetett ún. „szájbér”-ből és olyan elegyes jövedelmekből származott, mint Kecskemét 2 pesti házának hasznosítása, a lakosok régebbi és középidőbeli tartozásai. A város 1855. évi jövedelme fentiek alapján összesen 133.986 forint 21 1/2 krajcár volt.

1855. június 1-jén a városnak a földesúri jogok megváltásába, a puszták megszerzésébe fektetett – még a lakosok által teljesen ki nem fizetett – beruházásának értéke 1.533.915 forint 43 krajcárt tett ki.

Kecskemét vagyoni állapotát nagymértékben meghatározták tartozásai („szenvedő adósságai”). Ezek úgy halmozódtak fel, hogy a város a birtokszerzések során nem rendelkezett kellő forgatható tőkével, ezért egyrészt nem fizette ki a teljes vételárat, ugyanakkor kölcsön felvételére kényszerült. Hitelintézet a 19. század első felében még nem működött Kecskeméten, de az országban sem, így a város magánhitelezőktől szerzett kölcsönt kisebb-nagyobb összegek erejéig. Pontosan nyilvántartotta viszont a város kitől milyen össz-

²⁴ LIPÓTY, 1935. 52.

A 20. században Kecskemét folytatta birtokainak vétel útján való gyarapítását. 1900-ban Vacs pusztá egy részét megvette, de ezt 1911-ben el is adta. 1901-ben Kisbugac területét vásárolta meg, 1907-ben pedig Koháry-szentlőrincet szerezte meg. Ekkorra Kecskemét területe elérte a 163.000 kat. holdat. BALÁSFALVI KISS Barnabás, 1939. 55.

szeget kölcsönzött. A forrás az 1855. évi állapotokat tükrözi. Mivel városi szabályzat nem rendelkezett a kölcsön felvételének körülményeiről, azok felvétele mindig egyéni szerződés alapján történt. A kölcsönadó általában – a kor szokásához híven – 6 %-os kamatra adta a pénzt és bármikor, ha szüksége volt rá, visszakérhette.

Ezért Kecskemét a 19. század közepén törekedett arra, ha pénz kölcsönzésére kapott felajánlást elfogadta azt, nem tudván másik hitelezője mikor mondja fel kölcsönügyletét. Magánszemélyeken kívül szerzetesrendek is kölcsönöztek a városnak. A forrásban a kölcsönök közt szerepel az az 50.000 forint is, melyet Kecskemét 1848 végén vett fel az államtól és az a 170.000 forint is, amelyet a Koháry család a földesúri jog megváltásakor – mint ki nem fizetett részt – kölcsönként könyvelt el. 1855-ben a város összes tartozása 896.337 pengőforint 40 $\frac{2}{5}$ krajcár volt. Ezt az összeget levonva a beruházásokból, *maradt a városnak tiszta vagyona: 637.578 pengőforint 2 $\frac{3}{5}$ krajcár.*

A megszerzett területek hasznosítása

A jelentés második részében arról adott számot a bizottság hogyan lehetne hasznosítani az 1855. május 24-én megszerzett három pusztát: Borbást, Szentkirályt és Alpárt. Előzetesen kifejtették a város addigi gazdaságpolitikáját.

Kecskemét belhatára a régebbi időkben nem tudta eltartani a város lakosságát – mivel területe nagyobb részt homokos terület volt –, ezért a város előljárósága részint haszonbérbe, részint zálogba vett földbirtokot, részint pedig örök áron vásárolt. Örök áron vette meg pl. Alsó- és Felső-Monostor pusztát. A 13.000 holdnyi területből közlegelőnek 4.882 holdat, ökörcsordajárásnak 1.342 holdat megtartott a város, s mintegy 7.000 holdat kiosztott a lakosok között.

Felsőpusztaszert kezdetben teljesen legelőnek használta Kecskemét (főként a ménes és szarvasmarha csordák tartózkodási helye volt), később egy részét parcellázva haszonbérbe adta városi gazdáknak.

Az ágasegyházi, gyalui, peszérürbői és páhi pusztai területeket örök áron kiosztotta a lakosok között.

A fentiekből is látható volt, hogy Borbás, Szentkirály és Alpár puszták megszerzésével régóta kínlódott a város azért, mert igen nagy számú és szerteágazó család birtokában volt. A város arra várt, hogy az egész pusztát megszerezhető legyen. Midőn már mind a három pusztát (600 hold kivételével) a város tulajdona lett a bizottság azt javasolta, hogy a beruházási összeg ne a város pénztárát terhelje „érdemes, közteherviselésre alkalmas” lakosok között osszák ki. A birtokrészeket kifizetéséül 12 éves határidőt javasoltak. A város tulajdonában maradna 705 hold keményfa erdő, 1.669 hold nádas rét, 265 hold tiszai rész, 4.860 hold legelő, vagyis összesen 7.500 hold föld. A halászati és korcsmáltatási jog a várost illetné a továbbiakban.

Kecskemét gazdaságpolitikája tehát két részből állt, a pusztákat a város a közösség hitelére felvett kölcsönből megelőlegezve vette meg, majd a polgárok között kiosztotta. A városi gazdák meghatározott idő alatt voltak kötelesek leróni a város pénztárába a rájuk eső vételárat. A mindenkori városvezetés alapelve az volt, hogy „*azon község – közösség – tehetős, melynek egyes polgárai vagyonosak, és tehetősek*”. – Nem kívánta elveit megváltoztatni a város ezen három pusztát – Borbás, Szentkirály és Alpár – megszerzése során sem.

Még 1830-ban egy cs. kir. rendelet jóváhagyta Kecskemét földszerzésének elveit és biztosította a várost és lakóit, hogy az örök áron megszerzett földeket csak a Megyétörvényszékre fellebbezett ítélettel, per útján lehet csak tőlük elvenni, földesúri önkényeskedéssel nem. Egy másik, 1837-ben kelt cs. kir. rendelet azt is előírta, hogy az örökösen megszerzett pusztákat újra fel kell mérni, és osztályozni kell.

A város a pusztabeli földrészletek jutányos áron való megszerzését bizonyos feltételekhez kötötte a lakosok számára. A földrészletre csak olyan városi polgárjoggal rendelkező személy pályázhatott, akinek a városban háza volt, és a köztartozásokat pontosan fizette.

Az így megszerzett földrészleteket a tulajdonosok a városi elöljáróság jóváhagyásával adhatták, vehették egymás között, örökül hagyhatták utódaiknak. Ezen elveket a város szabályrendeletekben rögzítette. A város azonban jogot formált arra, hogy köztartozás esetén, annak behajtásánál egyéb vagyoni hiányában a pusztabeli földtulajdon élvezetét vegye végrehajtási alapul. A tartozása fejében elvették az illető birtokosoktól a birtokrészt és másnak adták. Ezzel a polgárokat pontos törlesztésre sarkallták és a város érdekeit is védték.

Megítélésünk szerint Kecskemét város a korszellemet meghaladó, demokratikus gondolkodásról tett tanúbizonyosságot azzal, hogy a föld vételárának teljes törlesztését 12 évben határozta meg. Voltak ugyan tehetős polgárok a városban, akik ki tudták volna rövidebb idő alatt is fizetni a teljes árat, de a város számolt a „*kisebb tehetségű*” lakosokkal is. Alpárt, Szentkirályt és Borbást korábban haszonbérben bírták a lakosok, a bizottság javasolta a bérleti viszony megszüntetését, hogy újraoszthassák – mostmár örök tulajdonul – a területeket. A hátralékosokat kötelezték a hátralék egy meghatározott határnapig történő lefizetésére. Elvként mondták ki, addig senki a kiosztott földrészt másnak el nem adhatja a város tudta nélkül, míg a teljes vételárat le nem róttá. Aki nem teljesíti a kamat, vagy tőketartozásának fizetését határidőre, annak visszaadják addig befizetett pénzét, a földterület pedig visszakerül a város tulajdonába, azzal más, „*érdemes lakos beneficiáltatik*” (adományoztatik).

A bizottság jelentésének *harmadik részében* a megszerzett 3 pusztá árának kifizetésére, a fedezet előteremtésére tett javaslatot. A városnak 1855. december közepéig 183.283 pengőforintot kellett kifizetnie. Ebből 150.000 forintot Borbás, Szentkirály és Alpár pusztákból részesülő birtokosokra kívántak kiróni, 50.000 forintot pedig a Bugac pusztán haszonbéres, Ágasegyháza, Gyalu, Peszériürbő és Páhi pusztákban pedig örök földdel bíró hátralékos lakosoktól akartak beszedni. Itt ugyanis voltak olyan birtokosok, akik több évi részletfizetéssel elmaradtak.

A bizottság jelentését korhű átiró formában közöljük. A betűhív közléstől azért térünk el, mert zavarta a világos megértést (pl. több esetben volt betűcsere, kimaradtak betűk, tévesen dupláztak néhány szót, ugyanazon szót következtetlenségből másként írtak.) Ezeket az érthetőség szempontjából korrigáltuk, kijavítottuk. A szöveg központozásánál az értelemnek megfelelően jártunk el. A rövidítéseket külön rövidítési jegyzék tünteti fel a szöveg végén. Nagyobb elírásoknál, pl. nyelvtani hibáknál a szövegen kiigazítást tettünk. Mondaton belül nagy kezdőbetűt csak a mai nyelvtani szabályok szerint használatos szavaknál alkalmaztunk. A szavak egybe-, vagy különírásánál a mai helyesírási rendelkezéseket tartottuk szem előtt (pl. az ige előtt külön álló igékötőt az igével egybe írtuk). Az elhagyott ékezeteket kitéttük. A mássalhangzók hosszúságát az eredetileg alkalmazott módon közöltük. A mai helyesírási szabály szerint írtunk *j-t*, vagy *ly-t*. Mássalhangzóval

kezdődő szavak előtt az helyett *a* névelőt használtunk és elhagytuk a *z*-t helyettesítő aposztrófot. *Cz* helyett – családi nevek kivételével – *c*-t, *ts* helyett *cs*-t írtunk. Azon földrajzi nevek esetében, amelyekben a forrásban *cz* szerepel, de ma már *c*-vel írjuk, a mai írásmódot tartottuk meg. A forrásban szereplő táblázatoknál a jegyzőkönyvi lapok alján összesítették az értékeket és a következő lap tetején ezt az összeget áthozattal megismételték. Mi a világosabb áttekintés érdekében csak az egyes fejezetek végén jelölt összesítéseket közöljük.

„Alulírottak, a tisztelt bizottmány közgyűléséből részint a városi község vagyoni állásának kidolgozása végett korábban kiküldetvén, részint f. évi május 29-én tartott bizottmányi ülésből a tagok számának szaporításával /: ²⁵ alatt avégett bízattván meg, hogy a Borbás szállási, Szentkirályi, és Alpári puszták jövője fölött szükségessé vált végleges intézkedés megtétehető, a város activus és passivus állásának kimutatását mielőbb elkészítvén, előterjesztjük; – továbbá a borbási, szentkirályi és alpári pusztáknak jövőben miként leendő legcélszerűbb kezeléséről irányadó véleményünket kifejezzük, s végre, mivel a három pusztából éppen legközelebbi időben megszerzett némely részek árában rövid idő alatt jelentékeny összegek lesznek a község részéről kifizetendőek, ezek kiállítására vonatkozó javalatot adnánk.

E három pontot egyenként tárgyalás, és tanácskozás alá vévén, eljárásunk eredményéről a tisztelt bizottmányt következőleg van szerencsénk értesíteni – úgymint:

²⁵ Ezzel a jellel egy csatolt iratot jelöltek. A hivatkozott irat azonban nem maradt meg a jegyzőkönyvhöz csatoltan.

I.

A városi község vagyonságának, illetőleg activus, és passivus állásának kimutatásához szükséges lévén, mindenek előtt a város készpénzbeli szerzeményekbe ruházásait, s ezek ellentéteül a város adósságai valóságos mennyiségét kitudni, – e végett

1-ör a cselekvő állás, vagyis a szerzeményekbe ruházott összegek kimutatásához, az eredeti szerződvények összeillesztésével, a Jegyzői hivatal által a ·//· alatti jegyzéket készítettük:

·//·

**Szabad Kecskemét város által birtokszerzésekbe beruházott
tőkepenzek összeírása 1855. évi június hó 1-őről**

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
<i><u>I. Városi földesúri jogok megváltásába</u></i>						
1.	1724. Aug. 24.	Gróf Aspermont nemzetség jogáért	2.149	-	-	-
2.	1735. Nov. 13.	- " -	500	-	-	-
3.	1740. Júni. 3.	- " -	2.000	-	-	-
4.	1745. Júli. 11.	- " -	4.000	-	-	-
5.	1752. Júli. 9.	- " -	2.000	-	-	-
6.	1818. Júli. 15.	- " -	-	-	9.531	-
7.	1784. Oct.4.	Fráter István úrnak	5.162	-	-	-
8.	1836. Nov.15.	Fráter Pál úrnak, s véreinek	3.200	-	-	-
9.	1788. Mai. 8.	Sárközy Pál úrnak	63	-	-	-
10.	1841. Oct.17.	Sárközy Lőrinc úrnak	-	-	6.334	-
11.	1778. Aug. 22.	Fáy Mária Szabó Mártonné asszonynak	3.200	-	-	-
12.	1831. Mai. 13.	Szabó Márton úrnak	200	-	-	-
13.	1839. Febr. 4.	Molnár Erzsébet Kovács Józsefné örökösinek	400	-	-	-
14.	1784. Aug. 27.	Kalcsó Magdolna Szentkirályi Pálné asszonynak	950	-	-	-
15.	1795. Aug. 22.	- " -	200	-	-	-
16.	1819. Júli. 16.	Török Miklós úrnak	-	-	701	-
17.	1821. Jan. 17.	Török Antal úrnak	-	-	701	-
18.	1789. Júli. 10.	Harmos Károly úrnak Kalcsó Zsófia részére	930	20	-	-
19.	1818. Mart. 17.	Kalcsó Zsófia asszonynak	-	-	400	-
20.	1819. Aug. 13.	- " -	-	-	729	40
21.	1775. Sept. 23.	Kalcsó Rozália Várkonyi Istvánné asszonynak	950	-	-	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
22.	1804. Ápr. 14.	Várkonyi Anna Malatinszky Jánosné asszonynak	-	-	148	8
23.	1819. Aug. 13.	- " -	-	-	951	52
24.	1773. Sept. 17.	Fáy Terézia Oláh Gergelyné asszonynak	2.250	-	-	-
25.	1780. Jan. 18.	- " -	500	-	-	-
26.	1788. Júni. 22.	Oláh Zsuzsánna asszonynak	200	-	-	-
27.	1788. Mai. 14. Sept. 5.	Oláh János úrnak	90	-	-	-
28.	1813. Sept. 25.	Oláh Zsuzsánna asszonynak	-	-	680	-
29.	1819. Aug. 20.	- " -	-	-	616	40
30.	1805. Mart. 23.	Oláh Erzsébet asszonynak	-	-	232	34
31.	1819. Sept. 20.	Oláh Erzsébet asszony örökösinek	-	-	754	6
32.	- " -	Oláh Terézia, Klára, és Gábor részére	-	-	986	40
33.	1773. Nov. 5.	Kozma Apollónia Harmos Ferencné asszonynak	3.200	-	-	-
34.	1796. Nov. 1.	- " -	200	-	-	-
35.	1833. Oct. 24.	Harmos Anna Boross Maximiliánné asszonynak	-	-	1.720	-
36.	1807. Mai. 26.	Gróf Csáky nemzetségnek	-	-	15.949	20 4/5
37.	1814. Mai. 4.	Pécsy Imre úrnak	-	-	12.000	-
38.	1833. Sept. 28.	Stöffel Mária Luby Imréné asszonynak	4.166	40	-	-
39.	1833. Nov. 15.	Dobsa Katalin asszonynak	100	-	-	-
40.	1834. Nov. 11.	Sárközy János úr örökösinek	1.000	-	-	-
41.	1834. Nov. 15.	Szász Coburg Ferdinánd ő fejedelmi hercegségének	170.000	-	-	-
42.	- " -	ugyan annak az átengedett vacsi épületekért	-	-	3.920	-
43.	1834. Dec. 17.	Blfvi Kiss Mihály úr örökösinek	1.000	-	-	-
44.	1835. Dec. 24.	Gróf Károlyi nemzetségnek	-	-	71.660	40
45.	1836. Mai. 11.	Motesiczky nemzetségnek	30.000	-	-	-
46.	1836. Dec. 19.	Fráter Lajos, és Juliánna részekre	400	-	-	-
47.	1840. Ápr. 28.	Blfvi Kiss Pál úr örökösi részükre	2.000	-	-	-
48.	1844. Nov. 25.	Ternyei örökösöknek	1.000	-	-	-
49.	1845. Ápr. 10.	Gróf Eszterházy nemzetségnek	10.000	-	-	-
50.	1848.	Fekete örökösöknek	400	-	-	-
		<i>összesen</i>	<i>252.411</i>	<i>-</i>	<i>128.022</i>	<i>40</i>

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
		ezüst értéke a 128.022 vft 40 xrnak tesz	51.209	4		
		általános összeszet	303.620	4		
<u>II. Borbás, szentkirályi és alpári puszta</u>						
<u>A./ Vay részre</u>						
1.	1806. Nov. 13.	Majthényi Károly úrnak, alsó ürbői, bankházi, és szentiványi pusztarészekért bankóban 215.950 ft, mely scála szerént tesz	-	-	147.551	42
2.	1807. Febr. 6.	Ugyan annak Bugyi helységéért 430.000 ft.	-	-	272.108	3 1/5
3.	1808. Dec. 17.	Stettner Máté úrnak Bugyi két sessióért 7.500 ft. Ezen puszták, és Bugyi helysége mgos báró Bánffy, és Vay nemzetségeknak cserébe adattak, a városban, Borbásban, Szentkirályban, és Alparban lévő részeikért			3.378	22
4.	1821. Júni 5.	Báró Bánffy László úr öngának	1.800	-	-	-
5.	1827. Sept. 3.	- " -	-	-	8.000	-
6.	1826. Ápr. 6.	Báró Vay Miklós úr özvegyének	-	-	2.400	-
7.	1834. Aug. 28.	Jeszenszky Juliánna Czagányiné asszonynak	-	-	7.580	-
8.	- " -	- " -	-	-	30.000	-
9.	1855. Mai. 24.	Báró Bánffy Miklós, gróf Teleky Sámuel, s gróf Toldalagy Mihályné Bethlen Johanna ömtguknak	112.320	-	-	-
		<i>összeszet</i>	<i>114.120</i>	<i>-</i>	<i>471.018</i>	<i>7</i>

Jegyzet: a Bánffy féle birtokrész egy-ötöd része gróf Waldeck Frigyes ö mgát illetvén, 30.000 pftért áruba bocsájtotta, tehát ennek is ára ide számítandó.

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
<i>B./ Plathy részre</i>						
10.	1821. Aug. 26.	Plathy András úrnak	-	-	29.507	30
11.	1837. Júli. 29.	Onody Pál úrnak	15.000	-	-	-
12.	1833. Jan. 13.	Plathy József úrnak	-	-	31.000	-
13.	1778. Jan. 13.	Soós Sámuel úrnak	774	46 2/3	-	-
	1807. - " -	Soós Sámuel úrnak óbankóban 2.666 ft. 40 xr.	-	-	1.294	30
	1808. Jan. 20.	- " - óbankóban 2.666 ft 40 xr	-	-	1.307	12
	1808. Jan. 16.	- " - óbankóban 8.000 ft	-	-	3.361	20 2/5
	1811. Mai. 20.	- " - 45.900 ft	-	-	9.180	-
	1812. Nov. 30.	- " -	-	-	500	-
14/a.	1815. Sept. 9.	Soós János, és Pély Nagy András uraknak	-	-	5.203	21 2/3
15/a.	1840. Aug. 14.	Pély Nagy Johanna Földvály Antalné assz. örökösinek	388	53	-	-
14/b.	1815. Sept. 9.	Soós János, és Pély Nagy András uraknak	-	-	1.176	5 5/6
15/b.	1840. Aug. 14.	Pély Nagy Johanna Földvály Antalné assz. örökösinek	-	-	11.611	7
	- " -	- " -	5.600	-	-	-
16.	1834. Nov. 3.	Pély Nagy Antónia Barczay Gáborné asszonyanak	5.188	53 1/4	-	-
	- " -	- " -	3.800	-	-	-
17.	1841. Ápr. 21.	Pély Nagy András úrnak	388	53	-	-
	- " -	- " -	12.000	-	-	-
18.	1841. Oct. 18.	Pély Nagy Judit Pázmándi Dienesné asszonyanak	388	53	-	-
	- " -	- " -	12.000	-	-	-
	- " -	- " -	9.720	-	-	-
19.	1845. Jan. 31.	- " -	571	7	-	-
20.	1834. Dec. 17.	Blfvi Kiss Mihály úr örökösinek	30.100	-	-	-
21.	1778. Dec. 17.	Blfvi Kiss Pál úr örökösei részén fek- szik	1.116	40	-	-
	1807. Ápr. 24.	- " - óbankóban 8.883 ft 20 xr	-	-	4.270	50
22.	1830. Mai. 17.	Blfvi Kiss László úrnak	-	-	6.000	-
23.	1845. Sept. 21.	- " -	-	-	3.000	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
24.	1848. Ápr. 29.	Plathy András, és József urak örökösének Jegyzet: Ebben benne van a városi juss is	66.000	-	-	-
25.	1852. Mart. 22.	Blfvi Kiss Zsigmond úrnak	28.988	-	-	-
26.	1853. Juli 24.	T. Balázsfalvi Kiss Miklós úrnak Páhiból 450 hold föld és 15.000 pft adatván, a birtok árát a vételbeli ár szerint 57 pft 1 xrral számítva jön érte	40.665	-	-	-

C./ Ottlik jussokért

26.	1787. Mai. 23.	Ottlik Krisztina Syrmai Sándorné részére	5.000	-	-	-
	1790. Júni 11.	- " -	5.000	-	-	-
27.	1798. Oct. 6.	- " -	9.000	-	-	-
28.	1796. Oct. 6.	Ottlik Károly úrnak	12.500	-	-	-
29.	1800. Mart. 23.	Ottlik Károly úrnak óbankóban	6.500 ft	-	-	5.701 45 1/5
	- " -	- " -	500 ft	-	-	438 35 4/5
30.	1816. Febr. 9.	Hodossy Károly úrnak			20.000	-
31.	1784. Oct. 15.	Ottlik András úrnak	10.000	-	-	-
	1796. Oct. 5.	- " -	3.000	-	-	-
	1796. Nov. 20.	Ottlik András úrnak	3.000	-	-	-
	1798. Mai. 26.	- " -	22.000	-	-	-
32.	1820. Jan. 20.	Ottlik József úrnak	-	-	48.000	-
	- " -	- " -	-	-	32.400	-
33.	1834. Ápr. 25.	Hodossy Ferenc, és Lajos uraknak	19.200	-	-	-
	- " -	- " -	4.224	-	-	-
	- " -	- " -	200	-	-	-
34.	1836. Febr. 21.	Ottlik Ferenc, és Lajos uraknak	21.200	-	-	-
	- " -	- " -	4.720	-	-	-
	- " -	- " -	-	-	1.000	-

D./ Bónis jussokért

35.	1840. Mart. 17.	Bónis Ferenc úrnak	1.666	40	-	-
	- " -	- " -	-	-	333	20

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
	" -	Bónis Johanna Beniczky Adolfné asszonynak	1.200	-	-	-
36.	1814. Sept. 20.	Bónis Borbála Jármí Ferencné asszonynak	-	-	1.142	48
37.	1839. Jan. 29.	- " -	600	-	-	-
38.	1814. Sept. 21.	Klobusinczky Pálnak és Jármí Zsu- zsannának	-	-	570	10
39.	1840. Júli. 20.	Klobusinczky Pál úrnak	219	18	-	-
40.	1839. Júni. 14.	Jármí István úrnak, és véreinek	333	20	-	-
41.	1813. Mart. 15.	Bárczay György úrnak	-	-	2.000	-
42.	1813. Sept. 25.	Bernát Gedeon úrnak	-	-	2.000	-
43.	1836. Sept. 12.	- " -	1.500	-	-	-
44.	1814. Sept. 19.	Komáromy György úrnak	-	-	2.000	-
	1839. Mai. 24.	- " -	1.200	-	-	-
45.	1814. Nov. 29.	Klobusinczky László, József és And- rás uraknak	-	-	500	-
46.	1838. Nov. 28.	- " -	300	-	-	-
47.	1808. Dec. 9.	Sebes József úrnak	444	-	-	-
48.	" -	- " - óbankóban 4.056 ft	-	-	1.827	1 1/5
49.	1814. Mart. 23.	Balog Miklós úrnak	333	20	-	-
	" -	- " -	-	-	1.666	40
50.	1830. Júli. 12.	Pély Nagy Juliánna Böszörményi Pálné asszonynak	-	-	3.500	-
51.	1829. Ápr. 24.	Pély Nagy Zsuzsánna Fráter Ádámné asszonynak	-	-	3.500	-
52.	1842. Júni. 29.	Fráter Juliánna asszony, s Fráter Lajos úrnak	1.450	-	-	-
53.	1833. Aug. 31.	Bónis Johanna Majos Péterné asz- szonynak	-	-	2.590	-
54.	1839. Oct. 27.	- " -	-	-	50	-
55.	1836. Jan. 15.	Bónis Josefa Majos Dánielné asszony- nak	-	-	1.295	-
56.	1838. Dec. 12.	- " -	100	-	-	-
57.	1845. Jan. 28.	Majos Károly úrnak	1.200	-	-	-
58.	1839. Júli. 6.	Bakay József, és Menyhért uraknak	500	-	-	-
59.	1837. Mai. 29.	Homolkai János, és Juliánna részéért	-	-	7.500	-
60.	1840. Júni. 1.	Földvári Borbála Kolozsi Istvánné asszony részéért	600	-	-	-
61.	1837. Aug. 19.	Kökényesdi Pap József úrnak	-	-	1.500	-
62.	1837. Júli. 1.	Görgy Anna Pap Károlyné asszonynak	-	-	1.500	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
63.	1841. Nov. 29.	Hollosi Rozália Dienes Istvánné asszonyoknak	3.000	-	-	-
64.	1841. Júni. 23.	Bay Borbála Szemere Péterné asszonyoknak	2.000	-	-	-
65.	1843. Aug. 4.	Bónis Juliánna, és Bay Katalin részekért	9.000	-	-	-
66.	1843. Mart. 21.	Kulin Ferenc úrnak	50	-	-	-
67.	1846. Ápr. 21.	Kenessey Ferenc úrnak	7.300	-	-	-
68.	1838. Dec. 12.	Majos Amália, s többeknek	800	-	-	-
69.	1848. Aug. 23.	Pély Nagy Zsuzsánna Böszörményi Pálné örökösinek az 50. sz. a. kitett zálogösszeven felül	6.100	-	-	-
70.	1851. Oct. 1.	Lukács Lajos, Dancs Erzsébet és Dancs László uraknak	6.000	-	-	-
71.	1852. Mai. 19.	Fráter Borbála Szücsné, és Fráter Klára Benkóné asszonyoknak	2.700	-	-	-
72.	1854. Aug. 24.	Földvári Eszter Pap Zsigmondné asszonyoknak	700	-	-	-
73.	1854. Oct. 26.	Darvas Miksa úrnak	7.200	-	-	-
74.	1855. Mai. 15.	Kenessey Mária Váradi Antalné asszonyoknak	32.000	-	-	-
		(összeszet)	554.352	43	719.445	22
		Ezen 719.445 vft 22 xrt ezüstre áttéve lesz	287.778	8 4/5	-	-
		<i>általános összeszet</i>	842.130	51 4/5	-	-

III. Bugaci pusztára

1.	1810. Sept. 9.	T. Földváry Familiának fizetett zálogos összevből, mely 200.000 bankó fkat tett, az egyes birtokosok a reájok eső 150.000 fkat lefizetvén, maradt a közlegelőnek megtartott részén 50.000 ft, mely scála szerént tesz	-	-	10.204	4 4/5
2.	1829. Oct. 13.	Feladatott 48.000 pftből 2/3 rész az egyes birtokosokra vettvén, maradt a közlegelőre	16.000	-	-	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
		Az egyes birtokosok a reájok eső 32.000 pftból, melyet részenként tartoznak befizetni, adóssak még	17.305	18 4/5	-	-
		Ennek fizetik időnként a 6 % kamatát. Ehhez hozzá adván a váltóban kitett 10.204 ft 4 4/5 xrt, vagy is pgőben	4.081	38	-	-
		<i>lesz az általános beruházási összeg</i>	37.386	23 3/5	-	-

IV. Pusztaszeri pusztára

1.	1828. Mai. 6.	Gróf Pallavicini nemzetséggel tett felvall.	93.062	-	-	-
2.	1830. Mai. 3.	Jakabházi nemzetséggel <i>összesen</i>	5.200 98.262	-	-	-

V. Ágasegyházi pusztára

1.	1836. Oct. 29.	Lipthay Sándor, és Imre uraknak	45.000			
2.	1847. Mart. 15.	- " -	12.000			
3.	1830. Oct. 29.	Szili nemzetségnek <i>összesen</i>	11.250 68.250			
4.	1803. Ápr. 24.	Csernus István részére ó bankóban 13.621 ft 20 xr mely scála szerént tesz 10.558 ft 32 xrt, vagy is pengőben	4.223	25		
5.	1827. Oct. 8.	- " -	2.800			
6.	1839. Júli. 1.	Sárközy Lőrinc úrnak <i>összesen</i>	7.000 14.023	25		
7.	1814. Mart. 4.	Beniczky Anna részéért váltóban 7.501 ft vagy pengőben	3.000	24		
8.	1844. Febr. 7.	Blfvi Kiss István, és Mihály urak Ágasegyházi, és Páhi részékért mellyet Brezovay uraktól zálogba bírtak	14.866	40		
		<i>összesen</i>	17.867	4		

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
9.	1854. Oct. 27.	Előbb T. Blfvi Kiss István, és Mihály urak által, később a község által zálogba bírt ágasegyházi, és páhi rész a T. Blfvi Kiss Károly úr által zálogba bírt résszel együtt T. Brezovay Imre és János uraktól örökösen megszerzetten felülfizettetett	12.400			
		<i>összesen</i>	27.266		40	
		És így be van ruházva a három külön pont szerint Ágasegyházába, és a Brezovay Páhiba	112.540		29	
		Ezen pusztá az egyes lakosok közt úgy van kiosztva, hogy a beruházott tőkét részenként befizetik, addig azonban, még a fizetést nem tellyesítették a birtokukra eső tőke 6 % kamatát fizetik, van még ez idő szerint náluk kint	81.483	43 2/5	-	-
		Ezeken kívül a város által megtartott réten, és homokon	3.314	56	-	-
		Továbbá a város részére maradt korcsmán	550	57	-	-
		<i>összesen</i>	85.349	36 2/5		

VI. Monostori pusztára

1.	1813. Jan. 29.	Majthényi Károly úrnak			143.600	
		Barinyaiaknak bankóban 125.345 ft, mely scálázva tesz			78.278	7
		Majthényi Károly úrnak			15.000	
2.	1822. Júli 15.	Barinyai János úrnak			5.200	
		<i>összesen</i>			242.078	7
		Ezen pusztá nagyobb része az egyes lakosok között a reájok eső tőkeösszeg részenkénti lefizetése terhe alatt kiosztatván, a birtokaikra kivettetett 143.706 ft 1 3/5 xr, a város által megtartott kaszállóra, erdőre, és legelőre maradt 98.372 ft 5 2/5 xr vagyis pengőben	39.348	50	-	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xx	vft	xr
		Ezen kívül a mennyiben a bankópénz értéke változása miatt az egyes birtokok kevesebb értékű pénzben fizették be a birtokosokra kivetett öszvegeket, mint amilyenben azokat a város helyettők kifizette, ezen különbséget vagy is hiányosságot legfelsőbb K.K. rendelet szerint megtéríteni kötelezettek ebből még tartozásban van nállok	2.773	38 2/5	-	
		<i>öszvesen</i>	42.122	28 2/5	-	-

VII. Gyalui puszta

1.	1845. Sept. 22.	Ezen pusztát felsőbb engedelemmel oly célból szerzette a város 172.104 pft-ban, az erre vállalkozó egyes lakosok számára, hogy ezek, valamint a szerzésre, kölcsönzésre, és felmérésre tett költségeket azonnal megtérítik, a birtokaikra eső öszveget is 13 évek alatt részenként lefizetik, addig a kamatokat fél évenként pontosan fizetvén, a minthogy már a beruházott tőkéből befizettek 97.464 pft 10 1/5 xrt. Van még általok fizetendő tőke	74.639	59 4/5	-	-
		Ezen kívül a város tartván meg a vendégfogadót a hozzátartozó 50 hold földdel, ezen fekszik	3.977	16	-	-
		Továbbá a körösi halászatot szinte a város tartván meg, ezen fekszik	696	-	-	-
		E szerint van még kint öszveg	79.313	15 4/5		

VIII. Ürbő

1.	1847. Sept. 6.	T. Czagányi János, és több bugyi birtokokosok részéért	22.799	16		
2.	1845. Sept. 28.	T. Majthényi Ignác úrnak, s sorinak	15.238	50		
3.	1847. Júni 20.	- " -				
		<i>öszvesen</i>	38.038	6		

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
		Ezen pusztarész több egyes kecskeméti lakosok között úgy osztatott ki, hogy a birtok árát 10 év alatt fizetik le, addig pedig a hátra lévő tőke 6 % kamatát fizetik. Ezeknél van még kint tőke	37.668	3		

IX. Páhi

1. 1853. Juni 14. Gróf Csáky György úr ő méltóságától szerzett páhi részért 41.063 pft

Ezen birtokból adatott T. Blfvi Kiss Miklós úr Borbás, Szentkirály, alpári birtokáért cserébe 29.700 pft értékű, ezen kívül egyeseknek 11.363 pft értékű, ezek a részekre átadott föld árából befizettek 3.300 pftot, van még kint nállok 6 % kamat fizetés, és törlesztés mellett

8.063 - - -

Végül a városi közönség részére fentmaradt még a Kolon-tóbéli rész, és 22 hold 1200 négyszögölével a Kolontó mellyékén

Folyószám Ezek szerint a Város által tett szerzeményekbe ruházott tőkék összes kimutatása a következő

1.	Városi földesúri jogok megváltásáért	303.620	4
2.	Borbás, Szentkirály, Alpárbeli szerzeményekért	842.130	51 4/5
3.	Bugacon fekvő zálogos öszvegből kintlévő rész	37.386	23 3/5
4.	Pusztaszer megszerzésébe fektetett	98.262	-
5.	Ágasegyházába beruházott öszveg	85.349	36 2/5
6.	Monostori pusztán	42.122	28 2/5
7.	Gyalui pusztában van még kint	79.313	15 4/5
8.	Peszér ürbői pusztán van még kint	37.668	3
9.	A Csáky féle Páhin kint van	8.063	-

Okl. száma	Szerz. kelte	Kinek fizettetett	pft	xr	vft	xr
---------------	--------------	-------------------	-----	----	-----	----

Összesen 1.533.915 43

Ezekon kívül a város cselekvő állásához tartoznak még

1.	A lakosoknál kintlévő tőkésített azon köztartozások, melyeket az illetők legfelsőbb rendelet következtében kamatostul tartozván befizetni adósság lerovására fordítandók, és a mellyek tesznek	39.019	46
2.	Gyümölcsöző tőkepénz báró Bánffy László úr örökösinél	300	-
3.	Pesten a belvárosban lévő két házak		
4.	Peszérürbőben a Sárközy féle csódtőmegnél 250 hold föld		
5.	Szentkirályi, és monostori malom		
6.	Városi középületek, külső, és belső vendégfogadók, korcsmák		
7.	Belhatárban lévő közlegelők		
8.	Úrréti föld, füzeserdei kaszálló		
9.	Belhatárban lévő keményfa, és lággyfa erdők		

Kimutatása

Kecskemét város szenvedő adósságának

pft

xr

1855. június 1ről

Van a városi közönségnek az ide // alá zárt szenvedő adóssági kimutatás szerint több t. hitelező uraktól felkölcsönzött, s pusztájukat örökösen eladó uraknál fent lévő tartozása kamatos pénzekben

összesen 896.337 pft 40 xr

Ezen kívül Tormássy Lajos úr pénztárából a nyomási csücsköföldék árából 41.563 pft

885.137

40

összesen tehát

Mely ezen összeg a korábban elősorolt szerzeményekben lévén beruházva, amennyiben a szerzeményekben beruházott fő összeg a szenvedő összeget felülmúlja, az a városi közönségnek önerejéből tett szerzeménye, és ez tesz jelenleg 637.578 pft 3 xrt;

Ide nem számítván azon tárgyakat, melyek az előbbi lapon lévén elősorolva, egy részének ugyan pénzbeli értékük nem tételt ki, hanem csak névszerént említettek meg.

Kimutatása

azon jövedelmeknek, melyeket a város az általa megszerzett földesúri jogokból és pusztákból bevesz

beveendő

mennyiség

pft

xr

I.

A városi közönség földesúri jogok megváltására fordított 303.620 pft 4 xrt, ezen összegre nézve abban állapodott meg a közönség, hogy miután a város szerzeményekben ruházott tőkepénzei nevezetes mennyiséggel meghaladják a város nevére felvett adósságokat, s így nem kénytelen az egész váltásági tőkét az egyes lakosok birtokaikra kivetni, tehát ezen összegből csak 178.600 pft 16 xr kamatai vettesenek ki, mely terv legfelsőbb helyen is jóváhagyatván, az egyes lakosok jelenleg is ezen tőkének száztól hatos kamatát fizetik maga a tőke pedig a már tellyesített felmérések alapján 20 év alatt részletenként lesz az illető birtokosok által befizetendő, mindenkor a hátralévő összeg kamatával, és az e cím alatt beveendő összeg mindenkor ugyanannyi adósság lefaragására leszen fordítandó, mégpedig mennyire a körülmények engedik, a földesúri jogok megváltására felkölcsönzött összegek törlesztésére.

Jelenleg tehát fizetnek a város belső határában fekvő vagyonnal bíró egyes lakosok váltásági tőke kamata fejében

10.716

-

Ezen kívül a városi közönségnek a belhatárból lévő jövedelmei a következők :

1.) Serház haszonbére	4.001	-
2.) Vásár, és piac folyó évi haszonbére	3.060	-
3.) Marha, és juhhús mérések haszonbére	2.045	30
4.) Külső, belső korcsmák, vendégfogadók, magánbor-mérés, s egyéb beneficiumok folyó évi haszonbére	18.691	-
5.) Füzes erdei úrréti kaszálló, és szántóföld előfogati kert jövedelme	927	45
6.) Erdő jövedelem, szentkirályi erdő kivételével	10.308	31
7.) Szentkirályi, és monostori malom jövedelme	426	-
<i>összesen</i>	49.875	46

II.

Borbás, Szentkirály, alpári pusztákból

beveendő pft	összeg xr
-----------------	--------------

Ezen három pusztát a város számos családotól osztatlan állapotban régenten haszonbérbe bírván, apródonként már legnagyobb részben örököszen megszerzette, vagynak azonban még némely részek, mellyeket a közönség haszonbérbe bír, de ezek is a többi résztől elkülönítve nincsenek, ezen pusztákból a városi közönség közhasználatra megtartván az alpári, és szentkirályi közlegelőt, erdőket, alpári rétet, tiszai halászatot, és korcsmákat, a pusztának többi részét kiosztotta egyes lakosok között, kik haszonbér fejében a beruházott tőkének kamatát fizetik, egyébb iránt jelenleg bevesz a városi közönség ezen pusztákból:

a) a lakosoknak használatukban lévő földekért haszonbér cím alatt	45.398	33
b) Szentkirályi korcsma haszonbére	617	-
c) Szikrai korcsma haszonbére	352	-
d) Tiszai halászat haszonbére	510	-
e) Alpári rét jövedelme	858	30
<i>összesen</i>	47.737	3

És így ezen három pusztá jövedelme tesz a közlegelőből beveendő bevételen kívül 47.737 pft 3 xrt

Úgy de a városi közönség ezen pusztákban bíró földesuraknak fizet haszonbért 1.245 pft

Az alpénztárnoki fizetésből kivettetik 109 pft
12xr

összesen 1.354 pft 12 xr

46.382	51
--------	----

Ezeket levonva lesz a tiszta jövedelem

Ide nem számítván a közlegelőből beveendő szájbér jövedelmet, mely alább jön elő.

<i>III.</i> <u>Bugacból</u>	beveendő pft	összeg xr
Ezen pusztát a városi közönség zálogba bírván, egy része több lakosok között úgy osztatott ki, hogy ezek a birtokokra eső zálogos összeget időnként, addig pedig a hátra lévő összeg 6 % kamatát fizetik, van még jelenleg kint nállok 17.305 pft 18 4/5 xr, ennek kamata	1.038	18
Bugaci járásban lévő magánörzetóktől	79	12
<i>összesen</i>		
Ezen kívül a legközelebbi juh szájbér, mely alább fordul elő.	1.117	30
 <i>IV.</i> <u>Pusztaszerből</u>		
Ezen pusztának egy része 50 holdas részletekben árverés útján haszonbérbe lévén kiadva, ennek folyó évi haszonbére:	11.808	13 1/2
A másik, vagyis nagyobb rész pedig a marha, és lótenyésztés elősegítése tekintetéből, közlegelőnek, különösen ménes, és barom- járásnak használtatván, ezen résztől az illető gazdák jószágaik számára aránylag szájbért fizetnek, e cím alatti bevétel tesz	1.699	24
<i>összesen:</i>	13.507	37 1/2
 <i>V.</i> <u>Ágasegyházból</u>		
Ezen pusztarészeket a városi közönség szerevén meg, a beruházott tőkének, s kamatainak legnagyobb részben 12 év alatt leendő lefizetése alatt egyeseknek osztattak ki, kik is a még le nem fizetett 85.349 pft 36 2/5 xr kamatát fizetik, ez tesz:	5.120	57
b) a város által megtartott rét múlt évi jövedelme:	870	15
c) korcsma jövedelme:	172	-
<i>összesen:</i>	6.163	12

VI.
Monostorból

Ezen pusztá a városi közönség által megszerzettvén a közlegelőn kívül az egyes lakosok között kiosztatott, akik a beruházott tőkét az adaquationalis összeg kivételével – de amelynek kamata nem követeltetik, – már befizették – a város részére visszamaradt közlegelőből haszonbérbe kiadatván, ennek folyó évi haszonbére:

b) a korcsmaföld szinte haszonbérbe adatván, ennek folyó évi haszonbére:

c) ökörcsordától legelőbér:

összesen:

	beveendő pft	összeg xr
	2.396	10
	80	-
	212	12
	2.688	22

VII.
Gyaluból

Ezen pusztát a városi közönség megszerzévén, a korcsma, és hozzátartozó föld, végül a halászat kivételével a beruházott tőkének, s kamatainak pontos fizetése mellett egyes lakosok között kiosztotta, ezen pusztabeli birtokosoknál van még kint 79.313 pft 15 4/5 xr ennek folyó évi kamata

b) a város által megtartott korcsma folyó évi haszonbére:

c) Körösi halászat haszonbére:

összesen:

	4.758	43
	610	-
	61	-
	5.429	43

VIII.
Ürbőből

Ezen pusztarész a mgs báró Bánffy családdali csereegyeség befejezhetőse végett szerzettetett, de miután az nem sikerült, egyes lakosoknak úgy osztatott ki, hogy azok a beruházási tőkét a hátra lévő összeg kamataival együtt befizetik, ezeknél van még kint 37.668 pft 3 xr, ennek folyó évi kamata:

	2.240	5
--	-------	---

<u>IX.</u> <u>Páhiból</u>	Bevétel pft	összeg xr
Gróf Csáky György féle Páhi birtok megszeresztetvén, egy része T. Blfvi Kiss Miklós úrnak cserébe adatott, egy része pedig egyes lakosoknak a beruházási tőke, és kamatai lefizetése alatt által adatván, ezeknél van jelenleg kint 8.063 pft, ennek évenkénti kamata:	483	43
<u>Jegyzet:</u> a város részére fenhagyott Kolontó, és a mellette lévő csekély kaszálló ez idő szerént nem jövedelmez.		

<u>X.</u> <u>Birka legelőből</u>		
Az alpári, szentkirályi, szentlőrinci, bugaci, és monostori puszták, továbbá a belhatárban lévő járások egy része juh járásnak lévén fenhagyva, ezen legelőktől az illető gazdák jószágaik számához képest szájbért fizetnek, mi is az 1833.-k évi összeírás, és kivetés szerént, – minthogy ez évi összeírás még nincs rectificálva, – tett összesen 3.533 pft 41 xrt, de minthogy ezen puszták között a Szt.Lőrinczi járás is bent foglaltatik, ettől pedig a városi közönség 298 pft 49 xr haszonbért fizet, ezt a fentebbi összegből levonván, lesz a tiszta jövedelem:	3.234	52

<u>XI.</u> <u>Ballószegi, és Vágó járási legelőből</u>		
Ezen pusztán a egyes barom, és ménes lévén, az 1853.-k évi szájbér tesz:	352	-
Ugyanott magánőrzetöktől:	169	22
összesen:	521	22

<u>XII.</u> <u>Elegyes jövedelmekből</u>		
Elegyes jövedelmei a városnak:		
a) Két pesti ház, de ezek éppen semmi tiszta jövedelmet nem adnak		
b) Elegyes lakosoknál kintlévő legrégebb és középidebéli tartozásokból felgyűlt 39.019 pft 46 xr tőke kamata:	2.341	8

Jövedelmek fő összege	pft	xr
I. A megváltott földesúri jogokból		
a) egyes lakosok birtokaikra kivetett váltságí öszveg		
évenkénti kamata:	10.716 pft	
b) Beneficiumok ez évi jövedelme:	39.159 pft	46 xr
II. Borbás, Szentkirály, Alpárból	49.875	46
III. Bugacból	46.382	51
IV. Pusztaszerből	1.117	40
V. Ágasegyházából	13.507	37 1/2
VI. Monostorból	6.163	12
VII. Gyaluból	2.688	22
VIII. Ürbőből	5.429	43
IX. Páhiból	2.240	5
X. Juhszajbérből	483	43
XI. Ballószegi és vágó járásból	3.234	52
XII. Elegyes jövedelmekből	521	22
	2.341	8
<i>Öszvesen:</i>	<i>133.986</i>	<i>21 1/2</i>

Ezen elősorolt jövedelmekből az

I.b)alatti jövedelem:	39.159 pft	46 xr
továbbá Pusztaszerből haszonbérbe kiadott rész évenkénti jövedelme:	<u>11.808 pft</u>	<u>13 1/2 xr</u>
öszvesen:	50.967 pft	59 1/2 xr

Városi háziadó pótlására rendeltetett fordíttatni, amely költségek pedig ezek által nem fedeztetnek, azok háziadó útján vettettek ki.

A háziadó pótlására fordíttatni rendelt öszvegen felül maradt jövedelemből a városi közönség nevére felszedett, s még jelenleg is fent lévő 854.774 pft 40 xr kamatai fizettetnek, minthogy a nyomási csücskök árából felkölcsonzótt 41.563 pftől kamat ez idő szerént nem fizettetik, mely is tesz 51.286 pft 26 xrt, az összes jövedelemből ezen két rendbeli kiadás, továbbá a mgos báró Bánffy család és T. Kenessey Mária Várady Antalné asszonyság részére kötelezett öszvesen 144.320 pft még e folyó évre ki sem vetett 8.659 pft 12 xr levonása után fent maradt 23.072 pft 44 xr pedig részint az előre nem látott, s elkerülhetetlen községi kiadásokra, részint amennyiben ilyenek által fel nem emésztetnek, tőkepénzek lefaragására fordíttatik.

Megjegyzendő: miként 1792.-k évet megelőzőleg tett szerzéseit a városi közönség önerejéből tévén, az ideig tett beruházásai a következőképp állanak:

I. Földesúri jogok megváltására:	28.134 pft	20 xr
II. Borbás, Szt.király, alpári pusztákba:	25.892 pft	30 xr
III. Monostori pusztába:	40.000 pft	
IV. Pusztaszerbe:	<u>64.000 pft</u>	
összesen :	158.026 pft	50 xr

Kelt Kecskeméten 1855. június hó 1-én – mely szerént a városnak beruházásai e folyó 1855.-k évi

június 1-ő napjáig, mint fölvelt bizonyos határnapig következők: úgymint

A) a városi földesúri jogok megváltásába ruháztatott	303.620 pft	4 xr
B) a Borbás, sztkirályi, és alpári puszták megszerzésébe	842.130 pft	51 4/5 xr
C) a Bugaczi pusztán fekvő zálogos öszvegből az illetőknél még kint van	37.386 pft	23 3/5 xr
D) Pusztaszer megszerzésébe ruháztatott	98.262 pft	-
E) ágasegyházi pusztába ruházott öszvegből egyeseknél még kint van	85.349 pft	36 2/5 xr
F) monostori pusztából a város részére föntartott részen, közlegelőn, és erdőn, azon öszveggel együtt, mellyet a devalvatio előtt tett fizetések után az egyes lakosok adaequatio címe alatt még befizetni tartoznak	42.122 pft	28 2/5 xr
G) gyalui pusztában a város által megtartott korcsmaföldön, halászaton, és az egyesek birtokain még kint van:	79.313 pft	15 4/5 xr
H) peszérürbői pusztarészen az egyes lakosok által befizetendő még kint van:	37.668 pft	3 xr
I) Csáky féle Páhi pusztarészen még az egyes lakosok által befizetendő öszveg:	<u>8.063 pft</u>	
összesen:	1.533.915 pft	43 xr

az az a városi közönség összes beruházásai tésznek *Egymillió ötszázharminchárom-ezer kilencszáztizenöt forintokat, és negyvenhárom xr-kat pengő pénzben.*

2-or a szenvedő állapotot, vagyis az adósságok mennyiségét a Jegyzői hivatal által pontosan összeíratván · ///· alatt szinte bemutatjuk:

·///·

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása 1855. május 31-ről		pft	xr
1.	Tdő helybeni ájtatos szerzetnek	6.997	2 2/5
2.	Földő Zábráczky József egri kanonok úrnak	2.758	37 1/5
3.	Czenári örökösöknek	1.600	-
4.	Budai apácáknak	7.194	14 4/5
5.	Vizeky Talián úrnak	9.434	28 4/5
6.	Váci Semináriumnak	69	21 3/5
7.	Váci kis preposti fund.	115	36 2/5
8.	Váci kanonok urak fund.	115	36 2/5
9.	Budai apácáknak	1.600	-
10.	Ttes Bajzáth József úrnak	10.000	-
11.	- " -	1.000	-
12.	Ttes Groschmidt János úrnak	-	-
13.	Pesti servitáknak	6.000	-
14.	Fenséges Szász Coburnak	110.000	-
15.	Schmidt Károly pesti polgárnak	2.000	-
16.	Kovács László úrnak	5.500	-
17.	Váci Káptalannak	1.000	-
18.	- " -	400	-
19.	- " -	800	-
20.	- " -	1.000	-
21.	Tajthy Ferenc váci kanonok úrnak	1.600	-
22.	Gróf Teleky Imre úrnak	32.000	-
23.	Sárközy István úrnak	2.000	-
24.	Magyarország kincstári pénztárába	50.000	-
25.	Vác megye ájtatos pénztárába	2.000	-
26.	Göcz László öméltóságának	2.000	-
27.	Sántha György úrnak	3.200	-
28.	Sántha Györgyné Örhalmi Antónia asszony	2.000	-
29.	Helybeli polgári kórháznak	350	-
30.	Sárközy Imre úr tömege	2.500	-
31.	Gróf Waldeck Frigyes úr	4.200	-
32.	- " -	800	-
33.	Budai apácák	1.981	59

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása		pft	xr
1855. május 31-ről			
34.	Kecskemét község tűzi cassájába	60	-
35.	Széll József úr	4.000	-
36.	Duna melléki Superintendencia	160	-
37.	Tajthy Ferenc váci kanonok	1.500	-
38.	Sárközy István úr s neje Péteri Juliánna	2.000	-
39.	Gájer János	1.000	-
40.	Schmidt Franciska	1.000	-
41.	Helybeli Reform. Egyház	4.000	-
42.	Pesti Takarékpénztár	27.994	-
43.	Blfvi Kiss Krisztina Kiss Istvánné	200	-
44.	Blfvi Kiss Judit Ferenczy Györgynő	373	20
45.	Gróf Waldeck Augusztá	1.000	-
46.	Szabó Lidia Delorme Henriknő	1.000	-
47.	Váci Káptalan	1.200	-
48.	- " -	3.200	-
49.	- " -	250	-
50.	Helybeli polgári kórház	150	-
51.	Váci Káptalan	400	-
52.	Helybeli tűzi cassa	63	9
53.	- " -	60	-
54.	Budai apácák	2.809	54 4/5
55.	Helybeli ájtatos szerzet	240	-
56.	Göcz László ömértóságának	2.000	-
57.	Végh Johanna kisasszonynak	4.000	-
58.	Helybeli polgári kórház	233	-
59.	Váci Káptalan	1.600	-
60.	Tajthy Ferenc váci kanonok	400	-
61.	Váci Káptalan	200	-
62.	- " -	1.600	-
63.	Helybeli Szent Ferenc szerzet	300	-
64.	Peszáky Bajzáth József úrnak	6.000	-
65.	Neumajer Ferenc úrnak	5.000	-
66.	Hengelmüller Klára asszonynak	5.000	-
67.	Szegedi ájtatos szerzetnek	1.120	-
68.	Horváth Cyril tdő úrnak	1.080	-
69.	Helybeli polgári kórháznak	270	20 4/5
70.	Sántha Erzsébet Kolonics Ilona	1.690	24
71.	Váci Káptalan	1.600	-
72.	- " -	500	-

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása 1855. május 31-ről		pft	xr
73.	- " -	400	-
74.	- " -	3.200	-
75.	Latinovits Josefa Mihálovicsnő	8.000	-
76.	Néhai Czollner Mihály úr örökösi	8.000	-
77.	Végh Johanna kisasszony	2.000	-
78.	Helybeli polgári kórház	68	-
79.	Peszáki Bajzát József	12.000	-
80.	Szabó Lidia Delorme Henriknő	1.500	-
81.	Helybeli Lutherána Egyház	500	-
82.	Helybeli polgári kórház	180	-
83.	Gróf Waldeck Frigyes s neje	1.400	-
84.	Váci Káptalan	428	27 1/5
85.	- " -	1.672	45
86.	- " -	268	27 1/5
87.	Budai apácáknak	9.763	46 2/5
88.	Beretvás György árváinak	2.500	-
89.	Turóczi fund. helyb. Reform. Egyh.	5.647	30
90.	Néhai Hoffmann János plebános úr	1.000	-
91.	Végh Johanna assz.	1.200	-
92.	- " -	2.200	-
93.	- " -	1.000	-
94.	Helybeli ájtatos szerzet	200	-
95.	Baromlaki Jánosné örökösi	800	-
96.	Váci kanonok Haulik József úr	2.500	-
97.	Véber Magdolna assz.	1.000	-
98.	Helybeli példánygazdaság	800	-
99.	Tajthy Ferenc váci kanonok	2.000	-
100.	- " -	2.000	-
101.	T. Hajós József úr	4.000	-
102.	T. Brezovai Imre úr	12.000	-
103.	Váci Seminárium	160	24
104.	Váci Káptalan	163	58
105.	Titter József váci kanonok	1.000	-
106.	Helybeni Szent Ferenc Szerzet	400	-
107.	Kádas Imre	600	-
108.	Helybeli reform. papság	400	-
109.	- " -	400	-
110.	Végh Johanna kisasszony	3.600	-
111.	Hellsiger Simon árvái	9.129	20

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása 1855. május 31-ről		pft	xr
112.	Duna melléki Reform. Egyház	2.000	-
113.	- " -	2.000	-
114.	Tajthy Ferenc váci kanonok	2.000	-
115.	Herman József váci kanonok	400	-
116.	Gasparik Kázmér váci prepost	400	-
117.	Tajthy Ferenc váci kanonok	1.500	-
118.	Haulik József váci kanonok	4.500	-
119.	Kriszter Antal váci kanonok	500	-
120.	Herman József váci kanonok	1.200	-
121.	- " -	400	-
122.	Polgári kórház	150	-
123.	- " -	60	-
124.	- " -	640	-
125.	Duna melléki Reform. Egyház	362	18 4/5
126.	Helyb. Reform. Tractus	400	-
127.	Horgosi Kárász Erzsébet	4.000	-
128.	- " -	4.000	-
129.	- " -	4.000	-
130.	Horgosi Kárász Katalin	4.000	-
131.	- " - Erzsébet	3.600	-
132.	- " - Borbála	3.000	-
133.	- " - Anna	3.000	-
134.	- " - Katalin	3.000	-
135.	Szathmári Mária kisasszony	1.200	-
136.	Helybeli tűzi cassa	3	-
137.	Beniczky Mária kisasszony	8.000	-
138.	Báthory István árvái	2.400	-
139.	Herman József váci kanonok	600	-
140.	- " -	400	-
141.	Váci Káptalan	600	-
142.	Váci Tanítói Intézet	120	-
143.	Váci Papnövelde	300	-
144.	Váci nyugalmazott papok	400	-
145.	Helyb. Reform. Egyház vidék	400	-
146.	Helyb. Reform. Theologiai Intézet	120	-
147.	Helyb. Reform. Egyház vidék	100	-
148.	Helyb. polg. kórház	100	-
149.	- " -	100	-
150.	Beretvás György úr árvái	6.500	-

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása		pft	xr
1855. május 31-ről			
151.	Pest Megye Takarékpénztár	12.960	-
152.	Helybeli Evangelica Egyház	500	-
153.	Ceglédi Rom. Cath. Egyház	400	-
154.	Duna melléki Superintendencia	672	16
155.	Helyb. Reform. Lyceum	400	-
156.	Váci Defic. Cassa	142	-
157.	Váci új fundatio	172	-
158.	Váci Convent Cassája	34	-
159.	Váci tanuló ifjúság	1.807	46
160.	Duna melléki Superintendencia	1.600	-
161.	Báthory Gábor superintend.	2.000	-
162.	Földő Superintendencia	1.350	-
163.	Végh Johanna	2.000	-
164.	Szathmári Ignác	4.400	-
165.	Neumajer Ferenc úr	1.000	-
166.	Pesti Serviták	2.030	-
167.	Hengelmüller Mihály úr	2.500	-
168.	Majthényi László Pély Lud.	500	-
169.	Vay Johanna özv. Borbély Gáb[orné]	500	-
170.	Vay Katalin Zeich Dánielné	500	-
171.	Vay Ábrahám úr	500	-
172.	Borbély Sámuel úr	5.000	-
173.	Kovács László úr	6.500	-
174.	Helyb. polg. kórház	60	-
175.	Vác Megyei Ájtatos Alapítv.	4.000	-
176.	Tasnádi József	600	-
177.	Marczibányi fundatió	2.800	-
178.	Helybeli tűzi cassa	80	-
179.	- " -	68	57 3/5
180.	Boross Juliánna Nagy Dánielné	2.000	-
181.	Balog Pálné Szalai Juliánna	560	-
182.	Tajthy Ferenc váci kanonok	357	34
183.	Váci Káptalan	2.400	-
184.	Tajthy Ferenc váci canon.	4.000	-
185.	Váci Káptalan	300	-
186.	Váci Papnövelde	150	-
187.	Helyb. Szt. Ferenc Szerzet	573	36
188.	Kenessey fundatió	802	40 2/5
189.	Prikk János	800	-

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása		pft	xr
1855. május 31-ről			
190.	Váci Káptalan	800	-
191.	Báthory Gábor superint.	4.800	-
192.	Szánthó Éva Kádas Imrenő	600	-
193.	Szathmári Mária kisassz.	1.200	-
194.	- " -	1.600	-
195.	Helyb. Ájtatos Szerzet	400	-
196.	Neumajer Ferenc	3.600	-
197.	Földő Grasser János úr	17.800	-
198.	Helyb. Szt. Ferenc Szerzet	400	-
199.	Krenovszki Sámuel	600	-
200.	Tajthy Ferenc kanonok	300	-
201.	Herman József városi kanonok	300	-
202.	Tajthy Ferenc váci kanonok	1.000	-
203.	Ferenczy László úr	2.000	-
204.	Bódogh Terézia Bozóki Györgynő	1.000	-
205.	Tasnádi József	400	-
206.	Pék Ágoston	240	-
207.	Nyisznyánszki József csanyi pleb.	2.400	-
208.	Váci Püspöki Megye	1.200	-
209.	Váci Papnövelde	155	5
210.	Ns. Kovács László úr	6.000	-
211.	Czollner Rozália Mazanecznő	1.200	-
212.	- " -	800	-
213.	Bajzáth József úr	5.000	-
214.	Pest Pilis Letéti pénztár	3.000	-
215.	Helybeli polgári kórház	240	-
216.	néhai Hoffmann János plebános úr	2.000	-
217.	Bodonyi Sándor váci nagyrep.	1.731	36
218.	Titter József váci kanonok	416	39 4/5
219.	Váci Seminarium	416	39 4/5
220.	Bodonyi Sándor nagyprépost	612	-
221.	Páter Benno Jeromos	480	-
222.	Páter Kiss Tamás	200	-
223.	Béni Erzsébet Czollner Mihályné	1.100	-
224.	Helybeli ájtatos szerzet	3.450	-
225.	Darvas Miksa	6.000	-
226.	Czollner Mihályné	603	-
227.	Neumajer János	20.000	-
228.	Czollner Rozália Mazanecznő	800	-

Kecskemét község szenvedő adósságai összeírása 1855. május 31-ről		pft	xr
229.	Horváth Cyril	459	-
230.	Setét Károly úr	5.620	-
231.	Széll József úr	8.000	-
232.	Helyb. Evangelica Egyház	1.200	-
233.	Bódogh Antal úr	1.000	-
234.	Lukács Lajos úrnak	4.000	-
235.	Mgos Bánffy nemzetségnek	112.320	-
236.	Kenessey Mária Váradinó	28.800	-
237.	Tormásy Lajos úrtól csücskő földek árából	41.563	-
238.	Gróf Csáky György úrnak	2.500	-

Összesítés²⁶

	pft	xr
1-ő Lap összezete	255.184	57 3/5
2-k Lap összezete	67.519	19
3-k Lap összezete		48 3/5
	57.366	
4-k Lap összezete	66.789	19 4/5
5-k Lap összezete	44.205	36 4/5
6-k Lap összezete	53.017	16
7-k Lap összezete	45.320	17 3/5
8-k Lap összezete	53.421	21 3/5
9-k Lap összezete	251.012	43 3/5
10-k Lap összezete	2.500	
<i>összesen</i>	<i>896.337</i>	<i>40 2/5</i>

az az nyolcszázkilencvenhatezer háromszázharminchét pengő forint 40 2/5xr – Kecskemét város szenvedő adósságait magában foglaló lajstromból híven kiírva hivatalos használatra. Kiadta Pacsu Leo mk. főjegyző.-

Mely szerint a városi község minden adósságai a folyó 1855.-k évi június 1-ő napjáig tesznek öszvesen 896.337 pft 40 2/5 xkat, az az nyolcszázkilencvenhatezer háromszázharminchét forintokat, negyven és 2/5 xkat pengő pénzben, mely öszveget kivonván a beruházmányok öszvegeből úgymint:

1.533.915 pft 43 xkbul
896.337 pft 40 2/5 xkat

fön marad a városi község javára:
 637.578 pft 2 3/5 xr., az az Hatszázharminchétezer ötszázhetvennyolc forint két és 3/5 xr. pengő pénzben.

²⁶ A jegyzőkönyv eredeti lapjai szerinti összesítés

Ezen kívül egyes lakosoknál kint van az úgynevezett legrégebb, és középidőbeli köz-tartozásokból, legfelsőbb rendeletnél fogva 6 % kamattal beszédendő 39.019 pft 46 xr.-

Báró Bánffy Miklós úr örökösseinél 5.000 pft. Báró Bánffy László úr örökösseinél 300 pft. Szintén ide számítandók azon jelentékeny összegek, mellyek 1841-k évtől 1855-k évig házi adó, váltásági kamat, és haszonbércek címe alatt több lakosoknál még tartozásban vannak, valamint a városi község részére jutnak azon köz adóbeli tartozások is, mellyek egyes lakosoknál még kint vannak, ha majdan az 1849/50-k évben a városi pénztárból viselt nagy mennyiségű hadélelmezési költségek az álladalom által utalványoztatni, s az adó lerovására beszámíttatni fognak; – de mindezeknél jelentékenyebb azon ingatlan va-gyonság, mely mint a városi község szabad rendelkezése alá tartozó tulajdona követ-kezőkből áll:

- a) Pesten a belvárosban két ház.
- b) Ürbői pusztán a Sárközy Imre féle csódtömegből már visszaitélt 250 hold föld.
- c) Szentkirályi, és Monostori pusztákon két száraz malom.
- d) Városi középületek, külső, és belső korcsmák, s vendégfogadók.
- e) Belhatárban lévő összes közlegelők.
- f) Úrréti föld, és füzes erdei kaszálló.
- g) Belhatárban lévő kemény, és lágymű erdők.

Melly kimutatásból megtetszik, miszerént a városnak készpénzbeli beruházmányai 637.578 pft 2 3/5 xrral haladják összes adósságait, s ezen túl még nagy jelentőségű pénzbeli, és ingatlan vagyonsággal rendelkezhetik a városi község.

II.

A borbási, szentkirályi, és alpári puszták jövője fölött szükségessé vált végleges intézkedésre vonatkozólag értekezletünk eredményét következőleg mutatjuk be: – előbo-csátván azt, hogy a város belhatára területének nagyobb része homokos természetű – a régebb századokban is már nagy népességű Kecskemét város lakosságát saját határa kitar-tani képes nem volt – később pedig, midőn részint a török uralom vas vesszeje alatt elszé-ledt kisebb községek, részint a török kiveretésekor elpusztult szomszéd helységek lakos-sága – mint a város levéltárában jegyzőkönyveink cáfolhatatlanul igazolják, Kecskemétre költöztek, s ez után a város népessége nagyon megszorodott, mindég fő gondja, s lelki-ismeretes törekvése volt az előljárásnak: hogy a közlekedési eszközökkel megfosztott város lakossága, tüzetesen földművelés, s barom tenyésztés által ne csak élelmét megke-resni, de jólét, s vagyonosságban is előhaladni képes legyen, ez indok által vezényelt gon-dos örök meg nem hálálható igyekezetének eredménye lett; hogy részint haszonbérbe, részint zálogba vett, vagy örökösen megszerzendő pusztákról gondoskodtak szorgalmas eleink: – melleleg legyen említve – múlt század elején tizenöt kun pusztát bírt városunk egyszerre haszonbérben a most használatában lévő minden pusztákon kívül, s a Koháry gróftul átvett Vacs, s Károlyi grófoktul bérlett Újfalual együtt, öszvesen harminckét puszt-án üzték a kecskeméti gazdák európai hírv marhatenyésztésüket, később, midőn 1745-k évben a Jász Kun Kerületek megváltakozván, pusztáikat saját használatukba vették, a

kecskeméti gondos elöljáróság folyvást oda irányította minden törekvését, hogy miután nem elegendő és nem is jóminőségű saját határa a mindég növekedő lakosság föntartására nem képes, – tisztán haszonbéres puszták folytonos fölvétele mellett a birtok cím, és haszonvétel állandósítása tekintetéből több pusztákat zálogba vegyen, némelyeket pedig meg is örökítsen, – így szerzette meg az alsó és felső monostori pusztát, mely mint egy 13 ezer hold terjedelmű, s melyből közlegelőnek 4.882 holdat, ökörzsorda járásnak 1.342 holdat a közpénztár terhére megtartván, mintegy hétezer holdat egyes lakosoknak kiosztott, a beruházási összegek megtérítése mellett, – így szerzette a Felső Pusztaszeri pusztát, melyet előbb egészen barom, és ménes legelőül használt, utóbb egy részét haszonbérbe osztotta, így szerzette az ágasegyházi, gyalui, peszérürbői, s legutóbb a páhi pusztarészt, így vette zálogba a bugaci pusztát 2/3-dát, – mellyeket Pusztaszer kivételével a szerzési árak arány, és minőség utáni kivétele, s bizonyos meghatározott évek alatt a közpénztár részére leendő részletes befizetése mellett a városi község egyes lakosoknak kiosztott. -

Mind ezen szerzemények között azonban legrégebb idő óta bajoskodik a városi község a borbási, szentkirályi, és alpári pusztákkal azért, mivel ezeknek igen nagy számú, és saját családjaikban is messzeágazó földesuraik lévén, a városnak arra kellett várnia, még az egész pusztát megszerzethetik, – hogy valahára annak végleges kezeléséről intézkedhessenek, – eddig azokat saját lakosai között kisebb részletekre fölosztva, s csupán a befektetett tőke pénzek kamatának haszonbér címe alatti fizetéséért kihelyezve tartotta, – de most, miután mint egy 600 – hatszáz holdnyi részleten kívül már mind a 3 pusztát valósággal a község tulajdona, beállott az idő, hogy e mintegy harmincezer holdat tevő birtok jövőjéről is végleges intézkedés tétessék, annyiival inkább, hogy a városi község nevére nehezedett nagy adósság is, melynek legnagyobb része ezen puszták megszerzésébe ruházott, valahára elenyészessék.

Figyelembe véve tehát azt, hogy ezen három pusztát a városi község eredetileg tüzetesen, éppen, és ugyan azon célból szerzette, hogy ezeket is mint a többi szerzemény pusztákat, az érdemes, alkalmas, közteherviselésre tehető lakosoknak, mint eddig azokat használták, a befektetett szerzési ár megtérítése mellett örökül adja át, de más részről a városi község irányában szinte figyelem nélkül nem hagyhatván azon körülményt, hogy az ingatlan birtok értéke néhány év óta, bizonyos mulékony okok miatt szerfölött felszökkent, és ennél fogva a borbási, szentkirályi, és alpári puszták jelenben jóval több értékűvé váltak, mint a beruházási tőkepénzek mennyisége teszen, – oda járul a küldöttség alázatos véleménye: hogy ezen 3 pusztában kiosztva mívelés alatt álló szántó, és kaszálló földek jelenlegi haszonvevői tartsák meg részleteiket örökül, és vételbeli ár fejében 12 évre fölosztva megállapítandó részletekben fizessék le a városnak a puszták egész investícióját, vagy is a már eddig beruházott 842.130 pft 51 4/5 xrt, s az ezután még megváltandó rész árát is ök viseljék; – s ezúton a pusztákban lévő 705 hold keményfa erdő, 1669 hold nádas rét, 265 hold Tisza, 4860 hold legelő, összesen 7500 hold föld, halászat és korcsmáltatás maradjon egészen, és ingyen a városi község javára. -

És ezen véleményünket következőleg indokoljuk:

α) Mert a városi község eddig még soha sem saját hasznára, vagy nyereszkeskedési célból szerzette a pusztákat, hanem mindég az egyes lakosok számára, s azon elvből indulva ki, hogy azon község tehető, melynek egyes polgárai vagyonosak, és tehetősek, a község csak előleges fizetést tett, s mint egy hitelét kölcsönözte arra, hogy egyes lakossai

bizonyos évek alatt, részletes lerovás útján térítték meg azon nagy summát, melyet a község többnyire mindég saját hitelére fölvelt kölcsönrel előlegezett, – ugyanígy, és ezen célra szerezte a borbási, szentkirályi, és alpári pusztákat is.

β) Mert a városnak már kimutatott kedvező vagyoni állásánál fogva sem oka, sem szüksége nincsen arra, hogy ezen 3 pusztá erányában régi gyakorlatátul eltérvén, azokkal másképp bánják, akár saját nyereségének túlfeszítésével, akár az egyes lakosok túlterhelésével.

γ) Midőn az 1830-k évben a város belszerkezete tárgyában kelt cs. kir. legkegyelmesebb rendelet ezen puszták jövőjére is némileg kiterjedvén helybenhagyta a község azon szándékát, hogy ezeket az egyesek számára szerzette. sőt azt is elrendelte, hogy ezen pusztabeli részletek önkényleg többé soha semmi esetben, hanem csak perrel, de a Megyétörvényszékre birtokbul föllebbezhető perrel vétethessenek el az illetőktől – az ezen pusztákat élvező lakosok magukat mint egy biztosítva érzették arra nézve, hogy részleteik a beruházási öszveg aránylagos megtérítése mellett örökük gyanánt kezükben maradandnak, – miután továbbá a város belügyei rendezésében munkálódott megyei küldöttség javallatára, az 1837-k évben kelt cs. kir. legkegyelmesebb rendelet azt is jóváhagyta: hogy e puszták új felmérés, és osztályozás alá vétetvén az illető lakosoknak húsz év alatti részletes fizetés mellett örökül kezükön hagyassanak – pusztabeli részleteiknek jutányos áron leendő megszervezetéséhez ezek némi jogot, s az élvezethez bizonyos értéket kötöttek, elannyira, hogy ezen részleteket egymásnak a község s városi tanács befolyásával, jóváhagyásával, sokszor a Megyétörvényszék ítélete alapján, jelentékeny összegekért, adták, vették, cserélték, osztály tárgyává tették, mely úton egyik testvér a város határabeli örököt, másik ezen pusztákbeli haszonbéres földet a jutányos megváltás reményében fogadott el, – az illetén eljárást pedig maga a község szentesítette, ezen pusztabeli részletek élvezetének értékét statutum által megállapítván akkor, midőn 1842-ben elhatározta, hogy azok az osztozó örökösök között osztály tárgyává legyenek, s ha oly nagy terjelműek, hogy természetben fölözthetők, így különben az osztozó testvérek magán, vagy közárverést tartsanak, azok értékére; – sőt tovább ment a városi község akkor, midőn több eseteknél a város saját követelésének behajtásakor, egyéb alap hiányában, ezen pusztabeli részletek élvezetében rejülő jogot, mint valóságos értéket vette végrehajtás alá, és nyilvános közárverés útján adta másnak jelentékeny összegekért: – így nem csak a lakosság igénylett némi jogot, s bizonyos értéket ezen pusztabeli részletek élvezetében, de azt maga a városi község is elismerte, és viszonylag saját érdekében szinte élvezte, s alkalmoszerűleg fel is használta. –

δ) Mindezek mellett azonban nem mellőzhetvén a küldöttség azon körülmény megemlíttését: miszerént Kecskemét várossának jelentékeny évi kiadásai közintézetekbeni szembeszökő elmaradása, vagy valamely reménytelen közveszély által történhető károsodás enyhítésére okszerűleg megtakarítandó községi alap szükségessége minden jó polgárnak fő kötelességévé teszi, annál fogva ezen küldöttségnek is óhajtania, véleményezni kell azt, hogy ezen három pusztá örökös átengedésével jelen körülményekhez képest ne csak az azokat átvevő lakosok beneficiáltassanak, hanem viszonylag a községi vagyon is gyarapodjék, melynek értéke, s jövedelme jótékonyan kihasson a többi polgárok javára is.

é) A tizenkét évi részletes fizetést, mint fölvehető legkisebb számot véleményyeztük, mert ámbár megvagyunk arról győződve, hogy némely vagyonosbak tehetségükhez képest rövid idő alatt is igyekezni fognak részleteik ára befizetését letörleszteni, de köztudomás szerént vannak e pusztákon különben jó szolgálatú, s közteher viselő, kissebb tehetségű ollyatén lakosok is, kiknek kevés, vagy talán ennél kevesebb idő alatt részleteiket megváltaniok lehetetlen, s e miatt beneficium helyett megromlás várna reájuk. –

Egyébbiránt a végleges intézkedés körül a törlesztést, s további kezelést illetőleg a részletes munkálat kidolgozása csak majdan az átengedés elhatározása után egy külön eljárás tárgya lehetvén, – azt ezennel mellőzzük; mindazon által egyelőre megjegyezzük: hogy az örök átadás elhatározása esetére a község nyilatkoztassa ki; miszerént 1-ör az eddigi haszonbérleti viszony, és arra vonatkozó minden határozatok, s felsőbbi rendeletek a város, és illető lakosok eránnýában megszűntek. 2-ör akik részleteiken még maradni kívánnak, minden névvel nevezhető köztartozásaikat bizonyos meghatározandó idő alatt lerónni kötelesek. 3-ör senki részletét mindaddig, még egész ára befizetve nem leend, a városi község tudta, s engedélye nélkül másnak el, és át nem adhattya. 4-er aki akár kamat akár tőke tartozását a kitűzött határidőre pontosan be nem fizeti, a már addig netalán befizetett tőkéje is vissza adatván a közpénztárból, részlete a város tulajdonává visszaesik, hogy azzal más érdemes lakos beneficiáltassék, – s ezek, illetőleg ilyetén pontok a részleteiket megváltandó lakosok által kötelezvényileg fogadtassanak el. -

III.

Kiküldetésünk harmadik ága lévén az, hogy miután a borbási, szentkirályi, és alpári pusztákból éppen legközelebbi időben megszerzett némely részek ára fejében rövid idő alatt jelentékeny összegek lesznek a község részéről kifizetendők, – ezek kiállítására vonatkozó javallatot adnánk. – Minthogy a városi község szerződési kötelezettségei 159.120 pfkra, felmondott tőke pénzek pedig 38.563 pfkra fölrúgnak, mellyek közül jövő 1856-k évi február 1-ő napjára csak 14.400 pengő forint maradhat, a többit, vagyis 183.283 pfkat folyó évi december 15-ig lefizetni kell, – oda járul a küldöttség véleménye: hogy ezen nagy összegből 150.000 pft rovassék ki a borbási, szentkirályi, és alpári pusztákra, mellyeket az illetők felében september 1-re, más felét f. é. november 1-re műlhatatlanul, és részleteiktől elmaradás terhe alatt befizessenek. 50.000 pengő forint kiállítása végett pedig a bugaci zálogos, ágasegyházi, gyalui, peszériürbői, és páhi örökös földken lévő lakosok szorgalmaztassanak, amennyiben a részleteikre eső tőkepénzekkel hátralékban volnának annyival inkább, mivel ezen puszták birtokosai között ollyanok is vannak, kik a részleteikre eső tőkepénzket már több évek előtt befizetni tartoztak volna, de ezen kötelezettségüket alig kis részben, némelylek pedig éppen nem is tellyesítették.

Mi illeti a borbási, szentkirályi, és alpári pusztákra a haszonbér címe alatt folyó kamaton kívül ezen 150.000 pft tőkének részletes kivetését: mint hogy ezen pusztáknak előbb utóbb bekövetkezendő végleges átadásukkor igen sok helyütt újabb mérésekre, általában pedig egészen új osztályozásra leend szükség, de ezen nehézkes eljárást a rögtöni fizetéssel bevárni nem lehet, véleményünk az, hogy jelenleg a kivetést rögtön megkezdeni,

s azt a mostani árenda ftja után aránylag kell kiszámítani, a tőkéről befizetett összeg a részletek árának végleges megállapítása után kinek kinek illetményébe számítandó, és kiegyenlítendő lévén.

Mely véleményes jelentésünket tudomás, illetőleg további tárgyalás végett a tisztelt bizottnánynak bemutatjuk.

Kecskeméten június 10.1855. Balázsfalvi Kiss Miklós mk. bizalmi tanácsos, Kovács József mk. bizalmi tanácsos, Sárközy István mk. bizalmi tanácsos, Gáspár Lajos mk bizalmi tanácsos, – Kovács Gergely s.k. tanácsnok – Nagy Lajos mk. tanácsnok, Hornyik János mk. bizalmi tag. – B. Kiss Mihály mk. kiküldött főjegyző.”

A tanács tagjai elfogadták a bizottság jelentését és határozatot hoztak a három pusztaszanosítása és árának lefizetése tárgyában. Jóváhagyták azt a javaslatot, hogy azon lakosok, akik eddig haszonbérrel földdel bírtak e pusztában örök áron megválthassák bérleményüket, ha egyébként „ilyetén jótéteményi földek bírhatására képesítve vannak”.²⁷

Mintegy 22.000 kat. holdat kívánt kiosztani a város, a többi rész: erdő, nádas rét, közlegelő, Tisza-rész a város tulajdonában maradt, ezeken a földesúri jogokat fenntartotta magának a város. A kisebb haszonvételekből befolyó jövedelmeket a házi adó fedezésére és a „kor igényelte emberiségi intézetek létesítésére” kívánták fordítani. A kiosztandó földek után a holdankénti eladási árat 15 ezüst (pengő) forintban szabták meg. 1 holdat 1.600 négyzetölnöknek számítottak. A lakosoknak kellett állni a felmérési, osztályozási díjat és a „felvállási százalékot”, a városnak fizetendő illetéket. De az új tulajdonosokra hárította a város a pusztákkal kapcsolatban esetleg felmerülő perek költségeit is. Ha azonban valaki az egész pusztát érintő per által rövidül meg, anyagi kárt szenved, a befizetett összegét a várostól visszakaphatta.

A tanács egy későbbi időpontban személyre szóló szerződésekkel kívánta átadni az egyes birtokosoknak a földrészüket. Azonban addig, amíg a teljes vételárat le nem fizették az új birtokosok, a város fenntartotta magának a birtokrészek iránti rendelkezés jogát.

Kecskemét mindenkor körültekintően járt el birtokszerzése során. Pontos kimutatások alapján mérte fel fizetőképességét és érdekeit szemelőtt tartva döntött földbirtokai hasznosításáról.

²⁷ Jótéteményi földnek tekintették a város által megszerzett, és kiosztott ú.n. beneficiális földeket

Rövidítési jegyzék

alapítv.	alapítvány
assz.	asszony
B.[Kiss]	egy kecskeméti Kiss család előnevének, a „Búza” névnek rövidítése
Blfvi. [Kiss]	egy másik kecskeméti Kiss család előnevének, a „Balászfalvi” névnek rövidítése
canon.	canonok = kanonok
cs. kir.	császári [és] királyi
defic. [cassa]	deficit = hiány,pénztári hiány
egyh.	egyház
f. é.	folyó év
fkat	forintokat
főtdő	főtisztelendő
fund.	fundus
helyb.	helybéli
K. K.	Kaiserlich [und] Königlich = császári [és] királyi
kisassz.	kisasszony
mgát	méltóságát
mgos	méltóságos
mk.	maga kezével, sajátkezűleg
mtguknak	méltóságuknak
nagyprep.	nagyprépost
Ns.	nemes
őnga	őnagysága
pfirt. (pft.)	pengőforint
pgőben	pengőben
pleb.	plébános
polg.	polgári
reform.	református
s.k.	sajátkezűleg
superintend.	superintendens
sz. a.	szám alatt
t.	tekintetes
tc.	törvénycikk
tdő	tisztelendő
vft.	váltóforint
xr.	krajcár

Szómagyarázat

adaequationalis	hasonló, megfelelő
ájtatos szerzet	a Ferences rendei szerzetet nevezték így
árenda	haszonbér
beneficium	adomány, adománybirtok A város által megszerzett és örök áron ki- osztott birtokokat nevezték így.
csücskő föld	a határ-, vagy pusztarész parcellázása után maradt szabálytalan alakú, kis terjedelmű terület
fundatio	alapítás
fundus	telek, házhely
investutio	beruházás
juss	jogos örökség, örökrész
örökszerzeményű [föld]	örökösen, véglegesen megvett [földterület]
rectifical	ratifical, ratifikál, jóváhagy (önkényes írásmódja)
scála	értékbeosztás
servita	szervita, Szűz Mária tiszteletére alapított férfi szerzetesrend tagja
sessio	ülés, tanácsülés, de possessio = helység rövid alakja is.
statutum	szabályrendelet
szájbér	a közlegelőn legeltetett egyéni gazdák állatai után szedett legelőbér
tractus	egyházmege
zálog	kölcsön biztosítékaul lekötött vagyontárgy (esetünkben földbirtok)

Irodalom

- BALÁSFALVI KISS Barnabás
1939. Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban. Budapest.
- CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán
– ASZTALOS László
1986. Magyar állam- és jogtörténet. Budapest.
- HORNYIK János
1860-1866. Kecskemét város története oklevéltárral I-IV. Kecskemét.
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1994. Kecskemét gazdasági fejlődése 1700-1850. Kecskemét.
- LAKOS Béla
1913. Kecskemét gazdasági fejlődése. Budapest.
- LIPÓTYZ Sándor
1935. Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi városság kérdése. Szeged.

ÖSSZEFOGLALÓK

KEMÉNY JÁNOS

Baja város katonai szerepe az 1848-1849-es szabadságharcban a közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek tükrében

A tanulmány két iratfajta, a közgyűlési és a tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzéseit teszi vizsgálódásának tárgyává. Rajtuk keresztül mutatja be Baja város katonai szerepét az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban.

A 15 ezer fős Baja mezőváros katonai jelentősége nem vehető össze olyan helyekével, mint pl. Arad, Temesvár, Pétervárad, Eszék, Szeged stb., mindenesetre a Bács-Bodrog megyei nemzetőrség egyik fontos utánpótlási bázisát képezte. A bajai nemzetőrök látták el a város külső és belső védelmét. Számuk 1848 júniusában 400 fő volt. A város 1848. június 20-án 300 nemzetőret indította útnak Ókerre, Jovics tábornagy seregébe. Később a megyei vezénylés alá tartozó nemzetőrség száma más környékbeli településekéhez igazodva 150 főre csökkent.

A rác veszély fokozódásának hírére 1848 augusztusában Baja 114 fős őrség felállítását határozta el. Az őrzendő helyek a városkapuk, a sóház, a gabonaraktár és a gőzhajóállomás voltak. Az örök fele a nemzetőrökből, másik fele a polgári lakosságból került ki. Az 1848. november 12-i közgyűlés elrendelte a házról-házra való őrködést.

1848 szeptemberétől megkezdődött Baján az újoncállítás is. A város kezdetben toborzás, később sorozás útján állította ki újoncait. Az újoncok 20 pengőforint előpénzt kaptak, további 80 pengőforintos járandóságukat pedig a négy év katonai szolgálat letöltése után szintén a városi közpénztárnak kellett volna kiadni. A város 1848 szeptemberében 104, októberében 229 újonc kiállítására lett kötelezve. Az utóbbi keretből decemberre is csak 122 főt tudott kiállítani és Zomborba küldeni.

1849 januárjában Bács-Bodrog megye mozgó csapat kiállítására kötelezte Bajat. Ez azt jelentette, hogy a városnak négy hónapon belül 186 gyalogos és 21 lovas nemzetőrt kellett kiállítania.

A nemzetőrök és az újoncok kiállítása súlyos anyagi terhet rótt a városra, amit csak kölcsönök felvételével tudott előteremteni.

Az 1848 szeptemberében kiállított 104 újonc felcsapópénzét, 3.000 pengőt, a mozgó lovas csapat (186 gyalogos és 21 lovas nemzetőr) jutalompénzét, felszerelését, élelmezését kitevő 20.000 pengőforintot kölcsönből tudta csak fedezni.

A városi képviselőtestület és a városi tanács együttes ülése 1849. február 5-10 között védelmi bizottmánná alakult, népfelkelést hirdetett, elszedette az óhitű lakosok fegyvereit, ennek ellenére a város 1849. február 13-án elesett.

Ettől kezdve 1849. április elejéig, a város felszabadulásáig a képviselőtestület és a városi tanács működése szünetelt, tagjaik elhagyták a várost.

1849 áprilisában gróf Batthyány Kázmér vezérfőispán és teljhatalmú országos biztos mozgó védsereg felállítását rendelte el. A városi tanács a 18-30 év közötti férfiakat, – a családfenntartók kivételével –, összeíratta és századokba soroztatta. A

mozgó század feladata volt a város belső békéjének a biztosítása és az ellenséges mozgalmak figyelemmel kísérése.

1849. május 6-án ellenséges gőzös kötött ki a bajai Duna-parton, ám Killinger Zsigmond és tüzértársai, valamint Bernáth Lajos őrnagy katonái visszaverték a támadást.

Az 1849. május 25-i tanácsülés a mozgó csapatoknál szolgáló bajai nemzetőrök rendes honvédekké avatását és a városi újonclétszámba való beszámítását kérte Haczell Márton kormánybiztostól. A város ugyanis ekkor még 70 újonccal tartozott. A város vezetése újabb kedvezményekkel igyekezett a szükséges katonai létszámot biztosítani. Kimondta, hogy aki a városért katonának áll, az a 20 pengőforint felavatási pénzen kívül egy belső háztelket és egy hold kukoricaföldet is kap.

A fenti intézkedések azonban már megkéstek, a szabadságharc ügye ekkorra már egyre reménytelenebbé vált, és Althan császári királyi ezredes csapatai 1849. július 27-én megszállták Baját, ezzel a város számára véget ért a forradalom és szabadságharc.

Kétségtelen tényként állapíthatjuk meg, hogy a város vezető testületei, mögöttük a lakosság többségével, mindvégig kitartottak a forradalom és szabadságharc ügye mellett. Nyögtek ugyan a súlyos terhek alatt, de a legnehezebb időkben sem fordultak ellene.

MOLNÁR JÁNOS

Baja város népoktatásáról az 1800-as évek utolsó évtizedeiben

A dolgozat bevezető része Baja város lakosságának anyanyelvi, vallási tagolódását, a város társadalmának foglalkozási csoportonkénti „megosztottságát”, s azokat a gazdasági jellemzőket, trendeket tekinti át, amely aztán segíti az olvasót a város közoktatásában kialakult folyamatok, specifikumok megértésében. Baja XVIII. századi gazdasági, társadalmi jellemzőinek áttekintését a közölt összefoglaló statisztikai adatok még áttekinthetőbbé teszik.

A tanulmány ezt követően részletesen tárgyalja az Eötvös József miniszter nevével fémjelzett 1868. évi népiskolai törvény hatására a városban kibontakozott folyamatot. Nevezetesen, hogy mely felekezetek és maga a város is milyen erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy a törvény rendelkezéseit betartsák, hogy az iskolaköteles gyermekek túlnyomó többsége iskolai oktatásban valóban részesüljön. A városhoz tartozó tanyás körzetekben ez különösen nagy erőfeszítést követelt mind az iskolafenntartóktól, mind az érintettektől, illetve szüleiktől. Sorra veszi a tanulmány azokat a tárgyi feltételeket – az osztályterem nagysága, bútorozottsága, fűtési lehetőségek, szemléltető eszközök stb. – és személyi adottságokat – szakképzett tanítók alkalmazása –, amelyek között maga az oktatás folyt, s amelyek együttesen döntően befolyásolták az oktatás színvonalát. Az egyes iskolákban folyó munkáról pedig érzékletes képet adnak a gyakran idézett dokumentumok.

KŐHEGYI MIHÁLY

Katymár lakossága a XVIII. század első harmadában

Bácska lakossága az Árpád-korban és a középkorban színmagyar volt. Ezt az oklevelekben szereplő jobbágynevek egyértelműen igazolják. Az ország három részre szakadása után a megfogyatkozott lakosság helyére csakhamar délről megindult a szlávok vándorlása. Egy 1578-as török defter keresztneveiből (Radován, Vuk, Acsonko, Dragas, Milos, Vukoszlav, Dragaile, Dobricsa) kitűnik, hogy nagy valószínűséggel görögkeleti szerbek költöztek az elnéptelenedett falvakba.

A tizenötéves háború (1593-1606) alatt Pálffy Miklós kapitány erről a területről telepít Esztergom környékére lakókat. Észak-Bácska a XVII. század folyamán végleg elnéptelenedik. Van ugyan 1641-ből és 1663-ból két oklevél, melyben Katymár, Legyen és Gara falvakat a nádor eladományozza, de ez csak a távolból (longa manu) és nem a helyszínen történt, azaz nem bizonyítja a helységek lakott voltát.

Ismeretes, hogy a török alóli felszabadító háborúk alatt, Buda visszafoglalása után (1686) nagyobb tömegű bunyevác kért és nyert bebocsátást Miksa bajor választófejedelemtől, aki azután Szabadka, Szeged és Baja palánkjába telepíti le őket. Innen rajzanak szét a szomszédos községekbe (Csávoly, Gara, Bácsbokod, Hercegszántó, Bácsalmás, Katymár) XVII. század végén illetve a XVIII. század legelején, illetve a. A Rákóczi-szabadságharc azonban megtizedelte soraikat, s csak a szatmári béke (1711) után kapnak újból erőre. Ezt már az 1715-ös és az 1720-as, valamint a Vajdasági Levéltárban őrzött 1728-as összeírásokból követhetjük nyomon.

A szerző ezt a folyamatot mutatja be tanulmányában.

KŐFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926-1948

A keresztény hit terjesztésében a szerzetesek mindig fontos szerepet játszottak, Kínát is szinte kizárólag szerzetesek evangelizálták. A szerző tanulmányában levéltári dokumentumok alapján egy érdekes magyar vállalkozást mutat be: a Kalocsai Iskolanővérek kínai missziójának kezdetét és történetét 1926-tól 1948-ig.

Az 1860-ban Magyarországon letelepedő Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek kongregációjának elsődleges feladata a katolikus lányok tanítása és nevelése volt, de nem zárkóztak el a pogányok megmentésére irányuló munkától sem, a magyar jezsuiták kínai missziójához csatlakozva vállalkoztak e távol-keleti országban a hithirdetésre.

22 év alatt összesen 25 iskolanővér utazott ki és hamarosan csatlakoztak hozzájuk bennszülött kínai lányok is, akik belépve a társulatba segítették az apácák tevékenységét: több kínai településen az iskolák, árvaházak, betegkezelő-intézmények működtetését. A tanulmányban található táblázatok a különböző missziós telepeken végzett tanító- és szociális munkák statisztikai összefoglalóit adják.

A missziós telepek életéről szóló legértékesebb és legérdekesebb források az apácák Kínából Magyarországra küldött levelei. Ezek fontos információkat tartalmaznak a Kínában élő nővérek mindennapjaira, a kínai nyelvre és az akkori kínai emberek életére, étkezési, öltözködési, viselkedési szokásaira vonatkozóan. A tanulmány végén illusztrációként megtalálható a Miatyánk kínai nyelvű változata; egy térkép, amelynek segítségével földrajzilag könnyű meghatározni a nővérek működési helyeit; valamint az 1936-ban Kínában működő Kalocsai Iskolanővérek névsora, ahol kínai nevük is fel van tüntetve.

TÓTH ÁGNES

A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után

A második világháborút követő évtizedekben a magyarországi kisebbségi kutatások témáját, módszerét, valamint eredményeit az éppen aktuális nemzetiségpolitikai célkitűzések határozták meg. A társadalomtudományi kutatásokban jelentkező tisztán tudományos diszciplínák érvényesülése pedig az ún. marxista ideológia változó szigorának rendelődött alá.

Különösen speciális helyzetben voltak a német nemzetiség történetével foglalkozók. A hazai német nemzetiség történetéhez kapcsolódó kutatásokat több évtizeden keresztül nehezítette az a szemlélet, amely e kisebbséget kollektíve fasisztának, bűnösnek bélyegezte, s ezért a politikai hatalom megbüntetésükre törekedett. Az 1945-1948 között folyamatosan elszünetelt jogsérelmek, valamint a németek mintegy felének Németországba telepítése hosszú ideig éreztette hatását társadalmi integrációjuk minden, így kulturális, történelmi identitásuk őrzése területén is.

Az elmúlt ötven évet áttekintve, a tanulmány a magyarországi németek történetével foglalkozó kutatásokat három, egymástól eredményeiben, és jellemzőiben is élesen eltérő korszakra osztja. Bemutatja minden egyes időszaknak a jellemzőit, meghatározottságait és legfontosabb – megjelent – eredményeit.

BÁNKÚTI IMRE

A Kiskunság a török hódoltság utolsó évtizedeiben (Dokumentumok 1667–1683)

A Jászság, a Nagy- és Kiskunság kiváltságos kerületek főbírája a mindenkori nádor volt, aki ügyeket, szolgáltatásaik behajtását főkapitányok által intézte. Ha a nádori tisztség betöltetlen volt, a Pozsonyban székelő Magyar Kamara végezte a Jászkunság igazgatását, ugyancsak főkapitányok révén. 1667-től, Wesselényi Ferenc nádor halála után ilyen helyzet állott fenn, s egészen 1683-ig a Krasznahorkán lakó Andrassy Miklós látta el a főkapitányi teendőket; melynek iratanyaga azonban 1945-ben a Magyar Országos Levéltárban megsemmisült. A tanulmányban közölt 12 irat csak szerencsés véletlen folytán maradt fenn. Értéküket nemcsak ez adja, ha-

nem az is, hogy magukban a községekben keletkeztek, tehát közvetlenül tükrözik a lakosság mindennapi életét, gondjaikat és problémáikat.

A Kiskunság több, egymástól különálló részből állt, az északnyugati rész, amelyre ezek az iratok vonatkoznak, négy települést foglalt magában: Kunszentmiklós, a járás székhelye, Szabadszállás, Fülöpszállás és még külön, a Duna mellett Kiskunlacháza. Ez utóbbi az egyetlen kiskun helység, amely ma Pest megyéhez tartozik.

Az alföldi hódolt területek helységeinek két földesura volt: magyar és török, a szolgáltatásokat természetesen mindkettő megkövetelte. E négy helység számára azonban mégsem ez jelentette a legnagyobb gondot. A dokumentumok legtöbbszörének ugyanis közös témája a végvári katonaság garázdálkodása. Ónod, Szendrő, Kékkő, Korpona, Fülel és más várak őrsege rendszeresen lejárt az Alföldre és a parasztságon élösködött: a falvak állatállományát elhajtották, a lakosokat bántalmazták, szolgáltatásokra kényszerítették. Gyakran történt gyilkosság, házak felgyújtása, néha szabályos harc alakult ki a lakosok és a katonaság körül mindezek nyomán bűnöző elemek hálózata alakult ki, tolvajok, orgazdák, s velük szemben a Füleken székelő megye (Pest-Pilis-Solt) apparátusa is tehetetlen volt, sőt néha éppen az áldozatokat büntette. A hódoltsági tulajdonviszonyok amúgy is gyakran zavarosak voltak, a katonaság pedig pénzért mindenkor vállalkozott a törvénytelen vagy kétes tulajdoni jogok érvényesítésére és a parasztok szolgáltatásra való kényszerítésére. A katonaság erőszakoskodásai, a közbiztonság katasztrofális megromlása miatt a négy kiskun település lakossága többször is azzal fenyegetődött, hogy elköltözik és faluját üresen hagyja.

PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA

Kecskemét vagyoni helyzetének felmérése 1855-ben

Kecskemét a 16. századtól kezdve permanens birtokpolitikát folytatott. A terjeszkedési politikát a hódoltság idején az a körülmény mozdította elő, hogy a kun puszták lakói elmenekültek, Kecskemétre, vagy a környező városokba költöztek. A megnövekedett lakosság megélhetésének biztosítása végett Kecskemét az elhagyott földeket bérbe vette a magyar és török földesuraktól. 1702-ben I. Lipót a Német Lovagrendnek adta el a kun puszták nagy részét, melyeket az ottani lakosok csak 1745-ben tudtak visszavásárolni, megváltani. A kun puszták megváltkozása után csökkent a bérbe vehető földterület Kecskemét számára. Ettől kezdve vétel és záloglás útján igyekezett újabb földbirtokokat szerezni a városi előljáróság.

A 18. század elejétől saját földesuraitól kezdték megváltani városi birtokaikat és a földesúri jogot. Ez egyrészt a lakosi joggal bírók jobb megélhetési lehetőségeit szolgálta, másrészt előfeltétele volt egy fejlettebb városi jogállás, a szabad királyi városi cím elérésének, amire Kecskemét a 18. századtól törekedett. A földesúri megváltkozások 1724-ben kezdődtek és 1848 előtt nagyrészt be is fejeződtek. Kisebb birtokrészek maradtak csak megváltatlanul.

A város régtől fogva bérelte Alpár, Borbás és Szentkirály pusztákat, ezek nagy részét idővel megvásárolta. A mintegy 30.000 hold területből 936 holdról nem tudtak megállapodni a földesurakkal. Ennek megszerzésére 1855-ben nyílt lehetőség. A fedezet előteremtéséhez le kellett kötni a város vagyonát. A város vagyonának fel-

mérésére egy bizottságot neveztek ki, amely munkájának elvégzéséről jelentést tett a város előljáróságának. Ez a jelentés képezi a forrásközlés tárgyát.

A forrás 3 nagyobb részre tagolódik. Az első részben a város 19. század közepi vagyoni állapotát veszi számba a bizottság, a birtokszerzésekbe (földesúri megváltkozásba, puszták megvételébe) fektetett beruházásoktól, a befolyó jövedelmeken át a felvett kölcsönökig. A második részben az elődök birtokpolitikájának felelevenítése mellett a bizottság tagjai arra tettek javaslatot, hogyan hasznosítsa Kecskemét város a megszerzett három pusztarészt. A harmadik részben pedig arról formált véleményt a bizottság, hogy a pusztarészek megszerzésébe fektetett összeget konkrétan hogyan teremtsék elő.

A forrásból egyértelműen kitűnik, hogy Kecskemét mindenkor körültekintően járt el birtokszerzései során. Pontos kimutatások alapján mérte fel fizetőképességét, és érdekeit szemelőtt tartva döntött birtokai hasznosításáról. Ugyanakkor a kor szellemét meghaladó, demokratikus intézkedésekkel – a megszerzett földek kiosztásával, azok vételárának a lakosok irányában több évi törlesztési kedvezménnyel – elősegítette lakóinak, ezzel magának a városnak a gyarapodását. Mindenkor tartotta magát az elődök elvéhez: „*azon község (közösség) tehetős, melynek egyes polgárai vagyonosak és tehetősök*”.

ARCHIV DER KOMITATSREGIERUNG BÁCS- KISKUN RESÜMEES JAHRBUCH XVI. BAND

JÁNOS KEMÉNY

Die militärische Rolle der Stadt Baja im Freiheitskampf von 1848-1849 im Spiegel der Generalversammlungs- und Ratssitzungsprotokolle

Diese Studie führt anhand der Generalversammlungs- und Ratssitzungsprotokolle die militärische Rolle der Stadt Baja in der Revolution und im Freiheitskampf von 1848-1849 vor.

Die Bedeutung des Marktfleckens Baja mit seinen 15.000 Einwohnern ist mit der Wichtigkeit der Städte wie z.B.: Arad, Temesvár, Pétervárad, Eszék, Szeged usw. nicht zu vergleichen, aber Baja bildete jedenfalls eine wichtige Nachschubbasis für die Nationalgarde des Komitats Bács-Bodrog. Die Nationalgardisten von Baja versahen den äußeren und inneren Schutz der Stadt, im Juni 1848 war ihre Zahl 400. Die Stadt entsandte 300 ihrer Nationalgardisten am 20. Juni 1848 nach Ókér, ins Heer des Feldmarschalls Jovics. Später nahm die Mannschaftsstärke der unter der Leitung des Komitats stehenden Nationalgarde – sich nach anderen Nachbarnsiedlungen richtend – auf 150 Personen ab.

Auf die Nachricht über die Verstärkung der Raizengefahr entschied die Stadt Baja im August 1848 eine Wache mit 114 Personen aufzustellen. Die zu bewachenden Stellen waren die Stadttore, das Salzhaus, der Getreidespeicher und die Dampfschiffstation. Die eine Hälfte der Wächter waren Nationalgardisten, die andere Hälfte bestand aus Mitgliedern der Zivilbevölkerung. Die Generalversammlung vom 12. November 1848 verordnete die „Bewachung von Haus zu Haus.“

Ab September 1848 begann auch die Rekrutenstellung in Baja. Die Stadt stellte ihre Rekruten zuerst durch Anwerbung, später durch Musterung. Die Rekruten bekamen 20 Pengőforint (*Konventionsgulden*) als Vorschuß, ihren weiteren Sold (80 Pengőforint) hätte – nach dem Ableisten des vierjährigen Militärdienstes – auch die öffentliche Stadtkasse auszahlen müssen. Die Stadt wurde im September 1848 zu Stellung von 104 Rekruten, im Oktober von 229 Rekruten verpflichtet, aber Baja konnte aus dem letzterwähnten Rahmen sogar bis zum Dezember nur 122 Personen stellen und nach Zombor schicken.

Im Januar 1849 wurde Baja vom Komitat Bács-Bodrog zur Stellung einer mobilen Truppe verpflichtet. Das bedeutete, daß die Stadt innerhalb von vier Monaten 186 Infanterie- und 21 Kavallerienationalgardisten stellen mußte.

Die Stellung von Nationalgardisten und Rekruten bedeutete eine schwere finanzielle Belastung für die Stadt, die sie nur durch Anleihen aufreiben konnte.

Die Stadt konnte das Handgeld (im Werte von 3.000 Pengő) für die im September 1848 gestellten 108 Rekruten, sowie 20.000 Pengő für die Belohnung,

die Ausrüstung und die Verpflegung der mobilen Kavallerietruppe (186 Infanterie- und 21 Kavallerienationalgardisten) nur durch Verschuldung decken.

Die gemeinsame Sitzung der Stadtvertretung und des Stadtrates gestaltete sich zwischen 5. und 10. Februar 1849 zum Verteidigungsausschuß um, verkündigte den Volksaufstand und ließ den altgläubigen Bewohnern die Waffen wegnehmen, trotzdem fiel die Stadt am 13. Februar 1849.

Von dieser Zeit an bis Anfang April 1849, d. h. bis zur Befreiung der Stadt, stellten die Stadtvertretung und der Stadtrat ihre Tätigkeit ein, und ihre Mitglieder verließen die Stadt.

Im April 1849 ordnete Generalobergespan und bevollmächtigter Landeskommissar Graf Kázmér Batthyány die Aufstellung eines mobilen Schutzheeres an. Der Stadtrat ließ die Männer zwischen 18 und 30 Lebensjahr – mit Ausnahme der Familienerhalter – registrieren und in Kompanien einreihen. Die Aufgaben der mobilen Kompanie waren: die Sicherung des inneren Friedens der Stadt und die aufmerksame Beobachtung der gegnerischen Bewegungen.

Am 6. Mai 1849 legte ein gegnerischer Dampfer am Donau-Ufer von Baja an, aber Zsigmond Killinger und seine Mitartilleristen, sowie die Soldaten des Majors Lajos Bernáth schlugen den Angriff zurück.

Die Ratssitzung vom 25. Mai 1849 bat den Regierungskommissar Márton Haczell die bei den Mobiltruppen dienenden Nationalgardisten von Baja zu „richtigen“ Landeswehrsoldaten (*Honvedsoldaten*) zu ernennen und sie in die Gesamtzahl der Rekruten aus der Stadt einzurechnen. Die Stadt schuldete nämlich damals noch 70 Rekruten. Die Führung der Stadt bemühte sich durch neue Begünstigungen die notwendige militärische Gesamtzahl zu sichern. Es wurde bekanntgegeben, daß wenn jemand sich für die Stadt zum Soldat meldet, er – außer dem Einweihungsgeld im Werte von 20 Pengö – auch einen inneren Hausgrund und ein Joch Maisfeld bekommt.

Aber die obigen Maßnahmen kamen schon zu spät, die Sache des Freiheitskampfes wurde immer hoffnungsloser und Baja wurde von den Truppen des kaiserlichen und königlichen Obersten Althan am 27. Juli 1849 besetzt, damit endete der Freiheitskampf und die Revolution für die Stadt.

Als zweifellose Tatsache ist festzustellen, daß die führenden Körperschaften der Stadt, mit der Mehrheit der Bevölkerung hinter sich, bis zum Ende neben dem Freiheitskampf und der Revolution ausharrten. Obwohl die Stadtbewohner unter den schweren Belastungen litten, wandten sie sich aber nicht einmal in der härtesten Zeiten gegen den Freiheitskampf.

JÁNOS MOLNÁR

Über den Volksunterricht der Stadt Baja in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts

Der einleitende Teil der Studie führt die muttersprachliche und religiöse Gliederung der Bevölkerung der Stadt Baja, die Aufteilung der Gesellschaft der Stadt nach Berufszweigen und solche wirtschaftlichen Charakteristiken bzw. Trends vor, die dann dem Leser beim Verstehen der Vorgänge und Spezifika des

Unterrichtswesens in der Stadt helfen können. Dank der veröffentlichten zusammenfassenden statistischen Angaben werden die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Charakteristiken von Baja im 18. Jahrhundert noch klarer.

Die Studie erörtert anschließend ausführlich den Vorgang, der sich durch das vom Minister József Eötvös geprägte Volksunterrichtsgesetz von 1868 angeregt, in der Stadt entfaltete. Insbesondere wird dargestellt, welche Maßnahmen durch die einzelnen Konfessionen und die Stadt selbst getroffen wurden, um die Verordnungen des Gesetzes einzuhalten und die überwiegende Mehrheit der schulpflichtigen Kinder wirklich mit Schulunterricht zu versorgen. Dies verlangte in den zur Stadt gehörenden Außenbezirken mit ihren verstreut liegenden Einzelgehöften besonders große Anstrengungen sowohl von den Schulerhaltern als auch von den Betroffenen, bzw. ihren Eltern. Die Studie behandelt nacheinander die materiellen Bedingungen (Größe und Möblierung der Klassenzimmer, Heizungsmöglichkeiten, Anschaffungsmittel usw.) und die persönlichen Gegebenheiten (Anstellung von fachkundigen Lehrern), unter denen der Unterricht selbst stattfand und die gemeinsam das Niveau des Unterrichts entscheidend beeinflussten. Durch das häufige Zitieren von Dokumenten wird ein anschauliches Bild über die Arbeit in den einzelnen Schulen gegeben.

MIHÁLY KÖHEGYI

Die Bevölkerung von Katymár im ersten Drittel des 18. Jahrhunderts

Die Bevölkerung der Bácska (*Batschka*) war in der Árpádenzeit und im Mittelalter rein ungarisch, wie die Leibeigenennamen in den Urkunden eindeutig beweisen. Nach dem Zerfall des Landes in drei Teile, begannen die Slawen von Süden her bald die verminderte Bevölkerung aufzufüllen. Aus den Vornamen eines türkischen Steuerbuches (*defter*) aus dem Jahre 1578 (Radován, Vuk, Acsonko, Dragas, Milos, Vukozlav, Dragaile, Dobricsa) geht hervor, daß mit großer Wahrscheinlichkeit griechisch-östliche Serben in die entvölkerten Dörfer einzogen.

Während des fünfzehnjährigen Kriegs (1593-1606) siedelte Hauptmann Miklós Pálffy Einwohner aus diesem Gebiet in die Umgebung von Esztergom um. Das Gebiet von Nord-Bácska wurde während des 17. Jahrhunderts endgültig entvölkert. Zwar gibt es zwei Urkunden aus den Jahren 1641 und 1663, in denen die Dörfer Katymár, Legyen und Gara vom Palatin verschenkt wurden, aber es geschah nur aus der Ferne („*longa manu*“) und nicht an Ort und Stelle, d. h. dadurch wurde nicht bewiesen, daß diese Siedlungen auch bewohnt waren.

Wie bekannt, während der Befreiungskriege gegen die Türken, nach der Zurrückeroberung von Buda (1686) erbat und bekam eine große Zahl von Bunjewatzen Zuwanderungsrecht vom bayerischen Kurfürsten Maximilian, der sie dann in die Befestigungen (*palánk*) von Szabadka, Szeged und Baja ansiedelte.

Sie schwärmten am Ende des 17. Jahrhunderts, bzw. ganz am Anfang des 18. Jahrhunderts von hier in die benachbarten Siedlungen (Csávoly, Gara, Bácsbokod, Hercegszántó, Bácsalmás, Katymár) aus. Während des Rákóczi-Freiheitskampfes wurden ihre Reihen dezimiert und sie erstarkten erst nach dem Frieden von Szatmár (1711) wieder. Die Spuren dieses Vorgangs sind anhand der Volkszählungen von

1715 und 1720, sowie anhand der im Woiwodinischen Archiv (*Vajdasági Levéltár*) bewahrten Volkszählung von 1728 zu verfolgen.

Der Autor macht in der Studie mit diesen Vorgängen bekannt.

MÁRTA KÖFALVI GEB. ÓNODI

Die Mission der Kalocsaer Schulschwestern nach China 1926-1948

In der Verbreitung des christlichen Glaubens spielten die Klosterorden immer eine wichtige Rolle, auch China wurde fast ausschließlich von ihnen evangelisiert. Die Autorin führt in ihrer Studie eine interessante ungarische Unternehmung anhand von Archivadokumenten vor: den Anfang und die Geschichte der Mission der Kalocsaer Schulschwestern in China von 1926 bis 1948.

Die ursprüngliche Aufgabe der 1860 in Ungarn angesiedelten Kongregation der Kalocsaer Armen Schulschwestern von unserer lieben Frau war die Erziehung und der Unterricht der katholischen Mädchen, aber die Schwestern verschlossen sich auch der auf die Rettung der Heiden gerichteten Arbeit nicht, sie nahmen – sich der chinesischen Mission der ungarischen Jesuiten anschließend – in diesem fernöstlichen Land an der Glaubensverkündigung teil.

Während der 22 Jahren reisten insgesamt 25 Schulschwestern nach China, denen sich dort in kurzer Zeit ansässige chinesische Mädchen anschlossen, die nach dem Eintritt in die Kongregation den ungarischen Schwestern bei der Führung der Schulen, Waisen- und Krankenhäuser in mehreren chinesischen Siedlungen behilflich sein konnten. Die Tabellen in der Studie geben statistische Zusammenfassungen der in den verschiedenen Missionssiedlungen verrichteten Erziehungs- und Sozialarbeit.

Die wertvollsten und interessantesten Quellen über das Leben der Missions-siedlungen bedeuten die von China nach Ungarn gesandte Briefe der Schwestern. Diese Schriften enthalten wichtige Informationen über das Alltagsleben der Schwestern, über die chinesische Sprache, sowie die Sitten der damaligen Chinesen, einschließlich der Eß- und Kleidungsgebräuche. Am Ende der Studie stehen als Illustration die chinesische Variation des Vaterunser, eine Landkarte, mit deren Hilfe die geographische Bestimmung der Missionssiedlungen der Schulschwestern leicht ist, sowie die Namensliste der 1936 in China tätigen Kalocsaer Schulschwestern, wo auch ihre chinesischen Namen zu lesen sind.

ÁGNES TÓTH

Die Geschichte der Ungarndeutschen in der ungarischen Historiographie nach 1945

In den Jahrzehnten nach dem zweiten Weltkrieg wurden das Thema, die Methode und die Ergebnisse der Minderheitenforschungen in Ungarn durch die jeweiligen aktualpolitischen Zielsetzungen bestimmt. Die Anwendung der in

gesellschaftswissenschaftlichen Forschungen auftretenden, rein wissenschaftlichen Disziplinen wurde der wandelhaften Strenge der marxistischen Ideologie untergeordnet.

In besonders spezieller Lage waren die sich mit der Geschichte der deutschen Nationalität beschäftigenden Forscher. Die Forschungen nach der Geschichte der Ungarndeutschen wurden jahrzehntelang durch die Betrachtungsweise erschwert, in deren Sinne diese Minderheit kollektiv als faschistisch, d. h. schuldig gekennzeichnet wurde, deshalb strebte die politische Macht nach ihrer Bestrafung. Das zwischen 1945 und 1948 erlittenen Unrecht, sowie die Aussiedlung von fast der Hälfte der Ungarndeutschen nach Deutschland waren in ihrer Wirkung auf alle Gebiete der gesellschaftlichen Integration dieser Minderheit – so auch im Bereich ihrer kulturellen und geschichtlichen Identitätsbewahrung – noch lange Zeit zu spüren.

Die Studie teilt die Forschungen der vergangenen 50 Jahre über die Geschichte der Ungarndeutschen in drei, voneinander sowohl in den Ergebnissen als auch in den Charakteristiken abweichende Epochen ein. Die Autorin führt die Charakteristiken, Zielsetzungen und – soweit publiziert – die wichtigsten Ergebnisse jeder Epoche vor.

IMRE BÁNKÚTI

**Die Kiskunság (*Kleinkumanien*) in den letzten Jahrzehnten der
Türkenherrschaft
(Dokumente 1667-1683)**

Der Oberrichter der privilegierten Bezirke der Jászság (*Jazygien*), der Nagykunság (*Großkumanien*) und der Kiskunság (*Kleinkumanien*) war der jeweilige Palatin, der ihre Sachen, die Eintreibung ihrer Dienstleistungen durch Hauptleute (*főkapitányok*) erledigte. Wenn das Palatinamt unbesetzt war, wurde die Jászkunság (*Jazygkumanien*) durch die in Preßburg (*Pozsony*) residierende Ungarische Kammer – ebenfalls mittels Hauptleute – verwaltet. Das war die Situation ab 1667, nach dem Tod des Palatins Ferenc Wesselényi, als die Hauptmannsaufgaben – bis 1683 – vom in Krasznahorka wohnhaften Miklós Andrassy versehen wurden. Die schriftliche Dokumentation dieser Periode gingen 1945 im Ungarischen Landesarchiv zunichte, die in der Studie veröffentlichten zwölf Schriften blieben nur durch einen glücklichen Zufall erhalten. Sie sind nicht nur deswegen wertvoll, sondern auch dadurch, weil sie in den Siedlungen selbst entstanden und also das alltägliche Leben, die Sorgen und Probleme der Einwohner direkt widerspiegelten.

Die Kiskunság bestand aus mehreren, voneinander getrennten Teilen. Der nordwestliche Teil, auf den sich diese Schriften beziehen, umfaßte vier Siedlungen: Kunszentmiklós, den Sitz des Bezirkes, Szabadszállás, Fülöpszállás und noch getrennt von diesen Kiskunlacháza an der Donau. Diese letzterwähnte Siedlung ist die einzige, die heute zum Komitat Pest gehört.

Die Siedlungen der Tiefebene hatten unter der Türkenherrschaft zwei Gutsherren: einen ungarischen und einen türkischen, die Dienstleistungen verlangten natürlich beide, aber für diese vier Siedlungen bedeutete dennoch nicht dies das

größte Problem. Das gemeinsame Thema der Mehrheit dieser Dokumente sind nämlich die Heimsuchung durch die Soldaten der Grenzfestungen. Die Besetzungen der Festungen von Ónod, Szendrő, Kékkő, Korpona, Fülek usw. stellten sich regelmäßig in der Tiefebene ein und schmarotzten bei der Bauernschaft: die Soldaten trieben den Viehbestand der Dörfer weg, mißhandelten die Einwohner und zwangen sie zu Dienstleistungen. Es geschahen oft Mord und Brandstiftung, manchmal entfaltete sich ein regelrechter Kampf zwischen der Bevölkerung und den Soldaten. Infolgedessen bildete sich um das Soldatenvolk ein Verbrechernetz (Hehler und Diebe), dagegen war auch der Apparat des in Fülek residierenden Komitats Pest-Pilis-Solt machtlos, ja manchmal bestrafte man sogar gerade die Opfer. Die Eigentumsverhältnisse unter der Türkenherrschaft waren übrigens oft verworren und die Soldaten unternahmen es jederzeit für Geld, gesetzwidrige oder fragwürdige Eigentumsrechte zur Geltung zu bringen und die Bauern zu Dienstleistungen zu zwingen. Wegen der Gewalttätigkeiten der Soldaten und der katastrophalen Verschlechterung der allgemeinen Sicherheit drohte die Bevölkerung der vier Siedlungen in der Kiskunság mehrmals wegzuziehen und die Dörfer leer zurückzulassen.

MÁRIA PÉTER GEB. FEHÉR

Die Erhebung der Vermögenslage der Stadt Kecskemét im Jahre 1855

Kecskemét führte seit dem 16. Jahrhundert eine permanente Grundbesitzpolitik. Die Expansionspolitik wurde während der Türkenherrschaft durch den Umstand gefördert, daß die Einwohner der kumanischen Steppen (*puszta*) von dort wegflohen und nach Kecskemét oder in die umliegenden Städte zogen. Wegen der Sicherung der Existenz der gewachsenen Bevölkerung nahm Kecskemét die verlassenen Grundstücke von den ungarischen und türkischen Gutsherren in Pacht. Im Jahre 1702 verkaufte Leopold I. dem Deutschen Ritterorden die Mehrheit der kumanischen Steppen, die die dortigen Einwohner erst 1745 zurückkaufen, ablösen konnten. Nach der Ablösung der kumanischen Steppen verminderte sich das pachtbare Gebiet für Kecskemét. Von nun an strebte der Magistrat durch Kauf und Pfändung neue Grundstücke zu erwerben.

Seit dem Anfang des 18. Jahrhunderts begann man die Grundstücke in der Stadt und die Grundherrenrechte von ihren Gutsherren abzulösen. Das diente einerseits den besseren Existenzmöglichkeiten der Einwohnerrechte aufweisenden Personen, andererseits war das die Voraussetzung des Erreichens einer entwickelteren Stadtrechtsstellung, des Titels einer königlichen Freistadt, nach dem Kecskemét seit dem 18. Jahrhundert strebte. Die Ablösung von den Gutsherren begann 1724 und endete größtenteils schon vor 1848. Es blieben nur kleinere Grundstücke unabgelöst.

Die Stadt pachtete von alters her die Pußtagebiete Alpár, Borbás und Szentkirály, deren Großteil sie mit der Zeit auch aufkaufte. Über 936 Joch des Gebietes von 22.000 Joch konnte die Stadt sich mit den Gutsherren jedoch nicht einigen. Zur Erwerbung dieses Gebietes ergab sich 1855 eine Möglichkeit. Zur Auftreibung der Deckung war das Vermögen der Stadt zu verpfänden. Zur Erhebung des Vermögens der Stadt wurde eine Kommission ernannt, die über die Erledigung ihrer Arbeit dem

Magistrat einen Bericht erstattete. Dieser Bericht bildet das Thema der Quellenveröffentlichung.

Die Quelle läßt sich in drei größere Teile gliedern. Im ersten Teil zählte die Kommission den Vermögensstand der Stadt in der Mitte des 19. Jahrhunderts, von den Investitionen in die Grundstückerwerbung (Ablösung von den Gutsherren, Kauf der Pußtgebiete), über die laufenden Einkommen, bis zu den aufgenommenen Anleihen zusammen. Im zweiten Teil – neben der Wiederbelebung der Grundstücks politik der Amtsvorgänger – machten die Mitglieder der Kommission dem Magistrat einen Vorschlag, wie die Stadt Kecskemét die drei erworbenen Pußtateile nutzen kann. Im dritten Teil schrieb die Kommission ihre Meinung darüber, wie die Summe für die Erwerbung der Heidentteile konkret aufgetrieben werden kann.

Aus der Quelle geht eindeutig hervor, daß die Stadt Kecskemét während ihrer Grundstückerwerbungen immer umsichtig verfuhr. Die Stadt ermaß ihre Zahlungsfähigkeit nach präzisen Erhebungen und entschied über die Benutzung ihrer Grundstücke – mit ihren eigenen Interessen vor Augen. Gleichzeitig beförderte sie durch demokratische, dem Zeitgeist vorausseilenden Maßnahmen (Verteilung der erworbenen Grundstücke, mehrjährige Tilgungsbegünstigung des Kaufpreises für die Einwohner) die Zunahme des Wohlstandes ihrer Einwohner, damit das Wachstum der Stadt selbst. Die Stadt hielt sich immer an das Prinzip der Vorfahren: *„die Gemeinde (Gemeinschaft) ist wohlhabend, deren einzelne Bürger auch reich und wohlhabend sind.“*

Tartalom

KEMÉNY JÁNOS

Baja város katonai szerepe az 1848-1849-es szabadságharcban
a közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek tükrében5

MOLNÁR JÁNOS

Baja város népoktatásáról az 1800-as évek utolsó évtizedeiben45

KŐHEGYI MIHÁLY

Katymár lakossága a XVIII. század első harmadában 97

KÓFALVINÉ ÓNODI MÁRTA

A Kalocsai Iskolanővérek kínai missziója 1926-1948105

TÓTH ÁGNES

A magyarországi németek története a hazai történetírásban143
1945 után

BÁNKÚTI IMRE

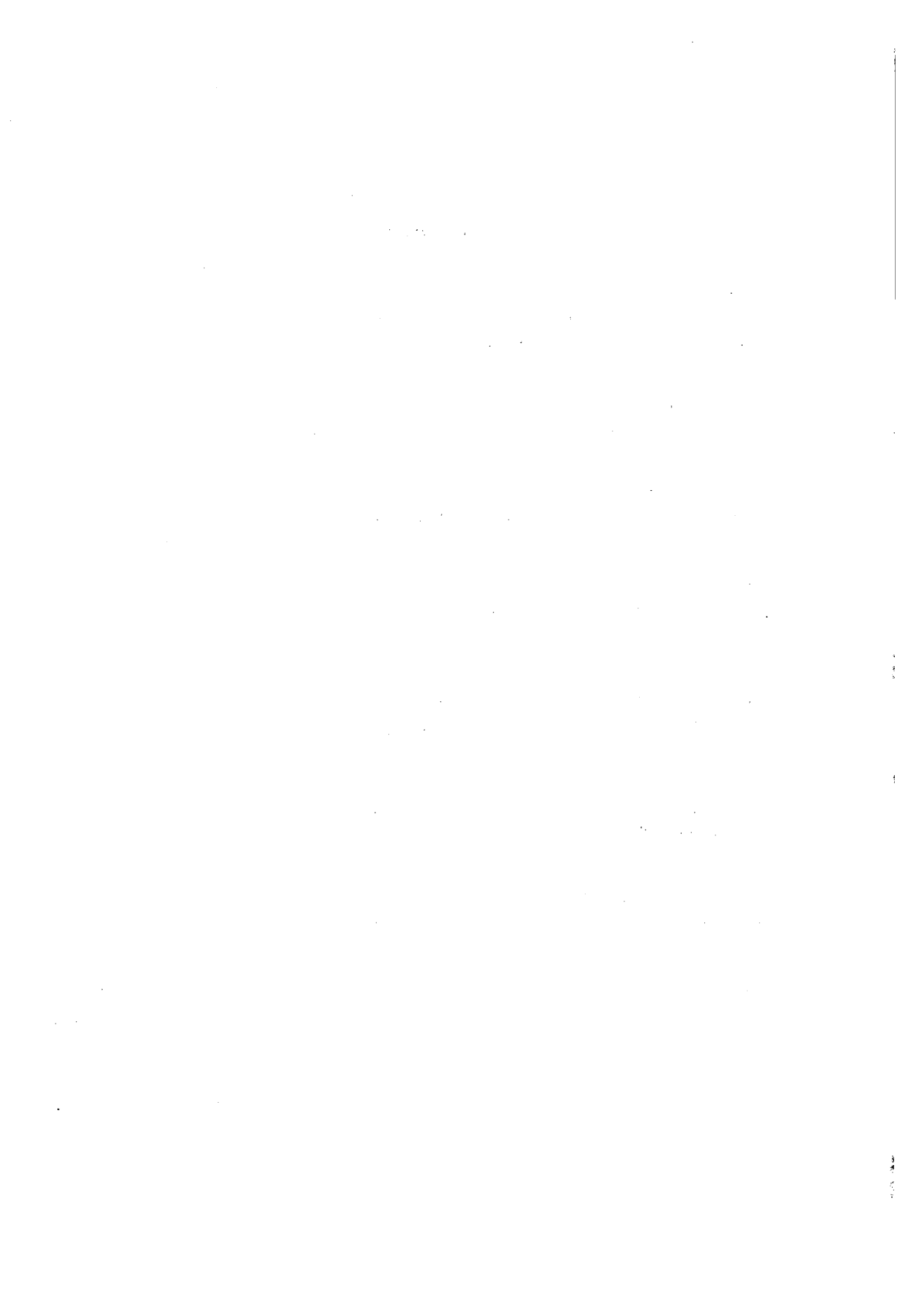
A Kiskunság a török hódoltság utolsó évtizedeiben
(Dokumentumok 1667–1683)153

PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA

Kecskemét vagyoni helyzetének felmérése 1855-ben171

ÖSSZEFOGLALÓK215

RESUMEES221

Inhalt

JÁNOS KEMÉNY

Die militärische Rolle der Stadt Baja im Freiheitskampf
von 1848-1849 im Spiegel der Generalversammlungs- und
Ratssitzungsprotokolle 5

JÁNOS MOLNÁR

Über den Volksunterricht der Stadt Baja
in den letzten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts 45

MIHÁLY KÖHEGYI

Die Bevölkerung von Katymár im ersten Drittel
des 18. Jahrhunderts..... 97

MÁRTA KÓFALVI GEB. ÓNODI

Die Mission der Kalocsaer Schulschwestern nach China
1926-1948 105

ÁGNES TÓTH

Die Geschichte der Ungarndeutschen
in der ungarischen Historiographie nach 1945 143

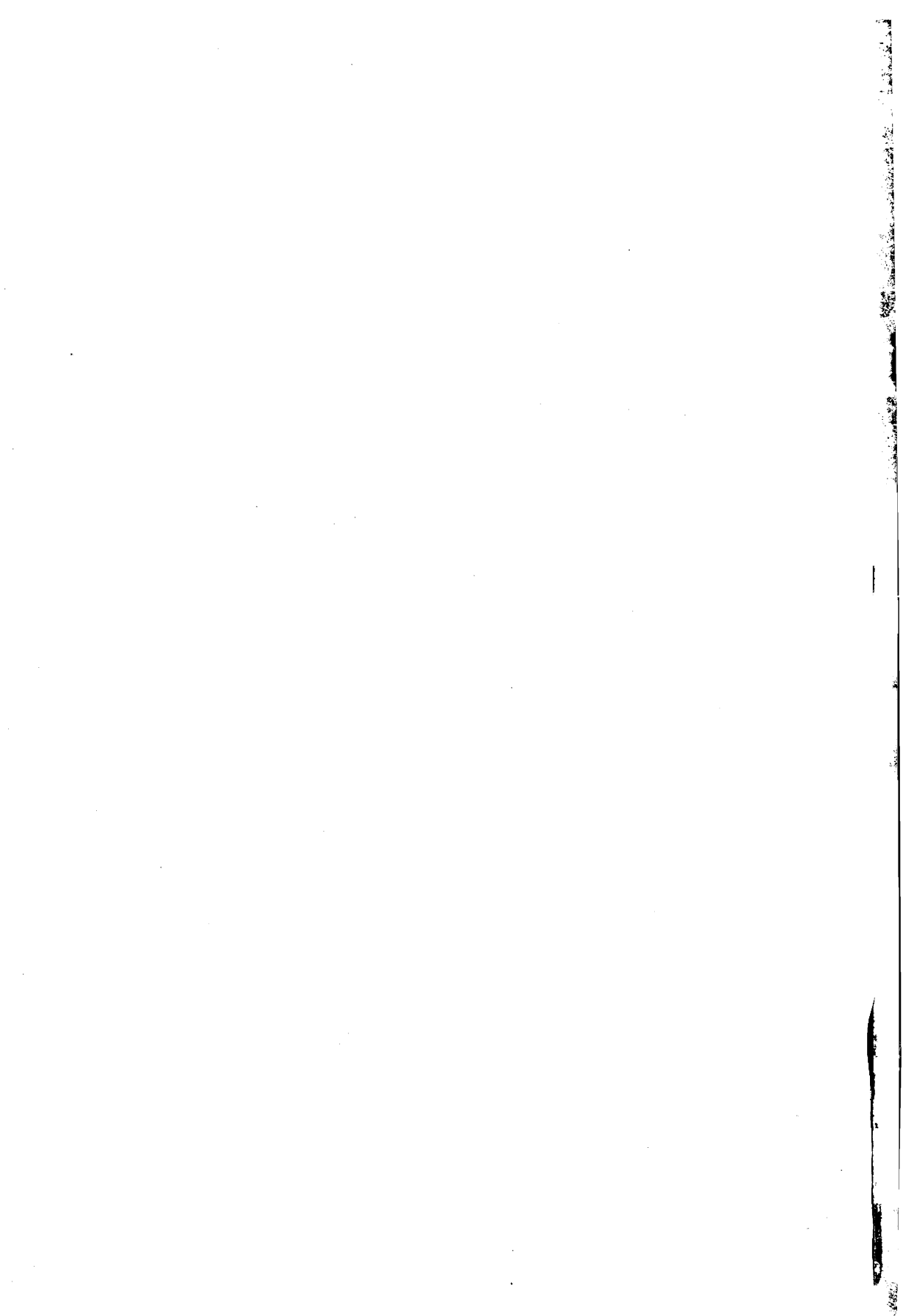
IMRE BÁNKÚTI

Die Kiskunság (*Kleinkumanien*) in den letzten Jahrzehnten
der Türkenherrschaft
(Dokumente 1667-1683) 153

MÁRIA PÉTER GEB. FEHÉR

Die Erhebung der Vermögenslage der Stadt Kecskemét
im Jahre 1855 171

RESUMEES 221

600 Ft